

Ture Nerman
Allt var rätt
Minne och redovisning
Stockholm 1950

Innehåll

Förord.....	1
<i>Sundsvall</i>	2
I det nya samhällets tjänst.....	2
Rött var rätt.....	14
Blicken mot stjärnorna!.....	23
En orolig ande.....	35
Dikt och diktare.....	52
Världshistorien får feber.....	67
<i>Stockholm</i>	80
Neutralt sommar-Sverige 1915.....	80
På hemlig socialistkonferens.....	83
Fredskongressen 1916.....	89
När vi startade Politiken.....	96
Vänsterpartiet födes.....	104
I Lenins tid.....	112
De tretton unga.....	119
I författarkretsar.....	125
Komintern och ryska resor.....	141
Till det sälla land i söder.....	152
S.k. kulturkamp.....	157
Ny brytning.....	167
Utkastad ur Komintern.....	174
Fem politiker.....	177
Litterärt tjugotal.....	184
Enskilt område.....	190

Anmärkning: Ture Nerman var en av den svenska kommunismens pionjärer. 1928 följde han med den majoritet som uteslöts ur kommunistpartiet och bildade det icke-Komintern-anslutna Sveriges Kommunistiska Parti (SKP), ibland kallat kilbomarna, som några år senare nytte namn till Socialistiska Partiet (SP). 1937 lämnade Nerman SP och återvände ett tag efteråt till fadershuset, socialdemokratien.

Föreliggande del av Nermans memoarer omfattar tiden till 1929, dvs inbegriper bildanden av den svenska kommunistiska rörelsen och avslutas kort efter brytningen med Komintern. Den mest kände av SKP/SP-ledarna, Karl Kilbom, har också skrivit memoarer om samma tids-epok; [I hemligt uppdrag](#) (som behandlar tiden fram till 1924) och [Cirkeln slutet](#) (som tar upp åren 1925-1952).

Förord

Memoarboken *Allt var ungt* får här en fortsättning i ett nytt band minnen: Allt var rött, omfattande tiden 1909-1929. Titeln har en mild ironi, som man väl har rätt att lägga på en utveckling även om man inte kan tänka den annorlunda. *Allt var rött* handlar om, hur en svensk borgarpojke kommer med i aktivt arbete i arbetarpressen och, efter ett par års idyll i en landsortsstad, in i den period av oro och stora händelser, som mänskligheten utsattes för med det första världskriget. Han råkade själv in i ett större sammanhang och följde helt sitt hjärtas röst i tro på den arbetarklassens historiska mission, som i socialismens tecken skulle skapa den nya världen. Han följde sin internationalistiska inriktning linan ut med Lenin. Han fick sitt livs första stora desillusion när den socialdemokratiska Internationalen brast 1914, levde upp igen med de radikala socialisternas uppmarsch i Zimmerwald 1915 och Ryssland 1917 och fick en ny andra besvikelse när den revolutionära Internationalen övergick till redskap för den nyryska imperialismen.

Han var aldrig med i någon ledande ställning och har inte mycket från de inre cirklarna att berätta. Men han var därför inte mindre ideologiskt engagerad, kanske tvärtom mera renodlad i sin röda lidelse. Han var aldrig särdeles partibunden och har därför ingen politisk parti-prestige att försvara. Hans enda ambition i föreliggande redovisning är att så objektivt som möjligt ge sin egen utveckling, den må nu anses typisk eller ej. Det patos, som hörde till, märks mindre i denna svala återblick. Det återfinnes i de många samtida dikterna och politiska skrifterna.

Förf. tar på intet vis avstånd från sina åsikter men han ser dem undan för undan på historiskt avstånd. Han tillhör en grupp som har menat väl och rätt men fått orätt av utvecklingen. Men han gör det i gott sällskap med samma grupp i alla tider och tar med lugn de visas leenden och pessimisternas belåtna: ”Ser du, vi fick rätt!” Han erkänner det – på kort sikt – och ångrar ingenting. Tröstar sej med, att idealen alltid övervintrar, och med Goethes: ”Wer immer strebend sich bemilht” etc. Där har han sin optimistiska livstro trots allt!

Jag har här liksom i *Allt var ungt* citerat en del ur dagböcker och andra egna skrivelser, brev och journalistik för att få den personliga utvecklingen i livssyn och syn på tidshändelserna så sant dokumenterad som möjligt. Ingenting har fabulerats. När också en del vänbrev och brev från kända författare och politiker har citerats, har det inte skett för att sola mej i deras glans men för att ge tidens atmosfär och i någon mån mina andliga kontakter. Skildringen blir väl också mindre jagbetnad, om den fylls ut med människor man mött. Andras brev har jag sökt undvika att utnyttja till försvar för egen ställning, helst många nu är döda och inte kan bemöta.

Förf. blir inte heller i denna del stadgad. Men han får, särskilt i och med att han gifter sej och blir barnafar, en viss balans. I vad mån den stärker ska framgå av en eventuell tredje och sista del minnen.

T.N.

Sundsvall

I det nya samhällets tjänst.

När tjugutreårige bokhandlarsonen, nyssblivne fil. kand. T. Nerman en vacker junidag 1909 från sin ombonade borgerliga tillvaro steg in i den proletära arbetarrörelsens och därmed i Det nya samhällets tjänst, skedde det genom porten till Sundsvalls Folkets hus och symboliskt nog genom dörren till tidningen Nya Samhället. Han var inte alldeles ny i rörelsen, tillhörde sedan tre år Socialdemokratiska Ungdomsförbundet, Per Albin Hanssons och Zeth Höglunds röda ungdomsorganisation, hade hunnit skaffa sej en liten vanryktbarhet med tre månaders straffarbete (i första instans) för spridning av Tolstojs antimilitaristiska flygblad Tänk först – handla sedan!, hade väckt förargelse genom att iförd studentmössa bära ungdomsklubbens Nedmedvapnen!-standar i Uppsala i maj, hade något lite börjat umgås med arbetarungdom i klubbarna i Norrköping och Uppsala och hade ingen känsla av övergång över någon klass-tröskel. Han bar den reglementsenliga uniformen: bredbrättad borsalino på ett stort svajigt hår och till den höga dubbelkragen en fladdrande blå konstnärshalsduk med vita prickar. Utvärtes var han mager som det höves en rebell, invärtes var han till trängsel fylld av Ungdomsmarschens sol, sång och segertro och en nästan hundra procentig visshet att få uppleva det socialistiska framtidssamhället – väl inte i sin ungdom men i alla fall om en tretti, förti år.

På nedre botten i det nybyggda trevånings hörnhuset Köpmangatan–Nybrogatan ögnade den unge mannen till höger en butik för elektrisk armatur och vänster om ingången ett tryckeri. En trappa upp var tidningen belägen jämte Folkets hus' två salar, A och B. "Nya Samhället" hälsade en skylt, idealiskt ideell, stilfullt karakteristisk för den unga troglada arbetarrörelsen. Nya Samhället – det var ungefär Nya Riket! Redan namnet andades radikalism och ungdom. Här skulle han trivas.

Han steg in i en tambur. Där inne var två dörrar. Han knackade på den vänstra. En harkling och ett kraftigt grymtande: "Kom in!" Han klev in.

Han stod i ett mindre rum med ett fönster till vänster och en pulpet vid fönstret, rätt fram en vattenledning och dörr till ett inre rum. Mot väggen till höger en liten träsoffa. Vid pulpeten ryggen av en mager ljus pojke och på motsidan ansiktet av en stor grov man med kraftig näsa, hängmustasch och sjöklara blå ögon. Pojken vände sej om med ett finnit ansikte och en enfaldigt underordnad blick på nykomlingen. Denne sa sitt namn. Då sken mannen opp, sträckte fram en väldig näve, kramade med bägge nävarna hårt om den späda studenthanden, sa något om att "man hittade rätt då?" och önskade välkommen till "höga Norden" med ännu en harklande grymtning och en trohjärtat vänlig blick ur de sjöblå ögonen.

Mannen var C. A. Svensson, Nya Samhällets expeditör. Liksom blyg inför borgarpojken förde han genast denne genom dörren till det inre rummet, expeditionens allra heligaste, och presenterade honom för ekonomichefen J. G. Waller, en kultiverad affärsmannatyp också i tidens vänsterstandardiserade knävelborrar – som både Staaff och Branting, högern hade ännu gärna kvar godsägarnas pipskäggs och stundom polisonger.

Vid ekonomichefens sida gick nykomlingens färd vidare bakvägen in på redaktionen, dit högra dörren i tamburen skulle ha fört. Det var två stora rum, hörnrummet med tre fönster och ett förrum åt Köpmangatan med två. I hörnrummet tronade i ensamt majestät Nya Samhällets chefredaktör C. A. Tärnlund, en mörk undersättsig f. d. akademiker utan examenspåföljd, med svarta mustascher och något sirliga åthävor. I redaktionens förrum, där allmänheten togs

emot, satt vid ett stort bord, hopsatt av två mindre, den övriga redaktionen: O. Dalkvist, en liten ljus blåögd klipsk lanthandlartyp med gulblonda mustascher, och Th. Zetterling, en reslig kraftgestalt med glasögon på ett skägglöst, bobbigt bulldoggsansikte.

Så bar det vidare ner i sätteriet för presentation och installation. Den lille pigge faktor 011e Svensson, skåning, rött pipskägg, önskade leende välkommen – han var arbetarkommunens sekreterare från starten 1897 och hade sin sekreterarskrubb två trappor opp i tredje våningen, husets hyresvåning. En tomtegubbe som gillade vitsar och vågade anekdoter. Maskinsättare Bernhard Pettersson reste sej artigt från företagets enda sättmaskin, en Typograph, tjänstgörande handsättare och elever kom fram förlägna för sina svarta fingrar men hälsades handgripligt, nykomlingen var inte sjäpig och fick tag i en enkel kvickhet att även journalistyrket ju är smutsigt. Och så var det den elegante tryckare Otto Söderbom med sina tjusiga Kaiser-Wilhelmmustascher, tryckeribiträdet och de två springpojarna, och Nya Samhällets nye medarbetare var installerad.

Nu ska de ledande en trappa opp beskrivas närmare.

Först självklart C. A. – han kallades aldrig annat, efternamnet Svensson kände man ju, ytterst få torde däremot ha vetat att förnamnet var Carl August. C. A. var redan en legendarisk figur i Norrlands arbetarrörelse. Född fattig västgöta bondpojke 1861, äldst av nio syskon, kom han femtonårig hemifrån i jordbruk, bar sedan plank i Kramfors och Svartvik, flyttade 1889 till Häffners, bildade fackförening där och blev dess ordförande, arbetarnas allt i allo, deltog i 1899 års föreningsrättsstrid och fick sparken, övergick sedan till stuveriarbete. Han levde ute bland arbetarna på arbetsplatserna och hade deras förtroende, var med och grundade Sägverksindustriarbetareförbundet, blev med i Arbetarepartiet samtidigt som han blev fackligt organiserad, tillhörde sedan 1908 partistyrelsen. C. A. var legendarisk. Det gick starka kamphistorier om honom, bl.a. hur han en gång hade följt med ett stort strejkbrytargång på en Lumplena från Norrland till Stockholm och under resan med knytnäven framför näsan på brytarna och utfästelser att kasta dem allesammans i Bottenhavet så handgripligt klargjort deras klassplikter mot proletariatet, att de vid framkomsten till Stockholm hundra procentigt trottade av ångbåten och försvann tillbaka i klassen mitt för näsan på den snopna stuvaren.

C. A. var inte märkvärdig å huvudets vägnar, det var betydligt enkelriktat, och han var en brumbjörn som inte verkade direkt inbjudande på besökande, tvärtom stötte många redan i dörren. Han var ofta oartig, skällde grovt ut arbetare som var försumliga i att betala sina skulder till tidningen, brummade även åt andra, skrek och svor i telefon så det hördes ända in på redaktionen. Han var vresig av naturen men hade också haft tråkigheter: makan hade tagit sitt liv efter ett omaka äktenskap och ende sonen hade inte dragit jämnt med faderssträngheten, lämnade Sundsvall efter storstrejken och reste senare till Amerika.

C. A. levde även på en mycket primitiv ekonomisk nivå. Han gjorde numera sin insats i klassens kamp som expeditör på Nya Samhället för 25 kronor i veckan. Nå, han kunde kanske fylla ut den lilla lönen med några tolvskillingar från partilitteraturen, där han var försäljare för distriktet – men det torde ha varit magert, eftersom C. A. för propagandans skull sålde massor av broschyrer på kredit och ofta inte fick betalt. Men hans behov var också minimala. Hemma i Skönsberg, varifrån han travade in till stan om morgnarna och dit han travade hem om kvällarna, åt han morgongröt och på expeditionen tärde han sedan sitt förmiddagsmål – begreppet lunch var inte infört i Sverige ännu – bestående av råglimpesmörgåsar med Falukorv, stora som landgångar, vartill dracks i en literbutelj medhavd mjölk. Hans yttre var enkelt men vårdat: blå tvåradig kavaj, nedvikt krage av adertonhundraåttioalstyp, järnbeslagna stövlar och utomhus skärmmössa.

Nej, å huvudets vägnar var C. A. inget större nummer, men han var en hedersman, troheten och plikt känslan personifierade, ett stort trofast arbetarhjärta, och tog man honom som den gamle brumbjörn han var och vördnadsfullt lät honom föra alla resonemang utan inblandning – vilket man i alla fall vart tvungen till – så kunde man inte annat än hålla av honom för detta hjärta.

Det där hjärtat, den naturliga innersidan till det robusta yttre hos C. A., bultade patetiskt i de artiklar i lokala fackliga frågor han som expert då och då lämnade in på redaktionen på långa remsor av omslagspapper eller på baksidan av makulerade fakturor. I dem talades det alltid om ”hjärtlösa kapitalister”, som inte ville erkänna proletärernas självklara rätt till en människovärdig existens:

Om de hjärtlösa herrarna lyckades att bland de utkastade arbetarna framskapa den bittraste hungersnöd och svåraste lidande, skulle de därmed anse sig ha utfört en sant kristlig och fosterländsk gärning. Aldrig, absolut aldrig kommer hungersnöd och andra lidanden och svårigheter bland de utkastade arbetarna att bli något hjärtemotiv för lockoutherrarna att avveckla sin kära lockout på för arbetarna antagliga villkor. Tänk så glädjande och tillfredsställande det skulle vara för de hjärtlösa, om de genom lockouten lyckades bringa en massa arbetare med familjer i så stor hungersnöd, att livsgnistan hotade att slockna hos många tusental. (NS 13.7.1909.)

... de hjärtlösa lockoutherrarna (NS 14.9.1909.)

Vet hut, lockoutpampar! Eder hjärtlöshet är fullt genomskådad. (NS 15.9.1909.)

Men även de proletärer, som bröt solidariteten, blev lika patetiskt genomskådade. I en artikel om striden vid Gröttingsjö kallades bolagets vräkningar för ”hjärtlöshet”. Men:

De arbetare, som antagit arbete vid Gröttingsjö, begår en hjärtlösare handling än bolaget. – De hjärtlösa arbetarna Ni hjärtlösa ur de förtrycktas led ... (NS 23.10.1909.)

Ja, C. A. var helt hjärta, ett stort arbetarhjärta. Han var också en partiets gårdvar för nedre Norrland, och Branting har nog aldrig haft en trognare tjänare. Jag vet bara en enda gång, då han röstade mot partichefen, och då vart han snopen med besked. Jag var med då och ska berätta om det längre fram. Det var givetvis en ren olyckshändelse.

Oftast mörk och butter kunde C. A. dock någon gång vara på gott humör – t. ex. när någon fackförening hade löst in en ny andel i Samhället eller han hade lyckats få in likvid av en betalningströg annonsör. Och kom han någon gång belåten indånande i sina stövlar, så tiljorna på redaktionen knakade, och fick syn på en besökande utifrån distriktet, så kunde han harkla sej ända opp i det väldiga näsbenet och grymta ett igenkännande: ”Hej hej, du glada pillknack! Jaså, man är i stan i dag? Friskt liv i Norden!” C. A. sa aldrig ”du” eller ”ni”, han tilltalade alltid blygt i tredje person med ”man” och gärna med blicken åt annat håll, intensivt fixerande ett tak eller eljes vad som förehades utanför fönstret – jätten var inte ljusskygg men jätten var blyg. Och var han någon gång belåten med vad man hade skrivit, då kunde han hälsa handgripligt, med sin väldiga stabbläggamäve, och då var det som om man hade fått ett gillande handslag ”med partihälsning” av själva arbetarklassens hårda och – som det den tiden poetiskt hette – valkiga näve.

C. A. kom med tiden i riksdagen. Men det är en något senare historia. Som han nu tecknats var det dessa minnens samlare umgicks med honom 1909–1911. Jag har tagit honom utförligt, för han blev för mej det centrala i Norrlands arbetarklass.

Nya Samhällets ekonomichef, Janne Gustaf Walles, av maka och vänner kallad Janne, var en helt annan typ, den belevade affärsmannen, en duktig karl, en grann karl med stora svärmiska

mörkblå ögon, än djärvt erövrande, än blyga som en konfirmationsflickas inför sin läspräst, klassisk näsa, mjuka bruna mustascher över bländande vita och jämna tänder, alltid välvårdad klädsel och ett verkligt vinnande sätt mot kunder. I typ var han så olik C. A. som gärna möjligt, på köpet kulturellt intresserad, en man som vid sidan av småannonsernas debet och kredit läste modern skönlitteratur och filosofi. Han var född 1871, son till en skånsk folkskollärare och kantor, hade varit kontorist och tidningsexpeditör, innehaft egen skohandel och varit styrelseledamot i Nya Samhället från 1903 och ekonomichef från 1906.

Walles var kung i företaget, visserligen ingen större konst att bli med så beskedligt och lättstyrt folk både på den tekniska sidan och på redaktionen. Han var kung med kassaskåpets, intelligensens och det vinnande sättets rätt. Han var den ende sakkunnige i affärer, tidningsstyrelsen bestod i övrigt av fackföreningsmän, redliga män, värdefulla män men relativt främmande för ett tidningsföretags teknik. De hade i allmänhet varit med redan för bortåt tio år sedan, då Nya Samhället började med några tjug tomma händer och en liten antik tryckpress som drogs för hand av lediga hamnoch stuveriarbetare. Så småningom svalts emellertid Nya Samhället fram till en någotsånär position och en fast ekonomichefspost, 1906 alltså. Svårigheten att få gedigen redaktionspersonal den här tiden i arbetarrörelsen gjorde också, att det både på Samhället och väl även på andra håll var svårt att upprätthålla redaktionens suveränitet, utan det blev ett skede expeditörsvälde.

Walles tronade i obeskuren makt när jag kom till Nya Samhället 1909. Så småningom skulle det skära sej mellan honom och den nya, självsäkra redaktionen, men det blir en något senare historia. Här må ytterligare sägas, att Walles hade stor familj och ett utomordentligt lyckligt och gott familjeliv, att vi kom väl överens och ofta talade om litterära och livsfrågor och korresponderade om principer då jag var bortrest – som ofta hände –, att han på alla sätt stödde mej ekonomiskt och att han med tiden, också han, kom i riksdagen och därtill blev hela arbetarpressens ekonomichef. Landstingsman vart han redan 1910 och med tiden Västernorrlands landstings vice ordförande.

Det var synd, att vi inte kom varandra närmare, men det berodde på partisplittringen, som i fortsättningen ska deklarerars. Där var också hos Walles något blygt mot mej. Varken han eller C. A. tog någonsin initiativet till det duande, som eljes var det vanliga partivännerna emellan och som genast inträdde med de andra kamraterna i företaget. Nå, jag var ju femton resp. tjugufem år yngre. Men det var nog mest rena blygheten.

Både C. A. och Walles är nu sedan länge borta.

Redaktionen ska vi ta lite kortare. Den dåvarande uppsättningen försvann redan inom ett år.

Redaktör för Nya Samhället – chefredaktör är en långt senare titelförgyllning – var först, under svälttiden, gamle J. A. Henricsson, en av den svenska arbetarrörelsens första generation och bästa pionjärer. Sedan kom 1907 en säregen figur, I. A. Davidsson, f. d. järnvägstjänsteman, en drömmare kring det egna jaget, enligt egenhändig uppfattning berättigad till doktorsgrad på en epokgörande avhandling om de gamla druidernas brännvinstillverkning och till ett nobelskt fredspris för räddandet av freden mellan Sverige och Norge 1905. Han befanns emellertid alltför världsfrämmande jagintresserad, avkopplades efter ett år, for utomlands och efterträddes 1908 av nyss nämnde Carl Albert Tärnlund, f.d. student, naturforskare, f.d. Afrikaresenär m.m., utanför klasskampen expert på mosskultur, på ålderdomen anställd i Naturhistoriska Riksmuseet.

Medarbetaren Otto Dalkvist, född 1863, i Nya Samhället 1901, var just vid min ankomst uppsagd till i juli. Han hade varit med i rörelsen redan på åttitalet i Stockholm, profession

möbelsnickare, var initiativtagare till socialistiska sagostunder för barn, specialist på jordfrågor, särskilt åborna, och hade en viss bakgrund i rörelsen men hade stött sej med Samhällets styrelse genom personliga skrivelser och kom senare under storstrejken att spela en omstridd roll med uppgifter till borgarpressen. I vänstersocialistisk press gjorde han längre fram inlägg. Dalkvist avled 1937.

Thorvald Zetterling, född 1876, i Nya Samhället sedan 1907, f.d. textilarbetare, var bekant som en slagbjörn till agitator, speciellt populär i Textil. Han var säkert redaktionens skarpaste huvud, skrev fackligt och kåserade även, märket Karmides. Zetterling hade en fru Clara Netzler-Zetterling, som sjöng i folkparkerna, romanser, arbetarsånger och kupletter. Hur det barnlösa äktenskapet eljes var, vet jag inte. Men en dag kom Karmides ursinnig opp på redaktionen, torkade sina glasögon och morrade. Tillfrågad varför bröt han ut:

– Jag är förbannad! När jag kommer hem till frukost, sitter inte kärringen där med tre andra kärringar och dricker porter! Mitt på blanka förmiddagen! Men då var det jag som slog näven i bordet och sa: ”Ut, kärringar! I mitt hem är det jag som super och ingen annan!!!”

Och Karmides slog näven i redaktionsbordet, så saxar och gummiflaskor hoppade.

Dalkvist försvann i juli och Zetterling avskedades ett halvår senare, av ekonomiska skäl. Jag mötte honom bara en gång till, en natt då han gick brandvakt i Stockholm. Han dog 1924.

Men jag har bevarat ett karakteristiskt brev från honom, av Göteborg 1911; däri talar arbetarjournalistens harm sitt inte alltid oberättigade språk:

Jag kan inte underlåta att omtala för dig, att jag här blivit vald till ombud på tryckeristämman för Göteborgs Socialdemokratiska förening, och det skall sannerligen bli en njutning att få sitta bland ombuden och försvara journalisterna mot de alltid och allestädes idiotiska angreppen från den andligt behornade färskokken.

Så hade Nya Samhället två lokalredaktörer: E. O. Öberg i Frånö i Ådalen och Gotthard Böhmer i Hudiksvall. Bägge måste snart dras in.

Jag nämnde fackföreningsmännen i Nya Samhällets ledning. De och andra i rörelsens kärna kom då och då opp på expedition eller redaktion och dessemellan var det styrelsemöte inne hos Waller. Där var Oscar Hammargren, länge styrelsens ordförande, en lång praktkarl, först magasinsträng, avskedad för strejkledarroll, sedan hamnarbetare; där var hamnarbetarnas lugna, kloka förtroendeman Albert Gillström, stuveriarbetarnas ledare Viktor Larsson, bageriarbetarnas lilla runda förtroende L. V. Carlström, fackpampen Kalle Pettersson från Kubikenborg och hans glada broder Otto, som i många år skötte Sundsvalls Folkets park och Kooperativa Café Framtiden på Nybrogatan. Det var stabila proletära partivänner från staden och distriktet, att inte tala om den massive Bergqvist, Folkets hus' vaktmästare, som bodde två trappor opp men inte tillhörde styrelsen. Från den minns jag vidare skraddarmästare J. G. Nordberg, godtemplare, en förfinad hantverkarfysionomi av internationellt snitt, han hade arbetat i England. Ibland visade E. O. Byström i Bergforsen sitt vänliga anlete, flottningsarbetare, IOGT-broder, ledare fackligt och i partidistriktet. Och någon gång hade J. D. Davidsson, f.d. rallare, numera järnvägsman, vår förste och länge ende socialist i Sundsvalls stadsfullmäktige, sina vägar opp på Samhället, belevad, en verklig hedersman. Ja, det var goda och i mycket imponerande äldre män den unge studenten mötte som proletariatets representanter, visserligen mera stabila än revolutionära.

*

Sådan var den omedelbara mänskliga kontakten med Sundsvall. Om staden och distriktet

visste jag inte värst mycket. Sundsvall hade brunnit 1888. Den stora strejken 1879 var också ett årtal. Distriktet kände jag enbart från Sehlstedt: ”Såg vid såg jag såg varthelst jag såg.” Det var allt. Ingen insikt om Sundsvall som centrum i Sveriges hushållning på träet kring sekel-skiftet – den unge studenten kunde en del lyrik men beklagligt lite ekonomisk historia.

Men den första bekantskapen med sågmetropolen vart ljus. För ljus, sörlänningen kunde inte sova i Norrlands sommarnatt. Sundsvall befanns emellertid vara en vacker stad i den soliga junidagens lena västanvindar, nybyggd med breda gator och moderna hus efter den stora branden. D.v.s. egentligen hade den bara en enda stor gata, Storgatan, utmed vilken allt det centrala hade grupperat sej: Stadshuset med stadsstyrelsen och källaren Stadt, hotell och restaurang Knaust, apoteket och bankerna, de två boklådorna och de övriga större butikerna, planteringen Vängåvan med en konstlös allegorifontän i ett kvarter planteringar med fyra soffor. Vid Storgatan var också Torget. Två år senare kom även Gustav II Adolf, stadens grundläggare, dit i brons.

Staden, oppvuxen mellan två höjder vid en älvmyrning, hade på norrslutningen ett par sjukhus och i övrigt villor för bättre situerat folk – nedre Norrmalm undantaget, det var en gammalmodig bebyggelse som visst vart sparad vid branden. Södra slutningen var mera småfolksmässig, längst upp i linningen rentav proletär. I stadens östra ända låg järnvägsstationen och i den västra var läroverk och flickskola förtänksamt förlagda invid stadens kyrka i rätt banal nittitalsgotik. Bakom kyrkan var en liten damm, kallad Tjärnen, med plantering. Lite längre bort var västra järnvägsanhalten, tingshus, kronohäkte, tre bryggerier, fattighuset och kyrkogården. På norrsidan fanns också de tre folkliga nöjesområdena Stenkrossplan, Idrottsplan och lite längre bort Folkets park. På Stenkrossplan var det om hösten marknad. Där skulle man komma att träffa tidens folkliga glädje: cirkus och karuseller och Pariser-hjul, vaxkabinett, loppcirkus, Glada Kalle med grisen och jättedamerna Ellen och Viola. Det är svårt att glömma Ellen med hennes oppemot 200 kilo, hon som i reklamen, likt Jenny Lind, kallades ”den svenska näktergalen” och gjorde bejublad entre med självpresentation på dansk-svenska:

*När fram hon sväver
vart hjärte bäver.*

Klockor pinglade, impresarioherrar vrålade ut sina lockelser, stadsbor, lantfolk och arbetare från verken och fabrikerna gick lyckliga omkring och trängdes i en luft, som utom allt annat darrade av fiskarvalser, adolfinor, hiawathor och spiskrokar.

Genom det hela flöt trögt och sävligt Selångers-ån med tre primitiva broar.

Från Tivoli i backen i norr, vid vägen till Skönsberg och sågverken norrut, hördes musik om kvällarna och utmed hamnens kajer i östra ändan av Storgatan skvalpade vattnet lätt kring några båtar, bogserare, lokala småskorvar, en och annan långtradare. Min första midsommaraftons eftermiddag gick jag ensam och en smula vemodig utmed kajerna. Båtarnas masttoppar var prydda med grönt löv, alla portar och affärer på Storgatan hade unga björkar till helgvakter, människor stävade mot hamn och järnvägsstation med korgar, kappor, handklaver och leende anleten. Det kändes betydligt hemlöst.

Steg man upp på höjderna i norr och söder, Norra Stadsberget 140 meter, Södra 240, då såg man hamnen vidga sej ut mot Bottenhavet med den lilla Tjuvholmen i inloppet, den stora Alnön längre ut, och alla sågverken och massafabrikerna utmed Alnö-sundet: Häffners, Ortvik, Skönvik, Vivstavarv, Tunadal etc., och söderut åt Njurunda-hållet: Mon och Kubikenborg och Svartvik och Essvik och Nyhamn och en del till. Och så längst i sydost ute i

havet Bremön. Eljest i norr och söder skog, oavverkad skog, Norrlands-skog, norrut glidande över i Ådalens poesi.

Sundsvall var en relativt liten stad, numerärt stillastående, så där 16 000 själar, och fick sin prägel av i stort tre samhällsgrupper: en överklass av sågverkspatricier -direktörer och disponenter – jämte bankdirektörer, storhandlare, ämbetsmän, läkare och jämlikar, en medelklass av mindre affärsmän och anställda och sist en underklass av arbetare: stadens egna hamnarbetare etc. och distriktets träproletärer – ordet proletär i den gamla krassa betydelsen var inte för starkt den här tiden. Arbetarna tillhörde stadsbilden om kvällarna, de flesta bodde ute i sågverksbarackerna intill sina arbetsplatser. Jag kom aldrig att nå närmare kontakt med arbetarna i deras dagliga liv under min Sundsvalls-tid. Men jag har ändå ett outplånligt intryck av proletärerna däroppe. När jag tänker på en sådan, är det främst hälsningen jag minns, handtryckningen, då man så ofta fick en trasig hand i sin, en hand med ett finger borta, kanske två, kanske fler. Första gången gav det en olustilning, senare var man beredd och tog det inte så sentimentalt. Men de trasiga händerna däroppe i kaptrissornas rike har helt naturligt blivit en beståndsdel i min syn på arbetaren, alldeles som barndomens fattiga bleka textilfolk i Norrköping.

Åtskilligt av nybygger- och uppkomlingssamhälle hade Sundsvall onekligen, mest förståelse för livets materiella goda, det var nog ännu något av brack och knubb, något av Ludvig Nordströms Landsortsbohème, som utkom ett par år senare men skrevs på minnen härifrån 1904-1905. Sundsvall var metropolen i ett för landets näringsliv högviktigt distrikt med trä och massa för världsmarknaden och hade stora träkungar ute på sina herrgårdar vid verken: Braathen på Hovid, Jacobsen på Tunadal, Enhörning på Kubikenborg o.s.v. Den störste av stans penningpampar, konsul ”Hippen” Åslund, Medelpads Wallenberg, var ännu i livet och i sitt flor. Kraschen var emellertid på väg.

Vad träkungarna betydde i Sundsvall illustreras med en anekdot. En liten tidigare undanskymd och i huvet mera enkel affärsman U steg en dag till chef för ett mindre träföretag. När han den dagen kom ombord på lilla Sylphide, som förde honom in till staden och Knaust, var han så sprickfylld av sin nya värdighet, att han måste gå fram till kaptenen och fråga:

– Ja må undra, om då finns nära andra desponenter med här i dag?

Taxeringarna ger ju ett visst begrepp om den övre regionen i en stad och därmed om vilka som är de ekonomiskt, socialt och kulturellt ledande. Listan över de högsta inkomsterna 1912 ger en föreställning om min tids Sundsvall:

	Enl. bevillnings- förrordningen	Enl. förordningen om inkomst- och förmögenhetsskatt
v. konsul G. E. Örn	48 440	46 400
bruksägare L. E. Laurent	36 040	53 100
grosshandlare M. Felländer	28 080	37 800
bankdirektör E. Berggren	27 930	51 300
disponent J. O. Lindén	27 920	42 700
apotekare C. A. Ahlberg	26 820	28 600
bankdirektör N. H. Salén	26 410	29 500
kontorschef E. Assarsson	23 280	21 900
disponent P. A. Sandqvist	22 910	28 300

f. borgmästare A. G. Andersson	22 630	75 700
källarmästare C. I. Olsson	22 120	20 900
grosshandlare J. F. Sundberg	21 200	35 800
disponent S. W. Mörch	21 060	25 200
handlande J. A. Westerlund	20 750	23 600
disponent C. S. Arrhenius	19 860	18 900
borgmästare J. B. Elfström	19 500	19 200
grosshandlare Ando Wikström	18 200	61 500
jur. kand. A. Berggren	18 170	48 900
v. konsul E. J. Berg	18 030	35 200
civilingenjör L. G. Gagge	17780	17 200
grosshandlare S. Muscat	17300	19 300
direktör Th. R. Thuresson	17 040	152 300
e.o. hovrättsnotarie C. L. Groth	16 690	15 700
v. konsul S. E. Hallberg	16 470	17 800
major H. Sandelin	15 080	11 000
grosshandlare N. O. Rönne	15 030	16 300
tandläkare I. W. A. R. Sundeman	15 000	15 000
v. konsul F. G. A. Öhman	13 740	10 300
fröken H. Wickberg	13250	13 000
grosshandlare O. Häggbom	12 400	19 000
grosshandlare C. O. Knaust	10 240	38 100

Till den listan på de ekonomiska topparna – varvid må hållas i minnet, att de stora träkungarna i allmänhet bodde utanför Sundsvall – kan för jämförelse fogas ytterligare fyra uppgifter på folk av tjänste- och intellektuell typ:

Stadsingenjör K. Abersten	8 270	8 500
rektor N. F. Lilliestråle	7 870	6 800
hamnkaptan A. Nordberg	7 190	12 200
redaktör K. Lundegård	6 000	5 400

Man kan sedan ungefär tänka sej inkomsterna för småfolket i staden och i distriktet. Socialistredaktören Nerman hade 1912 en veckolön av 40 kronor, summa årslön 2 080.

Den kulturella eliten var inte stor. Ett år tidigare hade läkaren Gotthilf Steenhoff och hans maka Frida, den friskt fördomsfria författarinnan, ett sällsynt idealistpar, blivit praktiskt taget utättna av den tongivande reaktionen och flyttat söderut. Ett annat gammalt förfinat par idémänniskor levde ännu kvar där: lektorn fil. dr F. O. Hedström och hans maka född Braathen. Jag har i gamla papper funnit, att både doktor Steenhoff och lektor Hedström hade köpt andel i Sundsvalls Folkets hus vid dess planering 1897.

Sundsvall hade som sagt något av nybyggar- och uppkomlingssamhälle. Men som motvikt mot de övre lagrens vällevnad hemma och på Knaust och Stadt fanns en starkt utvecklad nykterhetsrörelse och frireligiositet hos småfolket. Flera frireligiösa tempel hade fulla hus och Sundsvalls godtemplarhus vid Köpmangatan mitt emot krogen var stort tilltaget med stadens största konsert- och diskussionssal.

I I.O.G.T.-logen 156 Rätt och Sanning, stadens mest konservativa och som jag just därför gick in i, träffade jag samman med åtskilliga goda hantverkare, handlande och andra småborgare, som målarmästare J. A. Nyberg, direktör Petrus Andersson och bokföraren m.m. H. Reitz, en av de roliga gubbarna i Landsortsbohème. Bland godtemplarvännerna var även den vänlige, norskfödde fotografen A. E. Waagsböe. Vackrast står i mitt minne den lille urmakaren Ernst Westman, puckelrygg men andligt en av de mest rakryggade människor jag har mött; i hans lilla butik vid Järnvägsgatan kunde man stå i timmar i ideella resonemang. Vid ett tillfälle sammanträffade jag också flyktigt med en märklig nykterhetsman och frireligiös utanför I.O.G.T.: Isak Boström, den ryktbare ledaren för vår första stora strejk, mannen som 1879 talade å massans vägnar till landshövding Treffenberg.

Politiskt härskade i Sundsvall i enlighet med socialgruppering och dåvarande röstskala högern. Den hade sitt talrör i Sundsvalls-Posten, middagstidning, 6-7 000 i upplaga, redaktör Herman Sällvin, gammalkonservativ, vass och stridbar. Frisinet hade sitt organ i Sundsvalls Tidning, morgonavis, 11 000 ex., vid min ankomst till staden redigerad av redaktör G. R. Pettersson, det kända märket Klippans son, urbilden till Mikael Habstadius i Landsortsbohème. Frisinet behärskade nykterhets- och frikyrkorörelsen med plåtslagare S. H. Kvarnzelius, 1909 vald till svensk I.O.G.T.-chef, skohandlare C. F. Ekholm och direktör Petrus Andersson i toppen. Högern hade en filial sedlighet av mycket brutalt märke, som jag återkommer till, jag skulle snart få anledning att be om ordet. Arbetarna hade inget som helst att säga till om i kommunalpolitiken 1909, de var få i själva staden, hade för få röster och hade ännu inte förmått sätta in en enda socialdemokrat i fullmäktige.

Men med allt här noterat låg det något friskt och ungdomligt över den vackra staden, kanske bäst företrätt av den skolungdom av käcka gymnasister och söta backfischer, som lyste opp den breda Storgatan med sina inbördes förälskade blickar. Två av skolpojckarna blev jag god vän med, Henrik Forsberg, mycket begåvad både lyriker och prosaist men död helt ung efter två böcker, och Karl Johan Rådström, som utom en utmärkt Sundsvalls-roman och en hel del god både lyrik och prosa har gjort en betydande insats i svensk författarvärld som journalist, senast som utgivare av Sveriges skönlitterära novellmagasin All världens berättare.

Oscar Rydqvist var också en ung sundsvallit på tillväxt under mina första år däruppe, men han emigrerade till Uppsala-studier utan att jag den gången fick kontakt. Den kom senare i Stockholm.

Det första mötet med Sundsvall blev alltså gott. Den mörkare bakgrunden oppe på Södermalm och ute vid sågverken hade jag ännu inte hunnit ta del av. Luften var frisk, stad och natur – hela landskapet på tågresan från Ånge – strålande vackra. Själva dialekten häruppe var något nytt, ljusare, klarare, mera sjungande än det tyngre språket hemma i Norrköping. Lite underligt förstås med sin brytning på y i i-ljuden – fyn, vysa -och sällsamma former som ”huga”, ”föschöka”, ”nu komma broschan” och ”gossekarl” till både maskuliner och femininer. Men det hela lät roligt. En ny och lockande värld. Och framför allt: arbete, eget praktiskt arbete mitt i världshändelserna, självförsörjning och därmed självständighet och frihet!

Nya Samhället hade startat ytterst blygsamt 1900 som veckoblad. Man hade köpt en 42 år gammal enkelsnällpress – från 1858! – för 2 500 kr. på avbetalning, men man hade inte råd att köpa motor till den för 400 kr. utan den drogs för hand av sex arbetare från hamnen för vardera 4 kr. pr nummer. År 1901 vågade man sej på motorn. Undan för undan ökades antalet nummer pr vecka och nyåret 1909 hade tidningen blivit daglig. Efter ett lyckat 1907 hade man 1908 köpt en ny press, en dubbelsnällpress efter en stupad högertidning i Luleå. Blivet dagligt tappade Samhället emellertid 10 % av sin inte särdeles stora upplaga. År 1910 tappade det

ytterligare 30 % och först 1914 hade det kommit upp i nivån från perioden med fyra nummer i veckan.

Men partiet var heller inte för förti år sedan på långa vägar att jämföra med nu. Sveriges socialdemokratiska arbetareparti räknade första kvartalet 1908 140 000 medlemmar, sjönk under årets stora fackliga strider till 113 000, under det följande storstrejksåret till 61 000 och 1910 ända till 55 000. Så oerhört tog storstriden innan det åter vände sakta uppåt. Sundsvalls arbetarkommun visade ännu sämre siffror, sjönk från 1725 medlemmar första kvartalet 1908 till 246 sista kvartalet 1913. När jag kom i Nya Samhällets tjänst, andra kvartalet 1909, hade kommunen ännu 1 030 medlemmar. År 1912 hade hela Medelpad i summa 7 arbetarkommuner sammanlagt 620 medlemmar, därav Sundsvalls 285. Sundsvalls arbetarkommun rapporterade det året 5 offentliga möten med sammanlagt 700 personer.

Det var alltså inget livaktigt storföretag man kom till 1909 och därtill ett som flera år framåt skulle gå utför under efterverkarna av storstrejken. Men tidningen hade man alltså vågat sej på att göra daglig – f.ö. mot partistyrelsens avstyrkande. Upplagan var låg. År 1913 ökade den med 250 ex. till 4 750. Hela arbetarpressen var den tiden obetydlig: 13 partiorgan, därav 8 dagliga, med summa summarum 126 000 i upplaga. De här siffrorna var mej obekanta under min Sundsvalls-tid.

Det tioåriga Nya Samhället hade emellertid på uttaxeringar och små andelar, på arbetarnas smålantar, gått sakta framåt, tekniken hade förbättrats, och 1909 sysselsatte tidningen 7 sättare och 2 elever, på tryckeriet 5 man, hela företaget 24 personer. Plus en skapligt brukbar sättmaskin. Man livnärde sej delvis på civiltryck, till organisationers tillställningar, lite kommunalt o.d., tidningen som sådan bar sej ju inte. Den gamla handsättningsstilen var nött, det märktes mest på rubrikerna. Tidningstekniken var den för tiden normala, fyllnadskrusiduller i jugendstil o.s.v. Utom fackligt och politiskt och notiser bjöds det ibland populära cirkulärartiklar av Bengt Lidforss, Gustav Bang och andra socialistiska experter, jordbruksaposteln Rösiö medarbetade med ytterst billigt honorerade mellanstick om hästens bön och gödselns tillvaratagande, och som inplock, då någon spalttext fattades, hade man stående uppsatta partiets riks- och kommunalprogram, partiets litteraturlista och förteckningen på Nya Samhällets försäljare. Tidningen var firsidig, stor och klumpig, oftast 7-8 spalter, lördagarna ibland g. Den utkom på eftermiddagen.

På en arbetartidning för ett halvsekel sedan förekom föga specialisering. Överhuvud skulle en arbetarjournalist i rörelsens ungdom syssla med allt, kunna allt. Han skulle kunna skriva ledare av alla slag, skriva utrikespolitik, skriva fackligt och parlamentariskt, referat och notiser, redigera ut de få telefonnyheter från Stockholm som kallades tidningens telegramavdelning, skriva jubileumsartiklar och nekrologer, kåsera, sköta litteratur, teater, konst, cirkus, sport, intervjua, ta emot klagande, sammandra s. k. bondbrev från bygdemeddelare, läsa korrektur, bryta om. Men han skulle också kunna hålla föredrag i de ämnen rörelsen behövde belysta, diskutera med motståndarna, bilda organisationer, fackliga som politiska, leda organisationer, om möjligt skriva prologer och andra ofrånkomliga poesier – lyriken spelade en större roll den tiden, rörelsens ungdomstid då det gällde att väcka och värva och känslan alltså hade mer betoning. Utom allt detta skulle arbetarjournalisten vara gratisadvokat åt fattiga människor, sätta upp skrivelser, t.o.m. föra deras talan inför rätta. Någon utbildning förekom inte i yrket vad arbetarpressen beträffar. Där blev man journalist direkt från kroppsarbetet. Tidningsman blev också den allmänt politiskt-kulturellt intresserade student, som inte kunde bli något annat. Ingen utbildning, man ramlade helt enkelt in i yrket. Och mångsidigheten höll en levande men gav ingen specialexpertis.

*

Det första Nya Samhällets nye medarbetare fick göra var att översätta ett par noveller från tyska och franska, rätta bondbrev och sköta notisavdelningen Landet runt, vars material sköts till honom av kamraterna vid stora bordet i ytterrummet medan de klippte pressen. Själva tog de hand om större saker. Som något studerad i litteratur fick jag omedelbart också göra några teater- och litteraturrecensioner liksom ett och annat föredragsreferat. Därtill en smula korrektur. Självklart kom jag snart med en dikt eller ett kåseri. Jobbet var omväxlande och intressant, just vad jag hade gått och längtat efter, och dagboken biktar i juli:

Det är arbetet som befriar från längtan och drömmar. Arbetet som jag så trått till och som jag så håller av. Varje kväll somnar jag i en ljuv visshet, att om ett par ögonblick börjar en ny dag. Nya tidningar, nya händelser, kanske brev – Och tiden löper undan så fort, så fort. Jag har redan varit här 6 veckor, det har gått som en dans.

Ja, det hände verkligen en del. Främst att till midsommar kom ryske tsar Nikolaj på visit till kung Gustaf. Internationella Socialistiska Byrån hade i en rundskrivelse manat till manifestationer mot blodstaren, Rysslands, Finlands och arbetarrörelsens förtryckare. Mycken reagens märktes dock inte. Jag gav mitt lilla bidrag med en dikt mot mannen med piskan. En ungsocialist sköt en svensk general, som han tog för ryss, och sedan sej själv. Det hjälpte lika lite.

I stället för Dalkvist hade jag kommit till Samhället, och som ersättare åt Zetterling, som skulle sluta nyåret 1910, kom redan i början av augusti en ny, billigare redaktionskraft, Ivar Englund. Han var jämnårig med mej, stockholmare, murare till professionen och till helt nyss ungsocialist, en bland Hinkes mera bemärkta ungdomar, ansvarig för Brand, mycket talför och livligt i elden i debatterna på Folkets hus i Stockholm. Han hade emellertid nu avsvurit Hinke och som förberedelse för platsen i Nya Samhället tagit en månads facklig propagandatur i Ådalen för L.O.

Ivar Englund slog omedelbart an på mej genom att han kunde så mycket. Han kunde omgående ge svar på allt jag frågade om, politik, astronomi, allt. Jag blev imponerad av murarpojken, som bidrog till att hos mej idealisera arbetarklassen. Så småningom upptäckte jag emellertid, vid kontroll i uppslagsbok, att svaret kunde vara något förhastat. Upptäckte också, att Englund, som hade farligt lätt för att tala, var betydligt s.k. framåt och mera taktiker än principryttare, arbetade mycket medvetet på karriär.

I min roman Fem friska och på annat håll har jag tecknat min kamrat ganska hårt och huvudintrycket av personlig framåtanda kvarstår ännu, fast tiden har lagt sordin på motsättningarna och han själv nu är borta. Till bilden av Englund bör läggas som goda drag en stark arbetsförmåga och en god portion organisationstalang. En stilig sak minns jag av honom. Nya Samhället fick besök en dag av en förgråten gammal arbetarkvinna, vars son hade häktats för föregiven våldtäkt, modern bedyrade att han var oskyldig men hon hade inte råd att skaffa advokat och gratishjälp fanns inte ännu. Englund tog hand om saken, gick opp i rätten, lyckades dokumentera att flickslynan ljög och fick pojken frikänd.

Vid bedömandet av Englund får man också ta hänsyn till hans stora personliga motigheter och lidanden. Han kom från en frireligiös familj med svår brytning mellan fadern och honom, därtill trassliga affärer mellan generationerna överhuvud, själv hade han ekonomiska svårigheter och var allvarligt bröstsjuk. Sin unga hustru, en sällsynt fin och stilfull Skåne-tös, miste han i tbc och likaså deras lilla nyfödda flicka.

Redan 1glo kom Englund in i Sundsvalls arbetarkommuns styrelse och snart nog i Medelpads distriktsstyrelse, blev med tiden dess ordförande. Senare vart han redaktör för Dala-

Demokraten. I ett par perioder var han också riksdagsman.

*

Jag trivdes alltså med jobbet. Och än mer med den bostad jag efter två mindre lyckade experiment fick tag i. I slutet av september flyttade Englund och jag in i två rum på övre botten i ett gammalt träslott, Sallyhill, bortöver Sidsjö-vägen, en idyll övervuxen av humle och klängblommor, i en tät igengrodd gammal park. Det stora rummet tvärsöver huset med veranda åt Selånger-dalen tog jag, Englund sidorummet med oregelbundet tak, tre fönster-nischer och grön dager av lindar och syrener utanför. Vår värdinna var en änkefru Linderberg, en rar gammal dam ur en artonhundredtalsroman.

Det stora rummet blev ett underbart arbetsrum, som jag dessutom kunde möblera själv i egen smak, egentligen med en enda möbel men central: ett skrivbord i allmogestil med korslagda ben, snickrat av gamle snickare Kärnlund nere i gårdsflygeln. Över bordet la jag en grön bojduk i det historiska dramats stil och på bordet satte jag lampa, blomstervas, vykortsfotot av den amerikanska skönhetsdrottningen Marguerite Frey och en liten djävul av järn, en figur från ett tändsticksställ, som räckte lång näsa trevligt oppkäftigt och som jag hade hittat i en lumpbod i Stockholm. Det var ett bord! Där skulle man kunna skriva ett trosdrama. Livstros, vill säga.

På väggen intill hängde jag en bokhylla med det allra nödvändigaste: Fröding, Strindberg, Forsslund, Ossian-Nilsson, Ellen Key o.s.v. Och framme på dörrposten satte jag vykortsfoton av mina diktare. På väggen intill skrivbordet placerade jag en tavla Frühlingsidyll av Max Pietschmann, som hade lyst upp mitt studentrum i Olympen: faunen som blåser panflöjt i den vitstammiga björken under blå sommarhimmel med en mörk naken nymf i gräset intill sej, och en annan tavla från ensamma Uppsala-år: en munk fördjupad i en stor foliant och genom fönstret en medeltidsstad på en grön kulle, okänd mästare. Med tiden kom där också upp en gips, Flickan från Seine, den drunknade förklarar stilla. Inköpt i Paris 1910.

Och utanför hade jag grönskan, den gamla förvuxna parken, och längst bort över den steg Norra Stadsberget i höjden. Om kvällen brann där norra stjärnhimlen!

Arbetarrörelsen var i misär men personligen hade jag här idyllen, ett ljuvligt tyst lugn. Jag hade alltså fått både arbete och idyll. Kunde därtill också försörja mej själv, var ekonomiskt oberoende! Det gick förstås inte på lönen, som t.v. höll sej vid blygsamma 20 kronor i veckan – detta fast jag redan i juli ryckte upp till redaktionssekreterare. Det vart ett hastigt avancement. Från början hade jag bara fått den enklare platsen av de två lediga, som vanlig medarbetare i Samhället, och en annan fil. kand., G. Jacobi, fick platsen som redaktionssekreterare, men han vart sjuk och kom aldrig till Sundsvall utan gick i stället ämbetskarriären i Stockholm, och så fick jag hans plats utan vidare. Nå, mot slutet av året skulle min lön stiga till 25 kronor i veckan och för övrigt kunde man påräkna ett och annat föredrag till 5, kanske 10 kronor. Dessutom var vivret billigt: bostaden på Sallyhill kostade bara 15 kronor i månaden, två mål på restaurangen på Norra Stadsberget 30. Därtill var man nykterist och icke-rökare. Och förresten – var man inte i någon mån idealist? Då så!

Att fader Janne sände 100 kronor till en vinterrock förenklade ytterligare sonens försök som självförsörjare.

Rött var rätt.

Till Nya Samhället råkade jag komma knappa två månader före storstrejken, kom alltså redan från början in i allvaret. Inte personligt – visserligen avstod vi socialistiska journalister hela vår lön i fem veckor till strejken, men vad betydde det när arbetarna svalt och man fick förskott av tidningen och dessutom någon femma för strejkföredrag!

Men det var svåra tider. Depression sedan ett par år, stora fackliga strider, lockouterna 1908, därtill hård högerregim politiskt, regeringen Lindman med justitieminister Albert Petersson som förföljde den röda ungdomens antimilitaristpropaganda med åtal på åtal och fick en hel rad ungdomar dömda till fängelse. På det nya lockouthotet sommaren 1909 svarade så arbetarnas fackorganisation med storstrejken den 4 augusti. Även typograferna gick med den 9 och från den 10 utkom inga tidningar. Nya Samhället uteblev till den 7 september. I stället fick arbetarjournalisterna ge sej ut på föredrag. Jag gjorde en turné i Ådalen, ett föredrag i Hudiksvall och ett i Gävle. Där blev jag på Arbetarbladet bekant med en av de säregnaste människor jag har träffat. Han satt i ett rökigt tidningsfyllt rum vid ett skrivbord helt täckt av tidningstravar och papper. Mitt i makulaturen var en grop och i den ett stort huvud med borstigt hår. När huvudet hörde, att det kom främmande, tittade det om en stund opp ur gropan, blinkade lite kritiskt och presenterade sej med ungefär följande ord:

– Hej på dej, gosse! Jag heter Fabian.

En kraftig handtryckning och så följde ett stycke föreläsning om ekonomiska förhållanden långt över besökarens fattningsnivå.

I november 1909 kom Fabian Månsson på föredragsturné till Medelpad och kinesade då ett par nätter hos Englund och mej på Sallyhill. Jag har antecknat om honom adjektivet ”fantasifull” med tillägget: ”men han har en mycket materialistisk uppfattning av erotiken”. Det var emellertid jargong på samma sätt som när han betedde sej lite säreget familjärt i tilltal mot damer. Han duade dem genast och sa exempelvis: ”Du tycker allt om mej, min lilla gås” eller ”min lilla pulla”. Kassörskan på Nykterhetsautomaten log ju lite blygt förstående, men Tärnlunds mera åldriga och buttra fru stelnade märkbart till vid närmandet på den våglängden. Fabian hade den gången en vildsint idé för dagen: att köpa opp alla vårt lands pressalster och ge ut en enda stor, verkligt kultiverad tidning.

Mina ämnen som föredragshållare i storstrejken var inte särdeles vägledande för publiken, jag talade om Ungdomen och reaktionen – spriten, kyrkan och gubbväldet – och därtill om Karl-Erik Forsslunds diktning. Men man tager vad man haver. I Sundsvalls-distriktet anordnades också en rad föreläsningar, bl.a. i Sundsvalls Folkets park, för de strejkande och deras familjer. Jag bidrog med Sveriges äldsta bebyggare, ett blygsamt försök att nyttiggöra mina Uppsala-studier för klasskampen!

Hur jag tog storstrejken? Jag var alltjämt studentromantikern i betänklig grad. Visserligen var jag imponerad av kampens värdiga lugn och från början absolut segerviss. Jag hade klart för mej, att vann inte arbetarna på fredlig väg, så skulle det bli revolution. Och då skulle det inledas en ny period i Sveriges historia. Men – när strejken körde fast, myndigheterna hårdnade och kampen började kosta offer både i svält och i åtal, då började jag bli osäker. I den allt mera osäkra väntan på revolutionen ordnade jag Sundsvalls arbetarbibliotek, som jag hade blivit vald till bibliotekarie för och satt mej i sinne att göra till Sveriges finaste arbetarbibliotek. Jag mönstrade ut litterärt och för klasskampen värdelöst gods och köpte så långt det magra anslaget räckte Strindberg, Fröding, Forsslund, Jack London och annat nyttigt nytt.

Själv läste jag Strindbergs Från Fjärdingen och Svartbäcken, som jag fann bara så där, Nietzsches Antikrist, som slog gnistor i mej, och Bellamys En återblick, som ökade min tro på socialismen – en frälsningslära som jag hade mycket lite konkret begrepp om.

Mitt i strejken blev mitt Tolstoj-flygbladsmål från Uppsala avdömt i Högsta domstolen. De tre månaderna straffarbete, som hade sjunkit till två i hovrätten, smalt nu ner till bara 300 kronor böter. Jag bad min herr fader få låna dem, eljes kunde jag ju sitta av dem? Det skulle visst bli tre veckor. Det faderliga svaret kom omgående:

Skyndar nu sända dig de 300 kr. till böterna samt dessutom 50, som jag kan förstå du väl behöver. Ja, utgången var i sanning glädjande. Men akta dig väl för framtiden.

Storstrejken blev ett stornederlag, där L.O. tappade hälften av sitt medlemstal. Där följde vidare massavsked och vräkningar, åtal för strejk- och blockadbrytarlistor och en våldsamt stegrad utvandring. Nederlaget drabbade arbetarna hårt, inte minst i det fattiga Sundsvalls-distriktet. Också deras tidning fick lite känning i form av åtal för brytarlistor. Tärnlund ådömdes böter.

*

Misslyckandet på det fackliga stridsområdet kom att rikta in arbetarnas intresse mera på det politiska, dit Branting och hans partiledning nu ledde över det hela och där framgångar väntade även tack vare den 1907 genomförda partiella rösträttsreformen.

I stort var stämningen i arbetarlägret naturligt nog deprimerad efterorstrejken. Men arbetarungdomens radikala elit var allt annat än nedstämd. I Socialdemokratiska Ungdomsförbundet hade en ny fas börjat med, att Zeth Höglund och hans anhängare i Stockholmsklubbarna i december 1908 hade startat en veckotidning, Stormklockan, utan förbundsstyrelsens auktorisering. Det var ett led i den begynnande striden mellan Höglunds stockholmare och uppsvenskar och de mera moderata kretsarna kring Per Albin Hansson och Gustav Möller i Skåne, där centralstyrelsen fanns och förbundsorganet Fram utkom i Malmö.

Nu var emellertid förbundets tredje ordinarie kongress inkallad till den 11 oktober 1909, alldeles efterorstrejken. Kongressen skulle hållas i Stockholm och Nya Samhällets redaktionssekreterare hade utsetts till ombud från den lilla Östermalms-klubben i Sundsvall. Någon vidare kontakt med förbundsledningen hade han ännu inte fått men här träffade han för första gången ihop med en rad ledande unglubbister, av vilka flera med tiden skulle bli stora politiska namn.

Förbundets ordförande Per Albin Hansson hade jag haft lite brevväxling med om vandringsbibliotek, han var också på sin tid förbundets förste studieledare. Jag hade dessutom haft ett par dikter i Fram under hans redaktörstid och grälat på honom i brev för han rättade mina talspråkets verbformer. Och så hade P. A. skriftligen lagt bort titlarna. På kongressen hade jag tillfälle att iaktta honom i motsättningen till Z. Höglund. P. A. var ännu en smärt ung man med ett yvigt oppstruket hår och stor klubbhalsduk men redan sin lugna kloka blick, välbekant från senare år. Någon kontakt blev det inte och inte heller med Hälsingborgs-ombudet Gustav Möller. Jag räknades som medarbetare i Klockan till den höglundska oppositionen, och motsättningen hade redan skilt falangerna.

Däremot kom jag i närmare beröring med Zeth Höglund, mager, lite böjd, en blek intellektuell i pincenez, dubbelkrage och vanlig halsduk, inte klubb. Zäta har alltid haft en obestämbart ålderstyp, sextiofemårig har han verkat ungefär lika ung – eller gammal – som förti år tidigare. Han hade sitt hem i översta våningen Upplandsgatan 2, senare L.O.-huset, den s.k.

Vatikanen, och det hemmet var nästan hotell för resande rabulister. Bland andra träffade jag där min gamle skolkamrat och medpoet Johannes Sköld från Norrköping, som långa tider kinesade hos Zäta, en riktig bohäm, häktad ett slag och sedan fängelsedomd för att han i ett föredrag under storstrejken skällde ut en länsman. Där gick Karl Kilbom med kongressmandat från Östersund ut och in som barn i huset, Hjalmar Gustafsson, Carl Ståhlberg m.fl. av Zätas närmaste. Zätas unga fru Gullan hade det inte lätt, där hon måste dela sina omsorger mellan allehanda gratisgäster i logi och mat och sin lilla förstfödda dotter.

Där var också en del nya bekantskaper av intresse. Från centralstyrelsen utom Per Albin Hansson Oscar Olsson, redan med skägg fast svart ännu och inte så tomtelångt, Rickard Sandler, ännu med yvigt mittbenat hår, Bernhard Nilsson, textilarnas populära agitator, barrikadsångaren Hjalmar Larsson, Emil Wallin, förbunds- och senare partikassör, Ivar Vennerström från Rud i Värmland och Ernst Åström, skräddare från Falun; bland de övriga kongressdeltagarna Adolf Lundgrehn, kallad Håret, långa Kalle Bergström, då från Värmskog, senare Hälsingborg, Per Bergman, senare pamp i L.O., Axel Svensson, den s.k. Lugna Svensson, Karl Olsson från Arvika, med tiden förlagschef i Tiden, Julia Ström, Mauritz Västberg, Arvid Hallberg, Oskar Franzén, Gottfrid Karlsson – åtskilliga blev senare parlamentariker, några ministrar, alla goda namn i svensk arbetarrörelse. Alla ännu unga, magra, sol, sång och segerstro!

Själv hade jag refererat kongressens motionshäfte i inte mindre än fem långa artiklar i Nya Samhället och slutat med följande entusiastiska kommentar i det blå men utan direkt partitagande mellan fraktionerna:

Striden kommer, hård, väldig. Så må då inför den alla små tvistigheter och allt obetydligt gnat försvinna. Må 1909 års kongress visa världen, att vårt land, vårt karga gubbland, ändå har en skara ungdomar, som kan arbeta och vill arbeta, som är beredd att bjuda peterssoneriet spetsen, som tror på framtiden och skapar framtiden. Det blir en svår kamp men jag är förvissad om att vårt förbund ska bestå provet.

Per Albin Hansson hälsade som förbundsordförande kongressombud och gäster välkomna. Gäster var från svenska partiet redaktör C. N. Carlesson, från danska broderförbundet Jens Knudsen. Dessutom var internationella ungdomssekretariatet inbjudet och hade sänt ingen mindre än sin ordförande, tyske riksdagsmannen och internationella ryktbarheten dr Karl Liebknecht, men han kom först ett par dagar senare.

Kongressens ämnesbredd var typisk för tid och ungdom och motiverar, att jag refererar lite. Fredskampen i antimilitarismens form var en av de stora frågorna, i flera avdelningar. Värnpliktsstrejken debatterades, på Per Albins förslag inför slutna dörrar, men avfördes, man hade ”icke några illusioner om att man genom detta medel skulle kunna lösa den militaristiska frågan”, det rekommenderades vidare debatter i klubbarna. En utredning av begreppet försvarsnihilism avfördes på P. A:s förslag utan uttalande. I frågan om riksdagsgruppens nya försvarspolitik: Thorssons inträde i Lindmans s.k. civilkommission, hans och Christiernsons försvarsvänlighet, gruppens röstning för frivilliga skytterörelsen o.s.v. blev det debatt, varunder Per Albin var emot prickning men för aggressivare uppträdande mot själva militarismen och Z. Höglund kallade riksdagsgruppens hållning ”en skandal för vårt parti och ett åtlöje för internationell socialdemokrati”. Ett fränt uttalande mot riksdagsgruppen antogs utan votering, hälsat med bravorop och applåder. Per Albin-sidan resignerade.

I tidningsfrågan gick striden vidare. Stockholm hade motionerat om, att förbundet skulle överta Stormklockan. Möller gick emot, det kunde föra till schism med partiledningen och bli detsamma som Frams begravning. P. A. kritiserade, att Klockan småaktigt hade kritiserat

partiledningen och försummat ungdomsrörelsens stora frågor. Även Vennerström hade en del kritik men tillstyrkte övertagande, och nästan enhälligt beslöts detta. Fram skulle, på Per Albins förslag, om ekonomin krävde, få minska formatet, eventuellt nedläggas.

I frågan om dechargen kom den stora debatten:

Höglund påstod, att Per Albin inte ville samarbeta med honom utan hade saboterat ett cirkulär om en förbundets veckotidning. Vennerström fann det sorgligt, att inte två så duktiga karlar kunde samarbeta, det hade fött pessimism, ytterst beklagligt nu efter storstrejken. Men bäst att stortvätt skedde. Möller: Zäta hade öppnat striden. Samarbete vore numera omöjligt, men köra Per Albin på dörren vore den största otacksamhet. Bäst få in ny ungdom under tjugufem år i ledningen, men sådan fanns inte. Per Albin föreslog att få in nya män i ledningen: Möller och Vennerström. Han vore beredd att ta konsekvenserna av dechargeutskottets anmärkning. (Den gällde hans handhavande av cirkuläret.) Zäta fann schismen mellan sej och P. A. bero på temperamentsskillnad men även olika uppfattning om taktik och hållning. Men styrelsen borde bli enhetlig. Också han erbjöd sej gå: "Vill ni sätta dit nytt folk, ska jag gärna packa mina kappsäckar och dra mina färde."

Kongressen godtog med 66 röster mot 46 dechargeutskottets anmärkning mot Per Albin, och därpå beslöts förbundsledningens flyttande till Stockholm nyåret 1910, då samtidigt Stormklockan skulle övertas av förbundet. Tre funktionärer tillsattes med vardera 3 000 kr. i årslön: Z. Höglund redaktör för Stormklockan, Emil Wallin expeditör-kassör och Fredrik Ström förlagschef – han var personligen inte närvarande på kongressen men vidtalad. Per Albin kvarstod som Fram-redaktör tills vidare.

I verkställande utskottet invaldes: Z. Höglund med 110 röster, Hjalmar Gustafson 107, Einar Ljungberg 106, Emil Wallin 101 och Julia Ström 74, i den övriga centralstyrelsen: Ivar Vennerström 131 röster, Rickard Sandler 122, Gustav Möller 117, Per Albin Hansson 116, Bernhard Nilsson 108, Ernst Åström 89, Ture Nerman 75 och Adolf Lundgrehn 60. T. Nerman blev en blindpipa i den styrelsen men kom tack vare medlemskapet ner till Stockholm några gånger på sammanträde. Han var för övrigt en av kongressens fyra sekreterare och medlem av dechargeutskottet, även i detta en blindpipa.

Kongressen behandlade dessutom en hel rad smärre frågor men karakteristiska för tiden:

Tullfrågan inleddes med ett kort Fabian Månsson-föredrag på bara en dryg timme. Nykterhetsprogrammet skärptes: "alla i förbundets tjänst anställda funktionärer och agitatorer bör vara helnyktra" men inte tvång för redan anställda. I religionsfrågan antogs en maning till Sveriges arbetare att inte döpa och konfirmera sina barn och inte ingå kyrklig vigsel. I frågan om studiearbetet kritiserade Hjalmar Gustafson Brunnsvik – folkhögskolorna syntes avtrubba klasskampsentusiasmen – men fick starkt mothugg av Vennerström – bravorop och instämmande av bl. a. T. Nerman. Sagostundsverksamhet och skärpt kamp mot smutslitteraturen hänsköts till centralstyrelsen. Idrotten föranledde en ivrig debatt, där Erik Lundström talade mot "sportfåneriet" men Per Albin avstyrkte att tala om den "nuvarande förkastliga andan inom idrottslägret". Kongressen biföll Kilboms förslag att mana klubbarna diskutera frågan vidare. Stöd beslöts åt strävandet för världsspråk, men kamp mot kortspelet och utredning om kooperativt jordbruk avfördes, däremot skulle man låta utreda lämpliga revolutionära minnen att högtidlighålla.

På Fabian Månssons förslag sändes ett hyllningstelegram till den liberale Mauritz Hellbergs i Karlstads-Tidningen femtioårsdag, och på T. Nermans förslag ett dito hyllningstelegram till professor Knut Wicksell, som just hade dömts till två månaders fängelse för uttalat tvivel på jungfru Marias jungfrudom.

Så tog sej min första kongress i arbetarrörelsen ut. Den var radikal och ägnad att stärka min romantiskt-revolutionära syn. Dess avslutning är av intresse med hänsyn till arbetarrörelsens

fortsatta utveckling. Trots de rätt starka motsättningarna blev det en vacker final. Per Albin Hansson tackade för samarbetet i centralstyrelsen:

Nu har, sa han, skapats möjligheter att slippa personstrider. Nu borde förbundet kunna växa, växa till i inre styrka och sammanhållning. Kom ihåg, att vi är ett med partiet och att vi så förblir. Storstrejken har lärt oss, att det tarvas enhet inom arbetarrörelsen. Svårare strider kommer. Ungdomen ska vara den pådrivande kraften. Men vi må alltid föra saklig kritik och i stora frågor. Håll alltid samman med partiet! Leve samarbetet!

Leverop och stormande applåder. Och så steg Zäta opp och tackade Per Albin för vad han hade gjort i förbundet. Kongressen hade understrukit Stormklockans ärliga socialdemokratiska taktik:

Den sociala kampen kan vara uppslitande men ock skänka en människa den största glädje i livet. Kampen för socialismen är fattigdomens och nödens utrotande ur världen. Må hatet mot orättvisorna entusiasmera oss tills vi störtat det gamla samhället och byggt upp vårt nya. Den kommande kampen ska skänka oss själar av eld och viljor av stål. Bort med de personliga misstämningarna! Må de glömmas och må vi gå enigt samman! Leve den socialdemokratiska ungdomens enhet!

Ånyo leven och stormande bifall. I de två unga männens slutanföranden har man deras två vitt skilda temperament, P. A:s reformistiskt sammanhållande, Zätas revolutionärt patetiska. Och så kom till sist Ivar Vennerström, mellanmannen, med några för honom och de flesta av oss ombud lika typiska slutord:

Kongressen samlades i ovädrets tecken. Nu är ovädet över. Nu står ungdomsrörelsen stark igen, nu går vi ljusare tider till mötes. Den stora konflikten i sommar har skärpt och radikaliserat vår kamp. Vi går kanske mot mer revolutionära tider. Låt oss därför aldrig splittras, låt vapnet aldrig trubbas! Leve vår ungdomsrörelse, den blanka klinga, som skär åt både höger och vänster! Leve rörelsen! Och leve Per Albin Hansson och Z. Höglund!

Åter leven och smattrande applåder, ett kort avslutningstal av fungerande ordföranden, Ungdomsmarschen och Internationalen!

Jag nämnde, att vår ungdoms-international hade sänt sin ordförande, dr Karl Liebknecht, till kongressen. Här fick jag första gången möta och höra denne man, som redan var den internationella idolen för oss röda ungdomar genom sin fredskamp – hans bok Militarism och antimilitarism av 1906 hade 1908 utgivits på svenska av vårt ungdomsförlag Fram och hänfört oss. Karl Liebknecht – mannen, vars världshistoriska kämpe- och martyrgestalt snart skulle komma att bli en av de stora vägledarna för mitt hela liv, som för många andras.

Liebknecht hade blivit hindrad av en politisk process i Tyskland och kom först kvällen före sista kongressdagen. Han hälsades på tyska av vårt språkgeni Johannes Sköld och vi hurrade för honom. Han tackade för hälsningen och betecknade den svenska ungdomsrörelsen som den internationellas ryggrad:

I Tyskland hade partiet ställt sej oförstående till bildandet av en socialistisk ungdomsrörelse, då L. 1904 föreslog det, och först i fjol hade en sådan rörelse planerats. De borgerliga hade sökt kväva den med en lag som förbjöd ungdom under aderton år att tillhöra en politisk förening eller delta i ett politiskt möte. Tal. kände sej aldrig så väl som bland socialistisk ungdom. Ungdomen var ju radikalismens naturliga bärare och bundsförvant, och med glädje hade tal, hälsat den svenska socialdemokratiska ungdomens nyss fattade beslut om en skärpt taktik mot militarismen. Han hoppades, att den svenska ungdomsrörelsen skulle, med åsidosättande av alla personliga stridigheter, hålla en klar proletär riktning och till glädje för hela den internationella socialdemokratiska ungdomsrörelsen bibehålla sin rangplats i denna.

Sköld tolkade, vi hurrade för Ungdoms-Internationalen och Gustav Möller sände med Liebknecht kongressens hälsning till den socialdemokratiska ungdomsrörelsen ute i världen.

Kvällen förut, den 13 oktober, hade Liebknecht, tolkad av C. N. Carleson, hållit ett föredrag på Folkets hus om Opportunismen i politiken. A-salen var full och publiken hade måst vänta på den försenade Liebknecht en hel timme. Men så fick den också uppleva något:

Tal. utgick från Lassalles ord, att makten är rättens grundval. Klasskampen kunde vara ensidig, som i Frankrike ensidigt anarkistisk, i England ensidigt reformistisk. Revisionism behöver inte vara opportunist. Revisionister är vi alla. Men tal, varnade för ministersocialismen och för överskattning av parlamentarismen. Parlamentets makt är endast en formulering av de utomparlamentariska förhållandena. Den falska opportunisten rör sej på ytan. Regeringarna går aldrig godvilligt utom sin klass' gränser. Det goda som vinnes vinnes endast genom arbetarnas tryck på regeringsmakten. Vi måste reformera men vi får inte försumma att revolutionera. Djupt sett går detta samman. Liebknecht slöt med att framhålla behovet att alltid ha idéerna i sikte.

Det var en stark blandning av radikalism och idealitet, för vilken man var så mycket mer mottaglig som sinnena var särskilt upprörda över budet i tidningarna samma dag, att den spanske frihetskämpen Enrico Ferrer hade avrättats av den jesuitiska reaktionen.

Trots missljuden imponerade den röda ungdomens kongress starkt på T. Nerman. I Nya Samhället skrev han en hänförd ledare om den: ”Andarna har vaknat!”

*

Tiden gick och de nyss omtalade 300 kronor, som pappa Nerman hade skickat sin son till böterna för hans antimilitaristiska utsvävning i Tolstojs sällskap, kom ingen myndighet och hämtade. Under tiden hade broder Einar, som låg i Paris för konstnärlig utbildning hos Matisse, kommit med en farlig lockelse: Kom till Paris, du bor gratis hos mej, vi äter billigt ute o.s.v. Jag gjorde ett överslag, kom till en totalkostnad för resa och tre veckor på 240 kr., jag fick skriva några korrespondenser till Nya Samhället, ett honorar på 300 vinkade för en teaterpjäs, varom mera senare – resan var försvarlig. Och jag fick låna de 300 kronorna hemifrån, som ingen tycktes vilja ha.

Jag reste till Paris! Det var min tredje utlandsresa efter Danmark 1901 och Tyskland 1908. I sju-tion dagar var jag i Paris, februari–mars. Jag bodde hos broder Einar i ett ateliehus Rue Campagne Premiere 9 i en underbar begynnande vår med fågelkvitter och ljumma vindar – lite annat än Sundsvall så års. Seine hade översvämmat starkt den våren men var på retur där jag gick och njöt utmed kajerna och tittade i bokantikviteter. Vi åt på mjölkmagasin billigast möjligt. Jag träffade åtskilliga av Einars svenska målarkamrater, Sandels, Simonsson, Nording, Anna Sahlström m.fl., jag upplevde nattlivet med spacklade damer, ännu en sällsynthet i det ärbara Sverige, jag såg t.o.m. en dam med grönt hår. Men där fanns trots allt spacklet sköna kvinnor. På restauranten d'Haricourt såg jag den berömda Mille Polaire i den så populära apachedansen. *Det* var raffel! På en nattrestaurang stannade dansen, när vi steg in med ett par svenska konstflickor. De med varandra dansande demimonderna gapade argt på oss och tittade ut våra damers landsortsmässiga yttre. Vi avlägsnade oss, skulle alla åka hem var och en till sitt. Vi fick fatt på en omnibus och lät självklart damerna stiga opp före – sedan var bussen tyvärr full och vi herrar måste gå. Vi gick tillbaka till d'Haricourt!

Jag fick vara med om ett revolutionärt massmöte vid Rue Danton med upploppsefterspel, poliskravaller på gatorna! Jag satt i solen i barnens paradis Jardin du Luxembourg, jag stod i Louvren i andlös dyrkan inför Venus Milo, Mona Lisa och andra härligheter. Och på gatan mötte jag Venus själv.

Under strövtåg i Ljusets stad hade jag en marsdag stannat på Boul Mich i en folkhop kring en stupad häst, som två karlar misshandlade ohyggligt för att få opp igen, medan massan stod runtom och gapade, ja, skrattade. Jag kunde inte stå kvar, bröt mej ut och vankade opp Boul Mich:

Plötsligt möter jag en liten tös, barhuvad som fattiga kvinnor brukar vara i Södern, adertonårig ungefär, osminkad ljuvlig hy, bruna ögon, svart, burrigt hår, det hela den vackraste kvinnliga företeelse jag sett på årtal. Hennes ögon spelar och de röda läpparna gnolar något.

Det kan ju hända, att jag tittade otillbörligt mycket på henne, men när jag mötte den lilla, såg hon på en violbukett jag nyss köpt och höll i handen, och hon skrattade högt. Hennes tandrader var idealiska. Vad hon menade vet jag inte, men jag kastade buketten i hennes armar, som instinktivt höjdes för att motta blomsterhyllningen.

När jag nu sitter och tänker på det lilla äventyret, tycks det mej, att det var Venus, skönhetsgudinnan, som hade stigit ner bland människorna och lett mot mej på Boul Mich den första vårdagen. Eller också var det Paris' gudinna. Men det är Venus.

Dagen har blivit varm och min vinterrock känns tryckande. Jag lossar den och lyfter lite på slokhatten. Ah, det är skönt att gå i människovimmel och möta gudinnor om våren!

Till vänster om mej ligger Cluny-muséet, ett f. d. kloster med sin trädgård och klosterfrid. En liten täck oas, som det är salighet att dyka in i från världsstadens larm.

Jag viker av Rue Sommerard och sitter strax med oppknäppt rock och middagssol över mitt syndiga huvud på en bänk i klosterträdgården. avstånd hörs bullret av miljonernas tramp. Ruinerna överklängda av murgröna gjuter frid i sinnet, dämpad vek lycka, fåglar kvittrar i träden, insekter dansar i luften, solens gula glitter leker på en halvt förvittrad madonnabild med medeltidskonstens barnsligt oskyldiga stenansikte.

Jag har en medeltidssaga, den härliga om Tristan och Tsolde, i knät och är snart alldeles inne i dess skimrande vemodiga äventyr.

Ja, så kände poeten i sin unga naivitet. Och så hette det i hans korrespondens till Nya Samhället. Men var nu detta uppbyggelse för sågverksproletärerna i Sundsvalls-distriktet? Vad sa C. A. Svensson? Det tänkte poeten inte alls på, han bara njöt och skrev. Han var i Nôtre Dame en marsdag i stora mässan. Vad han såg och hörde och luktade av katolicismen bekom honom bara kulturhistoriskt men där kom ett extra och mera gripande moment med:

En psalm tonar genom det gamla templet. Församlingen korsar sej. Det är mest fruntimmer. Bland dem upptäcker jag en skön tjuguarig kvinna, vars rätta plats ej vore här utan på en naken tavla av någon italiensk renässansmästare. Hon har tydligen kommit alldeles galet, hör inte mer hemma i kyrkan än spader dam i en bönbok. Hon borde inte gå i kyrkan. Det skulle klä henne bättre att ägna sej åt en av de angenämare dödssynderna.

Det var nu heller ingenting för partivännerna i Medelpad. Men för mej var det en upplevelse. Men det allra finaste i Paris-dagarna 1910 var besöket oppe på Montmartre-kyrkogården, där jag la en blyg violbukett på min dyrkade Heinrich Heines grav:

Jag har aldrig förr känt något nämnvärt vid en grav. Men den halvtimme jag där tillbragte under ulliga skyar inför den store diktarens huvud, än obelyst än överhöljt av den nedgående marssolens gull, blev kanske mitt bästa minne från den vårliga staden vid Seine.

Paris-resan gav, fast kort, god behållning. Men när jag var tillbaka i Sundsvall igen – då kom, fram i juli, polisen och ville ha mina 300 kronor i böter. De hade nu gått till Paris-äventyret. Jag föreslog åter min faderlige donator att jag skulle avtjäna böterna. Men han skickade genast nya 300 kronor! Det var överkomligt att vara rabulist på sådana villkor.

Min gamle skolkamrat från Norrköping och studentkamrat i Uppsala Yngve Hugo låg nyåret 1910 kvar i Uppsala ”på sista versen” för slutspurt i sin kandidat och tillskrev mej i januari, att man hade planerat folkkonserter i vår hemstad och bett honom söka intressera arbetarna. Nu bad han mej göra denna ”insats i tidens utveckling” – kanske i en insändare i Östergötlands Folkblad? ”Och musik behöver vi tamen. Jag tror, att hade vi bara mer musik skulle brackorna snart försvinna – musik och astronomi!” Så tänkte den entusiastiske blivande radiochefen. Jag trodde mera på nordiska språk och nystavning. Nå, av folkkonserter blev den gången intet.

Inte heller av en annan ide från Hugo lite senare på våren: basarer för Brunnsviks folkhögskolas ekonomiska räddning, 10-12 landet runt! Högtstående program och kulturella vinster i tombola och fiskdamm: Verdandi-häftet och konstreproduktioner! Jag skulle bli planens riksimpresario. Givetvis var jag lätt att locka. På en gång skulle Brunnsvik räddas och basarkulturen höjas. Det var en insats! Men planen gick i stöpet. Brunnsvik räddades ändå.

*

År 1910 skedde för min del en stor förändring på Nya Samhället. I april sa min redaktör Tärnlund upp sej till i september. Tidningsstyrelsen vände sej till partistyrelsen om efterträdare. Lönen lär ha sänkts, från 55 kr. till 45. Tidningen hade det mycket svårt. Där var två kandidater påtänkta: Hjalmar Larsson i Norrskensflamman, som sökte men av någon anledning inte hördes av vidare, och Ivar Vennerström, som jag särskilt hade glatt mej åt att få till kamrat, men han sökte inte. Där var något motigt i partistyrelsen. Partikassör Wickman måtte ha gjort något uttalande som retat Vennerström, denne förklarade i ett tidigt brev till mej, att Wickmans inställning då var honom ett synnerligen starkt skäl att söka:

Ja, så starkt, att jag ställer mig till disposition. För Wickman hoppas jag aldrig bli nog gammal. Det vore intellektuellt självmord, och det har jag inte lust att begå. Jag har visserligen ännu en del förpliktelser mot Värmland i form av ett löfte att hålla mig i beredskap, om en tidning där igen skulle kunna startas. Men ännu är det, synes det, ingen möjlighet att få en sådan till stånd. Därför kan jag säga så gott som bestämt, att inga hinder föreligger för mitt sökande av platsen. Uppgiften att bryta mark däruppe är lockande nog. Därför håller jag mig i beredskap.

Brevet skrevs klockan 12 på natten på andra kammarens pressläktare i väntan på att preventivlagsdebatten skulle börja.

Men, som sagt, Vennerström sökte aldrig. Partistyrelsen lär till sist ha svängt, men då var det för sent. Och så stod tidningsstyrelsen där och lät i ödesdigert lättsinne redaktionssekreteraren, egentligen bara t.f. redaktionssekreterare, bli t.f. redaktör. Och den i september flyttade Tärnlund och T. Nerman började härja som chefredaktör.

I den historik över Nya Samhällets 25 första år, som utgavs 1925, har den 1910 nye redaktörens fem år förbigåtts med hänsynsfull tystnad och en suck i Walles' däri tryckta återblick: ”Jag skall icke här gå in på vad som varit och farit, blott säga att de mest pressande bekymren var då tidningen under splittringstiden höll på att gå från vårt parti. Det var en tung tid och hjälpte till att gråna håret på en och annan av styrelsen.”

Ja, jag förstår nu efteråt, att det nog måste ha varit ett verkligt vågstycke att lämna ut den tidning, C. A. och åtskilliga andra styrelsegubbar hade varit med om från början, i händerna på en studentpojke med så stark lutning åt Stormklocke-sidan. Han var onekligen bra ung och oerfaren, visste mera om Ellen Key och nystavningsfrågor än om socialism och hamnarbetarackord och andra fackliga frågor. Men ogenerad var han, trots sin ungdom eller kanske just tack vare sin ungdom. Han var tillräckligt självmedveten och aktiv för vad han

ansåg vara det rätta och centrala i den socialistiska politiken. Och det var livstron och fritänkeriet. Samt en naturlig språkdräkt – Sanningen skulle i en socialisttidning serveras utan alla omsvep, på ett naturligt radikalt stavat språk.

Någon ny linje i redigeringen skulle inte visa sej alldeles omedelbart. Men den första manöver nykomlingen företog sej, sedan han den i september flyttat in i redaktörsrummet, var att göra om Nya Samhällets stavning – bort med de stumma bokstäverna i dj, gj, hj och lj samt l i karl och värld – och införa talspråkets verbformer: vi kan, de gick i stället för vi kunna, de gingo. Det ska villigt erkännas, att det var självrådigt att göra de reformerna utan att alls fråga styrelsen, helst jag satt där på förordnande, utan något avtal alls. Men jag hade begärt och fått min gamle lärare och inspiratör, professor Adolf Noreens intyg och ”lycka till!” och ännu ett par andra experter att skjuta framför mej. Och saken var ju rätt! Vetenskapligt förnuftig! Det kändes som att göra ett stycke kulturhistorisk bragd. Och fast stavningen sedan gick tillbaka, stod sej verbformerna – ja, de har numera överhuvud segrat i press och litteratur. Att ha börjat med talspråkets verb i svensk press tjugu år före alla andra är ändå något man kan få vara glad och lite stolt för. Så fort tillfälle gavs följde senare samma egenmäktiga manöver i Politiken och Stormklockan. (För att vara fullt korrekt meddelas, att Nya Samhället några år efter min tid strök både nystavning och talspråkets verbpluraler. De senare återtogs dock när pressen i övrigt hade börjat införa dem.)

En annan för den nye redaktören karakteristisk sak var, att fr.o.m. den i september 1910 blev Nya Samhället mer lyriskt. I varje nummer avtrycktes en god dikt av Fröding, Karlfeldt eller andra mästare.

En tredje sak: I min strävan att höja bladet kulturellt – och det var min egentliga strävan – ville jag ha högre kultur även på följetongen än de enklare saker som i regel förekom i tidens press. Jag hade kommit över Knut Hamsuns debutroman Sult av 1890 och läst den med förtjusning. Det vore något till följetong! Beslut och handling etc. Den ambitiöse unge redaktören skrev ett brev till Knut Hamsun, denne svarade vänligt och hänvisade till sin förläggare i Kristiania, han uppringdes, befanns heta Swanström, vara svensk och känna pappa Janne - och Sult fick översättas gratis men enbart som följetong i Nya Samhället. Den unika följetongen togs i små doser, två gånger i veckan, man fick spara på finesserna.

Nå, där var också en del annat nytt, klichéer varje nummer och s.k. Fordomtima, vad som hänt i gamla tider dag för dag. Jag hade samlat sådant. Till nyår 1911 fick jag bort rusdrycksannonserna. Under första halvåret 1910 hade jag med Tärnlunds medgivande satt igång en politisk rundfråga, Den härskande reaktionen och dess bekämpande och fått motta goda och uppmärksammade inlägg.

När Tärnlund försvann intogs som ny förstärkning i Nya Samhällets redaktion tidningens förutvarande platsredaktör i Frånö E. O. Öberg, märket Ero. Samtidigt drogs Hudiksvalls-redaktionen in.

Öberg var en man på kanske förti, mycket svart, med yviga mustascher, säkert fanns det en injektion zigenare eller italienare. Han var butter, inbjöd inte till närmanden. Senare kom han på kant med styrelsen och kom bort från Samhället våren 1913, lömsk på både styrelsen och oss alla i tidningen. Och senare hamnade han i Bondeförbundets valrörelse. Från hösten 1910 var vi emellertid tre i redaktionen igen, och i Nya Samhällets huvud stod det: För redaktionen: Ture Nerman, Ivar Englund, E. O. Öberg. Kollegialt kollektivistiskt.

Blicken mot stjärnorna!

svensk politik rådde Iglo en viss stiltje efter den utmattande storstriden 1939. Men en upp-ryckning blev det för arbetarrörelsen vid vårens landstings- och stadsfullmäktigeval, då de gamla fyrkskalorna med flera röster för rikare folk något mildrades. På de vunna mandatena satte socialdemokratin in sina två första ledamöter i första kammaren och den första kvinnliga stadsfullmäktigen. Inom rörelsen väckte Z. Höglund på sensommaren någon oro med en Stormklocke-artikel: "Sömn till döds?" Partipressen reagerade hårdhänt och även i Nya Samhället fick han påpälsning, blev bl.a. kallad "den nye Hinke". Redaktionssekreteraren fick tuga och lida.

Men sedan Socialdemokratiska Ungdomsförbundets ledning nu flyttats till Stockholm och kommit i den s.k. vänsterns händer, igångsatte förbundet en kraftig propagandaoffensiv. Under vintern hade flera turnéer pågått, nu blev det något alldeles extra. "Låt oss erövra landet!" var parollen och där ordnades inte mindre än to sträckturnéer med 600 möten. Agitatorerna var följande, namnen ger en fläkt av tiden:

Kata Dalström skulle ta Jämtland, Härjedalen och Dalarna, Fabian Månsson Bergslagen, Hjalmar Gustafson Norrland och södra Sverige, Einar Ljungberg södra och mellersta Sverige, Carl Åström Norrland och Dalarna, Z. Höglund Värmland, Adolf Lundgren Örebro län och Västmanland, Skåne och Blekinge, Ivar Vennerström Halland, Bohuslän, Västergötland och Dalsland, Karl Kilbom Sörmland, Stockholm och Uppsala län och Ernst Åström Östergötland, Småland och Gotland.

Utom de 10 turnéerna anordnades en med Carl Ståhlberg i Gästrikland–Hälsingland och en storturné med Fabians Maja Quist genom hela landet – "min hustru fröken Quist", som Fabian presenterade sin rara lilla livskamrat. Härtill startades ytterligare 15 fotvandringstuméer m.m. Redan i juli kunde Stormklockan rapportera 50 nya klubbar och alltsomallt blev det en stegring det året från 258 klubbar till 272, visserligen ökning bara med 14, men åtskilliga klubbar hade ju lagts ner. Ungdomsförbundet sjönk också numerärt efter storstrejken, dock ej som partiet: andra kvartalet 1909 hade det 825 medlemmar, sista kvartalet 1910 7 167. I Medelpad ordnades en fotvandringsturné och fem kamrater från varje klubb sändes varje söndag ut på husagitation. Tron var stark, offensiv gällde det – som det lät i en dikt av en ungdomdemokrat, Elon Andersson, i Stormklockan lite senare det året:

*Ring storm över Sveriges bygder,
ring samman var arbetets träl;
ring samman dem alla till kampen,
till kampen för massornas väl!
Ring samman till kampen för frihet,
för rättvisa sanning och ljus;
till kampen att orättens välde
må störtas i spillror och grus!*

*

År 1911 kom med ljusning i den ekonomiska konjunkturen, och även politiskt började det lätta. Arbetarrörelsen började åter öka sina organisationer efter 1909 års åderlåtning. Lindmans rösträttsreform hade, så halv den var, givit arbetarklassen nya politiska möjligheter. Vänsterns krafter började samla sej. Nykterhetsrörelsen hade en vårtid och i den skolades dessa år åtskilliga unga krafter för såväl dess egen räkning som arbetarrörelsen. Ungdomen började läsa mer än förut sedan man fått inte bara enkronasböcker men goda arbeten för 25 öre. Arbetarförlagen Fram och Framtiden hade också börjat sprida billig upplysningslitteratur.

Man kunde redan nu i vakna unga arbetares hem finna små goda bibliotek på 50-100 nummer. Där fanns även vandringsbibliotek och folkbiblioteken växte. År 1912 var man färdig att bilda Arbetarnas Bildningsförbund, A.B.F. Demokratin hade börjat rusta sej andligt.

Vad läste man? Ekonomiskt-politiskt en hel del, om tullar av Fabian Månsson, om utvecklingslära av Bengt Lidforss, om kyrkan av Algot Ruhe o.s.v., som ses av facsimilen s. 52. Statistikern Rickard Sandler gav en utomordentlig grund för samhällsstudierna med Samhället sådant det är, Frams förlag 1911, den första arbetarkalendern kom med Ivar Neumans Folkets årsbok samma år. Av skönlitteratur läste man främst Jack London, den första arbetardiktaren man i regel kom i beröring med, njöt både hans sociala skildringar och hans vildmarksromantik i guldgrävamas Alaska och sjövagabondernas Söderhav, att inte tala om hans nykterhetsroman John Finkelman. Även Andersen-Nexö och Upton Sinclair började läsas. Gorkij stod sej alltjämt. Däremot begynte de gamla sociala författarna från tidigare skeden, Zola, Bellamy etc., vika. Svenska författare i täten var August Strindberg och Gustaf Janson. Vi började få egna arbetardiktare: Gustav Hedenvind-Eriksson och Karl Östman.

*

Ministären Lindman begärde av 1911 års riksdag en första s.k. F-båt, en pansarbåt av större typ för ett planerat flottprogram, och fick igenom den i gemensam votering, med första kammarens hjälp, sedan den folkvalda andra kammaren hade sagt nej. Socialdemokraterna gick in för nedrustning med 20 miljoner (från 78) och övningstidens sänkning med 2 månader, d.v.s. för fotfolket från 8 månader till 6.

Det låg opposition i luften mot högerregeringen. Fredsvilja och radikalism växte hos vänstern. Radikalism präglade också den socialdemokratiska partikongressen i april 1911, där jag kom med som ombud för Sundsvalls arbetarkommun. Kongressen fick i hög grad sin karaktär av oppositionen från den socialdemokratiska ungdomen, som krävde starkare socialistisk ton i riksdagsarbetet och anmärkte på partiets medverkan i regeringshögerens försvarsberedning. Partiledningen och riksdagsgruppen behöll alltjämt ledningen och fick kongressens förtroendevota och det principiellt försvarsvänliga partiprogrammet ändrades inte, men de antimilitaristiska linjerna sköts fram ett stycke.

Redan 1908 års kongress hade ändrat programpunkten i militärfrågan från "ett folkligt försvarssystem" till:

Kamp mot militarismen. Successiv minskning av militärbördorna fram mot avväpning. Bindande skiljedomsavtal, permanent skandinavisk neutralitet, kraftig internationell samverkan mellan arbetareorganisationerna mot kriget.

Det var en utveckling i enlighet med Internationalens linjer, som särskilt vi unga med vårt speciella patos för fredskampen slog vakt om. Ett försök till ytterligare radikalisering avlogs men vi fick igenom ett av Ivar Vennerström föreslaget förklarande tillägg till programpunkten, där det underströks att "avväpningen är det principiellt väsentliga, som man med all kraft måste eftersträva". Det samlade 72 röster mot 59 för Brantings avslagsyrkande.

I författningsfrågan avlogs ett förslag av Z. Höglund att direkt skriva in republiken som programkrav. Ministersocialismen var också oppe, valen i september kastade sin skugga framför sej: möjligheten av liberal-socialistisk regeringsbildning. August Nilsson i Kabbarp hade liksom professor Steffen kommit med trevare för socialdemokratiskt regeringsdeltagande, Kabbarp hade i Arbetet uttalat, att man borde hoppa över "rågången mellan det socialdemokratiska partiet och den borgerliga världen". Vi ungdomar fasade för tanken, Z. skrev kraftigt emot den. Branting antydde på kongressen, att om regeringssamverkan bleve

allvarligt ifrågasatt, måste man pröva ”vilket som bäst kunde gagna arbetarklassens sak”. Men stämningen i partiet var ännu starkt emot, och kongressen uttalade, att regeringsdeltagande kunde vara endast en ”exceptionell nödfallsåtgärd i ett tvångsläge” och under inga omständigheter finge ske utan att partistyreelse och riksdagsgrupp tillstyrkt. (Referendum i dem gav 63 röster mot och 6 för.) Vartill Ivar Vennerström fick igenom ännu ett tillägg: för inträde i borgerlig ministär skulle fordras 2/3 majoritet i styrelsen och gruppen.

Ännu en för oss unga viktig fråga förelåg på kongressen och fördes ett avsevärt stycke fram: nykterhetsfrågan, aktuell bl.a. genom att August Palm hade börjat bekämpa nykterhetsrörelsen i en tidning Appell. Nykterhetspunkten hade skärpts redan 1908:

Bekämpande av alkoholismen genom undervisning i alla offentliga skolor om alkoholens natur och verkningar på individ och samhälle samt ett lagstiftningsarbete, som genom det s. k. lokala vetot och andra effektiva lagstiftningsåtgärder leder till alkoholfrågans lösning.

Mot partistyrelsen skärptes nu den punkten ytterligare med 95 röster mot 2 och fick lydelsen:

Bekämpande av alkoholismen genom undervisning i alla offentliga skolor om alkoholismens natur och verkningar på individ och samhälle samt ett lagstiftningsarbete, som leder fram till lagstadgat rusdrycksförbud.

Arbetarpartiet blev alltså ett klart förbudsparti och det genom ett nästan enhälligt beslut. Det var den tiden! Då det var helt naturligt, att var man socialist så var man nykterist – alkoholkapitalet var det farligaste av alla kapital, därför att det sövde arbetarklassens själ. Ack, det är länge sen! Många av de då ivrigaste unga nykterhetsentusiasterna skulle på vandringen opp mot positionerna och bankettborden svika sina nykterhetslöften, arbetarklassen som sådan skulle i sin oppmarsch till bättre levnadsstandard smälta in i den borgerliga synen på livets njutningar och räkna rätten att tära alkohol till sina medborgerliga rättigheter och demokratin. Vi stod ännu i rörelsens ljusa ideella ungdom.

Till yttermera belägg på den radikala ungdomsoppositionens framstöt valde partikongressen 1911 Fredrik Ström till partisekreterare med 72 röster mot 56 för Gustav Möller. Men i valen till utskott och partistyreelse räckte krafterna inte till. I V.U. invaldes Herman Lindqvist med 100 röster, Erik Palmstierna med 88, Per Albin Hansson med 82 och V. Lindbäck med 58 – Z. Höglund kom närmast med 46, Carl Lindhagen med 40 och C. N. Carleson med 39. I partistyrelsen fick vi dock in två vänstermän: Fabian och Sandler, visserligen rätt moderata.

I alla kongressens frågor röstade ombudet Nerman konsekvent med Z-oppositionen. Men han var ännu för ny och blyg att våga klyva näbb. Han var heller inte belåten med framgångarna, fann kongressmajoriteten bedrövlig – ”inte en fläkt av den röda ande, som ska brinna i socialister, ett borgarparti som alla andra, fyfan” skrev han i dagboken. Det var inte rätt nog för hans anspråk.

Där fanns dock en man som tände hans poetsjäl: Carl Lindhagen. Denne yttrade i ett inlägg i kongressdebatten om riksdagsgruppen, som han 1909 hade anslutit sej till:

Vad som emellertid framför allt är av vikt är, att gruppen ej glömmer sambandet med de breda lagren, och det är ej rätt att här söka slå ner de nya meningar som förs fram. Man får ej underlåta att lyssna till ungdomen, som är livets blomma, och därigenom ska man lättast hålla i sikte det stora målet och gå fram för ett praktiskt arbete med blicken stadigt riktad mot de ideal, vilka bör som stjärnor vägleda oss.

Det var politik, det var poesi! Samma betonande av idéerna och principfastheten som hade tjusat i Karl Liebknechts tal på A-salen 1909. Jag fick en ny hjälte. Samma kväll skrev jag en

dikt, Blicken mot stjärnorna! som lästes på en oppositionens ungdomsfest på Bellmansro och infördes i Fram med dedikation till Carl Lindhagen:

*Vägen är mörk och vandrigen tynger de tågande,
lederna vacklar, olust skymmer i hjärnorna,
läpparna bävar bleka och trötta frågande:
Var är vår tro, vår längtan som förr lyfte lågande blicken mot stjärnorna?*

*Var är den makt, som reste oss ljusa och ljungande,
höjde oss höga i harm ur de sovande byarna?
Är det förfruset, det blod som gick kampvarmt och gungande,
är den förstummad, den stämma som storm glad och sjungande steg emot skyarna?*

*Nej, det ska dagas, kamrater, ur tvivlet och tårarna,
dagas på nytt ur natten som domnade hjärnorna!
Och den ska stiga som sol genom molnen och kårarna,
hären av kämpar som tågar framåt genom vårarna, blicken mot stjärnorna!*

T. Nermans politiska inställning var mycket lyrisk.

Sommaren 1911 fick jag omsider en kamrat efter mitt kynne i Nya Samhällets redaktion: Mauritz Västberg. Moje var arbetarpojke från Sandviken, aktiv i rörelsen redan mycket ung, nu tjugutre år, liten och pigg, bredaxlad, mörkt kortsnaggat hår, djupa vänliga, alltid strålande blå ögon, en liten oppkäftig näsa över en stor mun, som släppte fram de mest elaka spydigheter med det mest avväpnande älskvärda leende. Moje var idealtypen för ungdomsklubbar, agitatorn, som i ryggsäck fullastad med litteratur drog bygderna runt, propagerade, bildade ungdomsklubbar och fackföreningar och tog alla med sitt glada humör och sin osjälviska arbetslust för Saken. Han och jag var unga på likartat sätt, optimister stridslystna för våra ungdomsideal, bara det att han var mindre lyrisk och mer hemma i arbetarfrågorna och bland arbetarmassorna. Den rätta kamraten, jag kunde inte få och har aldrig haft en bättre.

Förbindelsen med Moje började hösten i gro, då han var ute som ungdomsförbundets fotvandringssagitator och bl.a. sålde min diktbok Nidvisor och solsalmer. Han blev efter lite med redovisning på 30 kronor, svårt att hålla svälten borta för en förbundets fotvandrare, skrev han men klarade snart upp redovisningen. Senhösten det året var det planer på att få Moje till Nya Samhället, han ville gärna men skrev, att han ville då också ha agitationsjobb under helgerna; hans längtan till Medelpad var ”ingen beundran av dess natur – endast klockarkärlek till det väldiga arbetsfältet”. Så kom han till tidningen som utfyllnad medan jag var borta under våren och försommaren. Han bodde sedan med mej på Sallyhill och vi samarbetade gott och diskuterade livligt livet – så pass det överhuvud behövde diskuteras för två ynglingar som älskade det alldeles in blanco.

Självklart var Moje nykterist som jag. Jag hade 1911 blivit principiell vegetarian, reparerade därmed en svår akut ledgångsreumatism från exercisen 1907 och höll på med det i tjugufem år, till nytta och belåtenhet. Moderat vegetarian, åt smör och ost och fisk o.d. Moje Västberg var inte vegetarian men vi åt en tid tillsammans på ett vegetariskt matställe i Sundsvall. Det var kristligt i ledningen och vi slutade demonstrativt frekventera lokuset, när man anmodade oss att inte lämna kvar Nya Samhället efter oss, vilket ju för oss var en viktig del av matordningen. Sedan åt vi nötter ett slag och tärde ett och annat ägg på nykterhetsautomaten.

Moje skrev troglada saker i både Nya Samhället och Stormklockan, ofta med initialerna U.U., uttytt Uggleungen. Han blev studieledare i ungdomsdistriktet och gjorde där en stor

insats. Vi var radikala idealister, Moje den farligaste. Vi var fullt överens om, att en socialistisk tidning inte kunde tåla med någon orätt. Inget smussel! Raka vägar! Den skulle ge sina läsare hela sanningen, bara sanningen, Sanningen med stort S! ”Ty står orättens borg än som ett berg på sin grund, vi sätta hävstången till och bryta ned den i förbund.” Vi började offentliggöra namn på fyllerister, dock först vid andra bötfällningen, men slutade, jag minns inte varför. Men det fanns ett annat utmärkt område att kämpa på för sanningen och rätten, speciellt kvinnans rätt, den undertryckta kvinnan: försumliga barnafäder. Sådana skulle skylta! Här skulle statueras exempel. Hänsynslöst! Moje fick uppdraget och skyndade till rådstun. Jag gick som vanligt den dagen efter arbetet till mitt matlokal, Granbäck, bakom Stadshuset, där jag höll till hela min Sundsvalls-tid från 1911. Två matgäster, ett par hyggliga medelålders bröder, småhandlare, hälsade lite besvärat. Jag kände dem obetydligt och förstod inte anledningen till deras uppsyn. Då kom en av mina vänner bland matgästerna fram till mej och viskade:

– Vad i helvete, karl, har du gjort?

Jag satte opp en oskyldig barnamin men blev något snopen, då jag fick höra, att den ene av de två bröderna hade blivit första offret för Nya Samhällets rättfärdighetsnit, stod med namn som försumlig barnafäder i middagens N.S., som jag ännu ej hade sett. På köpet hade ännu ingen dom avkunnats, och det visade sej visst senare vara falsk angivelse! Men Moje hade varit ännu hänsynslösare än jag. Han var rättrådigheten själv. Och stod orättens borg än som ett berg på sin grund, han svek inte vid hävstången!

*

År 1911 var valår för andra kammaren, och med nyväckt entusiasm för min del tog Nya Samhällets tre ungdomar itu med valkampen. Första valen efter den vidgade rösträtten. Englund och Västberg skötte den muntliga propagandan, jag kunde inte tala och knappast skriva aktuell dagspolitik, kände mej politiskt ovederhäftig och obildad. Men jag gjorde mitt på vers. Arbetarpartiet hade infört en nyhet, en valblomma, den röda rosen, och jag diktade efter förebild av Heidenstams Ett folk ihop ett litet vershäfte, De röda rosornas folk, Frams förlag. Jag såg ljusare på tillvaron nu, då också tidningen frodades under valkampen:

Samhället börjar öka i upplaga, annonser och civiltryck, det börjar se förhoppningsfullt ut för rörelsen. Jag borde bli politiker, det vore odisputabelt framtid. Göra Samhället till ett kulturmärke i Norrland, bli själv något å la Mauritz Hellberg och så i osjälviskt nit bidra till den nya tidens inbrott.

År 1911 fick jag också på Fram ut ett litet häfte betitlat Petersson, en ironisk hyllning till högerregeringens justitieminister Albert Petersson, i anledning av hans femåriga biläger med den svenska rättvisan. Det var en sammanställning av alla de straff som under hans regim drabbat de svenska antimilitaristerna och radikalerna överhuvud för åsiktsbrott, och det var inte lite: över 60 års straffarbete och 15 års fängelse. Vi stavade hans namn med litet p i nedsättande syfte. Senare blev det tvärtom fint bland unga författare att skriva sina namn med små bokstäver.

I samband med förföljelserna mot fredspropagandan och radikalismen kan förtjäna att citeras vad professor Knut Wicksell skrev i ett brev till Nya Samhällets redaktör i mars 1911:

Den talrika förekomsten på senare tid av åtal och fängelsedomar för religions-, majestäts- och andra ”brott” i tal och skrift tillskriver jag för min del helt och hållet vänsterns, särskilt det socialdemokratiska partiets, underlåtenhet att med kraft i riksdagen eller pressen eller genom särskilda protestmöten, värna om det fria ordets rätt.

Att jästsvampar och förruttelsebakterier utföra det värv, som himlen ämnat dem till, bör man ju ej förundra sig över, men om saltet mister sin sälta, varmed skall man sedan salta saltet?

I medio av juli var vår socialdemokratiska kandidatlista klar. Vem skulle bli Medelpads arbetares första man i riksdagen? Där om rådde ingen tvekan. C. A. förstås, pionären, sågverksproletärernas landsända förkroppsligad. Första namnet blev också utan någon som helst debatt C. A. Svensson, förtroendeman, Sundsvall. Som nummer två sattes en ung partivän från distriktet: Verner Hedlund, sågverksarbetare, Östrand - han vart inte vald den gången men blev ett känt parlamentariskt namn senare. Trea blev fabriksarbetaren Olof Byström, Essvik, och fyra sågverksarbetaren Karl Pettersson, Kubikenborg.

Hänförelsen var stor i 1911 års valkamp. Det var ju första året med vidgad rösträtt och därmed betydligt ökade möjligheter. Och så kom Socialdemokratiska Ungdomsförbundet, nu så livaktigt, med ett extra inslag, som väckte oerhört uppseende och oerhörd entusiasm: de röda bilarna. Automobilerna var ännu något ganska nytt för åtminstone Sveriges landsbygd, där vägarna var långt ifrån mogna för det nya fortskaffningsmedlet, och det blev en verklig sensation, då vårt ungdomsförbund köpte in två bilar, prydde dem med röda vimplar, placerade i dem våra bästa agitatorer, förbundets och partiets, jämte väldiga, ständigt förnyade lager propagandaskrifter och sedan översvämmande landet! Det tillkom senare en tredje bil, och man summerade efteråt 531 möten med 330 000 åhörare – stora siffror den tiden.

Själv fick jag en enda kväll i midsommartiden följa norra bilen i sågverksdistriktet, till Svartvik och Skönsberg, men den kvällen blev ett oförglömligt minne, något av det ljusaste ljusa jag nånsin har upplevt. Hurrarop av arbetarklungor var vi för fram, arbetarhustrur, gamla och unga, stod och viftade med förklän eller näsdukar i grindar och fönster, småflikor stod oppställda efter vägen och höljde bilen i blommor, ängarnas och dikeskanternas vackra blomster. Livet dansade, jag kände att politik kan vara något stort. Fabian var med, han och Einar Ljungberg talade under folkets jubel och Maja Quist sålde broschyrer så det stod härliga till.

Under valrörelsen kom jag i personlig kontakt med partichefen. Jag hade hört ett tal av honom i Sundsvall 1910, mera torrt, om avtalslagar. Nu talade Branting i Ange, 21/2 timmar. Jag var dit och refererade. Efteråt satt jag på hans inbjudan och pratade med honom på Knaust, där han bodde, till halv 3 på natten. Där ordades politik och litteratur och lite av varje. Det kändes upplyftande att få tala på tu man hand med en så betydande ande. Branting frågade mej, hur jag hade kommit till arbetarrörelsen. Genom opposition i religionsfrågan, svarade jag. Där var arbetarpartiet det som bäst motsvarade mina krav på förnuft. Branting nickade. Ja, den vägen hade också han kommit. Säkerligen flera intellektuella. Där rebellerar ju borgerlig ungdom först, den motsättningen ger sej före den ekonomiska.

I samma valkamp hade jag också glädjen att bli närmare bekant med Carl Lindhagen. Han talade i Sundsvall om Realpolitik, d.v.s. vad han menade med det. Branting vördade jag men Lindhagen dyrkade jag alltsedan kongresstalet för ungdomen och hade hälsat honom i en ledare i Nya Samhället: Blicken mot stjärnorna! Jag ursäktade mej i dagboken för mina känslor:

Det är kanske grönt att dyrka, men jag ska be att få grönska och tro och dyrka hela mitt liv. Och förresten är det en lycka att få leva i en tid som nu, när vindar sjunger och fanor fladdrar. Att få strida i samma här som Lindhagen och Branting och Ellen Key! – Nu går jag åter i en ljus gryning. Kampen och den klara sensommaren fyller mej med friskt gnol och fanflikar fläktar i luften. Nån gång längtar jag till stilla studium av allitterationer och stavning, men det får väl sin tid. Nu brinner landet och nu är varenda ung man skyldig att vara i fält. Soldat är jag nog och soldat ska jag bli i

frihetens armé så länge jag är vapenför.

C. A., Englund och jag åt middag med Lindhagen, och Lindhagen la bort titlarna. Man kände sej stram.

Och så kom valet och det motsvarade förväntningarna. År 1908 hade socialdemokratin ökat från 17 till 33 mandat, och sedan hade Lindhagen och Palmstierna från liberalerna kommit till 1909 och 1910. Nu fördubblade vi ännu en gång mandattalet, steg från 35 till 64. En hel del goda namn trädde in i riksdagen, bl. a. Fabian Månsson och Rickard Sandler. Och i vår krets satte vi dit vår första man, C. A. Svensson! Han gick in med glans, mandatet togs från liberalerna, högern tog också ett och liberalerna fick behålla två av förut alla fyra. Vi gjorde ett supésamkväm för vår nyvalde riksdagsman på Folkets hus. Där hölls tal för gamle C. A., och han talade själv djupt rörd. Han såg först ursinnig ut – för att kunna behärska sej – då han reste sej vid bordet men förklarade så i några korta, vresiga ord och med tårarna i sina blå ögon, att han skulle aldrig svika arbetarrörelsen, han var redo att med sitt hjärteblod försvara arbetarklassen. Och det var något som ingen betvivlade.

*

Valet 1911 gav stor vänsterseger, ett s.k. demokratiskt genombrott. Lindman gick, Staaff bildade sin andra ministär, tillsatte en ny försvarsutredning, vari ingick också socialdemokraterna Branting, Thorsson, Christierson och Rydén, och inställde bygget av Lindmans F-båt. Det blev upptakten till de följande tre årens häftiga strid om F-båten o.s.v. och likaså till den vidgade striden inom socialdemokratin om försvarspolitik. F-båts-striden kan jag här förbigå. Partistriden har lite mer intresse för min redovisning.

Partihögern gick allt mer bestämt över på den positiva försvarslinjen, partivänstern fortsatte med sin antimilitarism och sitt nedrustningskrav i enlighet med partiprogrammets och Internationalens linjer. Nu efteråt råder det ju inget tvivel om vem som fick rätt historiskt – pessimisterna satsar alltid säkrast, och Italiens överfall på Turkiet för Tripolis i september 1911 skulle inleda en lång serie allt värre krig och göra om alla människors syn på fosterland och rustningar – men vår, antimilitaristernas, vänsterns, linje var den naturliga för radikala fredsvänner och principiella internationalister. Och vi hade, som sagt, Internationalen att peka på. Den hade – både i Stuttgart 1907 och i Köpenhamn 1910 – lovat att med alla medel mota ett krig och, om det inte lyckades, förvandla det i det sociala kriget, revolutionen.

I Nya Samhället förde jag vänsterns, antimilitarismens, internationalismens talan, och distriktet var med på mina noter. C. A. och kanske någon mer var väl misslynt, men även Walles var i militärfrågan ganska nära oss i vänstern och hade dessutom en stark personlig känsla för Lindhagen.

När det ändå bulnade fram till en brytning i slutet av 1911, var det inte på militärfrågan. Det var på frågan Z. Höglund. Honom var Walles ursinnig på för han fronderi mot partiledningen. Zäta hade efter sin ”Sömn till döds?”-artikel i Stormklockan 1910 under 1911 fortsatt med skarpa artiklar mot ministersocialismen. Kabbarp hade i Arbetet gått till häftigt personligt angrepp mot Zäta och påstått att han inte hade gjort sin skyldighet som partijournalist och avstått sin lön till storstrejken. Zäta hade svarat, att han hade haft skuld för sanatorievistelse och inte ville låta ett par lån gå till protest, men samma år i gog hade han avstått 130 kronor till det arbetarungdomens företag, där han var anställd.

Jag tog inte i Nya Samhället parti för Zätas artiklar i Stormklockan men jag tillbakavisade Kabbarps och professor Steffens – som också ingrep – personliga skrivsätt, i en ledare: ”Slå

vakt om den fria kritikrätten!" Då tog det eld. Dagen därpå inträdde Waller mycket allvarlig i mitt rum på tidningen och lämnade mej ett av honom skrivet manuskript, som han önskade få införd. Jag läste det och lovade, att det skulle komma. Manuskriptet var rubricerat: "Z. Höglund–Steffen" och påstod, att jag i gårdagens ledare oriktigt tolkat Steffens "välförtjänta och berättigade avstraffning" av Zätas "sen gammalt kända, personligt hätska, sällan sakliga men ständigt insinuanta skrivsätt". Därmed hade jag "ovärdigt" och "oärligt" missbrukat min ställning som tidningens redaktionella ledare "och utnyttjat Nya Samhället för att hjälpa en enskild vän ur en självförvållad brydsam situation". Häremot protesterade "Medlemmar av Sundsvalls arbetarekommun", sex namn, Waller och C. A. i spetsen.

Det var en hård salva, helst alla sex var medlemmar av tidningens styrelse. Jag kände mej orättfärdigt angripen, hade absolut inte medvetet sökt skydda en vän utan verkligen velat slå ett slag för den fria kritikrätten och trott mej göra det. Jag kände mej alltså allvarligt kränkt och klistrade på insändaren följande tillägg att studeras av vederbörande i tidningen en stund senare:

Med anledning av detta styrelsemajoritetens uttalande ber jag, samtidigt som jag bestämt tillbakavisar den för mej kränkande beskyllningen att på ett orättrådigt och oärligt sätt ha använt tidningens spalter för att hjälpa en enskild vän, få ställa min plats som medarbetare i Nya Samhället till styrelsens förfogande.

Ett samma kväll sammankallat styrelsemöte, dit jag inbjöds, förklarade, att uttalandet inte var så illa menat, men jag var envis, vidhöll min avsägelse, packade mitt lösöre och reste redan nästa kväll till föräldrahemmet i Stockholm. Jag hade som väl var detta att falla tillbaka på och behövde inte ta ekonomiska hänsyn. Dagen efter avsägelsen strök jag mitt namn i tidningens huvud och tog ett kort farväl med "varmaste förhoppning om en ljus framtid för Nya Samhället och för hela den rörelse, som ärligt avser att bygga det nya riket". Redaktionen avtackade mycket vackert, insändare började dugga och det kom ett mycket älskvärt och försonligt uttalande från styrelsen, en utsträckt vänskapens hand, samtidigt som man i N. S. införde Hjalmar Brantings uttalande om saken i Social-Demokraten. Branting beklagade där schismen och kunde inte gilla min syn på Z. Höglund "som oskyldigt offer för personlig hätskhet runtom i partipressen":

Men redaktör Nerman har dock för egen del tagit bestämt avstånd från det Höglundska anfallet, och detta måste i så hög grad mildra omdömet om hans ursäktsförsök, att vi för vår del icke fann det nödvändigöora ett bemötande i Social-Demokraten.

Branting förstod styrelsens protest, men "i själva sin form synes dock denna, som ofta händer, ha blivit mera sträv än i verkligheten avsetts, och ställningen som styrelse kontra redaktionen gjorde saken särskilt ömtålig". Saken borde dock med lite god vilja kunna ordnas opp: styrelsen hade i sitt senaste uttalande givit Nerman vackra betyg, och att han var "en litterär kraft, som partipressen ogärna skulle mista", det menade Branting fanns bara en mening om "bland omdömesgilla". Han hoppades, att avsägelsen skulle återgå.

Branting hade också sänt mej ett personligt meddelande omgående, lustigt nog på öppet brevkort, kanske för att det skulle läsas på expeditionen:

Ärade partivän!

Det här var en ledsam historia. Kunde Ni inte, när styrelsen givit Er så vackert vitsord, mitt i de ogillande uttrycken om konfliktfallet, ändå ta den här saken litet lugnare? Ty styrelsen har uppenbart icke avsett att kränka, fast om man tittar på orden, så kan man på ett par ställen få fram sådant, utan velat säga sin mening i sakfrågan mot Er mening, vilket ju ej kan förmenas den. Skall

man varje gång som en konflikt uppstår genast sluta en plats, så blir det med arbetares uttryckssätt inte några anställningar som räcka något. Tro mig att i sådana fall får man småningom lära att se till meningen mer än till hur det låter. Det har jag själv fått göra mångfaldiga gånger, och ångrar det inte, ty det har hjälpt saken. - Gå Ni nu litet till mötes, så kan den här hastiga konflikten sluta lika fort som den börjat. Se Soc.-D. i morgon.

Eder vän
Hj. Branting

Genast jag kom till Stockholm gick jag opp till partiordföranden för att rapportera min kontrovers och hur jag hade menat. Han tog saken på samma älskvärdt koncilianta sätt som i den citerade artikeln och föreslog mej att, när styrelsen nu var så vänlig och erkännande, gå tillbaka. Jag kunde inte motstå, och på stället ringde han Sundsvall och meddelade Walles, att saken var klar. Jag fick omedelbart ett telegram: "Tack för visad högsinhet!" och undertecknat av alla sex protestanterna. Redaktionen skrev ånyo några vänliga rader, jag återkom i vinjetten och beviljades på egen begäran en tids tjänstledighet. Återkommen invaldes jag i tidningsstyrelsen – en extra artighet. Jag hade alltså ingen anledning att klaga över utgången. Nu efteråt kan jag väl tycka, att jag borde ha talat med Walles och de andra och vi hade kunnat enas utan att motsättningen hade blivit offentlig. De kunde ju också ha kallat mej till sammanträde utan att göra protesten i tidningen. Men Walles var häftig och jag krusade inte. Nå, vi blev aldrig personliga ovänner för det.

Långt efteråt har jag tittat i mina brev från Walles och i ett av november 1914 funnit hans syn på politiken mycket väl uttryckt:

I parlamentarismen ser jag det huvudsakliga. Där och icke annorstädes kommer den slutliga kampen att stå, möjligen mer eller mindre stöttad av det fackligt-kooperativa (ehuru dess betydelse ännu, åtminstone så långt jag förmår se, ligger i praktisk fostran och levnadsstandardsspärrhake). – I och med det vi verkar sam parlamentariskt parti är vi förpliktade fullfölja den kamp för demokratiskt regeringsbildande, som i årtionden gent emot kungamakt och höger pågått ej mindre hård och bitter därför att den mestadels pågått i det tysta. Att utan försök till strid låta sig kastas tillbaka på den punkten vore att handla sju resor svekfullare och för framtida arbete mera ödesdigert än vad liberalerna gjort sig skyldiga till i sitt parlamentariska liv.

Liberalismen, den verkliga, ärliga liberalismen – och den finns även trots allt också i vårt land - har ännu åtskilligt arbete ogjort för oss, och så länge så är, förblir den i ett motsatsförhållande till högern här i Sverige, men på samma gång, med eller mot vår vilja, eller strävan, en allierad med oss. Den borgerliga samlingen har icke och kan ännu icke inträffa hos oss. Alltså existerar i det parlamentariska livet en vänster – gent emot en höger. Denna vänster har i folkvalda kammaren (den enda vi principiellt erkänner som folkrepresentation) majoritet, den är regeringspliktig. Inom denna vänster är vi nu initiativskyldiga lika väl som liberalerna var det 1911. Det är för oss logiskt ofrånkomligt.

Jag skulle ha varit glad, om brevskrivaren ännu hade levat och här fått mitt erkännande, att hans inställning var riktig. Erfarenheten av 35 års europeisk historia och av arbetarrörelsens svaghet har visat, att han och hans åsiktsfränder reellt hade rätt. Vi andra trodde för stort om mänsklighet och rörelse. Men principiellt hade vi rätt. Mänskligheten och rörelsen borde vara som vi såg dem.

Långt senare har jag fått bekräftat, att Walles var sympatiskt inställd mot mej men fann mej något oberäknelig, vilket var alldeles riktigt, partimässigt sett. Likaså, att där rådde rätt stark motsättning mellan Walles med hans dragning åt Lindhagen och C. A. med dennes absoluta trohet mot Branting. Som människor var de ju också helt olika.

I denna konflikt 1911, där det ju ändå gällde redaktion contra expedition, fick jag ett oförlömligt kollegialt stöd av den liberala Sundsvalls Tidnings redaktör Karl Lundegård. Han tog i S. T. klart parti för min yttranderätt och försvarade principiellt journalistens sak mot styrelsen. Nästan snopen över detta stöd från en tidning, som Nya Samhället ofta hade angripit, skrev jag ett varmt tack till Lundegård, ett tack som jag var glad att få understryka tretti år senare i Sundsvalls Tidnings 50-årsnummer, då Lundegård visserligen inte var kvar i S. T. men ännu levde.

*

Med kollegerna i de 'borgerliga tidningarna kom man i någon mån i beröring, mest den liberala Sundsvalls Tidnings medarbetare, fast Jag hörde att chefredaktören varnade dem under storstrejken att umgås med oss i Nya Samhället, det var inte riktigt nyttigt. Den vördade nestorn var gamle Oscar Hägerstrand, gemenligen kallad bara Häger, som hade en piktur som endast han och en särskild sättare kunde tyda, i svåra fall endast sättaren, och en mörk dotter Sara, allmänt ansedd som Sundsvalls yngre skönhetsdrottning. Några år före mej i ålder var S. T:s redaktionssekreterare, den gemytliga Gideon Andersson, märket "Huck", och den blide Jonas Modén. Mera jämnåriga var Albin Isaksson, benämnd Isak, som också utgav en novellsamling, Molnet, och senare blev Stockholms-journalist och avled helt ung, Ernst Sandberg, märket "Ernesto", som kom till huvudstaden som S. T:s Stockholms-redaktör, och Alfred Jönsson, numera välbekant under namnet Öste som medarbetare i Svenska Dagbladet och expert på Amerika. I Sundsvalls-Posten var den gemytliga Nils Nilsson redaktionssekreterare, senare Telegrambyråns lokala chef, och där fanns ett par stridbara högerungdomar: Gunnar Mångberg och Arvid Pehrsson, namnbytt till Bjerking, senare ledande tidningsman i södra Sverige.

*

Redan före konflikten med Nya Samhällets styrelse hade jag planerat en utrikesresa, till Tyskland, där riksdagsvalen i januari 1912 lovade bli ett stort genombrott för socialdemokratin. Jag ordnade med korrespondenser på olika håll, bl. a. till Social-Demokraten, skaffade rekommendationer från partiinstanser och åkte iväg sedan jag firat julafton på ett ensamt hotellrum i Åtvidaberg med röd julotta i Folkets hus på julmorgonen.

En annan planerad resa, till en fredskongress i Rom, som jag hade fått mandat till från Härnösands fredsförening, kom bort med kongressen. Italien stod mitt oppe i sitt rövarkrig mot Turkiet.

Till Berlin kom jag redan sista dagen 1911 tillsammans med Einar Ljungberg och fick vara med på en s.k. Silvesternatt, en folkfest i Gewerkschaftshaus, det stora fackliga femvåningskomplexet vid Engelufer, en äkta tysk familjefest vid småbord med smörgåspaket och biersejdlar. Jag hann också med en roligare nyårsfest hos de socialdemokratiska "abstinenterna", nykteristerna, och var sedan med i det helvetiska skränet på nyårsnatten ute på gatorna, något på den tiden okänt för en svensk, karneval, confetti och på tolvslaget: "Prosit Neujahr!"

I Berlin mötte jag första gången förbundskamraten typografen Jeånj Lundström, den gode glade Jupp, senare faktor på Morgon-Tidningen.

Från Berlin ämnade jag göra turer åt olika håll men hann bara med en till Dresden i det röda Sachsen, vars idylliska gamla hus gav vacker stämning och t.o.m. stämde mej till att skriva två dikter på tyska, s.k. tyska.

En kväll fick jag tillsammans med Ljungberg följa vår beundrade partivän Karl Liebknecht på hans sista valmöte – i själva Kaiserkretsen Potsdam–Spandau--Osthavelland. Där hade partiet satt opp den radikalaste och mest utmanande av alla sina kandidater. Inför smäleken att tappa den kretsen och till Liebknecht hade reaktionens valhets gått alldeles vild, man hade bl.a. låtit genom pressen förstå, att bleve Liebknecht vald, skulle Kaiser Wilhelm för alltid dra sitt residens bort från Potsdam och även flytta sina där förlagda regementen till annan ort. Med det avsåg man att skrämman ortens affärsmän och hantverkare.

Valmötet hölls i Velten, en stad på 10 000 invånare, givetvis i en restaurang, arbetarna hade inga andra lokaler. Stadens arbetare fyllde lokalen i halvannat tusental. Vi svenskar fick plats bakpå estraden, en teaterscen. Strax framför mej satt vid Liebknechts sida en tjock polis, synlig för hela publiken, i glänsande pickelhuva och med stövlar som droppade smält snö till små insjöar på golvet. Han dominerade halva salongen med sin mage. Nacken var s.k. preussisk, inte vacker men massiv.

Det gick ett sus genom arbetarmassan då Liebknecht steg opp. Ungdomlig och spänstig, med flammande ord, som genast tände publiken. En förunderlig man att kunna hålla sina åhörare varma. Eld och ande! Bifallet avbröt titt och tätt, och segervisst ljud efteråt Hoch!-ropen för den internationella socialdemokratin. Den ”internationella”.

Efteråt bjöd Liebknecht Ljungberg och mej på supé på en liten Berlin-restaurang. Där diskuterades mångahanda ting, bl.a. litteratur. Karl Liebknecht, den tyske juristen-politikern, visade sej väl känna våra bästa svenska namn och överraskade med att sjunga långa stycken Bellman – på svenska!

I huvudvalen segrade Liebknecht i Kaiser-kretsen med god, fast inte absolut majoritet. I omval tog han kretsen med glans: 4 500 röster över motståndaren. Kretsen hade varit konservativ i tjuguet år, tidigare liberal.

Jag kom inte mycket i kontakt med ledande tyska partikretsar, de var i farten i valkampen. Hos partisekreterare Pfannkuch var jag oppe och intervjuade, en tung, myndig påvetypp. Överhuvud fick jag inga särdeles ljusa intryck av de ledande socialdemokraterna. När segern var vunnen – och den blev strålande: 112 mandat mot förut 53 – var en segerfest ordnad på en stor lokal, där man kunde se alla de ledande i partiet på en estrad. Jag noterade i min dagbok bara: ”Partiledningen tjock, olustig. Rosa Luxemburg stack av, intelligent, nobel.” Jag kom aldrig att bli föreställd för denna märkliga kvinna, aldrig att få höra henne. Hon talade inte den kvällen. Men redan hennes anblick gav alltså ett mycket starkt intryck. Rosa Luxemburg skulle sedan vid Karl Liebknechts sida bli en faktor i mitt andliga liv. Jag är glad, att jag ändå fick se henne.

*

Nyåret 1912 startade den starka och växande reaktionen mot Staaffregeringens inställande av F-båtsbygget, en sällsynt lidelsefull kampanj. En insamling började på initiativ av en ung teolog Manfred Björkquist för en pansarbåt som en svenska folkets gåva till regeringen, en pansarbåtsförening bildades, Sven Hedin kastade ut varningsord för ryssen i en miljon exemplar, Annie Åkerhielm diktade om ”Herrens signade båt” o.s.v. o.s.v. I det konservativa Sundsvall gick F-båtens vågor mycket höga och som följd härav blev Nya Samhällets ton också mycket het.

Men även motsättningen inom arbetarpartiet skärptes under trycket av F-båtsstriden. Partivänsterns ledande män hade 1911 bildat en oppositionell grupp – det var Z. Höglund,

Carleson, Vennerström, Kilbom, Ernst Åström och några till – och den 28 mars 1912 konstituerades öppet i Stockholm Socialdemokratiska Vänsterföreningen. Den skulle ha till uppgift att bekämpa ”en sådan undfallenhetens och tveksamhetens politik, som under det nuvarande parlamentariska livets hårda pressning kunde leda bort från den intima kontakten med folkets behov och med socialismens klara principer, dess raka vägar och höga mål”. Interimsstyrelse blev: Carl Lindhagen, Rickard Sandler, Fredrik Ström, Ivar Vennerström och Carl Winberg. Partistylelsen uttalade sej emellertid redan i april med 17 röster mot 5 mot ”speciella tendensföreningar inom partiet”, och då utträdde i april Sandler, Ström och Vennerström, som tillhörde partiledningen, ur Vänsterföreningen, men med en vädjan till partikongressen. Till styrelse i Vänsterföreningen valdes i juni Carl Lindhagen, Zeth Höglund, Einar Ljungberg, Ernst Åström, N. J. Engström och Anna Johansson.

Påskan 1912 var det kongress i vårt ungdomsförbund. Jag var den här gången med som centralstyrelsemedlem. Med den kongressen lämnade Per Albin Hansson och Gustav Möller förbundets ledning för högre uppgifter. Höglunds-sidan tog alla platserna i ledningen, bara Wallin blev kvar från andra sidan, som förbundskassör. Jag var inte glad åt vissa attacker på honom, men jag gladdes enligt min dagbok åt att Vennerström och Åström satt kvar till Wallins skydd. Han var en särdeles duglig och pliktrogen funktionär, som hade varit med i förbundet från första början, och inte invecklad i fraktionsstriden. I dagboken skrev jag som helhetsintryck:

Bra emellertid, om den nya C. S. visar sej på allvar vilja enighet och socialism i st. f. retlighet och schism. F. n. är mitt största politiska intresse, att båda sidorna söker knyta an igen, förstå varann och hjälpas åt. Det kan låta som en förhögring hos mej, men det är så i alla fall. Jag vill ingenting hellre än att socialismen blir det första människopartiet, det första nya, riktigt nya. Därför ingen splittring men klar vänsterkurs!

Jag föll själv utan sorg ur centralstyrelsen. Min insats på kongressen blev formuleringen av en resolution för nykterhet och mot August Palms Appell. Kongressen undersökte, hur många deltagare av dess 180 ombud som var nykterister. Det blev stolta siffror: i 37, därav 133 organiserade. Den tidens röda ungdom!

*

Strax före ungdomskongressen, i mars, hade en händelse i den socialdemokratiska riksdagsgruppen väckt stort rabalder: historien med Lindhagens bläckhorn. Lindhagen hade blivit så förbittrad på Palmstierna, som var Brantings högra hand och förmodade kronprins, att han på ett förtroenderådsmöte slog näven i ett bord, där en bläckflaska hoppade opp och stänkte bläck på Brantings skjortbröst.

Vi i landsorten visste först inte alls, hur saken låg till. Lindhagen uppgavs ha lämnat riksdagsgruppens förtroenderåd. Ett konfidentiellt brev från gruppens presskommitté upplyste, att han ”grovt förolämpat vissa medlemmar av rådet”. Per Albin ringde och rådde oss göra så lite som möjligt av saken för Lindhagens skull. Senare talade jag i telefon med Lindhagen, som inte hade reda på det konfidentiella brevet och blev illa berörd. Det var P* som hade provocerat, sa han, och fått med sej Branting och de andra. Lindhagen var glad att vara ur förtroenderådet, men han hade inte avgått, bara avhållit sej från sammanträden, han funderade emellertid på att lämna partiet. Jag vart lyriskt upprörd och skrev en dikt, Kvalm, där Lindhagen hyllades som vår bästa. Han sände mej ett brev, vari han tackade för ”osvikligt vapenbrödrskap” och tillade:

Du kan för övrigt vara övertygad om, att min plötsliga uppbrusning ej var ett utslag av något

”övernervöst tillstånd”. I naturen rensar blix och dunder till sist bort en längre tids stillastående ”kvalm”. Så har alltid skett och kommer alltid att ske i motsvarande mänskliga situationer. Tillståndet var vordet allt mer outhärdligt och under intrycket av särskilt det orätrådiga överfallet på mig under militärdiskussionen förra våren på kongressen steg en varm blodvåg plötsligt upp ur mitt inre och gjorde sin gärning på egen hand utan att jag egentligen visste vad som tilldrog sig.

Emellertid kräver världen bara bot och bättring och motståndarna mitt huvud på ett fat. Men när skall räkenskap någonsin krävas av anstiftare och provokatörer?

Jag mår bra. Din tillgivne

Carl Lindhagen.

Samma riksdag hade Lindhagen jämte Winberg, Sandler, Oskar Kloog och Nils Helger väckt en motion om enkammarsystem och republik och fått tre kamrater till att skriva på, bl.a. vår C. A., i ärligaste mening men ack, utan att han hade inhämtat Brantings uppfattning. Det blev en tragikomisk historia på Tryckeriföreningen Nya Samhällets årsstämma i maj. Stämman gav tidningens politik sitt varma stöd, särskilt ifråga om republikmotionen, som jag hade försvarat i spalterna. Brantings ingripande hade fått flera gruppkamrater att stryka sina underskrifter. Men C. A. stod kvar, han ville inte svika, när han en gång hade tagit ställning. Nu ville den tacksamma stämman hylla C. A. med ett entusiastiskt telegram för att han hade varit rakryggad. Samtidigt hade jag emellertid fått ett brev från C. A. – som var djupt förkrossad:

Jag vill härmed i all vänlighet försäkra Nerman, att han gör mycket klokt och förståndigt att inte i N. S. allt för mycket lovsjunga Lindhagens republikmotion. Princip är en sak och taktik en annan. Fastän jag endast instämt i motionens syfte måste jag dock nu erkänna, att jag av taktiska skäl djupt ångrar detta instämmande. –

Riksdagsgruppen behandlade igår afton motionen och var (med undantag av några som underskrivit motionen) fullständigt enig om, att det var högst klandervärt att denna motion nu och på sådant sätt framkommit och att den i hög grad kommer att skada den republikanska saken. Den kommer att väcka stort löje. Som Nerman ser har flera av dem som först undertecknade motionen dragit sig tillbaka, men så ville jag inte göra utan har man en gång begått dumheten att underskriva ville jag ej återtaga namnet.

Ja, där stod jag med C. A:s djupa ånger - och så ville stämman hylla honom för ståndaktigheten! Vad i all världen skulle jag göra? Waller och Englund invigdes i brevet och lyckades advocera fram räddningen: C. A. fick sitt hyllningstelegram – men inte som Lindhagen-republikan utan som tryckeristyrelsens ordförande!

En orolig ande.

Det var en orolig ande, som hade hamnat som redaktör i de lugna Medelpads-arbetarnas tidning. Han hade betydligt mera tankar på och oro för det nya samhälle, tidningen skyltade i vinjetten, än proletärerna däroppe hade. Troligtvis var tidningsnamnet något de knappast tänkte på. Honom var framtidsriket en infektion.

Det var åtskilliga kampanjer han kom in i däroppe i Sundsvall. Han hade svårt att hålla sej borta, sökte rentav striden. Och tillfällen sagnades ingalunda. Några kollisioner med det gamla samhället må här nedtecknas.

Våren 1910 var barnbegränsningen på tapeten, främst – och hänsynslöst – predikad av Hinke Bergegren på sensationella möten Kärlek-utan-barn, särskilda ”endast för män” och ”endast för kvinnor”, där Hinke lärde ut konsten. Men även i mera stillsamma och diskreta former

förordades födelsekontrollen, så av professor Knut Wicksell och författarinnan Frida Steenhoff. Lindman-regeringen drev till storkens fromma igenom en s.k. preventivlag eller lex Hinke mot annonsering och rekommenderande av preventivmedel. Hinke åtalades i flera fall för sina föredrag och fick ett par månaders fängelse, och extrema ungsocialistiska kretsar antog på ett möte i Stockholm en resolution om barnalstringsstrejk som effektivaste medel mot militarismen! Stormklockan betecknade resolutionen som ”ungsocialistiskt tungomål”.

I ämnet utkom 1909 på svenska en värdefull vetenskaplig bok, J. Rutgers' Rasförädling med företal av den välkände, noble Uppsala-läkaren professor Frey Svensson. Jag avtryckte i Nya Samhället dennes företal och höll på hans synpunkter föredrag om Rasförädling.

Mot Hinkes propaganda uppträdde bl. a. vår röde sångare K. G. Ossian-Nilsson med en dikt, Barn, som mycket hänades i den s.k. radikala pressen för några ord i följande stycken:

*Finns en fröjd som att se sina rosiga små,
söka lära de tultande fötterna gå,
medan ännu små lärkor i struparna slå
och än solskenet skimrar ur bruna och blå
små himlar som vidöppna stå?*

*Åh, barn, barn, barn, giv mig halvtjoget barn,
om det också blev flarn, om det också blev skarn,
ty i kronblad av lenaste silkegarn
ingen blomma är skön som ett barn.*

*Åh, barn, barn, barn, låt det myllra av barn:
den är styvaste karln som har duktiga barn!
Åh, du liv i mitt barn, må du unna oss barn!
Ja, miljoner av härliga barn!*

Helt kunde jag för min del inte följa preventivpropagandan, den gick inte ihop med livstron, och jag skrev i Nya Samhället en artikel ”Barn” för fruktsamheten men också för förnuft och socialt ansvar. Den polemiserade mot Ossian-Nilsson:

Vem är inte med, då det gäller en apoteos åt fruktsamhetens, livets gudom! Men – det kommer tyvärr i denna apoteos ett men – ”härliga” barn, stod det, D. v. s. friska, rödkindade små keruber, leende, lyckliga!

För skaldens syn hade nog också någon gång stått ett blekt, förgråtet proletärbarns ansikte med ögon av nöd och övergivenhet. Barnbegränsning finge emellertid inte proklamerats principiellt:

Den dag varje arbetare har råd att ha 3-4-5 barn (och den dan ska komma), den dan bör han också ha det. Vi kommer aldrig ifrån, att den erotiska förbindelsens mening är barn, fortsatt liv, den enda form av kroppslig odödlighet som ges.

Man borde inte som en del partiorgan kasta sej över Ossian-Nilsson med parodier, när ska man lära sej, att en dikt inte är en socialpolitisk avhandling?

Kom ihåg, att preventivåtgärderna avser vissa abnorma konjunkturen och att fruktsamheten är livets väsen. Vi kan och bör anpassa oss efter bättre och sämre ekonomi, men vi kan inte utan risk sätta oss emot naturlagarna. Tror vi på mänsklighetens framtid, bör vi också ge denna framtid en mänsklighet.

Frågan har flera aspekter och kan alltjämt diskuteras, men jag tycker fortfarande att det där var riktigt sagt.

*

Samtidigt med striden om barnbegränsningen pågick kulturkampen mot den starka kyrkliga reaktionen. Våren 1909 hade de s.k. korsfararna, unga brinnande teologer med Manfred Björkquist och Axel Lutteman i spetsen, tagit upp en landsomfattande kamp mot tidens otro, d.v.s. förnuftet. Vi unga socialister var givetvis fritänkare och jag tyckte, att socialdemokratin kunde ha varit lite mer i frontlinjen för förnuftet, fast religionen partimässigt var privatsak. T.o.m. en biskop, Personne i Linköping, vedervågade r 9 ro sitt rykte på att förneka det s.k. Symbolum athanasianum, och jag frågade i en artikel i Nya Samhället: ”Ska den fria tankens män tåga och vänta tills kyrkan själv behagar avskaffa sej?” Jag vart också lite besviken på Z. Höglund, när han drog sej för en artikel, som jag sände Stormklockan i religionsfrågan. Han ville vänta med den. Troligtvis hade han politiskt rätt. Kanske var artikeln alltför häftig och partipolitiskt oklok. Men jag gillade inte partiets neutralitet, jag ville kamp, kulturkamp. Och jag fick Medelpads ungdomsdistrikt att ge ut ett av mej författat flygblad *Tror du?*, återgivet nedan.

TROR DU?

Tjugonde århundradets människa, du sam lever i de styrbara luftskeppens och den trådlösa telegrafiens dagar:

TROR DU, att obildade judar för 1900 år sedan bättre kände världens och livets företeelser än nutidens vetenskapsmän?

TROR DU, att en allsmäktig, allgod och rattfärdig gud låter sin son lida oförskyllt för andras brott?

TROR DU, att israelitiska timmermanshustrun Maria ensam utgjort ett undantag från den normala födelseproceduren?

TROR DU, att den hedniska djävulssagan numera har annan uppgift än att skrämma små och stora barn?

TROR DU, att helvelesläran lindrar livets bekymmer och tar bort fasan för döden?

TROR DU, att ett odöpt barn är dömt till evig pina och kan räddas genom vattenbegjutning?

TROR DU, att en prästs ord kan förvandla munlack och vin till kött och blod?

TROR DU, att den kristna dogmbyggnaden, antagen med enkel majoritet eller våld på kyrkomöten, är evig, för alls tider bestående Sanning?

TROR DU, att de kristna prästerna i själ och hjärta tror allt vad de predikar?

TROR DU, att förnuftets och sanningens frammarsch 'längden kan hindras av en murken medeltidskyrka?

TROR DU?

Flygblad spritt av Medelpads ungdomskamrater natten till söndagen den 109 juni 1910

År 1911 läste man Bengt Lidforss' stora arbete *Kristendomen förr och nu* och stärktes ytterligare i den fria tanken.

Frireligiositeten var mycket stark i Medelpad som överhuvud i Norrland. Medelpad hade 1913

på i folkets hus 10 bönhus. Vid sågverken trängdes de. Bara baptisterna hade 50 kapell och 71 predikanter i landskapet. Härmed intet ont sagt varken om baptisterna eller andra frireligiösa, fackföreningsrörelsen hade till stor del börjat med frireligiösa ledare, man minns 1879 års Sundsvalls-strejk. Men siffrorna visar, hur hårt religionens grepp var om arbetarna.

Ett kännbart belägg på den andliga reaktionen i Sundsvall den här tiden kom vid Frödings död i februari 1911. Hans bortgång kändes som aldrig ett dödsfall förr. Ingen människa hade jag känt mej närmare, ingen hade gett mej mer, ingen var så stor som ande. Redan under hans sjukdom hade jag honom i tankarna dagligen, införde dikter av honom i Nya Samhället dag efter dag, och nu när han var borta levde jag i hans dikts sfärer. Jag fick ihop tretti kulturellt vakna Sundsvalls-bor och vi sände till begravningen en krans röda rosor, lager och röda band med inskriptionen: "Till morgonrikets siare, folkets och skönhetens skald från 30 Sundsvalls-bor." Det var utom mina närmaste på Nya Samhället och i arbetarrörelsen några borgerliga kulturpersonligheter som fil. dr F. O. Hedström, telegrafassistent J. A. Svanberg, skalden Bengt E. Nyström, den tiden läroverkslärare i Sundsvall, kaptten H. Hammarberg på Fornstugan, lärarinnan Elin Nilsson, de två oss närstående folkskollärarna August Björklund och Hugo Lindmark, medarbetaren Alfred Jönsson i S. T., nykterhetsmännen, handlande Johan Persson och bokhandlare O. A. Åström, fröknarna Augusta Mörk och Jenny Andrén och några till. I Nya Samhället manade jag till allmän sorgflaggning på Frödings begravningsdag. Flaggan kom opp på halv stång bara på Folkets hus, Fornhemmet och ett par tre privat-hus. I stället blev det ett pinsamt eftermäle från den patentmoraliska reaktionen. På Godtemplarsalongen hölls innan ännu begravningen hade ägt rum en Frödings-afton, där reaktionens översteprestinna, en flickläroverkslärarinna Elin Rydberg höll föreläsning och en annan etisk äldre fröken läste Frödingsdikter.

Jag gick och lyssnade, blev ursinnig och skrev ett referat av högsta indignation.

Hela föreläsningen var ett hån mot Frödings minne, "små paddsynpunkter om hans okristlighet, inte en antydning om hans lidande och grubbel, tyngre och starkare än någon annan skalds... Bara platt snack om att han inte var kristen och därför ej stor", Fröding var "en stackars människa som rev sönder sej" på den moderna kulturen!

Man hade smädat det heligaste, och jag skrädde inte orden i mitt referat:

Det sved inom en, man blev het av harm. Här hade man gått en vecka och sörjt Fröding, sörjt honom som man aldrig kan sörja någon annan människa, gått och gnolat hans sånger, läst honom högt i ensamheten, levat dag efter dag i hans diktvärlds sorgsna skönhet och famnande kärlek – och så störes den vackra stämningen av ett brutalt smutsstänk, en skymf mot renhetens och skönhetens skald från en människa totalt rudis på förmåga att bedöma hans diktkonst.

"Man nalkas inte Fröding med marknadslater", slutade referatet. Och dagen därpå skrev jag ett öppet brev till Hennes Helighet S:t Elin Rydberg, som hade "öppnat sin kristliga näbb och i alla gudfruktigt hopkrympta hjärnors namn" utslungat: "Fröding var en stackare!" "Det kan man kalla mod, ett mod som en likplundrare skulle ha orsak att avundas."

På hösten kom teaterdirektör Axel Collin till Sundsvall på en uppläsningsturne och läste Frödings-dikter. Den gamle skådespelaren, med sin snoddpincenez och sitt av ålder runkande huvud, sin typ av klassisk premiäraktör eller salig Sjövall, kunde läsa Fröding! Aldrig förr eller senare har jag känt Biskopen i Växjö eller Clown Clopopisky så levande som genom Collin. Han är död och borta nu för längesen, okänd för den nya ungdomen. Men han bör minnas tacksamt som en god kulturpionjär i detta land.

Från harm till jubel! Jag var i Stockholm våren 1911, tjänstledig i samband med partikongressen. I Stockholm blev jag bekant med Ludvig Nordström, en man som man tyckte om från första anblick för hans öppenhet, språkliga pregnans och humor. Och här fick jag första gången uppleva flygmaskinen! Carl Cederström hade redan året förut gjort experiment på Gärdet. Nu var det tidigt morgonen den 19 maj och på rykten om, att en ny provflygning skulle företas den morgonen, hade jag vakat tillsammans med broder Einar och ett par andra konstnärsämnen på en atelier under vissång, musik och glada anekdoter.

Nu är ju flygning ingenting att skildra för människor av anno 1950, men den gången var det en upplevelse, och jag kan väl få ur min artikel för Nya Samhället citera några rader hur det kändes då.

Medan planet Nordstjärnan, en stor vacker dagslända, iordningställdes i gryningen, beskådat av Söndags-Nisses Hasse Z. och ett par hundra andra, kom flygbaron Cederström spänstig i läderdräkt, hälsade på en del bekanta, synade sin drake, gick upp på en kulle och kände på vädret, satte sej upp i maskinen, den stora träpropellern i fören sattes i sving, virvlande opp skyar av damm, med ett dånande surr rullade apparaten en hundra meter bortåt slätten och så höjde den sej och steg, steg, steg mot det blå under instinktivt jubel från alla de samlade åskådarna:

Det var en syn! Något grannare har jag aldrig sett. Högre och högre steg luftmannen, motorbruset blev allt svagare, så var han på en höjd av något hundratal meter och nu styrde han rakt fram åt öster. Ett par kråkor flaxade förbi med hessa krax, undrande vad det var för en inkräktare.

Det gick en röd rysning av lust genom mej, av andakt inför rymderna och inför människoandens storhet som betvingar elementerna. Jag glömde allt svart, allt förtryck, allt barbari, kände att en ny tid var inne. Jag ömkade folk, som kallade jorden en jämmerdal och människan en fallen stackare. Människan, jordens herre, den ende guden som gör skäl för namnet gud. Inför denna stolta syn, detta väldiga skådespel kände jag ett rus av nästan religiös hänförelse, en sund rymdkänsla av Människans makt, ära och härlighet.

Från flygets höjder till Sions! Från Cederström till Paul Peter Waldenström! Jag träffade också under min Sundsvalls-tid den bekante lektorn och frikyrkoledaren, gemenligen kallad P.P.W. Den 1 augusti 1911 höll han ett föredrag i Tunadals missionshus, och eftersom det var mitt i valrörelsen reste jag dit för att kontrollera. Det var intressant att få se och höra en av Sveriges märkligaste – som man då kallade det – ”frimicklar”, en inflytelserik politiker tidigare.

Föredraget var nu inte så märkvärdigt. Mest anekdoter. Han gillade inte Amerika, den gode lektorn, dundrade mot ”emigrationsfebern”, talade om att man blev illa behandlad vid ankomsten dit ut, det var också vid stränga straff förbjudet att spotta i spårvagnarna där borta. (Då tänkte jag på den gudsmannen Räf från Jönköping, som jag vid ett tillfälle hade sett spotta på golvet i andra kammaren.) Nej, Sverige var ett bra land, sunt, fritt och vackert. Rikt också. Men folket var oförnöjt och ville ha så mycket reformer. Det var så ”liberalt”, och för liberalismen varnade P.P.W. Man måste slå vakt om den duktiga regeringen Lindman. Med liberal regim kunde man vänta sej farliga experiment med samhället. Och så fick man till livs en underlig historia om ett land i Europa, som hade haft lagbeslut på – försöksäktenskap för personer under aderton år! Höll kontrahenterna väl ihop sex månader, räknades äktenskapet som giltigt. Här såg man nästan, hur den fromma publiken ryste. Föredraget avslutades så med Engelbrekt och Karl XII, plikt-känsla mot överheten, bön för konung och överhet etc. Och så sjöngs Vår Gud och hurrades för Sverige.

Efter föredraget trängde jag mej brutalt fram genom all heligheten, presenterade mej för Waldenström som referent för Nya Samhället och frågade:

– Det där landet lektorn nämnde, med försöksäktenskapen, vilket land var det?

P.P.W. tittade lite förvånat på mej:

– Ja, det är ganska länge sen. Femti år...

– Men vilket land var det?

Lektorn vart hastigt tillknäppt och förklarade kort:

– Hade jag velat säga det, så hade jag gjort det i föredraget. Men när jag inte sa det där, så inte säger jag det åt herrn.

Ja, den P.P.W.! Hans ”försöksäktenskap” kunde emellertid inte rädda Lindman.

*

Sommaren Iglo började August Strindberg i Social-Demokraten och i Valfrid Spångbergs nya Afton-Tidningen sitt sista stora fälttåg, mot den samhälleliga reaktionen, artiklar samlade på vårt ungdomsförlag Fram: Tal till Svenska nationen om olust i landet, levernet, litteraturen och lärdomen. Han angrep här häftigt Heidenstam och Sven Hedin, samtidigt som han i någon mån gav slängar också åt Ellen Key, Fröding och Karlfeldt. Fram gav samma år även ut en serie artiklar av Strindberg i religiösa frågor: Religiös renässans eller religion mot teologi.

I arbetarrörelsen var man i allmänhet så imponerad av Strindbergs återvändande till den sociale rebellens roll, att man svalde allt han skrev, t.o.m. han religiositet. Inte minst arbetarungdomen. För den fanns knappast någon annan diktare än Tjänstekvinnans son. Min kamrat Englund var typisk. Allt var för honom Strindberg, han hade själv upplevat Strindbergs barndom etc. Jag kunde inte med Strindbergs-kulten vid det här tillfället. Strindberg var personligt vulgär och orättvis och framför allt var han mej reaktionär med sitt läseri. Hans ställning hade ju, om vi nu ska se det politiskt, heller aldrig varit klassbetonad. Han var aldrig arbetarklassens man utan förde striden med rent personlig inriktning. Fröding var något annat. Han blev min vägledare, löste de stora gåtorna, förde mej bortom gott och ont. Han var ödmjuk, inte jagberusad. Och honom fick man vara mera ensam om.

Heidenstam hade jag ingen särskild känsla för, annat än att han hade skrivit Medborgarsången och en del god lyrik. Han besvarade först 1911 Strindbergs angrepp, och det i så aristokratiskt reaktionär anda om ”proletärfilosofien”, att man inte kunde behålla mycken sympati för honom. Nej, både han och Strindberg var personligt ganska tarvliga. Så bar sej inte Gustaf Fröding och Ellen Key åt!

När Strindberg firades på sin 63-årsdag den 22 januari 1912, var jag däremot helt med, han var dock den store, geniet, ”här rivs för att få luft och ljus” och allt annat märkligt. Jag gick med i arbetarnas fackeltåg i Stockholm förbi hans bostad i Blå tornet och såg honom en minut stående högt oppe på sin balkong i vinterkvällen med cylindern i hand. Det var ett stort ögonblick, jag refererade i Nya Samhället:

Kring Tegnérulunden och diktarens bostad 85 Drottninggatan var redan långt före samlingsdags alla gator svarta av folk. Det låg högtid i luften. På Strindbergs balkong på fjärde våningen lyste hans utlovade lykta, och när fackeltåget företrätt av en ståtlig fanborg svängde fram där under, medan våra ungdomsklubbars sångkör på motsatta trottoaren stämde opp, då hade Den store gamle stigit ut på sin balkong.

Hög stod han där, sökt av tusende ögon, så högt att man endast såg konturerna av hans huvud och armen med den till hälsning utsträckta cylinderhatten. Men man tyckte sej också se den höga diktarpinnen, de grå lockarna, den karakteristiska Strindbergska munnen, därför att man visste hur de såg ut. Folk sträckte opp hattar och mössor i jubel, led efter led gav sin hyllning.

Det var stort. Men medborgarfesten för Strindberg på Berns på kvällen blev inte helt stor. Inledningen var god:

Stämningen var äkta i Didrings hälsning, i Lindhagens varma högtidstal, äkta när höljet föll från mästarens av Eldh modellerade staty, äkta när den nya diktnings främste, Ossian-Nilsson, hyllade dagens hjälte och hans åttital, »diktens januari». Där var eld och facklor i luften och i sinnena.

Man befann sej ännu på svensk diktnings höjder under Anna Norries Frödings-visor och när Oscar Bergström sjöng Heidenstams Medborgarsång.

Men! Så kom vid midnatt Inga Berentz opp på estraden. Med henne nådde medborgarfesten rymder i svensk litteratur, vars införande där knappast lät förlika sej med god takt och respekt för en andens storman. Steget togs från August Strindberg till – Emil Norlander och revyblomstret »Kärlekio på italiano».

Av applåderna att döma blev kuplettavdelningen kvällens clou.

Jag hade inget emot kupletter eller Berentz eller Norlander, men festföremålet var nu en gång för stort för varietén. Strindberg, personligen inte närvarande, vart också andligen utkörd med festens andra avdelning. Jag lämnade misslynt Berns och gick miste om Axel Ringvalls kåseri om den svenska kvinnan och Tyra Leijmans Vaxholms-ballad ur Norlanders Kalle Munter. »Diktaren stod där själv hela tiden i gips, skådande ut över ett för punschpubliken osynligt hav, om det nu var vågorna kring Hemsö eller mera skumma underjordiska vatten.»

När Strindberg så dog samma år i maj, kom det liksom till Fröding en krans från beundrande Sundsvalls-bor. Begravningsdagen började jag med att läsa Lokes smädelser.

Jämmt en månad efter Strindberg dog hans gamle motståndare, Svenska akademiens ständige sekreterare Carl David af Wirsén. Jag hävdade i dödsrunan, att han också var en skald och hade skrivit några riktigt goda saker.

*

Idrotten har inte haft särdeles plats i mitt liv men sommaren 1912 måste jag sjäfvklart som journalist uppleva Olympiaden i Stockholms nya Stadion. Alla tillfällen att komma ut måste ju utnyttjas. Vi röda ungdomar var rätt motigt inställda till idrotten, mindre högaktningfullt kallad sporten; politiken och intellektet var vårt patos, och så var det de där militärerna i ledningen som generade. August Nilsson i Kabbarp, som på olika områden ville vara liksom en isbrytare åt det borgerliga hållet, gick i spetsen också för idrottens erkännande inom arbetarrörelsen. Han var hänförd av Olympiaden – och jag gladdes också, både åt de vackra prestationerna och åt Sveriges seger: Sverige vart ju den gången etta. Jag skrev två artiklar i Nya Samhället: »Kroppskultur och fosterlandskänsla. Några synpunkter efter spelen.» Där erkändes, att spelen genom sitt vackra och värdiga förlopp hade skurit tungan av vårt prat om »sportfåneri». Det vore väl, om Olympiaden gäve arbetarrörelsen en välbehövlig stöt i kroppskulturell riktning. Och var det ett fel att glädjas åt de svenska segrarna? Det kunde också gott en internationalist:

Här gällde det kamp om främsta rummet bland världens folk i kroppskultur, i fredlig kraftspänning. Här var rätt forum för svenskhet. ögon, som förut endast med hån betraktat vår blågula flagga på kaserner och överklasslustjakter, blev fuktiga av glädje när samma flagga flög opp på pris-

stängerna. Är det då orätt att önska sitt eget land främst i goda värn, ledande i hälsa och rättfärdighet? Är det orätt att önska, att vår egen kultur sätter så stora spår som möjligt i mänsklighetens kulturutveckling? Vem av oss vill inte att socialismen ska segra först i Sverige? I varje fall gör vi ju vad vi förmår i syfte att förverkliga den viljans innebörd. Vi har nu en gång fått Sverige till vårt eget område att odla för våra socialistiska och – kosmopolitiska idéer.

Det kunde, menade jag, vara naturligt, att ett folk någon gång samlades nationellt i samma känsla, så som när 1911 hela vårt folk följde Gustaf Fröding till graven. Den vackraste patriotismen är det tunga vardagsslitet i tyst möda för folket, men man kan också ibland ha rätt att jubla gemensamt, som nu åt de svenska idrottspojarna och det blad de hade flätat in i Sveriges segerkrans:

Må det bli oss förunnat att fläta den kransen än rikare! Må Sverige stå som etta i evärdliga tider på alla de tävlingsbanor och i alla de löpningar, där en stark, skön, upplyst och lycklig mänsklighet är målet – och priset!

Mina två artiklar i denna anda förtörnade en hygglig österrikisk partikamrat, Carl Morburger, som den här tiden uppehöll sej i Sverige, och han avbasade mej i en artikel, Den olympiska fosterlandskänslan, i Stormklockan för nationalism. Han fick ett genmäle, jag ansåg mej inte ha något att ta tillbaka – och anser detsamma nu, i dag mer internationalist än någonsin. Man får ju ha fötterna på jorden!

*

Ännu ett minne från journaliståren i Sundsvall rör nykterhetsfrågan, som var och är mej en hjärtefråga. 1913 höll Centralförbundet för nykterhetsundervisning en kurs i stan med landets främsta föreläsare, och den refererades på väldiga utrymmen i Nya Samhället, så utförligt jag orkade följa med utan stenografi, delvis fick vi också manuskripten till låns. Efteråt utgav Nya Samhället föreläsningarna i ett litet referathäfte. Alla utom professor Salomon Henschens. Han var en bitvarg och blev ovetvig, när jag vördsamt frågade honom.

Fylleriet beredde mej en rent personlig olust. Från mitt redaktionella hörnfönster i Folkets hus hade jag ständig utsikt över Köpmangatan och den alldeles närbelägna krogen, Sundsvalls utskänkningsbolag. Där såg jag dagligen folk strömma in. Särskilt olustigt var det att se arbetare offra sina slantar på fyllans altare. T.o.m. arbetarhustrur med små barn gick in där.

Strax före midsommar 1913 var där ovanligt livlig tillströmning, från öppningsdags till stängdags en oavbruten kö, som stundom påkallade polishjälp till ordnandet, av folk som köpte in sprit till helgen. Den expedierande personalen, från chefen till kullorna som bar godsakerna, hade det svettigt.

Då steg jag ogenerat in i lokalen tillsammans med en yrkesfotograf med en stor kamera, jag tänkte ta en interiör för Nya Samhället. Innan dådet hann utföras, uppenbarade sej bakifrån några tunnor företagens chef och frågade, vad meningen var.

– Jo, det ska bli fotografering.

– Det får inte förekomma här.

– Jaså, är det inte en allmän lokal? Det såg så ut, tyckte jag, med den stora tillströmningen.

Nej, det var inte tillåtet. Och jag lämnade lojalt tillsammans med kameramannen och kameran lokalen. Ansiktena runtom såg också lite hotande ut.

Nu skrev jag en inlaga till krogstyrelsen, så lydande:

Undertecknad, visserligen ej kund men varmt intresserad av Eder verksamhet, anhåller härmed om tillstånd att i samma nykterhetens och sedlighetens intresse, i vilket Sundsvalls utskänkningsbolag håller sin ordnande hand över berusningsmöjligheterna och ett sunt familjeliv i denna stad, få – i synnerhet vid tillfällen då allmänheten i mer livlig grad begagnar sig av bolagets utmärkta fostran, såsom före större helger o. d. – medels den fotografiska plåten föreviga till allmänt beskådande interiörer från bolagets utskänkings- och utminuteringslokaler.

På denna hemställan fick jag avslag men på ett helt korrekt protokollsutdrag:

Utdrag av protokoll, fört vid sammanträde med styrelsen för Sundsvalls Utskänkningsbolag den 8 Juli 1913.

Närvarande: Herrar Gustaf Knaust, C. O. Malmström, Gustaf Palmqvist, J. Hellgren, O. Näslund och undertecknad Ljungberg.

§ 3.

Redaktör Ture Nermans skrivelse med begäran om tillstånd att få fotografera bolagets utskänkingsoch utminuteringslokaler föredrogs; men föranledde ej till något vidare yttrande.

Vid protokollet
Alfr. Ljungberg.

Justerat
Gustaf Knaust
C. O. Malmström

Rätt utdraget intyga etc.

Och så fick jag nöja mej med ett par interiörer, som togs för sent och inte gav så mycket men som publicerades med vederbörlig text i Nya Samhället.

Emellertid var jag inte nöjd. Jag ville ha rabalder, började tänka på attentat. I matlaget hade jag en bekant, som stod i färghandel.

90 Jag gick till honom och bad att få en flaska av det mest illaluktande han hade. Ja, det befanns vara kolsvavla (CS₂). Jag köpte en mycket liten flaska. Saften luktade fan. Så gick jag bort till krogen. På baksidan, åt Trädgårdsgatan, hade bolaget i bottenvåningen sin utminuteringslokal. Ett fönster stod öppet. Gatan var tom. Jag tog bort korken, höjde mej på tå och ställde in den öppna flaskan i fönstret. Bara så. Och så gick jag stilla och oskuldsfullt min väg.

Inte för jag tror det blev någon särdeles lukt, men personalen upptäckte flaskan, misstankarna riktades inte så omotiverat mot mej och jag fick stämning till Sundsvalls rådhusrätt för förargelseväckande beteende.

När jag kom opp i rätten, hade jag med mej en lång tryckt inlaga, fyra spalter ur eftermiddagens kommande Nya Samhället. Det var en avhandling, där jag noga hade räknat ut fyllans härjningar i Medelpad, anfört antalet försålda liter, antalet fyllerimål i Sundsvall 1912 – det var hela 979 bötessumman per år, vad stadens fattigvård gick till, vad man för de pengarna spriten kostade i stället hade kunnat få till de fattiga familjernas barn i krogstyrelsens medlemmars egna butiker o.s.v. Och efter en massa statistik slutade inlagan med, att jag med glädje erkände min förseelse.

Inför den långa inlagan tittade rättens ordförande oroligt på mej, så tragiskt att jag förklarade, att jag inte ville besvära rätten med att läsa opp det hela utan nöjde mej med slutet, själva erkännandet.

Jag fick böta 50 kronor. Men det var nöjet värt. Visserligen gycklades det med mej i pressen landet runt och kolsvavlan har inte fördunstat ännu, men jag fick tack från nykterhetsfolket. och av inlagan blev det ett flygblad, Julfyllan, ett varningsord riktat till ”Arbetare – familjefar!” och utgivet av Medelpads socialdemokratiska ungdomsdistrikt för att söka mota arbetarnas spritinköp till jul. Vilket naturligtvis inte gjorde någon som helst effekt.

Av den lilla fjädern blev det, alltsom historien spred sej, en fet höna. Så läste jag i en norsk avis en beundrande relation, som påstod, att ”han gick inn på kroen og ryddet hele bulen”! Nästan Gustav Vasa i källaren. Sådana legender må gärna fortsätta.

Det var för övrigt det året 1913 striden blossade opp på allvar om förbudet och på Johan Bergmans initiativ bildades den s. k. Oktoberkommittén. Jag var inbjuden till det konstituerande mötet den 12 oktober på Pensionat Nordstjärnan, Drottninggatan to, Stockholm. Inbjudare var Johan Bergman, Henning Lind, J. L. Saxon och G. Stéénhoff, och i det ”strängt konfidentiella” cirkuläret, tryckt på Såningsmannens tryckeri, hette det – nu så långt efteråt får man väl bryta konfidensen:

Allt tydligare hopa sig tecknen, att man på maktägande håll ämnar till en oviss framtid, helst så avlägsen som möjligt, uppskjuta det avgörande, som den svenska nykterhetsrörelsen och numera även den ojämförligt största delen av svenska folket väntar i nykterhetsfrågan: det totala förbudet. Med en energi, som vore värd en bättre sak, ha de nya linjernas män under kraftigt bistånd från en talrik press, kämpat för uppskov först med det lokala vetot och nu med förbudet och i stället förordat experimenter med varjehanda halvmesyrer. Det sorgligaste i denna agitation är, att flera av de personer och organ, vilkas givna plikt det vore att här i främsta rummet ropa giv akt, under maktens påtryckning visat sig svikta i kampen.

Men den makt som trycker är icke ”folkmakten”, utan ”herremakten”, som man numera hade hoppats finna vanmäktig under en demokratisk regering. Skulle de maktägande vara eniga om den nyligen framkastade meningen att förbudet icke bör upptagas på 1914 års politiska valplattform?

Under sådana förhållanden blir det en bjudande nödvändighet att uppkalla de verkliga kärntrupperna i förbudshären till målmedveten organisation för att möta denna farliga agitation, som hotar att totalt försumpa vår väldiga nykterhetsrörelse.

Ja, så bildades Oktoberkommittén, men någon större effektivitet kom den aldrig att få. Man har här på nykterhetsområdet en parallell till vänstertendenserna och ”Vänsterföreningen” i arbetarpartiet, idéentusiasterna mot realpolitikerna. Även entusiasternas väldiga tilltro till folkets sunda instinkter är densamma. Och den våldsamma optimismen – vad den var innerligt typisk för tiden!

*

En orolig ande kallade jag det här kapitlet. Det var inte bara tidens oro, som kallade mej till hugg åt olika håll – varom några minnen här har vittnat. Det var också en personlig oro, tydligen en fortsättning från Uppsala-åren. Ynglingen var inte på långa vägar stadgad än. Det skulle dröja länge, det är väl inte färdigt ännu i skrivande stund.

Den unge redaktören drogs åt två vitt skilda håll: till världshändelserna och till stugidyllen, världsrevolutionen och sin drömda Gudlösa gård. Arbetet i Nya Samhället gav honom visserligen i stort utlösning och därmed en rätt stor tillfredsställelse, men dessemellan blev även Sundsvall lite för lugnt. Arbetet var det viktigaste av allt, det gav balans. Men det var inte allt. Han behövde också besläktade själar att tala med och växa i umgänge med. Med kamraterna på Samhället kom han inte i vidare kontakt före Moje Västbergs ditkomst, och arbetarmassorna nådde han nästan bara som föredragshållare, d.v.s. utan personligt umgänge.

Redan från början sög och drog alltjämt längtan ut, till större förhållanden. Hösten 1909 funderade han på att vända åter till Uppsala och licentiera i nordiska språk. Men mera längtade han ut i stora världen, till kulturen. Det dök opp ett uppslag: Valfrid Spångberg startade 1909 tidningen Svenska Folket. Jag sökte dit, Spångberg svarade, att han hade fullt ombord men kanske senare. Nå, det gick inte. Nyåret 19 to var jag böjd för att ta en folkhögskoleplats till hösten, mitt andra gamla livsalternativ, men jag hade också vilda planer att tillsammans med bror Einar söka in vid något teatersällskap. Jag betvang dock min oro.

Under tiden växte olusten för Norrland och jag blev stundom rent smäddlig i dagboken. Sommaren Iglo hade jag haft semester hos familjen på Kopparbo vid Bråviken, och den följande hösten i Sundsvall blev särdeles grå:

Ett år till i den här stan och jag är galen. – Tidningsgörat tråkar ihjäl mej. Vi har fått Samhället rätt bra nu, det erkännes överallt, men upplagan stiger inte. Och då är det mindre roligt att vara redaktör. Folket häroppe super och sover.

I sommar ska jag fara till Syd-Amerika. Det blir friskt. Och det är enda möjligheten att resa opp mej igen. Och så längtar jag till Paris också. Och till Italien lite med. Sverige är igengrott nu. Alldeles.

Det blev ännu mörkare syner av Norrland:

Hur man ligger i – och här arbetas minsjäl – så kommer rörelsen ingenstans. Materialet är träskallar, ledningen slöslapp och själv börjar jag alldeles förtvivla. Inte en människa har jag att låna eld ifrån, inte en ungdom finns häroppe. Men Jesus frodas. Arbetarna vill inte väckas, deras ledare sover själva, allt är i lägervall jag ser ingen ljusning på något håll. –

All tro, alla förhoppningar om arbetarrörelsen, som jag hade när jag kom hit, har frusit ihjäl. Kanske är det svaghet hos mej. Men man kan väl inte tro och hoppas, när man går ensam bland lik. Naturligtvis har jag min tro fast i mej och inte uppger jag den, om så allt sveke, men min aktuella hänförelse kan inte stå rak i detta eländiga idékyffe som heter Norrland. Jag tror inte Norrland blir beboeligt för människor på 200 år än.

Där var ”något av tran och eskimåkultur i luften”, jag räknade inte Norrland till Sverige. Vintern 1910–1911 blev också svår ibland och en lång längtanstid. Tidningsjobbet dödade lugnet som krävdes till lyrik. ”Inget annat göra än begrava mej i politik och sån där ohederlighet. Måtte jag bara komma iväg från Norrland, innan vansinnet bryter ut!”

Jag räddade mej med tjänstledighet i maj i samband med den förut skildrade partikongressen och låg ute på Lidingö, där familjen Nerman flyttat opp till Hersbyholm från Norrköping.

I slutet av maj drev mej min längtan och oro ut i Östgötaskären, S:t Annae skärgård, där jag hade varit våren 1909. Där bodde jag hos mitt gamla värdfolk Albin Petterssons men nu i en liten stuga på en liten liten öde holme Fyrholmen, dock med landkänning. En vecka var jag där i ensamheten och samtidigt i paradiset, tyvärr utan

Eva men med längtan efter henne, som en stark diktinspiratör. Där skrevs mycket vers, opp till fem dikter på en dag.

Några små dagboksstämningar:

Allt är här paradiset. Aplar och syrener blommar, solen lyser utan avbrott på bestämda tider, havet slår mot min häll, otaliga starar prasslar under takpannorna, mitt skägg växer ohindrat, asplövena skälver utanför halva fönstret, nyss for gamla farfar Pettersson ifrån holmen efter att ha tjänt 12 öre på knack, badar gör jag varje dag, det blåser en rätt skarp ostan, hela världen är fröjd och gamman; så när som på 2 omständigheter: det saknade femininum och svårigheten att här i idyllen dikta

dramatik.

Jag for egentligen hit för att göra min pjäs klar. [Den tidigare antydda revolutionära trospjäsen.] Men jag har börjat tvivla på hela oppränningsen och handlingens sannolikhet. Nu ville jag göra en skärgårdsnovell men saknar egentligt ämne.

En bohäm hade bott härute i stugan några år tidigare. Vid sin avfärd hade han på spisen skrivit följande avskedsdikt:

*Eho mig efterträder
på denna Erins ö
vars stilla skönhet mig i dag
för sista gången gläder,
en ärlig välgångsönskan skänker jag.
Må livet fröjd och faror uppå hans vägar strö
och må i rättan tid han ha vett att tappert dö.*

Vederbörande hade satt spår och tappert – avvikit i rättan tid.

Utanför tröskeln ligger 3-4 litrar (punsch och konjak) och en kork. På en vägg har han kvarlåtitt en naken flicka i ram och på flera håll härute skulder, som bevarar hans bild i folks minne. I handelsbon vid Sanden, där han lämnade ett tomrum på 20 kr., undrade handelsman var ”faenskapet” fanns. Man skulle kunna göra en bok om hans bedrifter härnere. Flera flickor lär ha blivit kära i honom och en fru påstås ha bedragit sin man med honom.

Men härute var friden, och jag trivdes – partiellt:

Det är förmiddag och jag känner i rikt mått friden av min härvaro, Så pass, att jag till 3/4 kan gå opp i den. Asplövena darrar, solen skiner, sjön går blå, starnarna prasslar i köket och i taket över mitt huvud piper deras små. Nyss sam en andmamma med 3 barn förbi.

Men nu vaknar den fjärde fjärdedelen och tar väldet. Den säger: Sällskap! Glad ungdom! Tänkande folk att låna eld av!

Friden här dåsar till mej. Strid och arbete måste jag ha.

Det har dragit opp till storm mot nattsidan, sjunger riktigt skönt i mina knutar. En stuga är i alla fall något pampigt när det stormar omkring, ett stycke fotfäste i en ödemark, en varm, hård spets mot elementens raseri. Och en stuga kan bli ett hem.

Nu skrek göken ett par slag i något väderstreck. Men så har det börjat bli mygg.

Nej, jag kan inte tvinga mej till naturintresse, när jag har kvar mitt arbete på att i allehanda avseenden bli människa, stridbar och lycklig. Inte vill jag påstå, jag grubblar, men nog har jag i åtskilliga år plågats av arbete oppe i huvet, planer på min framtid. Skratta, eventuelle läsare av detta en gång, skratta gärna, men jag tänker på djupaste allvar i sällskap med en del ungdomar göra världen lycklig.

*

Nya Samhället hade börjat rycka opp sej, hade kanske fått ett lån, i varje fall ägde tidningen 1911 tre sättmaskiner, och 1912 nytapetsrades expeditionen och tidningen blev aktiebolag, varvid Walles antog titeln direktör, i och för sej intet att anmärka på. Redaktionen fick något senare också sin renovering. Den ryckte likaledes opp sej med lite nyheter och erhöll ett par tillfälliga utlandskorrespondenter: Otto Grimlund skrev från Norge om stortingsvalen och Hannes Sköld (förnamnet hade nu kortats) från Paris. Redaktionen hade lyckats få en smula anslag till honorar. Jag gjorde en rundfråga bland partiets riksdagsmän om ”genombrottets” första riksdag och fick inte mindre än aderton svar, rätt uppmärksammade. För 1913 kunde

Nya Samhället utlova egna riksdagskorrespondenser, artiklar om utlandets arbetarrörelse och socialpolitik, översiktliga översättningar ur utländska partitidskrifter – Jag hade börjat hålla Vorwärts, Neue Zeit och danska och norska broderpartiernas huvudorgan m.m. Under märket Lucie Fehr skrev jag en serie Farbröder, parlamentariska midvisor, till vilka Ivar Starkenberg, då ännu riksdagsvaktmästare, tecknade utmärkta gubbar för det rörande billiga priset av – han erbjöd det själv – 2 kronor per styck.

År 1914 byggde Nya Samhället gårdshus för en nyförvärvad rotationspress. Nu började det gå framåt!

En dag i slutet av 1912 fick jag ett brev från en ung kamrat, Elon Andersson, anställd på tidningen Ljusnan i Bollnäs. Han undrade, om det fanns en plats ledig för honom i Samhället. ”Jag skulle”, skrev han, ”i så fall reflektera på att söka densamma, då jag både till läggning och åsikter skulle känna mig betydligt mera 'hemma' där än på den plats jag f.n. innehar.” Ynglingen hade haft en dikt inne i Stormklockan, mer visste jag inte om honom. Tyvärr måste jag svara, att arbetsstyrkan var fulltalig. Andersson är, som bekant, numera förstakammarfrisinnets ledande man, jämte professor Ohlin det svenska folkpartiets främste. Slumpen kan göra en del. Om Elon Andersson hade kommit till Nya Samhället 1912 och jag på sin tid till Spångbergs Svenska Folket, säkert hade han då varit socialdemokratiskt statsråd och jag – ingalunda någon folkpartichef men kanske liberal journalist. (1950 blev han t.o.m. landshövding.)

Våren 1913 var en annan sedermera mycket bekant ung man ifrågasatt som medarbetare i N. S. Det var tal om, att Englund skulle söka som redaktör till Norrskensflamman i Luleå, något som inte blev av, men i den vevan skrev Erik Hedén från Social-Demokraten i Stockholm, att man i Uppsala hade ”en ung Laboremusstudent, Herman Eriksson, som gör ett duktigt intryck och önskar ett vikariat i arbetarpresen för sommarn, ev. en mera stadigvarande anställning” – hade jag tillfälle och lust att försöka med honom? Nå, det vart ingen plats ledig. Herman Eriksson kom sedan att göra viktiga insatser som statsråd och diplomat.

*

Teater var något som hade intresserat mej alltifrån första ungdomen. I Sundsvall fick jag så mycket teater som jag ville ha, d.v.s. som förrrade sej dit, och det var ganska mycket. Alla de ännu kringresande goda sällskapen: Lindroth, Ohlin, Rönnblad, Selander, Swanström och vad de hette. Man hade nöjet att få se blivande ”stjärnor” i deras begynnelse. Så t.ex. Gösta Ekman tillsammans med Knut Lindroth i Monna Vanna, ett grant par, och Gösta Ekman hos Rönnblad 1909 som ”en vacker och illusorisk Erik i Värmlänningarna”, för att citera min särdeles enkla recension i Nya Samhället. Och Pauline Brunius, vars unga fruar kom ens blod att slå frivolt; om hennes Cyprienne i Sardou Najacs Vi skiljas skrev märket T. N. 1911 utan större teaterexpertis men med friska sinnen:

För varje ny roll av denna bedårande skådespelerska blir det svårare att finna ord till omdöme. Naturligheten i spel och tal har påpekats, älskligheten likaså, det friska gemytet har betagit hela stan, vad ska man nu mer säga? Att fru Brunius igår var om möjligt ännu mer värd superlativa lovord och att hon för var dag som går hotar att alltmer förvandla teaterkritiken till lyrik.

Man fick se Shakespeare-, Ibsen- och Strindbergs-saker och hela skalan av dramatik ner till Algot Sandberg och Emil Norlander.

Man fick uppleva Anders de Wahl och Hilda Borgström likaväl som John Liander och Kirre Lindholm.

Men den stora världsteatern med sina allt mer spännande scener tog efterhand intresset och behöll det.

Våren 1914 hade jag kontakt med blivande Karl Gerhard, då ännu Gerhard Johnsson, som i egenskap av t.f. impresario för min vän Gunnar Bohman och Nämndemansmora bad mej göra reklam för blivande uppträdanden i Stöde och Bräcke. ”Jag vet, att du gör vad du kan!” skrev han förtroendefullt och gav mej samtidigt tips, att pjäsen Ljusets riddarvakt skulle tas opp på nytt och spelas i Enköping och Uppsala – Gerhard var hos Karin Swanström. ”Håll dig framme gentemot Swanström!” skrev han, han visste om att jag hade honorar obetalt sedan fyra år! Om den affären se vidare följande sid.

Det mera folkliga nöjeslivet har jag berört i förbifarten vid teckningen av Sundsvalls Stenkrossplan. Arbetarrörelsen hade sina särskilda nöjen. Där var den varje år återkommande s.k. storfesten i Wii på Alnö – man envisades med den gamla underliga stavningen. Den festen var anordnad av distriktets fackföreningar, och där talade alltid någon söderifrån rekvirerad ledande partivän storpolitik. Arrangemangen i övrigt var som på tidens nöjesfält. Men Alnö hade sin egen komiker, Håkans-Pelle, som skrev visor och sjöng dem, en naturbegåvning och idealist, som i unga år avled i tbc. I augusti firades alltid Nya Samhällets dag en lördag–söndag i Sundsvalls Folkets park och inkomsten gick till tidningen. Där var då också ett storpolitiskt föredrag av någon riksdagsman eller facklig storpamp, och så var det förmågor som Skånska Lasse och Anners Annersa på Hultet och tävlingar i säcklöpning, kråkhopp, bakelseätning och annat roligt. Ett par inhemska förmågor hade man i Emil Hägglund och Gabriel Strandberg. De sjöng gluntar ihop, Hägglund eljes kupletter. Vart han tog vägen vet jag inte. Strandberg, till yrket måleriarbetare, var en musikalisk begåvning, som även komponerade talangfullt, bl. a. ett par av mina smådikter; han gav sångaftnar till luta med kulturella program och var en stilla försynt man. Helt ung avled även han i tbc.

Jag får inte glömma nämna, att pianoackompanjemanget i parken och eljes vid många nöjestillställningar sköttes med rutin av gamla fru Amalia Stafhell, barnmorska, i båda rollerna känd och värderad av generationer Sundsvalls-bor.

*

För det parlamentariska var jag rätt främmande. Våren 1912 blev jag emellertid för första gången placerad på en valsedel, som första namn för Sundsvalls socialdemokrater i landstingsvalet. Placeringen föreföll mej snarast skämtsam. Jag hade inga utsikter och föga begrepp om landstingsarbete men jag erkänner, att det skulle nog roa mej att se, om mitt namn kunde göra någon nytta. Ja, vi ökade 50 % i röstande men något mandat tog vi inte, däremot hjälpte vi liberalerna till ett. I syfte att få bättre resultat för vänstern fann jag det riktigt, att socialdemokraterna gick med gemensam partibeteckning med liberalerna. Detta tog både Englund och Västberg som opportunist och mandatintresse. Insinuationen gjorde mej allvarlig och jag noterade i dagboken, att jag kände mej ”precis som när jag valdes in i Ungdomsförbundets CS 1909 : en känsla av olämplighet för funktionen men en liten vilja att sätta mej in i saken”. Jag ville framför allt ha erfarenhet och nya sensationer. Men kunde jag medverka till att rädda ett mandat åt vänstern, var jag glad:

Att komma opp i världen genom Västernorrlands landsting har jag emellertid aldrig tänkt. Överhuvud har jag sällan haft så liten längtan att få komma mej opp som för närvarande. Jag har förresten ingen längtan alls nu. Jo, att få sitta en timme vid ett piano och klinka Peterson-Bergers Karlfeldts-musik.

Lustigt nog blev det åter en kontrovers med Walles just på Västernorrlands landsting. Vår

grupp där under hans ledning kunde inte sätta in egen senator men hjälpte då liberalerna under ledning av Walles' vän Kvarnzelius till ett mandat. Den politiken, som jag för min del helt gillade, kritiserades i vårt huvudorgan, och så tog Englund in i Samhället några rader ur Social-Demokraten, att man borde ha pressat liberalerna att ge oss ett mandat. Walles blev vred och tillskrev i en insändare ”mina unga vänner i redaktionen ett allvarsord”. Redaktionen svarade att tonen mot de ”unga vännerna” var olämplig, och så dog saken bort.

Socialistredaktörens teoretiska skolning var ungefär lika klen som hans erfarenhet i partiets praktiska frågor. Fredrik Ström, som var en sällsynt god människa, har visserligen i sina memoarer låtit mej komma till arbetarrörelsen genom marxistiska studier. Alldeles för mycket blommor! Marxism hade jag läst minimalt och i tunnaste utspädning i arbetartidningarna. Nej, det var allmän oppositionsanda och fritänkeri, kulturkampslidelse, som hade drivit mej till vad jag ansåg vara det enda riktigt radikala frihetspartiet. Var jag socialist? Jag var något obestämt allmänt rätt, som kallades ungdomdemokrat. Storstrejken gav mej visserligen mera sociala perspektiv, men ännu så sent som 1912 svarade jag Stormklockans julnummer på frågan Varför jag är socialist:

Sedan 1906, då jag i min ungdoms grönaste gröda första gången rycktes med i den röda vågen, av tjuguarsskatteri och allmän studentradikalism.

Sedan 1909 dessutom av förståelse för klasskampen, vardagens seiga slit och solidariteten.

Nu 1912 med socialismen som livsåskådning, av allt fastare och gladare förvissning om socialismen som alla tiders väldigaste uttryck för drömmen om människan.

Det var allt ganska vagt fortfarande, och jag kände behovet av bättre skolning. Teorien var det överhuvud rätt klen med i den svenska socialdemokratin, lite Hedén, lite Carleson, partiet hade nästan enbart sysslat med praktisk dagspolitik. Jag prenumererade som sagt på tyska socialdemokratins uppmärksammade tidskrift Neue Zeit; jag översatte därur en serie Guld och brott, Hur de stora amerikanska rikedomarna skapats, och jag följde – Nya Samhället ensamt i hela partipressen – en taktikduell om Modern massaktion, som pågick i Neue Zeit mellan Kautsky och Pannekoek och som jag refererade i inte mindre än 23 understreckare. Ännu hade jag ingen vetskap om Rosa Luxemburgs grundläggande insats i debatten om massaktionerna. Jag hade också läst Le Bons bok om masspsykologien. Vidare hade jag kommit över och studerade med stor iver Robert Michels' Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie, en granskning vars kritiska linjer delvis stämde överens med Lindhagens goda varningar för funktionärsväldet.

En dag fick jag syn på en formulering, som bättre än något annat gav socialismens hela innebörd. Det hade kommit opp en vägsten oppe på Norra Stadsberget med följande vädjan till alla privatkapitalistiska vandrare på allmänningen:

Allas egendom.

Din egendom.

Skydda ditt eget!

Det så sakta begynnande intresset för socialistiska problem hindrade emellertid inte, att jag alltjämt drogs med olust och längtan. Den ena planen på den andra dödföddes. Med Ernst Åström, som var på agitation i Medelpad, och eventuellt andra skulle jag göra en fotvandring i Norge. Jag skulle söka statsstipendium för journalistresa till England eller Österrike. Ett slag skulle Englund och Västberg och jag bygga ett hus tillsammans i någon av Sundsvalls utkanter, 10000 i startkapital beräknades räcka. Men jag ville hellre ha ett hem på landet. Moje och jag planerade en socialistisk småbrukarkoloni, där utom vi två Fredrik Ström, Ivar

Vennerström och David Flood skulle vara grundbönderna. ”Meningen vore att visa en lumpen värld möjligheten att upprätta en utopi i verkligheten.” Men därtill tarvades en maka. Och den?

En dag lät det så här i dagboken:

Jag vet inte, om jag blir här länge. Journalist vill jag inte fortfara att vara ett helt liv. Det är inget arbete för en karl. Jag skulle vilja bära plank.

Dessemellan ville jag slunga allt och ta till plogen, förstod att jag inte dugde till det och tänkte mej ett års jordbruksarbete hos Rösiö. Ibland lockade folkhögskolekurser, men återigen kom föraktet för allt prat:

Mitt förakt för Ordet gränsar snart till det oändliga. Gud fader, jag skulle kunna vara litterärt dövstum, bara jag hade ett sunt starkt fysiskt liv att ägna mej åt, en hederlig plog, en sopkvast på Storgatan, en disk med ost, sill och specerier. Jag känner sällhetsilningar ut i naglarna när jag tänker på, hur innerligt jag hatar att höra och hålla föredrag.

De stora händelserna ute i världen och perspektiven framöver oroade men lockade även. Jag gick faktiskt och väntade med ett visst behag på – världskriget! Självklart inte för krigets skull men därför att på det väntade jag med full visshet världsrevolutionen och sedan Det Stora Nybygget. Redan 1912 spökade förhoppningen i samband med första Balkan-kriget, och den kom igen, tanken på ”världskriget med dess kompanjon världsstrejken”, och när så den socialistiska Internationalen inkallades till möte i Basel i november 1912, var jag oppladdad med längtan efter handlingen, efter stormen:

Just nu tänker jag på, hur orätt det egentligen är att dikta om töser och kyssar och såna där småtterier, när alla sångare borde vara en stor stark röst mot nöden och humbugen. Handling, handling, inte drömmier i evighet! Det här hänger tydligen ihop med min längtan efter världskriget – världsrevolutionen. Nu tror jag katastrofen inte kan undvikas och därför: hit med den fortast möjligt, så vi nu levande får offra oss och våra efterkommande slippa och i stället börja odla marken efter den stora sveden!

För all del – jag var ännu en naiv drömmande pojke. Men jag hade tagit Internationalen på allvar. Och det var fler än jag som väntade stora saker. I december var Fabian Månsson i Sundsvall. Vi pratade livligt världssituation, och Fabian ville göra militärrevolution i Europa med Enver Bey som revolutionsöverkucku.

*

Det myckna skeendet hemma och internationellt piggade upp livsandarna på Nya Samhället. Tidningen utvecklades också i någon mån tekniskt. I augusti 1913 började vi med text på första sidan, hittills annonssida. Genom Internationella fackliga byrån i Berlin fick vi nyheter Från arbetets International. Ur utländska tidskrifter hette en annan avdelning. Nils Helger skrev riksdagsbrev. August Nilsson i Kabbarp skrev en del kåserier. Laboremus-artiklar inflöt alltjämt. Arthur Engberg gav i en 8 artiklar lång serie Huvuddragen av mormonernas historia. På sina håll gillade man Samhället. Fabian sa, att det var den bästa socialdemokratiska tidningen i landet.

Men redaktören hade sina mörka stunder av tvivel på både rörelsen och sej själv. En kväll kom vi på redaktionen i debatt om, hur rörelsen hade mist sin ungdomliga tro och hänförelse, och jag blev allvarlig, när jag av kamraterna fick höra, att också jag var en helt annan nu än när jag kom dit. Det blev en uppgörelse med mej själv i dagboken:

Sanning ligger det i det, men om jag också medger, att mitt gäckande trots förbytt i något annat,

kanske fördjupad humanism, kanske försoffelse, det är dock onaturligt att inte utvecklas. – Jag inser, att jag inte svänger eldgaffeln så häftigt nu som 1909, men jag inbillar mej ha lite djupare livssyn. Och jag tror mej inte ha tappat tron, om den också inte vittnar jämt och samt. Men – och här ligger nyckeln enligt min mening – låt den stora stunden komma, jag tror vi ska ryckas med allesammans, glömma inre groll och gå ut under fanan. Stora tider föder stora människor.

Nog har jag blivit lite andligt och lekamligt sattare på fyra år, mera stadgad, mera tolerant. Men inför mitt innersta kan jag betyga, att jag är lika varm, fast nu mera jämnt och grundat, för socialdemokratien. Jag har funnit relativiteten i vår lära och i människorna, men det har inte förringat någondera. Och jag kommer aldrig att överge den här där jag nu slåss.

När min redaktionskamrat Öberg slutade, hade vi ett samtal mellan fyra ögon. Han sa mej rent ut, att jag var inte mannen för min plats, jag hade inte nog respekt med mej. I det gav jag honom rätt, hade själv reflekterat över det. När vi unga tog i, ville jag inte vara någon överordnad utan fann det naturligt, att vi alla var kamrater i lojalt arbete för tidningen och rörelsen, och den uppfattningen hade jag fortfarande. Med Västberg gick det bra, han och jag kunde vara kamrater på det rätta sättet. Men Englund hade nog fått göra sej för bred – särskilt i inrikespolitiken, beroende på att jag inte kunde den och inte hade så mycket intresse för den. På så vis vart Nya Samhället rätt heterogent och ibland vingligt. Västberg rådde mej att skriva mer ledare själv och signera dem. Men jag ville inte skriva så under tvång, allt skulle komma spontant. ”Jag vill”, skrev jag i dagboken, ”inte ens ha en uppfattning i alla möjliga dagsfrågor. Jag håller på och strävar att bli människa, inte riksdagsman.”

Men för idéerna brann jag. Och agitera ville jag. Kropp och själ var fulla av världsförbättrarnit. Den unga iveren att propagera livstron praktiserades åt alla håll och på alla nivåer. Moje Västberg och jag traskade en gång opp på Södra Stadsberget – 240 meter över havet – besteg där högsta möjliga talltopp – eller kanske var sin – och där oppe under himmelen föreläste jag för honom Ellen Key. Troligtvis sjöng vi i samma topp eller toppar Ungdomsmarschen. Vi var sådana.

Och oron fanns alltjämt kvar i kroppen. Ständigt Björnsons: ”Ud vil jeg, ud! Åh, så langt, langt, langt!” Jag planerade att följa med en lastångare till Medelhavet. Jag ville till Italien, till Belgien, där det var rösträttsstorstrejk, till Ungern, där det väntades en liknande. Till Island. Inget vart av. Västberg och jag planerade en tur runt Lappland och Nord-Norge ner till Kristiania och hem över Fiskebäckskil, där familjen Nerman låg 1913. Det blev i stället en kort tripp till London, varom mera senare. I oktober var det planer på Italien, Californien och svenska skärgården. I Amerika hade jag morbror Frank, om jag skulle skriva till honom? Efter valen 1914 tänkte jag ta Amerika. Jag kände mej ”utan uppgift, överflödig, oklar över mej själv, regnig invärtes, ensam, djävlig”.

Dessemellan trivdes jag riktigt bra. Jag vart vän med två hyggliga unga kontorsherrar, Henning Nordström och Otto Nyberg, och vi badade om somrarna ute vid Fläsian strax sydöst om stan, ja, redan innan isen hade helt brutit opp, bara det kom en riktig soldag. Jag sov sunt mina åtta timmar, tog alltjämt sedan Uppsala-tiden kalldusch och Mitt system om morgnarna, roade mej dessemellan med att lyfta en femtikilovikt, åkte skidor när tillfälle gavs. Genom Otto kom jag med i ett gäng trevliga ungdomar, ett par riktigt stiliga flickor; vi åkte bobsleigh utför Norra Stadsberget och satt sedan vid brasor hemma hos mej om kvällarna. Och så hände det något.

Jag hade över vintern fått låna Folkets parks pianino att klinka på i min hemmaensamhet: Sinding, Peterson-Berger, folkvisor och sådant. På matstället träffade jag en liten blyg, rar suttonåring från övre Norrland. Hon befanns ta pianolektioner men hade inget piano att spela

över på hos den äldre dam hon hyrde hos. Ville hon spela på mitt? Tack, gärna. Ja, jag skulle självklart hålla mej borta och inte störa. Nyckeln till kåken – jag bodde nu på Norrmalm – placerades under granriset vid trappan, tösen kunde ogenerat gå in och spela över. Nå, det kunde nu ändå inte undgås, att vi möttes och inte heller att jag en dag gav lilltösen en knippa blåsippor i våren, det hela var ju så vackert. Och – ja, punkt här. Det blev en ideell förälskelse i ett par år, som lyfte opp ynglingen Nerman på ett högt plan och i en ljus lycka.

Dikt och diktare.

Fyra förläggare, Per Albin Hansson i Frams förlag, Björck & Börjesson, Wahlström & Widstrand och Förlags A.B. Ljus, hade inte insett, att T. Nerman var färdig för en lyrisk debut, och den anarkistiske bohäm, som hans Uppsala-vän anarkisten Hugo Lindberg hade sammanfört honom med och som nog var hågad och hade sänt ut reklam för ”Nya hädaredikter”, han befanns sakna ekonomiska möjligheter att få dem tryckta. Men nu hade jag kommit till en tidning med civiltryckeri, och då fick jag den idén: Kanske på eget förlag? Ja, ekonomichefen Walles var välvillig och gav billigt anbud:

650 kr. för 3 000 ex. å g6 sidor. En fruktansvärd upplaga, men jag föll för frestelsen – broder Einar skulle göra illustrationer, som väl skulle höja värdet, och tog jag bara lite över självkostnadspriset och fick såld hela upplagan, så kanske det gick. Walles lovade dessutom kredit.

Jag slog alltså till, och i slutet av september låg boken ute i bokhandeln: Nidvisor och solsalmer, tillägnade Gud, Eva och härr Bour- geois, 50 öre. Kritiken blev skaplig och Svenska akademins ständige sekreterare Carl David af Wirsén satte fart på försäljningen. Jag sände honom min förstling ”för benägen anmälan”. Han anmälde den i Post- och Inrikes Tidningar strålande: ”Den usla litteraturen, varpå vår tid är så rik, har här fått en makalös tillökning” och tillade en anvisning till tryckfrihetsombudet i Sundsvall att ”icke förbise” boken, d.v.s. anmäla den till konfiskation och åtal. Reklamen om det ”makalösa” och hotet om konfiskation gjorde verkan, omedelbart kom telegrafiska beställningar från flera håll, bl.a. rekvirerades Z100 ex. till Wettergrens bokhandel i Stockholm. I början av november fanns 50 ex. kvar av första upplagans 3 000. Ytterligare 3 000 togs in i tre upplagor, den fjärde i december I g 10, och även den gick snart.

Man fick vara belåten. Var diktdebuten omogen, så var den i alla fall sensationell. En nyhet hade den för övrigt, som jag håller på: den var den första diktsamlingen med talspråkets verbformer, förutom nystavningen. Vännen och lyriske fränden Johannes Sköld gjorde mej en otjänst med att i Stormklockan prisa Nidvisorna superlativt och fick berättigad påpälsning av en viss Erik Lindorm i Brand. De samhällsbevarande fann boken högst omoralisk, men deras unga döttrar läste den – en dag hörde jag i Sunessons bokhandel två söta skolflickor blygt försiktigt be att få se på Nidvisorna och såg hur de köpte den under tyst tisslande inbördes om var sin tolvskilling. Broder Birger underströk i brev, att boken var ”djupt moralisk”, och man må ju göra en liten jämförelse med tretti- och förtitalisternas poesi, så ska man finna hur oändligt oskyldigt mitt lilla diktbar var! Min familj var inte heller upprörd, om också mamma Ida fann första barnbarnet väl naket.

Den ekonomiska glädjen av tilltaget vart inte stor. Priset var ju nästan självkostnaden, vartill kom att en del kommissionärer uraktlät att redovisa och att min specielle expeditör, en ung man vars namn må förbli onämnt, inte hade riktigt klara begrepp om sjunde budet. Sådant ingick inte i kalkylen. Men förlusten blev obetydlig och rolig var debuten – även om den gott kunde ha dröjt ett årtionde.

Nyåret iglo kom med en ny debut, dramatisk. Tillsammans med min Uppsala-kamrat Einar Norlén hade jag våren 1909 i Östgöta-skärgården skrivit ihop en studentpjäs, Ljusets riddarvakt, en lätt och något sentimental historia, påverkad av Gamla Heidelberg, studenten-idealisten och uppasserskan, i övrigt bilder ur Uppsala-livet. Pjäsen var refuserad av både Rönblad och Anders Frithiof. Så kom Karin Swanström till Sundsvall på höstsidan 1909 och jag gjorde ett försök med henne – och lyckades. Premiären gick i Gävle den 7 januari Iglo med Georg Blickingberg i den manliga huvudrollen, idealisten Göran Ede; Thor Böttger och Leopold Edin spelade ett par äldre studenter och Karin Swanström själv ett ypperligt studentstöd. Pressen var hygglig – författarna var anonyma.

På generalrepet val Fabian Månsson och min bror Birger med. Det befanns, att det var för få studenter som tågade in till något sjöslag i pjäsen. Bums mobiliserades Fabian och Birger som statister, fick var sin studentmössa på sej och tågade in arm i arm i spetsen för den tillfälliga studentkåren. De fotograferades och så kom Fabian med i en ny roll i reklamen landet runt. Även hans goda Maja var med på sitt sätt, i rekvisitan. Det behövdes ett bord för studentrummet, några stolar och vad det allt var. Det fick man i sista stund från Maja. Fabian blinkade förvånad och räknade lösöret sägande:

– Här går visst hela mitt möbleman!

Och så for Karin Swanström ut på blyttturne landet runt med Ljusets riddarvakt under vårsäsongen, och så länge författarna fick vara obemärkta var pressen överlag god och framgången stor. Men så kom det ut, att jag hade ett finger med – några kuplettinlägg hade väl spårats – och det var inte bra. Namnet Norlen väckte ingen ond blod men kompanjonens så mycket mer: socialistjournalist, tre månaders straffarbete för antimilitaristflygblad, en skandaldiktbok – fr.o.m. nu delade kritiken opp sej: högerpressen utdömde konsekvent, liberala pressen var delad, somliga tidningar riktigt snälla, arbetarpressen över en kam hygglig. Stycket gick senare på Folkan i Stockholm med aktörer som Sigurd Wallen, Tollie Zellman och Eugen Nilsson, och Swanström körde det i flera år, varvid flera unga aktörer fick pröva på den något bleka idealistiska huvudrollen, bl.a. Karl Gerhard. Pjäsen gick också några år senare i folkparkerna. För sitt opus fick författarna inte mycket. Fröken Swanströms kontrakt var så beskaffat, att honoraret definitivt stannade vid 600 kronor. Och att få ut ens dem tog år och advokathjälp. Den goda Karin var inte känd för större beredvillighet till utbetalningar. Jag ansågs ha gjort en bragd som fick ut fullt. Slutlikviden gick visserligen helt till advokatkostnaderna, men i alla fall!

Strax före den debuten hade jag debuterat som revy författare. Anders Frithiofs sällskap kom till Sundsvall julen 1909 och hade blivit strandsatt på en nyårsrevy 1910. Kunde jag snickra ihop en? Ja, man var ju fräck. Jag hade lite uppslag från mitt Uppsala-spex. Det var visserligen minst sagt ont om tid. Beställningen kom dagen före julafton och jag hade julen upptagen av annat. Annandag jul började jag arbeta och med lite nattövningar blev det en helaftonsrevy i all enkelhet, repeterad i sammanhang summa en gång, repetitionen av- slutad någon minut före premiären den 1 januari på kvällen. Revyn, som gjordes anonymt, gick i alla fall skapligt de beräknade dagarna. Jag tjänte en liten förmögenhet på de fem dagar jag hade förbrukat, delvis, vid sidan av tidningsarbetet: 100 kronor!

Både dikt- och pjäsdebut (Ljusets riddarvakt) hade ett visst värde för den unge socialistjournalistens inte moraliska men dock renommé, och nu var det inte svårt att få ut en ny diktbok. Den tog Fredrik Ström för Frams förlag, Kvinnokväden, och där fick jag honorar: 200 kronor för 3 000 ex. Kvinnokväden var mildare än Nidvisorna och gick mera spårlöst förbi. Där fanns en del översättningar från den tyske poeten Otto Julius Bierbaum (död för

övrigt 1910), vars mjuka cabaretbetonade lyrik i Irrgarten der Liebe jag hade kommit över i Tyskland 1908 och tagit intryck av i min egen vers.

Emellertid hade mitt rykte – som osedlig – vuxit. På sina håll blev det små litterära fejder kring Nidvisorerna i de litterära gymnasistföreningarna, den i Sundsvall lär t.o.m. ha sprängts på dem. Men nu kom också moralväktare i farten officiellt och hjälpte till med reklamen. Där konservatismens överstepräst Carl David af Wirsén hade börjat fortsatte – fru Helene Ugland-Andersson, den norskfödda maken till Östergötlands Folkblads f.d. redaktör, han som jag hade skaffat mej till Nya Samhället. Paret Andersson hade brutit med arbetarrörelsen, och i Norrköping startade frun i september 1910 ett fälttåg mot den socialdemokratiska moralen, som hon kallade en jesuitordens moral: flickorna i Socialdemokratiska Ungdomsförbundets klubbar förde enligt henne ett osedligt leverne o.s.v. Själva hade fru U.-A. i årtal drivit en ganska vulgär preventivpropaganda och åtnjöt inte större personlig högaktning bland arbetarna.

Lite senare fick damen ögonen på mina Nidvisor, och nu blev jag upplyst om vad jag var värd. ”Den röda Venus-kulten” kallade hon sina föredrag, och det var jag och min på samma sätt lyriskt belastade vän Johannes Sköld som levererade stoffet. Alldeles särskilt hade hon fäst sej vid en min dikt Marskväll. I den rådde författaren till att ”uppsöka oskyldiga flickor för att med dem driva sin kult”, ”förföra och smutsa ned de oskyldiga”, ”människan ska leva som ett få” o.s.v. Jag kunde inte låta denna fräcka förvrängning passera opått utän gav i Nya Samhället ett svar, som jag bad få in i de tidningar som infört fru U.-A:s angrepp i referat:

*

I svaret konstaterade jag, att jag i Marskväll hade ”velat teckna en blyg ideell kärlek (och snarast en ren fantasi, en drömd tös) just som motsats till gatuknodsvineriet; och det är upprörande cyniskt att påstå mej i dessa rader uppmuntra till förförelse. För övrigt ska ingen kunna i någon enda dikt i samlingen få fram något krasst njutningspredikande. Tvärtom har jag upprepade gånger skarpt fördömt allt hängel och flera dikter har till direkt syfte att predika idealitet i erotiken”.

På Sallyhill hade jag, som förut berättats, en lyriskt-idyllisk inramning. År i g i i blev emellertid min värdinna tvungen att sälja den gamla gården, och jag måste flytta. Nu hade jag åter tur. Nykterhetsautomaten vid Nybrogatan, där jag åt då och då, hade till föreståndarinna en medelålders frånskild fru, Vendla Källström, kultiverad, socialt intresserad och inte socialistträdd. Hon bodde i ett litet envånings trähus Skeppargatan 4 på Norrmalm, två rum och kök. Nu skulle hon själv resa till Stockholm på en kurs för utbildning i socialvård och kunde avvara ena rummet, hörnrummet mot Lotsgatan. Jag fick hyra det och flyttade in sista september. Huset låg alldeles vid ån, bara en liten plantering emellan, i lugnaste stadsdelen och ändå inte mer än tio minuter från Nya Samhället. Idealiskt. Så här kändes det:

Nu bor jag i ett fint rum. Tapeterna blå, röda kruklblomster i fönstren, en gata alldeles utanför fönstret med tre små flätflickor, som säger adjö åt varann, längst bort bakom bro och halv nakna träd ett par masttoppar ur hamnen, vedpråmar och en svartvit ångbåtsskorsten. Arbetsådon kör förbi titt och tätt, lövena brukar dansa kadrilj framöver gatan, i e.m. ligger de still och rännstenssprundet har de stoppat till. En gammal arbetare skyntade förbi, snytande sej i näven. En vitbrun hund. Här passerar rätt mycket folk. F.ö. är Norrmalm stillt och idylliskt, något å la Öbacka. Här blir jag långlivad.

Det blev sanning. Fru Källström var snäll mot mej som en mamma. Inte nog med kruklblomsterna i fönstret, hon omhuldade sin inackordering med godsaker också, druvor och annat. Jag välsignar min tur och hennes minne. Idyllen lugnade i någon mån stugdrömmarna.

Jo, en röd stuga skulle jag i alla fall ha i skärgården, dagboken satte opp programmet: Först och främst en idealisk tös, så stugan, Gudlösa gård, och så skulle det diktas ett par solböcker. ”Och skulle inte detta program hinnas med i år, så är ju livet jämförelsevis långt. Och ingen må inbilla sej, att jag dör före 1950. Herregud, det är ju 40 år kvar till dess!”

Man kunde vara morsk!

Stugan skulle jag ha någonstans i Stockholms skärgård, arbeta med böcker om somrarna och försörja mej på folkhögskolekurser om vintrarna. I den nya idyllen vid Selångers-ån skrev jag nu betydligt med vers, arbetade med en Uppsala-roman och planerade ett drama från franska revolutionen kring Camille Desmoulins' tjusande romantiska gestalt. Jag hade det här året också börjat driva undersökningar om uddrimmets betydelse som stämningsmedel i svensk lyrik, genomsnokade skalderna och fann en hel del roliga saker. Någon bok blev det aldrig av det men en artikelserie i Folkets Dagblad 1930 och ett par radioföreläsningar på trettitalet.

Det här året utkom Ludvig Nordströms Landsortsbohème, som i högsta grad tilltalade och påverkade mej med sin Rabelais-rättframhet. Nya Samhället kallade den: ”den verkliga folkboken av det muntra slaget, vi länge väntat på, grandios i sin humor och sin plumphet, shocking för ceciliorna i kjol och byx, manna för oss andra i ökensanden. Och prima manna!”

Ett nytt mycket starkt inflytande kom med Orvar Odd, Oskar Patrick Sturzen-Becker. Jag kände honom genom Svensk Vitterhet redan 1899, men nu först kom han nära, och det var broder Birger som upptäckte honom som verstekniskt märklig. Birger hade påbörjat en avhandling om Orvar Odd, och bl.a. på dess synpunkter skrev jag en entusiastisk runa i Nya Samhället till diktarens hundraårsdag. Men O. O. var inte bara versen, där han är föregångare till flera senare skaldar och överhuvud vägbanare för den nya naturligare rytmen och det levande språket – och där hans betydelse nu allt mer inses. Det var också hans djärva frihetsanda och hans idétrohet. Sturzen-Becker blev, och med åren allt mer, min politiska älsklingsdiktare – Fröding därför inte mindre älskad – och genom hela livet föredöme, tröstare, inspiratör som ingen annan.

*

Självklart läste man en massa, gammalt och nytt. Nya Samhället fick hyggligt med litteratur till anmälan, och jag skrev om allt möjligt, svenskt och översatt, lyrik, roman, populärvetenskap, allt gav man sej på. Av gamla diktare hade man Fröding, Heidenstam, Karlfeldt, Hjalmar Söderberg att gå till – Fröding sökte man opp nästan dagligen –, Ossian-Nilsson och Forsslund bland de något yngre; Bo Bergman började jag förstå trots gråheten och pessimismen, Henning Berger var underhållande och samtidigt kulturhistorisk, Gustaf Janson var en god berättare. En nyupptäckt men gammal författare, enstöringen Olle Högberg kunde man möta i Sundsvall, ofta tillsammans med hans gode vän kapten Hammarberg i Fornhemmet på Norra Stadsberget, då och då medarbetare i Nya Samhället. Högbergs Stora vreden hade jag med möda bokat igenom, Baggbölare och Late Jim var lättare. Personligen gick han där folkilsken och svårbegriplig med sina arkaismer och ordvrängningar, vresig forntid.

Yngre lyriker kände jag från Artur Möllers antologi Unga poeter 1906 och läste i fortsättningen Agrell, Lidman, Siwertz, Ullman, Wohlin och Österling. Ossian-Nilsson var jag välbekant med förut. Ekelunds Antikt ideal 1909 var ståtligt men för svalt och könlöst för mej. En yngre generation romanförfattare började komma: Nordström är nämnd, Hellström, Anna Lenah Elgström, Elin Wägner. Man fick försöka presentera deras arbeten så gott man förstod.

En av de två portalfigurerna för den framväxande arbetardiktningen, Karl Östman, blev jag tidigt vän med. Han bodde längst upp på Södermalm i Sundsvall, alldeles i skogsbrynet, en säregen genuin arbetarskildrare och samtidigt fylld av Norrlands-skogarnas romantik, ett stort barn och en hjärtemänniska med sin romantiska kamrat Hilda och deras tre flickor, av vilka de snart skulle mista de två i proletärsjukdomen. Östman kunde jag skriva en hel bok om, bara hans brev räcker till det. Många timmar har vi i hans hem, hos mej, på Nya Samhället och på gator och vägar talats vid om livet.

Östman har inte fått den uppskattning han förtjänar. Men han har med sina fattiga fyra böcker sin fasta plats som Norrlands sågverksdiktare före alla andra. Läser man nu långt efteråt om hans noveller, är det märkligt hur friska de är, som nysågad fura, hur levande de ger timmerhuggare, flottningsvakter, stabbläggare och kapare, det tunga arbetet i snötyngda skogar, i isigt hala brädgårdar, vid farliga kaptrissor, timmerhuggarna hemkomna efter en lång vinter och fastnade på en krog i stan, sjåaren som krossas i vinschen, gamle Snickar-Larsson på bårhuset, små ”solglimtar i trähelveten” – den unga karga förälskelsen, som hittar in också mellan smutsiga sågverksbaracker och bolagsdungar av svartnande tallar. Stark från realism. Men visst är han romantiker också, mycket av Ådalens poesi, men han är det äkta.

Utlandsdikten fick man kontakt med främst genom Ellen Key. Hennes bok Verk och människor bekantade mej med Verhaeren och Maeterlinck men främst Rainer Maria Rilke, som blev en av mina stora lyriker.

En ny kontakt med dikten ute i världen kom 1913 genom en ung kritiker Carl-August Bolander, f.d. Laboremus-student från Uppsala, som från Köpenhamn erbjöd och lämnade Nya Samhället artiklar om en tidigt bortgången dansk diktare Edvard Söderberg. I min barndom hade jag hört Anna Norrie sjunga hans visa om Far Lazarus. Nu blev jag glad i Söderberg och skaffade mej både Gadens Digte och hans romaner och småpjäser. Ett par pjäser översatte jag i Nya Samhället. Få dem uppförda misslyckades.

Henri Bergson var modofilosofen den här tiden. Jag luktade lite på hans filosofi, men den roade mej inte, var mej för lös, gick väl också över min horisont. Men hans bok Skrattet gav en del. I Italien gjorde Marinetti sin framstöt med den s.k. futurismen. Jag fick tag i några av hans dikter och översatte hans hymn Till kapplöpningsautomobilen. Jag var kritisk men med viss förståelse:

Är futurismen också som den tills nu framträtt i mycket befängd och ännu mekaniskt ytlig, något finns dock säkert att ta vara på – kraften, modet att besjunga och dra in i dikten så till synes opoetiska ting som motorer och bensin. Mycket aktningvärt har börjat i för sin samtid nog så löjliga former.

Kanske detta kan räknas mej till godo av tretti- och förtitalisterna? Om jag bekänner, att jag står för omdömet än!

Personlig kontakt fick jag med två gamla åttitalsdiktare.

I februari 1911 kom det ett brev till ”Huvudredaktören för det socialdemokratiska partiets tidning, Sundsvall, Suède” med en satirisk dikt, Familjeidyll, och följande rader:

Jag har länge tänkt skicka något bidrag till en av Norrlands socialistiska tidningar; jag saknade bara adressen. Härmed en dikt med samma post; sänd mig ett nummer med avtrycket såsom tecken till att den kommit Er tillhanda.

Högaktningfullt

Ola Hansson.

Jag tog dikten med glädje och fick sedan flera, en del riktigt fina. Men snart ombads jag också att bli sakförare, ta hand om skaldens inkasseringar. Han hade från vår partistyrelse fått t100 kr. förskott på Folkens visor, på det nystartade Tidens förlag, han skulle få 300 kr. för 3 000 ex., återstående 200 behövde han nu. Partisekreterare Ström hade skrivit, att partiet saknade pengar, ”att det under hela sommaren icke funnits z100 kr. att betala mig”. Ville jag ringa upp Ström? Likaså Framtidens förlag i Malmö om en andra del av romanen Rustgården, här hade Hansson för ett tidningsavtryck hos August Nilsson i Arbetet fått endast 200 kr. av utlovade 600.

Under 1912 kom det nya dikter och brev: kunde jag inkassera 680 kr. för 1 1/2 års bidrag i Afton-Tidningen? En serie artiklar där – avbruten, ”väl för socialistisk och antidynastisk” – var snart färdig för Tiden. Den skulle heta Egendom och ha tre avdelningar: 1. Vad är egendom? 2. Vem besitter egendom? 3. Vem tillhör egendom? Nya Samhället ombads signalera boken.

I nya brev ville Hansson ha Ström oppringd om Strindbergs brev till H. och Z. Höglund påstött om en skrift Folkbildningshård:

Under tiden har den kinesiska muren kring Sverige och dess Mandsju- dynasti vuxit ännu betydligt i höjden och dövstumhet har fallit över alla, från ministrarna Staaff, Berg, Adelswärd rörande tilldelandet åt mig av avlidne Bååths statsstipendium: 800 kr. (är det under tiden utdelat?) och inköp enligt hr Zweigbergks rekommendation av Strindbergs brev till mig för Statsbiblioteket – ända till Branting, Eriksson, Sven Persson, Nils Persson, Thorsson, Ljungberg, Lindberg (Limhamn), Neuman, Christierson, Fabian Månsson, Sigurd Hansson. Flera av dem ha fått bidrag, liksom Ström och Höglund. Ingen enda har svarat.

Ytterligare klagomål kom där från skalden i landsflykt, men de får inte plats här. Ola Hansson hade redan ett av statens författarstipendier och fick därtill Frödings-stipendiet. Svårt hade han det ändå.

En annan av de gamla diktarna från åttitalet sammanträffade jag personligen med i Sundsvall: Axel Lundegård. Han var bror till Sundsvalls Tidnings redaktör. Jag hade under min studenttid läst Elsa Finne, Mouche m.m. av L. och skrivit i Samhället om hans roman Den stora dagen, 1911, som berörde striden åttital mot nittital:

Lundegårds synpunkter här kommer välgörande sunda och stora i motsats till det Strindberg-Heidenstamska käbblet. Hans försvar för 80-talet rycker en därför med på ett helt annat sätt än Strindbergs ängsligt självapoteoserande fälttåg. Genom Lundegårds bok går för övrigt en frisk fläkt av djup idealitet och äkta radikalism. Det är nog inte av en tillfällighet han uttalar flera av sina bästa och beskaste sanningar genom en socialdemokratisk tidningsman.

Lundegård var på besök hos sin bror i Sundsvall och gjorde mej den äran att söka upp mej, tyvärr förgäves både hemma och på Nya Samhället. Men så fick jag möta honom hos hans bror. Och en dag satt han hemma hos mej ett par timmar och pratade. Han var trött, sa han, på sina jämnåriga och ville gärna träffa den radikala ungdomen. Jag kände mej lycklig. Sedan träffade jag honom mera i Stockholm, i Författareföreningens styrelse och eljes, och är glad att ha haft den goda förbindelsen med vårt stolta åttital.

*

Men där dök också upp nya diktare. En hette Pär Lagerkvist. Han hade syntts med dikter i Fram. Sommaren 1912 tillskrev han mej från Vittinge i Uppland, att Fredrik Ström hade rekommenderat honom ”att få lämna några små bidrag – dikter, mindre prosasaker – åt ett par socialdemokratiska tidningar”, bl.a. Nya Samhället. Han skulle snart debutera på Frams

förlag, hoppades också få ut ännu en bok på annat förlag inom kort:

Min högsta önskan är att så småningom kunna arbeta mej fram till att få uteslutande syssla med publicistik. Om jag nu kunde få lämna några små bidrag till Er tidning samt de andra hr Ström välvilligt rekommenderat mej till, så vore ju alltid en liten bit av den tvivelsutan svåra vägen hunnen – och jag kunde kanske sen lyckas erhålla fler förbindelser med partipressen. (Stormklockan har jag löfte få skriva i.) Det skulle därför synnerligen varmt glädja mej om Ni, för Er del, inte ville neka mej lite hjälp. – Naturligtvis har jag inga stora honoraranspråk.

Denna för våra dagar så sällsamt anspråkslösa hemställan från en ung diktare godtogs genast och med glädje. Den bok Lagerkvist debuterade med på Fram 1912 var Människor. Han har senare inte velat räkna med den debuten och nästa bok, även på Fram: Två sagor om livet. De möttes också med rätt stor oförståelse, och man skämtade med de många tankestrecken. Men jag tyckte om Människor och skrev i en recension i Stormklockan och Nya Samhället:

... en av de starkaste debuterna på de sista åren, och det gamla missbrukade ordet lovande är här verkligen på sin plats. Få böcker har gjort mej så glad som denna, och jag är övertygad om att Pär Lagerkvist är en diktare.

Kanske fler är övertygade om det 1950?

En månad senare hade jag anledning att glädjas åt Martin Kochs första stora sociala roman Arbetare, som ägnades en vidlyftig och superlativ anmälan i Nya Samhället, så superlativ att jag fick en påpälsning av Erik Hedén i Social-Demokraten. Men jag tror nog det ska erkännas nu, att jag också i Koch med rätta såg en kommande storhet.

Koch hade jag personlig brevkontakt med från 1911, då han tackade för min recension av debutboken Ellen, där jag redan hade känt något nytt och lovande. Även min recension av Arbetare gjorde honom glad. Han skrev i det sammanhanget i december 1912:

Jag har annars gått och varit ilsken över arbetarepressens tystnad – har där sett endast vad Sig. skrev i Soc.-D. De liberala skönandarnas välvilliga intresse är nog angenämt – men de kretsor så förbannat försiktigt kring pudelns kärna! Att högerpressen tiger är ju klart, den moltiger. Vad jag saknar i arbetarepressen är ju inte berömmet, fast även det kan ha sin betydelse för en fattig fan. Det är det handtag som gives, när någon stryker under och för fram det man ville ha sagt. Tack för det!

Och strax efter kom det ett nytt brev från Koch, där han berättade om sina vidare planer:

Jag ämnar bygga en ny roman på grundval av den sorgliga Frånö-historien och den d:o Sandö-historien. Behöver för detta ändamål detaljupplysningar. [Dem han kanske kunde få genom E. O. Öberg i Nya Samhället?] Ävenledes ämnar jag tillskriva riksdagsman J. E. Berglund i Kramfors samt någon av bröderna Ståhl, jag känner ingen personligen men skulle vara synnerligen tacksam, om Ni ville per post förmedla bekantskap med någon av dem – den Ni anser bäst, ärligast, gedignast och minst lidande av martyrhögfärd. (Förlåt det något cyniska uttrycket, men –)

Bröderna Fritz och Henning Ståhl, det var de två som jämte Albert Sundin hade ådömts de oerhörda straffen av åtta års straffarbete som upploppsledare. Jag vill minnas, jag skaffade Koch förbindelse med Fritz Ståhl. Koch berättade vidare, att han bett Ivar Vennerström, nu i Sollefteå, hjälpa sej i en kinkig affär och att V. inte svarat, kanske för att saken föreföll honom för teatralisk:

Jag ville gärna arbeta som hantlangare e. d. på Frånö fabrik i det riskabla ”tvättrummet” för att själva se, höra, känna hur den sortens arbete och den sortens livsfara är. –

Nå! ge mig några små ord på en lapp, är Ni hygglig, och säg mig vad Ni tänker om denna plan. Ty, märk väl: just nu är tiden mogen, att detta måste göras!

Koch fick sedan svar från Vännerström och ordnade genom arbetarpressen närmare kontakt med mellersta Norrland.

Ett par dagar efter min recension av Kochs Arbetare skrev jag om en lyrisk debut: Tal till mitt hjärta, av en ungsocialist Erik Lindorm, samme en som hade antastat Sköld för dennes överdrivna Stormklocke-recension av mina Nidvisor. Också han var något glädjande: ”Erik Lindorm är värd uppmärksamhet, hans dikt är egen och äkta lyrik, en ungdom att hoppas mycket av.”

Nåå?

*

Det här året 1912 planerade vi några unga författare en k100operativ tidskrift. Den skulle heta Juvenes (Ungdomar, egentligen Ynglingar), och jag hade kontakt med flera av de unga: Hannes Sköld, Anna Lenah Elgström, vilka mer minns jag inte, jo, min bror Birger var med, han hade just 1 912 fått ut en diktsamling Pan och Eros på Norstedts. Juvenes torkade emellertid in och likaså en planerad röd skämttidning Loke, som professor Helge Bäckström, som var rik och hjälpte Tidens förlag på benen, hade sagts vara villig att satsa starten på och som jag var beräknad som redaktör för. I januari 1912 frågade mej Ström i brev, om jag hade gjort de nödiga undersökningarna för Loke, kostnadsförslag etc. I brev senare på året skriver han, att Tiden nog inte vore att räkna med:

Karbasen har bränt alla kännare så grundligt, att det vore dumt att bara komma med ett förslag. Nej, låt oss pröva på egen hand med en kombinerad konst- och skämttidning utkommande en gång i månaden och under blygsamma förhållanden. Så får vi se vad som blir av barnet. –

Bäst synes mig vara att göra tidskriften till en månadstidskrift och till en kombination av Fram och Wahre Jacob samt med en liten upplaga, 2 å 3 000 till att börja med, och sedan gå sakta framåt. Början borde göras med ett par provnummer i jan. och febr, och priset 10 öre.

Billigast bleve att trycka tidningen i Sundsvall. Jag hörde mej också för med Walles, men så förföll det hela. Karbasen var svenska socialdemokratins skämttidning 1901-1908, Der wahre Jacob tyska partiets.

Själv hade jag i december efter flera omarbetningar färdig min Uppsala-bok Olympen, som Gustav Möller tog för Tiden och kunde trycka i ett par upplagor 1913. En ny diktsamling, I brynja och brånad, sändes nyåret 1913 till Bonniers. Jag hade 1911 haft en dikt inne i Bonniers Månadshäften, och Åke Bonnier hade hälsat genom Einar, att han ville se en diktsamling, om det blev någon.

Utom detta arbetade jag 1912 på en tros- och revolutionspjäs, som aldrig blev mer än halvfärdig, på ett drama om Titanic-olyckan, som också bara blev halvgånget, och på en revy för Folkan i Stockholm, som emellertid aldrig kom fram därför att Algot Sandbergs folkpjäs Lasse-maja gick längre än beräknat och sedan behövde direktör Strömberg inte någon revy. Där var det mesta skrivet, åtskilligt repeterat och – honoraret blev = 0,0. Ännu sämre än med Ljusets riddarvakt. Här hjälpte inte ens advokathjälp att få ut något.

Därtill skrevs det mycket vers. Bierbaum satt i ännu, men kanske utvecklades den här tiden en ny, lite mera personlig stil. Dikterna finns i samlingen I brynja och brånad, hos Bonniers 1913.

Nyåret 1912 rönt jag äran att bli invald i Sveriges Författareförening. Den syntes mej en fin institution. I dess styrelse satt folk som Tor Hedberg, Axel Raphael, Gustaf Janson och Ernst

Didring. Tydligt sökte man få in så många medlemmar som möjligt. Den dagen, den 2 januari, invaldes:

Johannes Ahlman, E. W. Dahlgren, Elsbeth Funch, Hjalmar Lundgren, Ture Nerman, G. H. von Koch, Gösta Adrian-Nilsson, Harald Johnson, Erik Tretow, Christian Günther, Axel Ahlman, August Törnblom, Alfred Kämpe, Bengt Ström, Gertrud Almquist, Axel Idestrom, Amalia Björck, Yngve von Schmidten, Algot Sandberg, Carl Ramberg, I. A. Davidsson, Ellen Jolin och Tyra Kleen.

De flesta namnen torde vara rätt främmande för nutida ungdom. Det har skrivits litteratur sedan dess.

Hösten 1912 fick jag överta båda rummen i fru Källströms stuga och hade därmed tre fönster åt gatan. Jag fick också nytapetsera rummen i egen smak, tog det ena i kornblå enfärgad knottrig tapet, det andra i flödande gul dito.

Det var här i min idyll med Folkets parks pianino jag satt ibland vid en brasa efter en källkväll med vännen Otto och de andra trevliga ungdomarna. En dag blev han kär i en liten ljus ljuv sjuttonåring av stans societet. Deras lycka måste vara hemlig, helst de umgicks med mej, socialistredaktören. Långt senare har jag på en bjudning mött en ståtlig femtiårig fru – inte åt Otto – den lilla tösen som satt framför min brasa och inspirerade lyrik:

*En dikt har gått i mitt rum,
linlock och sjutton år.
Storögd står jag och stum.
Doft av sjuttonårshår.*

*

År 1913 blev rätt innehållsrikt på den litterära fronten.

Jag fick närmare kontakt med Martin Koch. Vi hade råkats i Sundsvall och nu kom till hösten hans roman Timmerdalen, Norrlands arbetares stora epos. Jag skrev en hänförd recension, om det stora diktarnamnet efter Strindberg o.s.v. Koch var glad och tackade i ett långt brev:

Du har varit mig till större glädje än jag kan säga. Jag tycker mig ha rättighet att gå liksom rakare i ryggen, sedan jag läst vad du säger om mitt arbete. Jag skulle givet sträcka på mig alltför oppkäftigt, om jag inte närde den vissa tillförsikten, att de flesta borgerliga skribenter komma att missuppfatta varje ord i Timmerdalen och förklara den djupt underhaltig. I en sådan väntan lär man sig så småningom iakttaga krigarens lugna fasthet, utan förhävelse och utan hycklande ödmjukhet. Och när pilarna komma susande, är det en fröjd att veta, att man inte står ensam, man har kamrater i samma kamp, kamrater som man värderar mer än andra och på vilkas gillande man sätter större värde än på andras.

År 1913 kom också Pär Lagerkvist med sin stridsskrift Ordkonst och bildkonst. Den gav mej enligt dagboken något att tänka på:

Det ligger något i hans kubistiska lidelse, han har rätt i att vår dikt fordrar återgång till forndiktens enkla monumentala frukter, men jag håller mot honom fast vid individualitet och psykologi. Individualismen måste hävdas ursinnigt i och med att man arbetar i ledet hos den framvältrande demokratin. Jag skulle vilja, att vi unga röda författare och konstnärer samlades och började samtänka över konsten och vår uppgift.

Jag skrev en lång och positiv anmälan i tre artiklar om Lagerkvists skrift nyåret 1914 och fick även här på mej Erik Hedén, som inte gillade den. Men Martin Koch förstod den och skrev till mej:

Pär Lagerkvist (han med tankestrecken? ?) ska jag läsa, har redan hört talas om hans senaste bok. – Konstfilosofien klarade jag praktiskt så gott jag kunde, när jag slutade på akademien efter att ha upptäckt, att min begåvning var uteslutande reproducerande, d.v.s. för obetydlig för att uppbära ett strängare konstnärligt arbete, vars utvecklingsmöjligheter genom expressionismen jag förutsåg och måste, om ock ogärna, gilla.

Ordkonstens filosofi – nej, det är ännu ett öppet sår inom mig, därom tors jag inte tala. Jag känner bittert min oförmåga att göra annat än journalistik – låt vara tämligen god, understundom mycket god sådan. Min glanslösa, jämntjocka stil inger mig äckel och leda – åtminstone i svaga stunder.

Jag sitter här hemma – tom och urkramad efter Timmerdalen – och spekulerar över rummets, tidens och kausalitetens överklighet. Ruskiga saker – man blir över hövan tungsint av att syssla med dem.

Skulle för resten vara förbannat intressant att veta, hur du klarade pessimismen.

Pär Lagerkvist sände Nya Samhället ett par bidrag, och efter Ordkonst och bildkonst blev vi närmare bekanta, hade bl.a. en högintressant kväll hos makarna Isaac och Sigrid Grünwald i Stadsgården i Stockholm med den inspirerande August Brunius, som gav mej vidgad förståelse för konst. Lagerkvist var glad, att jag senterade hans skrift, hade trott jag ”skulle stötas av mitt påstående att diktens uppgift ligger bortom tidens stora sociala frågor”. Han satte värde på min diktning – ”den enda hänsynslösa i den svenska lyriken från idag (vilkens sömniga pianoklink jag avgrundsdujt föraktar)”, och jag var ”den ende som förstod det konstnärliga syftet (om resultatet ska vi inte tala)” i hans ”första försök”. Fredrik Ström hade för 11/2 år sedan varit oförstående för Ordkonst och bildkonsts synpunkter, som han trodde inte skulle ha något gehör inom Socialdemokratiska Ungdomsförbundet) :

Uppriktigt sagt tycker jag det är både kuriöst och sorgligt att socialdemokratin ska vara så hjärtans borgerlig när det t.ex. gäller konsten. Har den inte – med Branting i spetsen – under hela sin kamp godtagit Konstnär• förbundets dåligt nationella konst! Och är det inom den man har att söka ett levande intresse för den stort internationella moderna konsten – nej, sannerligen inte!

Man står alldeles blind för det enkla faktum, att socialdemokratin och den moderna konsten är var på sitt sätt ett utslag av vår tids bjärtaste egenart, av dess *sunda intellektualism*. De unga borde inse detta och i konstfrågor tro och predika därefter.

Av ett annat brev, i februari 1914, ser jag, att vi hade några planer på ett sammanträffande med flera författare. Jag hade bl.a. föreslagit Axel Lundegård, men han var inte riktigt personagrata hos Brunius. Något sammanträffande utöver det hos Grünwald kommer jag inte ihåg.

Då Erik Hedén rackade ner på Lagerkvist vid samma tid, skrev denne till mej:

När man vet, hur ungdomligt ärligt man menat, då blir man verkligen nedstämd av att bli så uppfattad av just den som skulle ha de största plikterna att hjälpa fram det unga.

”Fy fasen, vad världen är usel!” utbrast Lagerkvist:

Vi unga skulle försöka bli en ny, dristigare och sundare kulturs riddersmän, så högt borde vi sätta målet! Jag tror, att en sådan kultur håller på att spira upp ute i världen -- människan får ett annat sätt att se och uppfatta allt. Jag tror, att tiden samlar sej till något stort och märkligt på alla områden. Och att den börjar få en bestämd, egenartad fysionomi.

Sedan var också Martin Koch oppe och yttrade sej i Social-Demokraten till Lagerkvists missnöje i slutet av 1914: ”Hur kan man skriva så tjockt?” frågade L. i ett brev. ”Skäll och dundra – men med något mera grace!”

I oktober 1913 startade Erik Lindorm och Ivar Starkenberg sin skämttidning Naggen, där jag var med i ett av de första numren med en dikt om litteraturfabrikör Algot Sandberg. Lindorm

skrev under flera olika pseudonymer: Skarpögat, Johansson med hjärnan etc. Han och Starckenberg drog inte jämnt i längden, och Starckenberg, den mest försynte av de två, tvangs lämna företaget. Detta höll sej några år fram och gjorde onekligen en god insats både politiskt och kulturellt.

*

År 1913 läste jag Bööks Svenska studier, och hans essä om Rytmska påverkningar öppnade nya vidder för mej. ”Jag har”, antecknade jag i dagboken, ”känt dunkelt den sanningen förut och skulle nu vilja slå mej på att studera rytmen i hela vår svenska lyrik från urminnes till i dag. Det vore en uppgift!”

Det vart nu föga mer än studierna om uddrimmet, som jag hade börjat tidigare. För övrigt planerade jag en dagboksroman, som torkade in, och en operett på mitt gamla spex Tors hammare stulen – det var tal om att Nalle Halldén skulle kunna göra musiken. En revy för Folkets parker var också påtänkt, beställd, men blev heller inte av. Men tre böcker hann jag med det året: på våren Farbröder, parlamentariska nidvisor med gubbar av Starckenberg, på Fram, och diktsamlingen I brynja och brånad hos Bonniers, på hösten Uppsalaboken Olympen på Tiden.

Kritiken på I brynja och brånad var i stort god. Men Svenska Morgonbladet hade den tiden en stark olust för mej och skrev: ”ett mörkt och upprörande brott mot Gud och människor, mot samhället, mot ungdomen, mot allt vad moral och dygd heter”. Jag var inte riktigt glad åt någon recension. Alla såg i mej bohämen. ”Jag är ingen bohäm”, skrev jag missnöjd i dagboken. ”Jag har formellt fått näring ur bohäm- och überbrett'l-litteraturen,, men jag bara målar.”

Men så kom det ett omdöme, som gjorde mej mer än lycklig – och från en stor diktare i utlandet! En dag i oktober hade jag ett brev från den danske skalden Jeppe Aakjaer, som jag läst lite lyrik av men eljes inte kände. Han hade, skrev han, sett ”en ret sur Professor-Anmeldelse i Ord och Bild” av min bok I brynja och brånad, men där var också ett citat, en enda strof: ”Jag sjunger i brynjan och brånaden” etc., och då han hade läst den sa sej Aakjaer: ”Den Bog maa du ha!”, varpå han köpte den och – ja, så kom i hans brev några översvallande älskvärda ord, särskilt om rytmen, som jag inte ska återge men som självklart värmdes mej mycket. ”Men”, skrev Aakjaer, ”bliv nu ikke en Grubler og Flagellant til ingen Verdens Nytte”, jag borde bevara ”denne Livsens Munterhed” till mina ”Dages Ende”.

Det var ett handslag som kändes för en ung poet! Senare kom jag att personligen lära känna Aakjaer och besöka honom i hans hem i Jenle.

Munterheten, optimismen – ja, den fanns nog och den stod sej, även om allvaret senare har ökat med åren och upplevelsena. Men i den här ungdomstiden fanns där också vid sidan av munterheten och dess rytmer ett inslag av vemod och längtan. Jag har ingen anledning att nu sitta och bedöma min lyrik, men för att inte måla för glatt och ljusst kan jag ju få påpeka, att där var i dessa år en ensamhetskänsla som tog ganska hårt, både ensamheten så där i allmänhet och ensamheten erotiskt. Det finns i alla fall i all livstron och den röda ungdomsberusningen några poem som skvallrar om det. Poeten var inte så munter, när han skrev En ropandes röst nyåret 1912:

*Å, ge mej en människa, ge mej en hand,
å, ge mej en vän att vandra med!
Jag går vill, jag går runt i rykande sand*

*på min ensamma led.
Jag är trött, jag är svag, jag blir stark den dag
en människas öga i mitt ser ned.
Å, ge mej en människa, ge mej en hand,
där jag stapplar i öknen mot Löftets land.*

Robinson den yngste, skriven sommaren 1911, är inte heller så glad:

*Jag har en ö i havets skum,
på min öde ö ett öde hus,
i huset har jag ett enda rum
med ett ensamt bord och ett nedbränt ljus.
Själv ligger jag ensam på min säng
i mitt rum i mitt hus på min öde ö
och ser spindlar gå på en gul gobeläng
och undrar när jag ska dö.*

Etc. Det var inte så bara tjo och tjim och hejsan i de glada rytmerna. Man hade sina mörka stunder också. Men man övervann dem.

*

Lyriken förde mej även i personlig bekantskap med Ellen Key. Jag hade – delvis redan under Uppsala-tiden – skaffat mej och läst en hel rad av hennes arbeten: Livslinjernas sex band, Folkbildningsarbetet, Rahel Varnhagen, Verk och Människor, Barnets århundrade, Tal till Sveriges ungdom, det lilla urvalet Tankar o.s.v. Våren 1911 skrev jag till livstrons dyrkade prästinna och frågade, om hon inte kunde komma och hålla ett föredrag för oss röda ungdomar i Medelpad. Det kunde hon tyvärr inte, då hon måst svara nej åt 50 andra håll, och hon höll just på att ordna sitt hem på Strand. Samtidigt omtalade hon, att en ung flicka i Norrköping hade sänt henne min diktbok Nidvisor och solsalmer. Och nu prövades den på Ellen Keys stränga normer:

Hon, *den unga*, och jag, *den gamla*, äro vissa om Er poetiska begåvning och hoppas båda bara, att Ni skall bruka den framdeles på en högre art av erotik! Jag är ju monoman i fråga om den *stora kärleken* – ty den ger de största *själsrörelserna* och dessa den största lyckan! Den utesluter ej sinnessens fröjd men adlar denna!

Hälsa nu Medelpads röda ungdom, att en vacker dag kommer (med den röda bilen) Eder Ellen Key.

Jag sände nu min nya diktbok Kvinnokväden och värjde mej samtidigt för att Nidvisorerna skulle vara osedliga. Nå, så hade hon inte menat om boken, svarade hon:

Jag menade endast, att den tog lätt på det erotiska, som för mig är ett stort och heligt ämne. Lättsinne eller sentimentalitet betecknar ju nästan all svensk erotisk lyrik. Så mycket gladare blev jag att från Er själv höra, att Ni hoppas på den stora kärleken! Den kan vara "osedlig" – enligt världens dom. Men – *den gör oss stora*; det är skillnaden på den och de många äventyren, som göra oss små!

Brevet slutade med en önskan: "Må livet välsigna Ert hopp om stora upplevelser och en ädel lycka!" Och en tid senare fick jag den nya upplagan av Livslinjer I med dedikation och en inbjudan att gästa Strand. Men det gick inte då.

Så vart det uppehåll i korrespondensen tills jag våren 1913 sände Ellen Key min nya diktbok I brynja och bränad. Hon granskade och betygsatte:

Tack för Era *Dikter*, av vilka jag håller mycket av de allvarligaste, beundrar den formella styrkan i en del andra och är ledsen åt *andan i andra*, ty det är den andan, som hos den unga socialdemokratien borde *bekämpas*, ej *besjungas*. Jag vet ju att Ni, i Era stilla stunder, ser Eros som den *store Guden*. Men ack, Ni talar om hans rännstensdyrkare just som Bellman om Backos' rännstensdyrkare! – över detta sätt att tala har jag sedan jag var nästan barn grämt mig, ty *denne* Eros och *denne* Dionysos äro *släktets värsta fiender* och *kulturens största hinder*: Således vore jag så glad om Ni i nästa diktsamling hade färre lätta ”mamseller” (och ännu färre nödrim på *ordet mamsell!*). Ty allt som är *för lätt* bör mannen visa ifrån sig – om han vill vinna stora och stolta segrar!!

Hon tackade för några ord om henne i Nya Samhället:

Jag är alltid så häpen när någon i Sverge minnes att jag sagt något! Från Europas övriga land, Amerika och andra världsdelar får jag ständiga vittnesbörd om att jag läses och begrundas. Men i Sverige ... Nå, ja. Varför skulle jag ha det bättre än andra landsmän? Svenskens lynne är nu en gång anlagt i igelkottform i fråga om det egna!

Hon förklarade, att hon satte så stort värde på mej, att hon fordrade mycket av min dikt, och tillade i ett P. S.: ”Tro ej, att det är ett gammalt fruntimmers pryderi som talar! En ung man på 26 år hade mycket starkare invändningar än jag.” Vem den ynglingen var förblev mej okänt.

I min dagbok skrev jag något vanvördigt:

Jag ger gumman rätt till en del, men en annan del inte. När jag inte har fått den stora kärleken – och den får man, arbetar sej aldrig till den – då får jag vara nöjd åt de små glimtar sol, som skimrar ur ögon och dagar, och jag känner fromhet för solen även på slinkans sko och vårvinden även när den blåser kring glädjehus. Och då målar jag, hur ur mörkret glänser den där lilla strålen. Ge mej en stor tid och den stora kärleken, jag ska bli dess hänförde sångare!

Och det är något gott, något av Gud, även i det smutsigaste, jag ser Gral överallt.

Emellertid kände jag mej förpliktad att till min biktmoder redovisa min syn på kärleken och försvara den. Det skedde i ett brev, där jag sa, att jag inte hade min erotiska åskådning stadgad men följande vore att framhålla:

Jag håller starkt på de stora vyerna, de stora människorna, de stora tiderna – allt som lyser med full sol och blåser med storm över vidder, allt som stiger på berg och hälsar stora gudar. Men då jag inte med bästa vilja i världen kan inse mej vara något stort tillskuret utan ett betydligt normalt livsöde fast med längtan till det stora, så öppnar jag mina fönster stugan runt för att från alla håll känna dofter, sol och vindar. När jag inte får se solen lysa över hela tillvaron, så gläds jag åt dess glitter där det stänker mellan regnet och mörkret. Och när jag inte förunnats den stora kärleken, så är jag lycklig åt glimtarna där jag ser dem.

Överhuvud är jag böjd att – sedan Nietzsche och Fröding definitivt hjälpt mej bortom gott och ont – i relativitetens värld se det positiva i rytmen. Jag är inte blind för att detta kan leda till svaghet, komma en att pruta och tolerera där man borde stå hög i vrede. Men fast jag livligt hatar halvheten och hänförs av stora gestalter på alla arenor (så Lindhagen i politiken), kan jag inte dölja för mej, att det är något väsensbesläktat, något av samma Gral i en liten obetydlig lättsint butiksflickas vardagliga kärlek som i de stora erotiska konstnärernas, graden skiljer men det är människa som människa, mäktigare eller svagare rytm men dock alltid rytm.

För att hålla mej till erotiken och min kärlekslyrik är det nog egentligen Heine (enl. min uppfattning världens förste skald) som influerat mest på mej. Hans outvecklade, blyga och samtidigt lättfärdiga kärlekssyn har jag visst aldrig kommit över, fortfarande, så 27 år jag är, trivs jag bäst med töser i 17-18-årsåldern, barnsliga, nordiska, natur. Här bör jag också nämna, att jag tyvärr aldrig personligen träffat en vuxen kvinna med innehåll, en som utvecklats på 20-årens ljusa väg; liksom jag f. ö. hela mitt liv har haft ett ganska torftigt andligt umgänge och därför i stort är betydligt grön. För av böcker utvecklas man ju dock aldrig så som av levande människor. Återigen,

kring unga flickhuven ser jag alltid liksom en gloria av maj och ljus. Nå, det där är naturligtvis en brist i mitt liv. Jag passar på att meddela, att så gott som alla mina "slyngelvers" är fria fantasier.

Heine var för mej den förste skalden i litteraturhistorien, alla tidigare för gamla.

Jag gav upplysning om, hur några av dikterna tillkommit, skilde strängt på min erotiska och min politiska åskådning – mina dikter var icke något typiskt ungdomokratiskt – och slutade mitt försvarstal:

På tal om Bellman och Backos' rännstensdyrkare är jag fanatisk absolutist, har aldrig druckit mer än ett halvt glas punsch, är vidare sedan flera år rabiab abstinent på kaffe, te, kött, har så gott som aldrig rökt, har inget behov av annan stimulans än solen – men likväl dyrkar jag Bellman och senterar hans folk betydligt. Gral i svinet! Och just nu tänker jag på Frödings Kalle Gla mä sola, som låg dödfull och pryglad och dock gnolande, glad och trinn som sola.

"Allt som är för lätt bör mannen visa ifrån sej" – tack till sist för det ordet. Jag tror, att det ska göra mej gott framdeles. Men låt nu, innan han blir man, ynglingen Nerman också hänföras av lätta dansrytmer och sjuttonåra ögonkast, även om de skulle vara lite lätta någon gång. Han ska inte ta skada av det och när han glatts sin maj till slut åt det späda och lekande, hoppas han i sinom tid mogna till man, mogna i mån livet ger honom stor glädje, stor sorg och stora faror. I stormen först tror jag vi blir människor.

Med vördnad och tillgivenhet

Ture Nerman.

I sitt nästa brev kom Ellen Key också in på politiken och sa sej inte gilla Z. Höglund och Lindhagen för deras försvarsfientlighet och kritik mot Branting. Nya Samhället gav hon ett vackert betyg:

Er egen tidning synes mig mycket väl redigerad; dess ton är mig sympatisk, emedan den är ung och dock ej bara fräck. "Fräck och from" var den unge Goethes lösen! Den lösen anbefalles ungdomen av

Er tillgivna

Ellen Key.

Ja, och så kom till sist tillfället, då jag kunde avlägga ett besök på Strand, mottas i audiens hos livstrons översteprästinna. Jag hade varit i London en vecka tillsammans med min vän Otto Nyberg i Sundsvall, hade där bl. a. besökt East End och parlamentet och utanför detta sett de beryktade suffragetterna i demonstration med polispåföljd och vände nu åter över Fiskebäckskil, där mina föräldrar firade sommaren 1913. Hemvägen tog jag genom Västergötland över Vättern och så stod jag då fredagen den 22 augusti 1913 – det var ett stort datum – blygt andäktigt framför trappan på Strand och välkomnades av profetissan, som såg precis så vördnadsvärt ful-vacker ut som på fotona i pressen med sin mittbena, sin klumptröllnäsa och sin stora vita spetskrage. Hon hade i sällskap en stor Sankt Bernhards-hund, och med den måste vi senare ta en vandring oppåt Omberg.

Men först tågade jag vördsamt oppför trappan, som om den hade varit en grekisk tempeltrappa, satte ifrån mej resväskan och hängde av ytterkläderna, bar opp väskan på mitt gästrum, snyggade opp mej efter resan och ombads sedan stiga in i en stor sal med antika möbler, släktminnen. Vårdinnan manade mej att gå försiktigt, jag minns inte om skorna inte var nog rena, och jag gick åtminstone andligt på tå in i ett mindre rum till vänster. På ett skrivbord låg en gästbok. Den högtidliga stunden var inne, då jag där hade att inskriva mitt namn bland de många märkligare, som stod där förut och skulle stå där senare.

Efter vandringen blev det middag och efter middagen pratstund. Det är egentligen ett för vulgärt uttryck. Och mycket talades där, men jag minns bara att värdinnan talade alldeles övervägande. Oändligt stillsam småländska med konstpauser. ”Gumman är bra, om ock något mer pratande än jag tänkt mej”, anförtrorde jag min dagbok. John Landquist, som kände henne bättre än jag, har förträffligt påpekat, hur Ellen Key var en mästare i att frambringa en viss reaktion hos sin publik: stillhet och andakt.

Ja, man kände sej liksom opplyft i hennes närvaro, anständig, alla sämre tankar hukade, man stod liksom i givakt. Nå, hon klappade mej moderligt på huvudet och sa med sin stilla skorrning:

– Jag tycker så bra om er, men jag skulle önska, att ni använde er talang till att skriva om den stora kärleken.

Och så skulle jag inte vara försvarsnihilist!

Jag svarade:

– Men jag har inte mött den stora kärleken än, och då sjunger jag om det vackra jag ser, om solen som skiner på slinkans sko.

Nja, hon var inte nöjd med det. Varför skrev jag om ”mitt hjärtas mamsell”? Ordet mamsell hade kanske för henne sedan barndomen en annan och sämre betydelse, gammal nucka, än jag menade i Bierbaums efterföljd.

– Jag vill, att ni ska skriva om ert ”hjärtas kvinna”.

Och hon skälade för mitt hjärtas kvinna.

Ellen Key hade förbindelser åt alla världens hörn och fick böcker från alla håll, kunde därför ge anvisningar på allt värdefullt nytt. På kvällen fick jag med mej till sänglektyr tre samlingar guldgrävarvers av Robert W. Service. Det var, sa hon, något som skulle passa mej att översätta. Ja, det gjorde det, och tack vare henne kom jag att tolka en hel samling valda Guldgrävardikter.

Minns jag rätt var två äldre damer med hos Ellen Key, den ena hennes syster. När jag morgonen därefter tackade och tog farväl, tog de också avsked och var med på tåget ett stycke. När jag väl blivit ensam, kom det för mej det där Ellen Key hade sagt om ”mitt hjärtas kvinna”. Det var ju ett diktuppslag, och – så skrev jag i kupén på Östgöta-slätten med ett par östgötabönder på träbänkarna omkring mej en programdikt Till en liten kvinna, den enda allvarliga kärleksdikt jag dittills hade skrivit. Där förekom frasen ”mitt hjärtas kvinna”, jag hade förenat min känsla för den unga flickan med den för den mera mogna, gett ett helt livs utveckling av kvinnan – det måtte väl vara allvar och den stora kärleken! Det var gamla Ellen Key som hade inspirerat dikten, men i bakgrunden skymtade hela tiden en liten sjuttonåring i Sundsvall. ”Och med dej är min sångmö fri från slyngeltagena”, antecknade jag i dagboken.

På tåget skrev jag ytterligare en allvarlig dikt till den lilla sjuttonåringen. Ett par dagar senare sände jag Ellen Key tack för sist och dikten Till en liten kvinna. Hon gillade den som ”just den ton, jag håller av hos Er (och i all poesi om kärlek)”.

I ett senare brev, 1914, tackade Ellen Key för sändningar av Nya Samhället och förklarade vänligt: ”I ett av Era nr. är mer kultur än i en månad av Social-Demokraten. Månne det finnes en arbetartidning, så innehållstom – med undantag av Brantings ledare och Hedéns artiklar – som huvudorganet?!”

Hon fann mina Service-översättningar goda, utdömde både socialdemokratins och högerens linje i försvarsfrågan och önskade, att år 1914 skulle göra mej visare i den frågan: ”Allt gott i övrigt – främst en riktigt präktig brud sådan Ni senast besjöng henne (jag menar i dikten, Ni sände mig).”

Därmed var korrespondensen med Ellen Key slut för tiden före världskriget. Den skulle senare få en lite mindre mild ton.

*

Min Uppsala-roman Olympen hade liksom debutdiktboken måst vandra kring på ett par förlag. Bonniers hade dragit sej. Fram avböjde – det var Kilbom som inte tyckte den passade där, och det kunde han ju ha rätt i. Men Gustav Möller tog den för Tiden och gav 600 kronor, varpå den sattes med rasande fart och kom ut i december. God press utom från – återigen – Svenska Morgonbladet. Tidningen fann mej rå – begripligt, skrev jag ironiskt i dagboken: ”Att röra vid vita mössan är att röra i ett ormbo. Studentlivet är nu en gång något heligt och studentpunschen sakrament.” Men jag kände mej stärkt av motståndet:

Just nu skulle jag vilja ha ett par månar på mej och skriva en bok om hur en ungdom kan lida av syrebrist just i våra dar. Stormen, stormen – kommer den aldrig? Det är stunder då jag inget hellre önskar än att få dö för något stort.

Några dagar senare gjorde en sant kristlig student, Albin Johansson, med utgångspunkt i Olympen en förfasad betraktelse i Svenska Morgonbladet om det moderna studentlivet. Men det var ironi alltsammans, drift med det monopolmoraliska bladet – och Albin Johansson var ingen mindre än framtida ecklesiastikministern, för närvarande fil, kand. Arthur Engberg, Gestrike-Helsing nation, Uppsala.

Världshistorien får feber.

Vi återgår ett slag till den stora ramen.

Motsättningarna ute i världen mognade allt mer till kris. Tripolis- kriget hade öppnat våldets slussar. Världshistorien hade infekterats och fått feber. Den 17 oktober 1912 utbröt det första Balkan-kriget. Den socialistiska Internationalen kastade ut ett manifest till den internationella arbetarklassen att överallt gå ut i väldiga demonstrationer den 17 november. Mycket vart det inte, i Sverige åtminstone.

En internationell socialistkongress skulle hållas först i g 14. Men nu var det allvar och den kallades in omedelbart, till Basel den 24-26 november. Jag fick mandat från Sundsvalls arbetarkommun och finansierade resan med artiklar till partipressen.

Basel blev en stor upplevelse. Andra Internationals sista världskongress med Internationalen ännu som enhet. 469 deltagare, ett surr av allehanda språk. Över tribunen en eldande dekoration: ”Proletärer i alla land, förena er!” och ”Krig mot kriget!” på de tre stora kulturspråken. Vid sidan av själva kongressen förekom en stor demonstration, där vi gick fram land för land med en avdelning arbetarbarn från Basel i spetsen. Men det märkligaste kom sedan.

Vi hörde plötsligt klockklang. Ja, vi närmade oss Münstern, Basels gamla domkyrka, och dess klockor ringde den sant kristliga fredsringsningen ut över världen. Och i samma Mönster fick vi socialister tåga in, vi all ordnings och all religions fiender!

Jämte ett par av de svenska kamraterna lyckades jag få en ypperlig plats alldeles under

predikstolen, tätt inpå Internationella Socialistiska Byrån. Där satt de alla: den gamle silverhåriga schweizaren Hermann Greulich från Marx' första International, tysken August Bebel, vit och gammal med lidande och svårmod över de ädla dragen, han var dödssjuk och avled nästa år, engelsmannen Keir Hardie med sin apostoliska Tolstoj-fysionomi, Karl Kautsky, den lille vitskäggede tyske teoretikern, österrikaren Viktor Adler, böjd men med ögon lysande av intelligens, den tjocke livlige Jean Jaurès som pratade muntert med äkta franska gester ... Camille Huysmanns, I. S. B:s sekreterare, gick och ordnade. Han liknade starkt den unge Lassalle. Branting m.fl. talade på ett samtidigt möte utanför dômes.

Det var en säregen upplevelse att i ett av kristenhetens främsta tempel hälsas av en officiell myndighet, kantonen Basels regeringspresident Blocher, med orden: ”Värderade partivänner!” – medan demonstrationstågets massor fyllde den väldiga kyrkan till sista kvadratmetern och altaret översvämmades med en röd fanborg.

Inte mindre än åtta talare uppträdde inne i Münstern, som alla under stormande ovationer tolkade arbetarklassens fredsvilja. Särskilt minns jag Jaurès, vars tjurstämma ekade genom dômes och vars skägg böljade ovanför mitt huvud, och bulgaren Sacharov, han som hade överfallits i sitt parlament då han talade förnuft. Nu gav han en skakande skildring av de krigsfaror han med egna ögon hade bevittnat. När Adler hade spått, att Balkan-kriget skulle bli en idyll emot ett europeiskt krig, ropade Sacharov: ”En förskräcklig idyll!”

Internationalen antog åter ett uttalande mot kriget, där den liksom förut i Stuttgart och Köpenhamn hotade med revolution, om inte kriget kunde avvärijas. Det var de riktiga tagen, kände man, och man trodde på Internationalens förmåga att göra sina ord till handling. Kongressen hade av partiorganet Vorwärts i Basel kallats Människlighetens parlament. Den var, skrev det hänförda Sundsvalls-ombudet i Nya Samhället, ”en makt som de mäktigaste bland de mäktiga måste räkna med”. Han fick förstås en tankeställare, när I.S.B. sände ut en rundfråga till alla sina sektioner om strejk som påtryckningsmedel mot krig och svenska partiledningen svarade, att för Sveriges del låge frågan annorlunda till än för de stora militärstaterna, och i övrigt avstyrkte, att Internationalen gjorde något för alla länders arbetare likformigt bindande uttalande!

Under 1913 ökade världshistoriens feber. Samtidigt växte oron inom länderna. I Belgien gick arbetarmassorna till storstrejk för sin medborgarrätt. Hemma i Sverige gick F-båtsstridens vågor allt våldsammare. Sven Hedin var i högform, talade F-båt i officersmässen i Falun, gjorde ännu en stor trumpetstöt. Han var också i Sundsvall och debatterade med Ivar Vännerström och Ivar Englund. Dagen efter avlade han ett gemytligt besök på Nya Samhällets redaktion. Försvarspropagandan rev med sej alla möjliga, även folk som man hade väntat annat av. Jag fick animerade sammanstötningar med konstnären Carl Larsson och jordbruksaposteln J. P. Rösiö, som jag vördade men vilkas uttalanden jag indignerat angrep. De kom med repliker och båda fallen avvecklades hyfsat.

I det svenska arbetarpartiet höll man ihop mot högerns pansarbåtsstorm, men inåt vidgades klyftan allt mer. Höglunds-sidan utgav i massuplaga en skrift, Det befästa fattighuset, sammanskriven av Zäta, Ström, Vännerström och andra ledande pennor i oppositionen. På den svarade, men först 1916, andra sidan med skriften Stormklocke-politiken under kritisk granskning, av Per Albin Hansson och Gustav Möller. Redan 1913 var motsättningarna definitivt utbildade.

I november 1913 antog på mitt förslag Sundsvalls arbetarkommun en resolution om samling kring 1911 års socialdemokratiska riksdagsmotion om 20 miljoners nedprutning i

försvarsbudgeten. Resolutionen, som betonade den internationalistiska arbetarklassens skyldighet att ”utan att ett ögonblick under någon förevändning falla undan för nationalistiska fördomar klart och hänsynslöst föra sin kamp, och det så mycket skarpare, ju våldsammare motståndarnas hets växer”, slutade med satsen: ”Marschtakten må sedan bli föremål för diskussion, om marschens riktning får mening ej vara mer än en: partiprogrammet!” Resolutionen skickades ut till alla landets c:a 5100 arbetarkommuner. 160 insände sin anslutning.

I mars 1913 firade Socialdemokratiska Ungdomsförbundet sitt tioårsjubileum med en stor fest på Östermalms-teatern i Stockholm, där Ström och Höglund höll högtidstalen och jag framsade en speciellt tillverkad prolog, där jag inte kunde dölja min längtan efter storm och stora tider:

*Se, jag hör ur fjärran det dåna, och mitt blod sjunger högt därvid,
jag hör det befriande bruset av Handlingens stora tid.
Nu nalkas elden och faran – nästa dag kanske gnistan tänt –
Jag hör öppnas ute i världen Massornas parlament.*

— — —

*Öde, skänk oss stormen! I storm växer människan stor.
Giv oss lynne av mars som fött oss, vårens och upprorets mor!
Giv oss hat och giv oss kärlek att stiga i vindars brus
och tända ljus över landet, tända en värld i ljus!*

*Det är stort att storma i ungdomen – det är större att evigt ung
gå fram genom årens smuts, genom vardag tung.
Låt oss vandra troget unga! I det löftet till livets år
väl mött, kamrater av marsdar, av den röda ungdomens vår!*

Höglunds-sidan behärskade numera helt ungdomsförbundet. Per Albin och Möller hade övergått i partiets tjänst. Gamla förbundetstidskriften Fram hade nedlagts med årgång 1912. Men många kände saknad efter den. Jag hade talat med flera om ett återupplivande, och i september 1912 fick jag ett brev från Gustav Möller, där han sa sej veta, att jag haft planer åt det hållet, och trodde att det kunde gå ganska lätt att få opp Fram, om man samlade de olika strävandena. ”Det bör kunna gå att få några enskilda förmögna partivänner att teckna större belopp. Svara snart, ty nu får ingen tid försittas.”

Möller sände först ut ett konfidentiellt cirkulär till 22 personer. Han hade främst tänkt på de socialdemokratiska akademikerna, Engberg hade visst redan fått Laboremus i Uppsala med, Lund skulle Möller själv bearbeta. Vidare skulle ett antal ”någorlunda kända” personer i arbetar- och ungdomsrörelserna anmodas skriva under ett upprop till förmån för andelsteckning till en förening för Frams återutgivning. Som lämpliga namn angav Möller utom adressatens och sitt: ”Ivar Vennerström, Per Albin Hansson (ev. Åström, om han vill), adjunkt Wigforss, doc. Malte Jacobsson, adjunkt Oscar Olsson, Ture Nerman, Fabian Månsson, möjligen också några äldre partivänner.” Företaget skulle grundas på andelar å 10 kr. I ett senare till ett 40-tal enskilda och några klubbar utsänt cirkulär räknades med en upplaga på 10 000 ex. å 10 öre, redovisat 7 öre, och som redaktör för nya Fram Ivar Vennerström, som ”förklarar sig villig under vissa förutsättningar”. Slutligen utsändes ett stort offentligt upprop med 52 underskrifter, utom de nämnda bl.a. fil. kand. Arthur Engberg, Karl-Erik Forsslund, redaktör Karl Eriksson, Erik Hedén, aktuarie Otto Järte, folkskollärare Oscar Larsson, docent Albert Nilsson, Karl Olsson, Rickard Sandler, Julia Ström, Östen Undén och

Karl Ward.

Men den goda planen gick inte att realisera. Partistriden tog snart alla i anspråk. Kulturen fick vila. Ungefär samtidigt hade jag föreslagit Tiden en röd skämttidning, den tidigare antydda Loke. Möller var inte ohågad men hade så mycket att stå i på det nystartade förlaget, att saken fick bero. Och så kom Naggen. Fram fick med tiden i viss mån en återuppståndelse i Studiekamraten. Nyåret 1913 var där också tal med Tiden om att ge ut min översättning av Knut Hamsuns Sult. Den kom heller aldrig.

*

I början av 1914 hade jag tänkt göra en resa till Italien, en gammal poetdröm i vinterlandet Sverige. Men ödet ville annorlunda. Det blev inte tid för romantiska resor. Att börja med förtätades den politiska krisen i Sverige: Bondetåget den 6 februari och svaret Arbetartåget till den liberala ministären Staaft två dagar senare. Självklart skyndade jag till Stockholm som Nya Samhällets korrespondent. Där utnyttjade jag politiska förbindelser och kunde från riksdagstaket se Bondetåget marschera över Norrbro. Det var kallt. Däruppe på taket gick högerprofessorn Vilhelm Lundström från Göteborg omkring och frös i muff, och liberale direktör August Ljunggren bultade sin fru i ryggen för inbördes oppvärmning. Sedan var jag med nere i riksdagscaféet i en krets av Fabian Månsson och några andra partikamrater, när C. E. Svensson först av alla kom och berättade vad kung Gustaf hade sagt, han hade själv hört talet till bönderna oppe på Borggården.

Stämningen var stark. T. Nerman njöt och gjorde sitt: skrev vers. En mycket enkel republik-sång till Stormklockan, som beslagtogs men frikändes – i jury hade Klockan så starka namn som Hjalmar Branting, C. N. Carleson och Erik Palmstierna och den sistnämnde telegraferade till mej i Sundsvall om den goda utgången –, vidare en dikt om Arbetartågets 50 000 deltagare och indignerade poem mot ”hovmusikanterna”, Sigurd Agrell, Bertil Malmberg & Co., som hade strängt sina lyror till kungens och böndernas lov.

Ja, stämningen var stark, så stark att partiledningen genom partisekreterare Fredrik Ström den 16 februari utsände följande konfidentiella admonition Till partiredaktörerna:

På anmodan av Branting fästes härmed partiredaktörernas uppmärksamhet å vikten av att vid behandlingen i pressen av den föreliggande politiska situationen en viss formell försiktighet iakttages vid omnämnandet av kungens person, alldenstund man eljest kan befara massåtal efter majestätsbrottsparagrafen kommer att etableras och genom ev. straff partiredaktörer ryckas bort från kampen just då de som bäst behövas. Även vore önskligt att privat till edra bygder anlidade talare meddelades, att även dessa i sina föredrag iakttaga samma försiktighet ifråga om att undvika kollision med majestäts- brottsparagrafen.

En mängd möten hölls landet runt mot borggårdskuppen. Också i Sundsvall hade vi ett, den 15 februari. Där talade Kata Dalström, Ivar Englund och jag. Två dagar förut hade vi haft en mycket ytlig religionsdebatt mellan Kata och kyrkoherde Hammargren i Sättna, där flera diskussionsinlägg från vårt håll blev skråniga och Kata enligt min tanke dräpte mygg med kanoner. Dagen härpå ringde borgmästare Elfström opp mej och sa, mycket vänligt och förståndigt, att han hoppades att det politiska mötet nästa dag inte skulle gå utanför det tillbörligas ram. Jag svarade, att han kunde vara lugn. Man kan säga skarpa saker i värdiga ordalag, då biter de också bäst. Mötet, på Godtemplarsalongen, förlöpte lugnt. Ämnet var: Personlig kungamakt eller svensk folkvilja? Kata och Englund talade först dagsaktuellt, jag kom sist med ett principiellt republikanskt anförande och slutade med ett leve för ”det fattiga folkets drömda fosterland och den sociala republiken Sverige”. Man var kanske lite inne på

”folkhems”-vägen.

Försvarsstriden skärptes ytterligare, då Staaff desavouerad av kungen avgick och Branting förklarade, att nu hade Sverige fått en republikfråga, o.s.v. Men det hela mojnade och rann ut i ett större sammanhang, i svensk enighet.

Den nya regeringen Hammarskjöld upplöste andra kammaren och utlyste nyval till våren. Där tog F-båtshögern 21 nya mandat men också socialdemokratin 9 nya, medan Staaffs liberala f.d. regeringsparti tappade 30. Valkampen hade gått i den vildaste rysskräckens tecken, banker och bolag sökte knäcka motsträviga liberala tidningar ekonomiskt, folk i beroende ställning pressades, f. statsminister Staaff beskylldes öppet av professor Mittag-Leffler för landsförräderi.

I Sundsvall gick hetsen extra het, och Nya Samhällets ton blev därefter. Vi tog emellertid vårt andra andrakammarmandat: C. A. Svensson gick åter in, nu tillsammans med Verner Hedlund.

Inför den stora oron i världen, där det fanns tecken till större sammanstötningar än de på Balkan, var det en naturlig instinkt, att de nordiska folken slöt sej närmare samman. Den nordiska tanken hade aldrig kunnat tystna, och för min del, som gammal skandinav, stod själen i brand för skandinavismen. Till min känsla för Norge bidrog också det norska arbetarpartiets radikalare inställning i militärfrågan.

Man hade rätt länge utbytt talare mellan de nordiska arbetarpartierna men hittills bara topparna. Jag blev därför glad, då jag blev kallad att tala i Trondhjem i maj 1914. Jag hade gjort färdig en studie Kina åt kineserna, om nationalism och nationella värden, ett allvarligt försök att komma till rätta med den nationalistiska hetsen och även det nationella. Ellen Key var vänlig att göra några mild- ringar i manuskriptet innan boken kom på Fram till hösten.

I Trondhjem talade jag på Ilevolden just i det ämnet. Både mötet med folket där och speciellt med den lokale redaktören Martin Tranmael var storupplevelse och gav min skandinavism vidgat innehåll. Samma i maj talade Branting i Kristiania. De två motsatta svenska åskådningarna där och i Trondhjem föranledde en presspolemik. Jag längtade till striden, skrev i dagboken: ”F.n. händer ingenting. Det är lugnet före stormen och sånt är kväljande. Bara i stormen är det värt att leva!”

Vid midsommartid hölls en stor folkfest, ett s.k. skandinaviskt freds- och arbetarmöte, i Meraker, av norska och svenska socialister. 7 000 personer. Fredrik Ström talade. Jag läste en prolog. Den trohjärtade fredsdrömmen och vissheten om krigets omöjlighet lät så här:

*Gränser – futtiga linjer! Var går gräns mellan folk och länder?
Det finns inga gränser längre, bara en mänsklighet.
Världen är hjärtan vid hjärtan, världen är händer i händer.
Mänskligheten har vaknat över murar och staket.*

*Enhetstanke i Norden, siad från längtans tinne,
sjungen i farfars sekel av glada studenters tropp,
den gången dikt blott och drömmar – nu är din timma inne,
nu träder du ut till livet buren av massorna opp!*

*Ej i bålars festrus, ett förbrödrat vålds soldater,
ej en tredubblad nationalism går v å r enhetstanke fram,*

*nej, en dagsmarsch blott på vägen till Världens Förenta. Stater,
en första mil till samlingen av mänsklighetens stam.*

Detta var onekligen inte riktigt realpolitiskt en månad före världskrigets utbrott. Men det var typisk god vilja, på basis av den socialistiska Internationalen och skandinavismen.

Under våren 1914 gick den socialdemokratiska partiledningen vidare på försvarsvänlighetens väg, i den ”positiva” militärpolitiken. I mars hade partistyrelsen varit inkallad och med den alla partiredaktörerna, i tre dagar. Ett försvarsvänligt manifest utfärdades. Jag brydde mej inte om att klyva näbb med de tränade debattörerna, men då Branting frågade, om vi alltså kunde vara enhälliga, läste jag opp följande lilla skriftliga reservation till protokollet:

I konsekvens med förut intagen rent negativ ståndpunkt i militärfrågan (en ståndpunkt som ingalunda rubbats av detta partistyrelsesammanträdes debatter) ber jag få till protokollet anteckna, att jag ej känner mej solidarisk med besluten om solidaritet mot högerns härordning och eventuellt övertagande av regeringsansvar utan förbehåller mej full frihet att inom parti och partipress -- så långt detta blir mej möjligt -- framföra mina motsatta uppfattningar.

På det mötet var det C. A. Svensson, mej veterligt, enda gången i sitt liv röstade emot Branting. Det var en bagatellfråga, ett förslag av Z. Höglund som C. A. fnyste indignerat åt och röstade emot. Hans min blev lite konfunderad, när turen att avge sitt votum sedan kom till Branting och denne avgav det – för Höglunds förslag!

På Medelpads distriktskonferens dagen efter partistyrelsemötet angrep jag manifestet, fick Waller och Västberg m.fl. till hjälp, stämningen var för våra synpunkter, men vad hjälpte det, man kunde ju inte förstöra valrörelsen som hade kommit över oss så enerverande nära – diskussionen fick alltså utgöra svar på frågan. Valrörelsen gjorde också, att Ström och Vennerström i partistyrelsen inte bråkade utan bet i surkatten och tecknade under manifestet. Och jag? För att inte väcka splittring i brinnande valdagar reserverade jag mej endast med några ord i Nya Samhället. I dagboken gav jag opp:

Men sedan partikongressen, som den väl gör, stadfäst militärprogrammet, kan jag inte vara med längre. Då reser jag till Stockholm, blir medarbetare i Naggen, småbrukare och fri människa.

*

Utvecklingen gick konsekvent vidare. I maj beslöt partistyrelsen godta skytterörelsen, som man förut hade bekämpat. Och så gjorde man om militärprogrammet. Nya Samhällets tryckeristyreelse gav mej förtroendevotum för min linje, distriktsstyrelsen likaså. Jag invaldes i den som sekreterare. Englund var ordförande.

Men utvecklingen gick som sagt vidare. Jag var också modstulen och längtade söderut och till en massa litterära uppgifter, men mest ut i världen, till hav och annorfärgade ansikten. Jag tog inte striden, trodde inte heller alldeles på kriget, hade övertygats av Norman Angells Europas synvillan om dess omöjlighet. Jag hade en pressdebatt med Arthur Engberg om Negativ eller positiv linje i försvarsfrågan. Engberg räknade med kriget. Han fick rätt.

I juli hade vi extra valkonferens i Medelpad för uppsättande av kandidater till höstens ordinarie andrakammarval. Nu hade C. A. Svensson insänt en mycket sur avsägelse. Han kunde inte vara med, då distriktet gick ”till val på den försvarsnihilistiska ståndpunkten”, som inte var partiets:

Vidare synes den av Nya Samhällets redaktion, Stormklockan och en del oansvariga yrkesagitatorer framförda reformpolitiska taktiken ”allt eller intet”, inte alls något samarbete med liberalerna i någon enda fråga, vara mycket djupt rotad inom distriktet. Men då jag för min del anser att en viss

samverkan på ett eller annat sätt med det borgerliga vänsterpartiet är nödvändigt för att några reformer ska kunna genomföras, är även detta en av de stora meningsskiljaktigheterna mellan mig och en massa partimedlemmar i distriktet, som förpliktar mig att draga mig tillbaka.

Jag kan förstå och finna det förklarligt, att en del oerfarna akademiker, tidningsmän och vissa yrkesagitatorer har hjärta att förorda den taktiken ”*allt eller intet*”, men att de fattiga arbetarna själva, som känner var skon klämmer, kan instämna och ansluta sig till och rekommendera en politisk reformtaktik som under långliga tider omöjliggör alla reformer, det är för mig absolut oförklarligt.

Härtill kom, hette det, den systematiska misstänkliggörande agitationen mot riksdagsgruppen ”av Nya Samhällets redaktion och på flerahanda sätt av vissa agitatorer och personligen man och man emellan” – nej, C. A. ville dra sej tillbaka ”för ärligare och redligare partivän, som har klarare blick för arbetarklassens sak och aldrig sviker sin klass i kampen mot kapitalismen och inte som jag har en halvförrädisk stämpel över sig”. O.s.v. o.s.v.

Brevet, som var surt men ändå gripande – jag erkänner det gärna –, fick jag se först dagen efter dess ankomst, sedan den övriga distriktsstyrelsen hade läst det och talat vid C. A. att återta avsägelsen. Det kom ett nytt brev, där han lovade stå kvar – om han blev enhälligt uppsatt. Brevens uppläsande måste rentav framtingas, det första hade, hette det först, förkommit, men då tog jag fram en avskrift, som jag hade varit smart nog att förse mej med, och så blev bägge breven lästa. Varpå C. A. uppsattes i mitt beslut utan votering. När jag därefter försökte få fram ett uttalande för Nya Samhällets, d.v.s. oppositionens, linje, föll det med 45 röster mot 23 – det kunde verka splittrande inför valen. Valen! Valrörelsen fortsatte bryta udden av oppositionen.

Och så kom kriget, storkriget, världskriget – trots allt! Trots Internationalen framför allt! Det blev mitt livs första stora chock. Någon personlig sådan hade jag inte haft i mitt utpräglat ljusa liv, och det här rörde ju heller inte personen utan mänskligheten. Men den kändes personligt så starkt, därför att jag aldrig hade haft någon djupare förankring hos enskilda människor men hade satt hela mitt intresse på Internationalen, idén om Mänskligheten. Den hade blivit mej en fix idé. Den var ju inplantad av skola, kristendom, dikt, konst och överhuvud kultur, av arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen, av allt. Och jag hade så fast litat på den internationella arbetarrörelsens styrka och löften. Internationalismen var för mej, som icke-arbetare, det centrala i socialismen.

Nu fick jag desillusionen som en stöt direkt i bröstet, fick se att arbetarrörelsens sammanhållning var inte vad jag hade trott. Den var en synvilla. De nationella statliga banden var starkare än klassens och mänsklighetens. Men jag vägrade att lära om. Jag ville i stället än häftigare hävda internationalismen. Den var rätt. Den måste bli kampmålet. Strömmen måste vändas!

Mörksens makter rasade. Internationalens kanske främste, Jaurès, mördades. Franska socialister blev ministrar. Tyskarna röstade för Kaisers krigskredit. Alla? Också Liebknecht? Ja, i augusti, men i december röstade han emot, och man fick veta, att han hade velat rösta emot redan i augusti men hade böjt sej för partisolidariteten. Partisolidariteten! Ja, hade inte vi själva böjt av redan inför ett riksdagsval?

Särskilt de tyska socialdemokraterna blev nationalistiska. Gick inte en av de ledande, riksdagsmannen Dr. Frank, rent av ut frivillig och stupade i en av de första drabbningarna! Det kändes oerhört. Branting kände det också och skrev i Social-Demokraten:

När kriget kom, gick han [Frank] till första linjen som frivillig. Och nu har han stupat, viss om att

kämpa mot tsardömet på Frankrikes jord, kanske – vem vet! – fälld av en fransk partiväns kula! – Så går arbetarmiljonerna på ömse sidor om stridsfronterna, fullföljande var sin linje, som aldrig råkas, i djupaste övertygelse att var för sig göra sin plikt ej blott mot fäderneslandet utan även mot världens kommande frihet och fred. Och ingen förstår den andres syn på tingen, men båda spänner sina yttersta krafter för att helt förgöra varandra! Aldrig har världen skådat en olycksdigrare felriktning av krafter, som förenade och i samförstånd skulle ha skapat en ny tid men i stället syns komma att båda förblöda på Frankrikes kommande slagfält.

Ja, det var i sanning ett fruktansvärt misstag. Man hör tydligt, hur Branting med djup smärta känner och erkänner, att det var så, och det var klart, att hans ord ytterligare gav oss internationalister och antimilitarister känslan att ha rätt. Hans antagande att Frank hade skjutits av en fransk partivän, gav mej idén till en längre internationalistisk dikt, Lögnen, om de två socialisterna som mördade varann, och som kom att läsas rätt mycket i arbetarorganisationerna.

Hoppet om krigets avvärjande genom arbetarnas internationella ingripande hade alltså spruckit. Det såg förfärligt mörkt ut. Skulle nu Sverige komma med i brasan? Nej. De nordiska rikena förklarade sej neutrala. Det gällde att stå utanför imperialismernas krig. Så kunde också en socialist och internationalist se det. Visserligen hade Tyskland indirekt släppt löst kriget via Österrike och västmakterna representerade ju mera kultur och frihet. Men återigen – på deras sida var Ryssland, tsarismens Ryssland. Man kunde i ett sådant läge bara vara neutral och hoppas på arbetarnas internationella uppvaknande och revolutionen. Den i augusti skrev Nya Samhället: ”Fortsätter emellertid lavinen att rulla, då är dock en dag, kanske snart nog, timman inne för arbetets International att handla och handla utan rädsla.”

Och i samma nummer hette ledaren: ”Stäng krogarna!”

Samma den i augusti sände Branting sitt beryktade telegram från Kisa till statsminister Hammarskjöld, att regeringen så länge den hölle Sverige neutralt kunde påräkna ”fullt förtroende från ett enigt folk” – en neutralitet som visserligen Branting inte blev så alldeles noga med senare.

I själva utbrottet av det stora kriget sammanträdde arbetarpartiet till kongress, den 3 augusti. Jag fick åter mandat från Sundsvalls arbetarkommun. Kongressen beslöt inför krigshotet att utarbeta en antikrigsresolution och ajournera sej. Vänstern var däremot, men återigen tvingande hänsyn: en del ombud var redan mobiliserade, och så åtskildes man tills vidare. Jag la på kongressen fram och fick utan votering antagen en begäran om rusdrycksförbud under krigstiden. 72 kongressombud hade jag fått att skriva på, bl.a. Per Albin Hansson, Vennerström, Sandler, Palmstierna, Lindhagen, Möller, Kilbom och Åkerberg. Vi vart valda fem man att uppvakta statsministern med beslutet. Jag har inget minne av någon uppvaktning, det blev kanske ingen, därför att regeringen strax utfärdade rusdrycksförbud, tyvärr bara tillfälligt.

Vår ajournerade kongress återkom först den 23 november. Vi hade gäster från Danmark, Finland och Norge och fick hälsningar från båda de ryska broderpartierna, bolsjeviker och mensjeviker.

I bolsjevikernas hälsning förekom ett uttalande om den tyska socialdemokratins ”förräderi” mot Internationalen. Branting reagerade, ansåg att det ej tillkomme vår kongress att värdesätta broderpartierna men när vi nu hade fått den hälsningen, vore det ”en enkel plikt mot det tyska broderpartiet” att, om möjligt enhälligt och utan debatt, uttala ett beklagande av, att denna sats inryckts i hälsningsskrivelsen.

Men så känsliga var vi inte alla. Höglund och Winberg reagerade och begärde votering. Den utföll med 54 mot 50 för Branting, som alltså endast med yttersta nöd fick erkänt av sitt parti, att tyska socialdemokratin hade gjort sin plikt.

Dechargeutskottet begärde riksdagsgruppens protokoll till påseende men gruppen vägrade, och kongressen beslöt med 98 röster mot 52, att protokollen ej skulle utlämnas. Höglund och fem till, bl.a. jag, ifrågasatte i en reservation det riktiga i, att som kongressombud närvarande medlemmar av riksdagsgruppen röstade i den frågan. Spörsmålet sändes partistyrelsen till utredning.

Ministersocialismen godkändes principiellt med 90 röster mot 58. Programpunkten mot den frivilliga skytterörelsen avfördes. Partistyrelsen fick decharge med 70 röster mot 61 och dess åtgärd mot Socialdemokratiska Vänsterföreningen godtogs med 76 röster mot 57. Jag fortsatte min aktion i nykterhetsfrågan med en inlaga för rusdrycksförbud – det tillfälliga förbudet vid krigets början hade hävts. Kongressen hade dock enhälligt i augusti krävt förbud under hela kriget. Uttalandet hänsköts till kommittén för diverse frågor, och jag har aldrig hittat det sedan.

Diverse programpunkter hänsköts till partistyrelsen för vidare behandling, bl.a. vårt nykterhetsprogram, där Branting och 15 andra hade reserverat sej mot den 1911 antagna förbudsständpunkten. Det kunde man inte vara nöjd med, och jag lyckades få fram inte mindre än 107 namn – bl.a. Lindhagen, Fabian och Per Albin – på följande uttalande:

Då kongressen beslutat hänskjuta olika programpunkter till programkommissionen och sålunda icke partiets ställning till nykterhetsfrågan kommit under behandling men likväl en del kongressdeltagare till protokollet uttalat bifall till hr Brantings reservation i partistyrelsen till punkten ifråga, får undertecknade förklara, att vi anser programpunktens lydelse icke böra undergå någon förändring.

I debatten om riksdagsgruppens hållning i militärfrågan gjorde jag ett litet rabalder med en framfusig fråga men som jag menade blodigt /allvar med, då däri onekligen låg hela problemet Internationalen: ”Ville hr Branting som statsminister på Gustaf V:s order sända ut folk att skjuta på våra här närvarande danska och norska gäster?”

Jag hörde några fyrop och det gick ett sus av olust genom de främre bänkraderna. Jag hade berört en hjärtpunkt. Och Värner Rydén replikerade realpolitiskt: ”Om man så sätter in 87 Nermänner i kammaren, så står det icke i deras makt att hindra värnpliktslagen att träda i kraft.”

Också ett svar till en internationalistisk socialist. Även Palmstierna förebrådde mej upprörd för illojalitet för att jag som förräderi hade stämplat en socialistisk ministers medverkan att genomföra högerns härordning.

Ännu lyckades vi 1914 behålla Vennerströms tillägg, att ”avrustningen är det väsentliga, som man med all kraft måste eftersträva”. Vi behöll den med 87 röster mot 56. Och vi höll kvar Vennerström i partistyrelsen med 127 röster. T. Nerman kandiderade på vänsterlistan och blev utanför med 64.

Jag var ganska förtvivlad för rörelsens hållning vid krigsutbrottet, men eljes verkade detta snarast stimulerande:

Hela Internationalen är f. n. inget annat än ett papper, som våldet torkar sej med. Men vi har varit för nationalistiska och feiga. Världskriget är reformismens dödsattest. Nu får vi skapa en ny international, en i handling internationell. Inte behöver vi misströsta för vad nu sker. Efteråt ska

något komma. Men att socialister nu kan gå och halvt belåtet med händerna i kors triumfera: vi sa ju att vi var för svaga; gå och kela med sin egen impotens, det är vidrigt. Först nu skulle blodet stiga på allvar, djärvt, med ny eld, i mörkrets dagar.

Ibland var allt som en trist dröm, men ibland åter blev stämningen oerhört ljus, trots allt:

I dag en solig klar sensommardag, då man kan tänka världshistoria, filosofiska system, kyssar och dikter tvärsigenom luften. Aldrig har jag känt min hjärna så utvilat stark och manlig som i dag. Jag lever i höga kosmopolitiska rymder, i en frisk atmosfär av Heine, och rönnarna börjar stå röda utmed gatan. Det förefaller mej vara på något sätt helg, söndag med alla färger klarare än förr, alla klanger klarare, nyare, jag känner något av revolution långt borta.

Nya Samhället hade dag för dag den stående agitatoriska huvudrubriken på krigsnyheterna: ”Det stora folkmassmordet.” Jag iakttog klar neutralitet mellan imperialismerna, aktivitet endast för arbetarklassen och internationalismen. I ledare på ledare predikades det mot krig och nationalism – jag hade blivit mer aktiv på den spalten nu när jag var mer engagerad. Jag gjorde färdig min studie om nationalismen, Kina åt kineserna, och införde den i en rad ledare i Samhället. När jag sedan i början av oktober reste söderut och höll föredrag i samma ämne ett par veckor, skrev Ivar Englund en lika lång serie mot mej i tidningen: ”Socialdemokratien och nationaliteten.”

I september hade vi ordinarie andrakammarval, där högern stod stilla och socialdemokratien tog 14 mandat från liberalerna, steg till 87. Bl.a. nyvaldes i Stockholm Zeth Höglund.

*

När nu inget var att göra just för en internationalist, planerade jag definitivt en förut tilltänkt resa till Amerika och eventuellt jorden runt. Dagens Nyheter tog några korrespondenser för hyggligt pris, 100 kr. styck. Partipressen skulle få 12 cirkulärartiklar för 5 kr. styck, summa 60 kr. På detta och hopsamlade inemot 800 kronor skulle jag klara resan. I Amerika skulle jag ta mej fram med föredrag för skandinaviska socialister. Jag skulle resa till nyåret och efter föredragsturnén i östra staterna nå San Francisco, där världsutställningen skulle öppnas den 20 februari 1915.

Då – pang, kom mobilisering! Sjukvårdare Nerman inkallades till trängen i Sollefteå i medio av december. Fast i sex veckor. Kanske kunde jag komma loss lite före och nå San Francisco efter planen. Jag satte in mina inemot 800 kronor i bank i Sundsvall. Självklart gynnades inte någon stor privatkapitalistisk sådan. Ånej, vi hade Egnahemssparbanken, en liten anspråkslös demokratisk sak med kamrer och ett biträde, som jag kände båda. Där placerade jag reskassan och for så till Sollefteå.

Beredskapen här var mycket lindrig. Man sov till klockan 8, åkte skidor, läste romaner och spelade kort. Maten var god och riklig, befälet hyggligt, man hade en viss respekt för mej som tidningsman. Jag var nu lite illa känd också och jag hörde av en kamrat, att kapten före min ankomst hade sagt: ”Den ska vi skicka opp till Morjärv” – vid finska gränsen! Han tog också ut mej och fyra till, men så fick han till min lycka ärende bort och fanjunkarn, som hade känsla för pressen och undrade om ”redaktörns intryck”, trollade bort mej. Jag hade på hela tiden en enda nattvakt – på själva julafton. Medan kamraterna höll stor bal med Sollefte skönheter i gymnastiklokalen, gick jag i verklig Norrlands-kyla fram och åter på en nipkant i julnatten och tittade på stjärnorna. Men det var vackert. Också ”blicken mot stjärnorna”!

Lite politiskt rabalder lyckades jag få igång även i Sollefteå. En rolig religionsdebatt med tre hyggliga unga prästämmen och en åtgärd mot en fjärde, mindre hygglig. I nyårs gudstjänsten

på trängen hade befälet släppt fram en ung teolog av korsfarartyp, som vräkte ur sej den mest ogenerade neutralitetskränkning. Han talade om världskriget som Guds oundvikliga dom över den allmänna sedeslösheten och avkristningen och betecknade Belgien som det mest välförtjänta offret, ytterligt osedligt, ”detta ruttna folk”. Även franska folket var ruttet och spanjorerna hade redan ”ruttnat bort i osedlighet”. Vidare prisades högstämt Bondetåget och angreps våldsamt Arbetartåget, de röda fanorna o.s.v. Och fredssträvarna var ”falska profeter”.

Jag noterade noga förkunnelsen, vart arg och fick sedan över t100 tvångskommenderade kamrater att i en skrivelse till trängkårens chef hemställa om att slippa kommenderas till sådana predikningar. Skrivelsen föranledde ingen åtgärd, betecknades av vederbörande som ”okynne”! Då vart jag ytterligare arg. Exempel skulle statueras. Jag samlade ihop ett tjog kamrater – de flesta av de tidigare var nu hemförlovade – under en ny skrivelse men denna gång till högsta ort, till högerregeringens krigsminister. Det hjälpte. Några månader senare hade jag glädjen att läsa i pressen, att predikanten-tyskagitatorn hade tilldelats en prickning.

*

Och så kom 346 Nerman fri från mobiliseringen lite före de sex veckornas utgång och kunde använda det socialistiskt döda första krigsåret till en resa i västerled. Jag drog åstad försedd med goda rekommendationer till Jack London från hans svenske förläggare K. J. Bohlin och från Ellen Key, som också hälsade till Upton Sinclair och Robert W. Service. Det lät ju bra, men värre var det med reskassan, som jag hade satt in i Egnahemssparbanken i Sundsvall. Några veckor efter min mobilisering läste jag till min stora bedrövelse i tidningarna, att Egnahemssparbanken hade stått på huvet! Nå, jag fick av min herr Pappa låna summan och efterhand, om några år, hade jag insatskapitalet tillbaka i några portioner. Men jag hade gjort en erfarenhet och fått en lärdom: Ska du ha att göra med banker, så gå till storkapitalet! Wallenberg ska det va, eller åtminstone Handelsbanken!

*

Mina upplevelser under tre månaders Amerika-resa har jag beskrivit i en bok I Vilda Västern. Det blev ju åtskilliga märkvärdigheter, fast jag missade Jack London, vars sekreterare underrättade mej, att mr och mrs London var på Hawaii men om jag kunde komma till hösten var jag välkommen, och det kunde jag inte. Men jag åkte över Nordsjön från Bergen i två dagars sjösjuka och från Liverpool ombord på American Lines S:t Louis, emigrantklass, ganska ruskigt. I New York möttes jag i första rakstuga av varningen: ”Vill ni krig – far till Europa! Vill ni tala krig – far åt helvete!” Jag talade alltså inte krig. Men jag åkte opp i världens då högsta skyskrapa, Woolworth Building, 55 våningar. Jag åkte lyxtåg tvärsöver kontinenten – Klippiga Bergen! – på fyra dagar, kom fram till San Francisco två timmar efter det The World's Fair hade högtidligen invigts men på dagen ändå. Jag upplevde en halvfärdig, efter en månad tvåredjedelsfärdig världsutställning men vad finare var: Californiens paradis, Golden Gates historiskt stämningsfyllda luft, Kinastaden, bordellstaden Barbary Coast. Jag flög – tog min första flygtur för 5 dollars, i ett primitivt öppet plan där jag satt fastsurrad med en rem om livet – 10 minuter 2-300 meter över beachen och en sväng utöver Stilla havet. Jag gjorde sedan en avstickare till Oregon och hälsade på morbror Frank, hans rara norskfödda fru och hans döttrar, mina kusiner. Jag åkte sittande på en och samma plats oavklädd i två nätter och en dag med Den stora stekta potatisens linje genom praktfulla nordstatslandskap ner till Minneapolis och talade sedan i en månad på möten för skandinaviska arbetare.

I Chicago hade jag på utresan missat de skandinaviska socialisternas ombud, som var nere på

stationen för att möta mej, och hade så farit vidare. Jag tänkte sedan fortsätta till Japan och över Asien hem, men så fick jag brevkontakt i sista stund i San Francisco och återvände och tog turné på en månad för att inte lämna kamraterna i sticket. Jag bodde på den resan hos svensk-amerikanska arbetare och fick en del inblickar i arbetarlivet, även i arbetslösheten, som den vintern var särskilt svår i U.S.A. Bl.a. såg jag dystra syner av arbetslösa, verkligt Avgrundens folk, på ruttna övergivna kajer och prämar i Duluth. Ute i U.S.A. gick det brutalt till med väpnade strejkbrytare och privat företagarmilis mot arbetarna vid lönekonflikter. Jag köpte en del arbetartidningar och hörde för första gången om Joe Hill, den svenskfödde arbetardiktaren, som satt häktad för mord och avrättades i november 1915 enligt allmän uppfattning oskyldig och vars sånger redan sjöngs Unionen runt av hans kamrater i den revolutionära fackorganisationen I.W.W. och i hela arbetarrörelsen.

Åtskilligt annat upplevde jag därute i det stora landet. Jag besökte Chicago-slakterierna – en syn – ja, och en lukt för vegetarianer! Jag inspekterade Chicago Tribune, ”världens största tidning” – sa de själva åtminstone. Och mycket, mycket annat. Ut hade jag rest ganska okunnig om Amerika, hade avsiktligt läst bara en enda bok, Knut Hamsuns våldsamt elaka Fra det moderne Amerikas Aandsliv. Men jag lärde mej på den visserligen korta turen tycka om Amerika, det brutala men unga och internationalistiska Amerika. En hel mänsklighet!

Jag reste hem från New York den 1 maj 1915 på norska Bergens- fjord, tredje klass men ett himmelrike mot S:t Louis. Samma dag lämnade Lusitania New York. Dess öde erfor vi trådlöst på höjden av Skottland.

*

Hemkommen till Nya Samhället fortsatte jag ännu ett stycke kampen mot militarism och nationalism i vad jag ansåg var Internationalens linjer – hade varit och skulle bli. Jag fick en personlig polemik med partichefen, vars artiklar jag självklart införde i Nya Samhället jämte mina egna. Och den personliga aktningen behöll jag hela tiden för Hjalmar Branting och en tillbörlig beundran. När Branting kom för att hålla ett politiskt föredrag i Sundsvall på Nya Samhällets dag i augusti 1915, hälsade jag honom i en ledare, ”Gamla och unga”, så hyfsat, att han kvitterade det i sitt tal:

Tal. inledde sitt föredrag med att framföra ett tack till Ture Nerman för hans ridderliga hälsning. Känslan av solidaritet inom arbetarklassen tar sig starka uttryck även mellan personer vilka icke i allt överensstämmer. (N. S. 9. 8. 1915.)

Jag hade ingen personlig bitterhet varken mot partichefen eller någon annan ideologisk motståndare. Jag hade dessutom 21 viktiga uppslag, litterära och andra, som skulle ta minst fem år att klara. För övrigt hade jag beslutat mej för att bli småbonde i skärgården fr.o.m. våren 1916. Så jag begärde nu definitivt avsked från Nya Samhället och fick det från den 1 september. Jag reste redan andra veckan i augusti. Funderade på att göra en rundresa i det krigande Europa som korrespondent för en del partiorgan. Den resan blev nu inte av men en annan, avgörande för hela mitt fortsatta politiska liv.

Under Amerika-färden hade motsidan i Nya Samhället genom Englund återtagit ledningen. Det hade väckt oro i distriktet, det kom insändare i spalterna. Moje Västberg, som nu var ensam på vår linje i tidningen, ansattes hårt. Han höll fästet och hade ungdomsdistriktet mobiliserat till tryckeristämman i maj 1916, då han hoppades jag skulle komma tillbaka och slåss och återerövra Medelpad. Han sökte först få mej opp på en propagandaturne en Månad genom Medelpad före stämman. Jag var ohågad, hade kommit närmare stora världen och dess fascinerande händelser. Moje skrev patetiskt:

Och nu är allt klart till strid igen, en strid som icke kan sluta i en kompromiss utan med nederlag eller seger. Ämnar då du sitta i lugn i Stockholm och se på hur N. S. går över, sjunker i djupet? Ja, då min själ är du inte den stridsman som du är i spalterna, då fruktar jag att din radikalism, ditt stridshumör är luft. Du vet vart jag syftar. Här är endast en mening bland oppositionen och långt in i de gamles läger, att du bör ställa dig till tryckeri- stämmans förfogande än en gång, och resten ska vi sköta om. Det enda som funktionärsklicken fruktar är att ditt namn kommer upp på tapeten, ty då är nog även tungviktarna i styrelsen bra lätta. Under andra förhållanden blir alltsammans ett spel. Vill du komma?

Nej, jag ville inte. Och tog ingen turné. Jag var inte den stridsman som behövdes. Men det var inte närmast olusten för strid. Det var olusten för Sundsvall. Jag ville inte fastna där. Jag ville söderut, närmare världshistoriens brand. Jag ville i stället, att vännen Moje skulle ta Samhället. Till stämman i maj reste jag opp och talade i den andan. Men stämman förolyckades. De radikala kommunerna var för fattiga att sända ombud och tidningen räddades åt partiledningen med 106 röster mot 65.

Uppfattningen om min bristande kampberedskap delades av flera. Så skrev Zeth Höglund till mej på nyåret: "Är det nödvändigt, att du reser till Amerika i dessa vargatider, som nu stundar inom partiet?" Jag tröstar mej med, att som utvecklingen sedan blev var det dock det naturliga, att Nya Samhället räddades åt partiet. Annars hade tidningen ju ändå gått tillbaka längre fram eller blivit stalinistisk.

Senare har jag fått så mycket annat att syssla med, att jag inte har hunnit tänka mycket på Sundsvalls-tiden – förrän jag började rota i den samband med den här minnesboken. Den jag mest har saknat från åren däroppe är Moje Västberg. Han hamnade också i riksdagen så småningom, som vi alla i tidningen, och blev snart desillusionerad. Men ibland träffas vi alltjämt, och då ler vi soligt tillsammans åt minnet av våra gamla, nu till största delen döda kamrater, åt våra strider och strävanden och åt vår röda gröna ungdom i det nya samhällets tjänst.

Stockholm

Neutralt sommar-Sverige 1915.

Ute i världen gick det stora kriget vidare, ännu under tyska initialframgångar, när sensommaren 1915 den från Nya Samhället förlupne T. Nerman kom hem till familjen i Stockholm i augusti och reste ut till de sina på Utö, där de hade hyrt för andra sommaren. Om sommaren är svensken alltid omöjlig för politik, nästan för allt idéutbyte, och stämningen var ytterligt neutral i betydelsen likgiltig. Regeringen Hammarskjöld höll en strängt neutral kurs, vilket bör erkännas nu så som man den tiden från vänster kritiserade den. Visserligen vet jag nu senare av en ledande högerpolitikerns utgivna memoarer, att excellensen Hammarskjöld en gång var över i Tyskland inkognito, under det han officiellt vilade opp sej i Hälsingborgstrakten, men säkert var det inte för att knyta an till Kaiser och få Sverige med i kriget på tysk sida.

Hemma var den inrikespolitiska situationen flau. I maj hade pansarbåten Sverige (F-båten) sjösatts. Vänstern hade resignerat. Karl Staaff var sjuk, redan borta, dog i oktober. Arbetarrörelsen, utan utrikesposition, fick sina inrikespolitiska bekymmer. Den första villervallan på arbetsmarknaden vid krigsutbrottet hade övervunnits, industrin var visserligen avskuren från en del av sina kunder och en mängd människor hade ryckts handlost ut i beredskap, men så småningom hade det blivit en viss ordning. Sveriges sjöfart på utlandet led emellertid hårt av kriget, många svenska fartyg torpederades och åtskilliga svenska sjömän hade redan måst sätta livet till. Dyrtiden ryckte opp. Lönerna orkade inte följa efter livsmedelspriserna. Bostadsbygget avstannade, man måste hysa in folk i nödbostäder. Arbetarrörelsen hukade, nu gällde det hålla samman inom den nationella ramen, där var inget annat att göra. Arbetarrörelsen var inte stark men hade så sakta börjat hämta sej från storstriden 1909. I slutet av 1914 hade L.O. 102 000 medlemmar, ett år senare 111 000. Jämförelse med 1950 säger en del. Socialdemokratiska partiet hade nyåret 1915 84 410 medlemmar 1780 arbetarkommuner.

Svenskarna märkte heller inte mycket av, att det ute i Europa pågick ett storkrig. Jo, det började komma invalidtransporter, dystra människospillror på hemväg till Ryssland eller Tyskland, men det var få svenskar som såg dem annat än på tidningsbilder, och sådant glider fort undan.

Internationellt var arbetarrörelsen splittrad och utan all betydelse, och det såg tills vidare ut som det inte funnes något att göra för en internationalist. Ett första försök att knyta ihop den sprängda Internationalen gjordes i januari 1915 i Köpenhamn av ledande socialdemokrater i Sverige, Norge, Danmark och Holland men lyckades ännu inte. Ett liknande försök av socialister från Förenta staterna slog också slint.

Inom vårt svenska parti fortsatte emellertid motsättningarna. Vi på vänsterkanten hade ju i viss mån resignerat och ingått borgfred inför kriget, d.v.s. borgfred med partiledningen. Men nu hade vår ledande man Zeth Höglund kommit in i riksdagen och tog stridbart och mot all kutym ordet redan i sin första remissdebatt i januari 1915, och ett par veckor senare yrkade han avslag på första huvudtiteln. Riksdagsgruppen hade beslutat, att inga motioner finge väckas eller eljes någon kritik framföras mot den nya härordningen, högerregeringens som vänsterpartierna gått med på. Zäta hade emellertid reserverat sej i gruppen, talade emot och röstade emot i kammaren och fick en del av gruppens medlemmar med sej i voteringen. Då beslöt gruppen den 22 mars med 74 röster mot 23 och 4 neutrala att anta en s.k. disciplinstadga, vari det hette:

Då viktigare riksdagsärenden av principiell eller taktisk betydelse eller frågor av större programmatisk innebörd föreligger eller av gruppmedlem ifrågasättes till framförande i riksdagen, skall gruppen upptaga dem till behandling. Fattar gruppen därvid beslut om sin hållning, bör gruppmedlem ställa sig det till efter rättelse. För särskilt fall kan gruppen uttala, att beslutet skall vara för gruppens medlemmar i så måtto bindande, att de ej i kammaren får uppträda mot detsamma.

Partistyrelsen godkände senare stadgan med 17 röster mot 3: Fredrik Ström, Ivar Vennerström och Fabian Månsson. Fabian skrev i Stormklockan mot vad man på vänsterhåll kallade ”munkorgsstadgan”, att den var ”ett sår som ska lysa rödare än partiets röda färger”. Stämningen var ganska hetsig och man väntade rentav, att Zäta skulle bli utesluten ur partiet.

Men så illa blev det inte. Till på köpet kunde vi i vänstern fira en triumf med att även Fredrik Ström nu placerades i riksdagen. Han invaldes 1915 i första kammaren från Stockholm. Några uteslutningar ur partiet blev det verkligen detta år, men på rakt motsatta sidan.

Ungdomsförbundet och främst Zäta var här den pådrivande kraften. Ungdomsförbundet hade visserligen fått sitt förhållande till partiet fastställt av 1914 års partikongress så, att det skulle ”vid alla tillfällen främja partiets verksamhet i full överensstämmelse med av partiet och dess underavdelningar fattade beslut”. Men ungdomsförbundet självt hade strax efter, i december 1914, haft kongress och där beslutat icke godta den formuleringen utan i stället så: ”vid alla tillfällen främja partiets verksamhet i full överensstämmelse med socialdemokratins program och socialismens principer”. Förbundet förbehöll sej alltså en viss frihet att bedöma vad partiet gjorde. Och det dröjde inte länge förrän det, förbundet, visade aktivitet.

Främst gällde det att mota farliga makter inom landet, som ville dra in Sverige i kriget. Sådana fanns, t.o.m. inom socialdemokratien förspordes en viss aktivism för Sveriges inträde i kriget på tysk sida. Ledande i propagandan var Sven Hedin, Adrian Molin, Rudolf Kjellén och Leonard Ljunglund, vars Nya Dagligt Allehanda var den journalistiska huvudhärden. Tyskaktivistisk politik drevs också i Aftonbladet, Göteborgs Aftonblad och Skånska Aftonbladet m.fl. högerorgan. Sommaren 1915 utkom i massupplaga en kollektivt sammanskriven bok Sveriges utrikespolitik i världskrigets belysning, som skrämde vilt med Ryssland och yrkade på ”modig uppslutning” på Tysklands sida, vårt öde vore förbundet med Tysklands. Inom kort kom den sensationella upplysningen, att i boken hade medverkat kända socialdemokrater: professor Gustaf Steffen, som i tyska pressen tagit Tysklands parti, aktuarien Otto Järte och fil. dr Yngve Larsson. I Stormklockan, som i ett extra antikrigsnummer med ett manifest från förbundets C. S. manat ”Till kamp mot krigshetsen!”, yrkade Höglund: ”Ut med dem!” Och sedan skrev Erik Hedén i Social-Demokraten en artikel ”Från ord till handling” och ingav tillsammans med flera partikamrater en inlägga till Stockholms arbetarkommun med begäran om aktivisternas uteslutning. Ett extra kommunmöte krävde hos partistyrelsen alla tres avhysande, fastän det hade visat sej att endast Järte och Larsson hade medverkat i aktivistboken. Andra partikommuner instämde. Och i oktober uteslöts alla tre ur partiet, vilket beslut senare konfirmerades av 1917 års partikongress. I partistyrelsen hade fyra röster avgivits emot uteslutningen. Det fanns flera tyskvänner i partiet, så A. C. Lindblad, som med några partikamrater var i Tyskland 1916, och Olov Sundström, som var Social-Demokratens krigskorrespondent där.

För egen del hade jag åsett denna aktivistrensning på avstånd, låg ute i skärgården i den vackra sensommaren och hade förresten fått en liten översättningssak från Tidens förlag: H. G. Wells socialistiska broschyr Funderingar om skodon. 1915 på sensommaren gjorde Stormklockan en rundfråga bland en del folk: ”På vilken sida i kriget är edra sympatier och

varför?” Jag fick också frågan och svarade, helt typiskt för stämningen:

Mina sympatier i kriget? Varken i ena eller andra sidans löpgravar. Varför? Därför att ingen kan bluffa i mej, att entente-kapitalets kanoner skjuter oss närmare demokratin eller att allianskapitalets giftgasbomber garanterar friheten dess plats i solen.

Folkens enda naturliga krig är kriget mot det internationella förtrycket. Så länge man ser mänskligheten efter nationella kinesmurar, är man reaktionär, och varje erkännande av ett aldrig så bestickande nationellt hänsyn på bekostnad av internationalismen är ett finger åt reaktionen.

Den enda nation, vars talan en socialist i dessa dagar kan föra, är mänskligheten, den enda hederliga samverkan han kan inlåta sej på är samverkan med mänsklighetens nu ledande förtrupp, de hänsynslösa nedrivarna av konstlade kartskrankor och uppbyggarna av förbrödringen mellan allt arbetets folk.

Mina sympatier åt de stora lidande, av furstar, kapital, press och ledare förvillade folkmassorna!

Min hänförda beundran åt de oförvillade antimilitaristerna, de starka, omutliga, som sätter klasskampen över nationalslakten och mänskligheten över atlasen!

Min hand och mitt liv med deras, som vågar leda alla de miljoner mördade hemmens dom opp mot massmordens ansvariga, system som personer!

*

I slutet av 1915 seglade en ny aktivistaffär opp i partiet. Missnöjda med dess klart nykterhetsvänliga ståndpunkt hade en del medlemmar ingått i en mot nykterhetsrörelsen och även Bratt-systemet startad sammanslutning för spritfrihet: Förbundet för medborgarfrihet, och detta tillsammans med arbetarrörelsens mest ytterliggående motståndare som exempelvis prygelmotivören Jespersson i andra kammaren. Förbundet utsände jättestora värvningsannonser och de var undertecknade av bortemot 500 personer, bl. a. LO:s sekreterare, flera fackförbundsordförande och ett par medarbetare i Social-Demokraten. Mäster Palm med sin Appell höll sej däremot diskret i kulissen. Jag kände mej allvarligt förtvivlad över detta brott mot partiets ståndpunkt och döpte vederbörande till ”fyllaktivister” i en insändare i Nya Samhället, där jag begärde åtgärder mot dem som föll partiet i ryggen. Stockholms arbetarkommun uttalade sej också mot spritaktivismen med den visserligen knappa majoriteten av 662 röster mot 598 för ett mera förstående resolutionsförslag av Branting. Men inga åtgärder vidtogs. De nya aktivisterna fick i stället om inte medhåll så tolerans, och det var naturligt att Social-Demokraten vägrade införa en min dikt emot dem – som visserligen var betydligt patetisk och grov i målet.

Samtidigt hade fil. dr Oscar Wieselgren i Stockholms Dagblad skrivit en artikelserie ”Cenakelkultur” mot nykterhetsrörelsens enligt honom naiva formaliteter. Jag skrev i hast ihop några nykterhetsdikter, bl. a. ett svar till Wieselgren, den store nykterhetsapostelns sonson, och samlade dem i ett propagandahäfte Sångar om John Finkelman, som kom i betydlig upplaga på Frams förlag.

För övrigt filosoferade jag internationalistiskt, allt hårdare och envisare, skrev en dikt I fiendeland, innebärande att staterna är en förbannelse, ”är jag ung bor jag alltid i fiendeland”. Bland papper från detta år hittar jag en liten skiss, kanske början till en artikel, som rätt väl tolkar hur man kände det. ”Nya människor och en ny jord” står det som överskrift. Jag frågar så: Vad är det som sker under det som synes ske? Är det sant, att världen utvecklas? Olika människotyper svarar olika men bittert. En ung människa däremot: Det är människan som gör sej fri, vaknar, underlägger sej jorden och skapar om den lyckligare:

Utveckling – det fanns en tid, då våra förfäder inte kände metallernas bruk och inte kunde koka sin

mat, bodde i grottor och åt sniglar och rötter. Det var inte många tusen år sen. Och dessförinnan fanns det tider, då inga människor levde, bara djur och växter, ännu äldre inte ens det, då jorden var en glödande eldmassa. Nu flyger människan, nu telegraferar hon utan tråd hundratals mil, nu botar hon sjukdomar som ännu våra farföräldrar trodde var obotliga. Det är utveckling. Det är människan som vaknar och tar jorden i besittning.

Människan är ett ord som vi ofta använder än i den ena, än i den andra betydelsen, oftast tanklöst. Aldrig kanske betänker vi vad det är att vara människa.

En särdeles enkel utvecklingstro, men det är betecknande att den i alla fall fanns och höll under det första världskriget. För oss unga socialister, vi som hade fötts och fostrats i guldåldern, betydde inte det första världskriget någon djupare nedgång, det skulle inte rubba världens grundvalar, den värld där vi skulle skapa nya människor och en ny jord. Det betydde bara en parentes. Och nu skulle nya krafter ta opp kampen.

Det skulle inte dröja länge.

På hemlig socialistkonferens.

En dag på sommaren 1915 talade Zeth Höglund om för mej, att det förbereddes en hemlig internationell konferens i Schweiz av socialistiska internationalister och krigsbekämpare, vårt ungdomsförbund hade fått inbjudan i största konfidens. Jag blev självklart häftigt intresserad. Zäta skulle resa för svenska ungdomsförbundet. Fanns det någon möjlighet att få bli med? Jag måste med, kunde inte vara borta, då det nu alltså i alla fall skulle börja något nytt i det rätta tecknet, något av det jag så hade drömt om och längtat efter.

Jo, det kunde ordnas med ett mandat. Vårt norska broderförbund ville gärna vara representerat men hade inte tillfälle att sända något ombud. Och så fick jag representera normännen eller om det var halva norska mandatet eller om Zäta och jag var halva ombud var för både Sverige och Norge. Mandat fick jag emellertid, överlycklig att komma med i själva centrum av det nya som skulle komma.

Hur jag skaffade respengar minns jag inte, men det var väl lån hemma. Konferensen var inkallad till den 3 september i Bern för vidare befordran till hemlig ort. Vi skaffade pass för "Studier i Schweiz" och redan den 30 augusti var jag i Zätas sällskap på väg söderut. Vi fick trevligt damsällskap: fru Marika Stiernstedt dök upp på färjan, hon skulle till Berlin. Östersjön gick mörkblå i sol. Rätta vädret för den som skulle ut på världshistoriska äventyr! Jag hade en plan att från Schweiz fortsätta till Frankrike, möjligen England, ungefär den resa genom de krigande länderna som jag sedan ljög ihop i diktboken I fiendeland.

Den preussiska militären hade ännu en viss respekt för parlamentarismen. När Höglund och jag kom till Sassnitz och i kön av färjepassagerare stegade fram i undersökningslokalen mellan ett par unga tyska "fältgrå" och med våra pass i högsta hugg, vart vi brutalt åtskilda. Jag, med mitt mera beskedliga "Cand. Phil." som yrkesbeteckning, föstes som en annan kalv in i ett bås av bräder, där jag utan vidare resonemang avplockades hela min yttre människa så när som på skjortan, och t. o. m. den lyfte den visiterande Landtwehrmannen på för säkerhets skull. Zäta hade däremot på sitt pass skrivet "Mitglied des Reichstags", och den titeln utövade en verklig trollmakt. En elegant löjtnant, om han inte rent av var något ännu förnämligare i rangskalan, kom strax artigt bugande fram till Stormklocke-redaktören, tog med ett förbindligt handelsresandeleende hans väska och konvojerade honom iväg. En ytterst platonisk blick i väskan och allt var klart. Zäta kunde ha smugglat in en hel årgång Stormklockan mellan västen och rocken.

Efter ett par dagars uppehåll i Berlin, där vi träffade samman med några tyska oppositions-socialister – bl. a. Julian Borchardt, utgivare av Lichtstrahlen – och svenska Social-Demokratens korrespondent Olov Sundström, som ivrigt väntade Hindenburgs tillstånd att få resa till ostfronten, fortsatte vi direkt till Bern. Karl Liebknecht kunde vi inte nå, han hade efter sin krigskreditvägran i riksdagen mobiliserats som militärarbetare på ostfronten. Ny visitation vid gränsen till Schweiz men mycket enklare, och på schweiziska sidan gick tullundersökningen som en dans. Skillnaden mellan krigets Tyskland och fredens Schweiz var gripande. I Tyskland sorgklädda kvinnor och bleka barn, ransonering och dyrtid, i alprepubliken kvinnor och barn rödkindat friska och maten billig.

Bern är en av världens vackraste städer. Sekelgamla hus med röda tegeltak och pittoreska vindskupor, brokigt färgglada figurbrunnar här och var på gatorna, en ljusgrön kristallklar ström tvärsigenom staden och högt oppe mot himmelen Bern-alpernas väldiga vithuvade kedja. Staden hade nyss fått ett nytt praktfullt Folkets hus. Däruppe i en liten fackföreningssal var det vi, ett 40-tal internationellt sinnade socialister från ett dussin europeiska land, samlades i största hemlighet för att söka på nytt knyta samman de sprängda internationella trådarna.

Det var Italiens och Schweiz' socialister som hade börjat återknytandet. Redan vid krigets början satte sej krafter bland dem i förbindelse med ryssarna, vars främsta ledare ju levde emigrantliv i Schweiz, och radikala minoriteter i andra land. Man gjorde upprepade hänvändelser till I. S. B., internationella socialistbyrå, men dess ledande män var för hårt engagerade i de krigande ländernas regeringar för att kunna göra något. Då måste en samling försökas utanför den officiella instansen. Hade inte regeringarnas passvägran kommit emellan, så skulle också utan tvivel en internationell socialistisk konferens kunnat hållas redan första krigshösten, för i alla land fanns det socialister som hade förblivit internationalister. Men regeringarna släppte inte ut några revolutionära socialister, sådana satte man helst i fängsligt förvar. Italienare och schweizare arbetade emellertid vidare, särskilt italienaren Morgari, som företog flera resor till Frankrike och England, och Robert Grimm, schweiziska partiets sekreterare, redaktör för centralorganet Berner Tagwacht.

*

Men innan det lilla förberedande mötet hölls hade vi svenska ombud infångats redan på stationen och deltagit i ett annat möte, i en liten kammare i en bakgata, bebodd av Grigorij Sinovjev. Där samlade ryssarna i förväg in den blivande konferensens vänster. I den lilla kammaren möttes vid en samovar Lenin, Radek, Sinovjev, Bercin, ryska socialister som vi, åtminstone jag, knappast kände namnet på, schweizaren Fritz Platten och vi två svenskar. Kanske ytterligare någon. Där beslöts enhetligt framträdande för att driva konferensen i möjligaste mån åt vänster. I den lilla kammaren med dess konspirativa ryskrevolutionära emigrantstämning fick man alltså vara med om något av förberedelsen till det väldiga världshistoriska skådespel som två år senare bröt löst i öster. Det kändes lite underligt, som man vore inne på kanske otillåtna vägar, men samtidigt lyftande, vägen förde dock till det man längtade efter.

Efter en kort förberedande sammankomst oppe i Volkshaus, gamla vänners hjärtliga återseende och en första presentation mellan förut obekanta, bröt vi opp, for i spårvagnar till andra ändan av stan, där några av en förtegen partikamrat ägda stora vurstar väntade och omedelbart rullade iväg med oss oppöver alpslutningarnas backar och byar. Allt var mycket hemlighetsfullt, ingen av deltagarna fick veta vart det bar. Gång på gång tillspordes Grimm, som var chef för företaget, men han vägrade ståndaktigt att ge besked. Färden gick allt högre.

Republikens huvudstad skymdes allt mera undan mellan gröna dalar. Vi passerade by efter by med små glada barn och med evigt forsande klart alpvatten i brunnarna utmed vägen. Hästarna blev trötta och vi steg av, gruppvis marscherande bredvid fordonen. Till sist skymtade vi, tämligen uttröttade vi med, borta bland fält och åkrar och enstaka trädklungor en liten by mitt under Bern-alpernas massiv, och Grimm upplyste: ”Nu är vi framme.”

Den lilla byn hette Zimmerwald, 853 meter över havet, och bestod av något tjog bondgårdar, en liten idyllisk kyrka och ett hotell, Kurhaus Beau Séjour. Dit var det Grimm hade förlagt sina trupper. Inom en halvtimme var vartenda rum i hotellet beslagtaget av livligt pratande och gestikulerande socialister, vars otvungna samvaro förtog varje tanke på att det samtidigt rasade ett världskrig mellan deras landsmän. Vår svenska fraktion fick sitt tillhåll oppe i frontrummet i vindsvåningen med en väldig trädgård nedanför och den underbaraste utsikt över roliga alptoppar, när vi vaknade om morgnarna: Mönichs svarta hätta, Finsteraarhorns vassa pigg, Jungfraus två mjuka bröst och kanske andra världsberömda spetsar.

Det var verkligen ett urval mer än vanligt intressanta människor man hade råkat tillsammans med och som samlades till överläggning i Beau Séjours stora sal i bottenvåningen för att till en början höra rapporter från olika land om läget. Zäta och jag slog oss blygsamt ner i ett hörn av salen. Kring ett triclinium hade vi dem alla brokigt blandade. Men Zimmerwald hade som nästan alla församlingar sina grupperingar.

Högern bestod av tyskar och fransmän, som snart fann varandra i ett gemensamt manifest till sina två folk, och ett par ryssar. Tyskarna var ett tiotal, de mest framträdande den i Berlin storpopulära men något talträngde Adolf Hoffmann och den gamle ståtliga stelbente Georg Ledebour, som med sin snoddpincenez och slängkappa liknade en gammal premiäraktör. Hans röst var välskolad och teatralisk, likaså hans gymnastik med högra handen under talet. Fransmännen var två fackliga ledare, A. Merrheim och A. Bourderon, den förre en liten svart man med pinade sydländska drag, späd men en kraftig talare, djup bas och klingande vacker franska, den senare en stor, klumpig, väl ombonad gammal arbetare med massiva nävar och det lite cirklade yttre som en facklig distriktsordförande understundom kan få, särskilt om han har pincenez på ett utpräglat proletärsansikte. Jag hade den gamle hedersmannen till bordsgranne vid konferensens gemensamma måltider, och vi samsades förträffligt, t. o. m. den middag då Bourderon tog sej för att expropriera mitt privatäggande smör, som jag hade beställt och betalt extra och berett mej att njuta i lugn till den för en vegetarian mindre behagliga köttmiddagen. Men jag hann inte väl få fatt ett stycke bröd att breda smöret på förrän en väldig näve dök ner på andra sidan min tallrik och på en kniv håvade in det mesta av min lilla smörportion. Varpå jag hörde camarade Bourderon vällustigt smackande ta itu med en kraftig smörgås till sin som alltid försvarligt tilltagna mathög.

Till högern hörde de två ryska mensjevnikerna Paul Axelrod och Martov och väl socialrevolutionären Tjernov.

Centern, som ännu i Zimmerwald blev den dominerande, utgjordes av italienare och schweizare plus ryssen Trotskij och två Balkan-socialister. Italienarna var tre: Morgari, Lazzari och Modigliani. Morgari, den egentlige upphovsmannen till konferensen, sa inte mycket utan satt mest tyst för sej själv som en gammal Rinaldo Rinaldini med sina kolsvarta ögonbryn och sin stora morotsnäsa samt en tjock cigarr hängande ner över ett mörkt rövarskägg. Han var för övrigt en rätt klen talare. En av konferensens grannaste figurer åter var hans sidokamrat, italienske partisekreteraren Constantino Lazzari, en reslig, strålögd gråhårsman, som gott hade kunnat tävla i stolt härskarhållning med Roms praktfullaste imperatorer och fältherrar. En figur för sej var Modigliani – som sedermera skulle figurera i

världspressen i samband med upprörda scener i italienska kammaren – en svarttyvskäggig kamrat, som med sitt yttre gav intrycket av en obändig kraft och manlighet men när han började tala lät som en konfirmationsyngling i målbröttet.

Schweizarna i centern var Robert Grimm och en parlamentariker Charles Naine. Grimm var en spänstig mörk man av relativ ungdom, med små stubbmustascher och genomborrande blick, kanske de mest energiska och viljestarka dragen i hela konferensen. Han skötte ordförandeklubban med en kläm som jag aldrig förr hade upplevat. Hans göra var heller inte det lättaste, för där fanns folk som kunde prata med både mun, ögon och armar på en gång. En av de livligaste i centern var ryssen Leo Trotskij, senare medlem av världshistorien på yttersta vänsterns ledarfalang. Vid tillfället ifråga hade han på sin sällsamma odysse jorden runt till revolutionens Ryssland – han skulle senare göra en ny jorden-runt-resa från Ryssland – bara hunnit till Paris, där han gav ut tidningen Nasje Slovo (Vårt Ord) i avvaktan på att utvisas, t. v. till Spanien. Trotskij hade en grann falkfysionomi med pipskägg och stort hår, något av en artist från Montmartre. Han föll ofta de talande i argumenteringen med häftiga bitande infall.

Till centern hörde också konferensens vice ordförande, rumänen doktor Christian Rakovskij, den ståtliga läkaren som sedermera häktades av sin regering för fredspropaganda och befriades mycket dramatiskt av ryska revolutionssoldater i maj 1917. Centerfolk med stark dragning åt Lenin-vänstern var ett syskonpar Thalheimer från Württemberg, Ernst Meyer från Vorwärts i Berlin, den holländska författarinnan och politikern Henriette Roland-Holst, som bl. a. skrev en bok om massaktion, och bland italienarna den lilla ryskfödda fil. dr Angelica Balabanoff eller om man så vill Balabanova. Från Basel 1912 mindes jag denna i socialistkretsar så välkända kvinna, hur hon där väckte stormande jubel med sin fenomenala språkbegåvning, då hon – ryskan – inför Internationalen tolkade ett italienskt anförande omedelbart efteråt på tyska, franska och engelska. I Zimmerwald behövde hennes förmåga dock endast anlitas för översättning från tyska till franska, alla utom de två fransmännen behärskade tyskan.

Vänstern slutligen! Lenin, centralfiguren, satt där med ett ständigt sarkastiskt leende över sitt röda pipskägg, och bakom den runda, skalliga hjässan drömde väl häftigare aktioner än Zimmerwald skulle komma att dra opp. Jag är ledsen, att jag inte skrev ner mera detaljerade drag, det är inte så ofta man sitter i tre dagar i sådant historiskt sällskap. Men dels kunde ju ingen ännu ana hela vidden av hans kommande betydelse, dels fick jag vara mycket knapphändig i mina notiser, jag skulle hem genom tyska censuren. Där var vidare Grigorij Sinovjev, Lenins närmaste, en fet, helt ung man, till utseendet en bastard av ungsocialisten Birger Svahn, kejsar Nero och Ivar Vennerström, och Radek, en skarp ung teoretiker, på sin tid utesluten ur tyska socialdemokratin, nu representerade han ett av de polska arbetarpartierna. För övrigt på vänsterkanten den fristående, partilöse tysken Julian Borchardt, schweizaren Platten och vi två svenskar. Karl Liebknecht, allas vår hjälte, vägraren av den tyska krigskrediten, skulle också ha kommit och säkert tillhört vår vänster, men han hade som redan nämnts mobiliserats och kunde bara sända ett hälsningsbrev. Det mottogs med jubel och hans ande svävade över förhandlingarna. Likaså bejublades en hälsning från Rosa Luxemburg, som satt i häkte för ett tal mot kriget.

Sammanlagt var där ett 40-tal socialister från ett dussin olika land med i Zimmerwald. Fler skulle ha kommit, om inte passvårigheter varit, så två engelsmän Jowett och Glacier för Independent Labour Parti, som nekades pass av sin regering.

Här är inte platsen att referera det manifest som till sist antogs i internationell samling, sedan Lenins skarpare förslag fallit. Han ville mana till direkt revolutionär handling mot kriget, och

vi svenskar röstade för det, principiellt. Det kostade heller inte oss så mycket, vi som levde i ett neutralt land. Den antagna resolutionen manade mera platoniskt till kamp mot kriget. Men det kan ha sitt intresse att berätta, hur det gick till när konferensens av Trotskij skisserade Manifest till Europas proletärer antogs.

Allt var – efter tre dagars förhandlingar – klart till enhälligt uttalande med åtföljande avslutning av konferensen. Där var bara en man som saknades: Morgan. Han var den ende i samlingen, som var böjd för partitagande i världskriget, något ententevänlig. Flera talare, Grimm, Balabanova, Rakovskij, sökte i de mest bevekande ordalag få honom att frånfalla sin nejöstning, men ingenting syntes hjälpa. Där satt Morgan i med sin cigarr och tjurade. Det hjälpte inte heller, att hans vän Modigliani flög upp och höll ett hetsigt förebrående anförande, som för en kall nordbo såg ut att bli rent hotande. Modigliani stod där med armarna i högsta hugg bortemot Morgan i och den gälla rösten larmade utan hejd. Så företogs då till sist omröstningen, man finge klara sej utan enhälligheten. Men när det nu på allvar gällde avgörandet – den levande Internationalens första ord till världskrigets mänsklighet -då reste sej för manifestet samtliga i salen närvarande – och Morgan! Ett stormande jubel bröt löst. Så var enheten dock nådd, och fram rusade i strålande entusiasm Modigliani, omfamnade Morgan i och kysste honom! Under den sällsammaste stämning följde så Internationalen, mitt under kanonernas dunder runtom sjungen på alla olika språken. Så har jag aldrig förr eller senare varit med om den sången. Ögonblicket var verkligen historiskt.

Dock, i sanningens intresse måste jag omtala, att fullt enig stod inte Zimmerwald-konferensen bakom sitt stora manifest. Borta i ett hörn av salen satt hela tiden den ryske socialrevolutionären Viktor Tjernov. Han röstade inte för, han satt och teg, men ingen märkte honom i det starka ögonblicket, ingen tog notis om honom.

Så följde anteckning om vilka som skulle underskriva manifestet. Där var det ett klassiskt ögonblick, då på frågan: ”Tyskland?” Ledebour reste sej på sitt styva ben och med oförliknelig teatralisk pondus förklarade: ”Adolf Hoffmann und Ge-org Le-de-bour!” Och för Sveriges och Norges socialdemokratiska ungdomsförbund kom både Zäta och jag att figurera med våra namn, jag ganska ineffektiv i det praktiska arbetet, men jag kan inte säga att jag var ledsen att så här hamna i själva centrum av vad jag såg som det som komma skulle. Det går ju heller inte att neka till, att där var åtskilliga namn med i Zimmerwald, som skulle bli historiska.

I övrigt beslöts tillsätta en internationell socialistisk kommission, I.S.K., vars sekreterare blev Robert Grimm.

Det är betecknande för Lenin och hans folk, att redan på nedvägen från alpen till Bern organiserades i ett litet värdshus vid vägen Zimmerwald-vänstern. Lenin gjorde sina beräkningar om hur den skulle finansieras och frågade bl. a. Zäta, vad man kunde räkna med från Sverige. Zäta tillförsäkrade honom 200 kronor från vårt ungdomsförbund.

*

Som flera av Zimmerwald-konferensens deltagare hade kommit illegalt på olika smygvägar från sina land, särskilt gällde det Tyskland, beslöt man hålla hemliga alla beslut och uttalanden tills samtliga deltagare hade kommit hem igen och hunnit meddela att de var utom fara. Egendomligt nog lyckades det också hemlighålla det hela – till dagen efter avslutningen, då några, dock rätt obestämda telegram syntes i Paris-pressen. Regeringarna hade vid det laget också nys om saken. När Höglund och jag efter de tre dagarna i alpbyn kom upp till den älskvärde svenske minister Ehrensvärd i Bern för att få våra pass viserade för hemresa –

Paris-färden inhiberades – var det första han frågade: ”Nåå, har herrarna varit med på den internationella socialistkonferensen?”

Vi iakttog en diplomatisk tystnad, men Ehrensvärd hjälpte oss ur förlägenheten med att försäkra, att han inte alls ville pumpa oss.

Som en kuriositet kan jag till sist tillägga ett intermezzo med Branting. Hemkommen tyckte jag, att jag borde lämna Social-Demokraten allt material om Zimmerwald. Jag hade sammanfattat det i en rent refererande artikel och lämnat opp det på redaktionen. När ingenting syntes i tidningen dagen därpå, gick jag opp och träffade chefredaktören-partiordföranden. Branting hade då på några lösryckta saker i min artikel skrivit en ledare under den något överlägsna rubriken ”Ungdomsorganisationernas international”, som emellertid efter mina upplysningar om, att så var det inte, något modererades och försågs med en lite mindre nonchalant rubrik. När jag efter en kort stund skildes från partichefen, förklarade han, att Zimmerwaldkonferensen inte hade någon större betydelse, där deltog ju inget ”folk som känner varann” eller något däråt, d.v.s. inte så internationellt känt folk, och att om ett par veckor skulle ingen tala om Zimmerwald. Jag gjorde ett blygsamt försök till invändning. Och nog kom åtminstone tendensen från Zimmerwald att låta tala om sej – i varje fall i sin fortsättning som kommunistisk världsorganisation.

*

Hemkomna fick Zäta och jag ensamma så gott vi kunde propagera Zimmerwald-linjerna. Zäta skrev principiella artiklar i Stormklockan, där också manifestet infördes, och jag skrev ett mera personligt referat, ungefär vad här har berättats. Dessutom höll jag på några håll föredrag om konferensen, som jag enligt dagboken var övertygad om skulle bli den tredje internationalen. Stormklockan fick också en artikel av en rysk kamrat Nikolaj Bucharin, som inte hade varit med i Zimmerwald. Den behandlade ”Det inre läget i Ryssland”. Några veckor senare återkom Bucharin med en artikel: ”Den kommande revolutionen och tesen om nederlaget.” Här fick vi en första känning av de teoretiska och taktiska motsättningarna inom den ryska arbetarrörelsen – två år före revolutionens utbrott.

Men att revolutionen skulle komma, därom var vi alla övertygade. Och därmed hade det åter ljusnat mitt i världskrigets natt. Man fattade mod igen, sedan man hade upplevat något så märkligt som Zimmerwald trots Branting var, och det var optimistiska toner i ett föredrag jag i slutet av 1915 skrev ihop: ”Den nya Internationalens ungdom.” Där hävdade jag, att världskrigets hårt prövade ungdom skulle också bli ”en de väldiga revolutionära rörelsernas ungdom”:

Men den nya Internationalen, det blir klasskampens International i en ny hänsynslösare form än någonsin. Det är inte utan, att man nära nog kan se det som en lycka i olyckan, att världskriget – när det nu i alla fall med de utgångspunkter som fanns måste komma – kom så pass tidigt; att det kom innan ännu arbetarrörelsen hade hunnit alltför långt i självuppgivande inväxning i det gamla samhället. Det hade blivit svårare att sopa rent och vrida rätt socialdemokratien igen, om den fått något årtionde mera på sej av hjärnuppjukning och reformism. Nu finns likväl hoppet, att de arbetande massorna ska kunna resa sej på nytt, köra undan de ledare, som förrått partiet åt regeringarna och borgfreden, och återerövra den press, de positioner och maktställningar, de själva under årtionden byggt opp med sina fattiga slantar för att vid den stora påfrestningen se falla i fiendens händer.

Självklart betonade jag också, efter vad jag hade inhämtat av debatten i Neue Zeit mellan Kautsky och Pannekoek: ”Den nya Internationalens ungdom måste hålla sej beredd på tanken massaktioner.” Internationalens stora, världsbefriande tanke skulle leva:

Den nya, den tredje Internationalen drömmer vi oss inte i det blå, diktar vi oss inte bland molnen, som våra gamla tror. Vi vet, att den nya Internationalen kommer att kosta oss livslångt outtröttligt arbete, kanske vårt blod, men vi anser det värt att hellre offras för våra egna ideal än för våra förtryckares.

Fredskongressen 1916.

Ar 1916 skulle ytterligare skärpa världssituationen, och jag hade allt skäl att i en hälsningsledare i Stormklockan citera Tegnens ryktbara hundraåriga dikt Nyåret 1816 :

*Välkommet, nyår, med mörker och mord
och lögn och dumhet och flärd!
Jag hoppas, du arkebuserar vår jord,
en kula kan hon vara värd.
Hon är orolig, som mången annan,
men allting blir lugnt, om hon skjuts för pannan.*

Ute i världen gick kriget vidare och fredens krafter kämpade ännu en till synes alldeles hopplös kamp. Ford-expeditionen, den amerikanske bilkungens stora fredsskepp till Europa strax före nyår, var välmening och drog till sej även pacifistiska svenskar, främst Carl Lindhagen, men seglade spårlöst förbi. Man hade först trott, att kriget inte kunde bli så gammalt, nu började man inrikta sej på att det kunde räcka i år ännu.

Förgäves spanade man efter hungerstrejker och annat dylikt som kunde tydas som tecken till en vändpunkt. Vi hade en enda ljuspunkt, Karl Liebknecht som i andra voteringen 1914 hade röstat mot Kaisers krigskredit och nu hade börjat få kamrater. Men honom gjorde sej den tyska militarismen av med genom att skicka ut honom som militärlöjtnant på ostfronten, där han tvangs gräva skyttegravar på de yttersta frontlinjerna under ryssarnas granatregn och upplevde krigets allehanda fador. Rosa Luxemburg kom fri i februari 1916 efter ett års fängelse för fredspropaganda men häktades strax efteråt på nytt och inspärrades, utan rannsaking och dom, i s.k. skyddshäkte. Deras lilla grupp Internationale, 1916 kallad Spartakus, hade emellertid börjat arbeta med underjordiska flygblad mot kriget och den tyska imperialismen. Det var den klart socialistiska propagandan, Andra Internationalens maning levandegjord, det var fanan för oss alla krigsmotståndare.

Så kom som en blixthändelse den 1 maj, då Liebknecht på permission från fronten, inte nöjd med bara den hemliga propagandan, gick ut i sin uniform och öppet spred fredsflygblad på gatan i Berlin, därtill ropande: "Ned med kriget! Ned med regeringen! Leve freden!" Han slogs ner med polisbatonger och kastades i tukthus på fyra år, men hans gärning tände hoppets eld i miljoner. Henri Barbusse berättar i sin bok Elden, 1916, hur soldaterna ljusnade i skyttegravarna när namnet Liebknecht nämndes. Han blev hos alla folk det samlande namnet, fanan, det enda men stora löftet om resning mot kriget. Och samtidigt växte hos alla krigets verkliga fiender harmen mot de tyska socialdemokraternas ledning, som nyåret 1916 uteslöt Liebknecht ur partiets riksdagsgrupp, därför att han vägrade att solidariskt med dess massa rösta för fortsatt imperialistkrig. Men en minoritet, som efterhand hade följt den djärve i hans kreditvägran och i december 1915 röstat emot krigsbudgeten, bröt inte långt därefter, i mars 1916, med majoriteten, och ur den minoriteten framväxte 1917 U.S.P.D., Tysklands Oavhängiga Socialistparti.

I Sverige hade dyrtiden börjat göra sej allvarligt gällande med varuknapphet, fördyring och gulascheri. Lönerna började bli alltför långt efter prisernas stegring och mot årets slut

samlades på initiativ av Socialdemokratiska partiet, L.O., Kooperativa Förbundet och Centralförbundet för socialt arbete en stor dyrtidskongress.

I riksdagens remissdebatt i januari fortsatte Zeth Höglund kampen för freden med ett kraftigt tal mot krigshetsen. När han ett par veckor senare uppträdde där mot monarkin, blev han klubbad av talmannen. Zäta var i form, stridbar som alltid då det blev allvar, och han blev den samlade kraften för oss alla som ville, att det skulle talas rent ut, även om vi var fullt på det klara med att effekten parlamentariskt bara kunde bli en ropandes röst i öknen. I Stormklockan fördes samma kamp i Zimmerwalds anda mot kriget och krigsanstiftarna. Där, och ingen annanstans i svensk press, ljöd den internationalistiska fredskampens toner, socialismens broderskapsstämma. Bland annat material i Klockan den tiden läste man brev från Amerika av vår ryska kamrat Alexandra Kollontay, som skildrade läget bland de amerikanska socialisterna.

Dessa minnens samlare bidrog på sitt mera platoniskt-lyriska sätt till att hålla den internationalistiska kampstämningen oppe genom dikter: en hyllningsdikt Mannen, till Karl Liebknecht, en Soldatsång med direkt maning till myteri mot kriget, och dessutom arbetade jag på att färdigställa en diktsamling, som sedan utkom på Tidens förlag i maj 1916: I Fiendeland, dikter till det första världskriget. Diktsamlingen var statligt neutral. När Erik Hj. Linder i sin Illustrerad svensk litteraturhistoria, 1949, talar om mina ”antityska och pacifistiska världskrigsdikter I fiendeland”, tar han fel. Dikterna var varken antityska eller pacifistiska i gängse mening utan revolutionärt internationalistiska. Med undertiteln ”dikter till det första världskriget” siade jag inte om något nytt staternas världskrig utan menade klassernas. Vilket man finner, om man läser diktsamlingen.

Den här tiden studerade jag Romain Rollands *Au dessus de la mêlée* och Leonhard Franks *Der Mensch ist gut*, båda tecken på det nya sinnelaget, läste och skrev artiklar om Rollands revolutionsteaterstycken för Skådebanans medlemshäfte, översatte Services guldgrävarvers och lämnade notiser ur 10 utlandstidningar åt en socialdemokratisk nyhetsbyrå Press-Centralen.

Nyåret 1916 inträffade det första bröllopet i bokhandlarfamiljen Nerman från Norrköping. Yngste bror Einar blev den förste av oss, gifte sej tjugusjuårig med bildhuggaren Christian Erikssons dotter Kajsa. Äldste bror hade kanske haft lite äktenskapsfunderingar han med, i samband med sin vackra upplevelse i Sundsvall, men de stora händelserna, Zimmerwald och den internationella antikrigskampens återuppvaknande, liksom väl i någon mån livet i Stockholm gjorde, att allt det gamla han hade varit med om eller skrivit var som borta. ”Jag törstar efter futurum”, skrev han i sin dagbok nyårsdagen 1916:

Gud vet, om jag just nu har sinne alls för smek och kyssar. Men striden längtar jag till, den vill jag ge mej helt åt, jag blir halvt förtvivlad av väntan på den.

Skriwa, läsa, äta, tycka om någon, föda barn, vad är det allt? Det kan ju varena en göra! Nej, gärningen! I begynnelsen var gärningen, citerade en tysk partitidning om riksdagsminoritetens votering. Gärningen!

Att det finns människor som kan arbeta regelbundet, konsekvent, avstängt på en enda sak! Folk som lever för en enda bok som de håller på med, tar sina regelbundna måltider i familjeskötet och låter världen rinna förbi som den vill, och så en dag står de färdiga med sin bok. I min skulle vimlar tjojtals planer och hugskott varje dag. Får det hålla på så här och kan jag inte begränsa mej, kommer jag aldrig att kunna göra någonting mera. Annat än småvers, men det är ju ingenting.

Omväxlande med livs- och kamplust kände jag alltså leda vid oron och planlösheten i arbetet,

splittringen på allehanda. Därtill kom också skepsis, främst som reaktion mot de stora absoluta orden: rätt, sant, gott o. s. v. Men jag ville ”kämpa emot att bli bland dem som krisen paralyserat eller förfuskat”. ”Jag ska överleva världskriget andligt. Fast jag är rädd, att den värsta faran finns kvar. Om det bara ville hända något! Lite fortsättning på Berlin-demonstrationerna!” Det hade kommit ut något om ansatser till hungerdemonstrationer i Berlin. ”Jag är trött både morgnar och kvällar, tycker det är tråkigt att sova liksom att äta, utträttat ingenting, är led på människor, det ena med det andra. Men längtar, längtar efter de stora händelserna!”

Det var feber i blodet. Men var det orätt? Var det fel, att en ungdom fylld av internationalism och fredsideal längtade efter handling åt det hållet mitt i den stora folkslakten? Överspant – gärna det, men jag skulle inte velat ha det annorlunda nu långt efteråt, vid s. k. mognare eftertanke.

*

I oktober 1915 hade Socialdemokratiska Ungdomsförbundets styrelse hos partistyrelsen anhållit om inkallande av en extra partikongress, eventuellt en folkriksdag, mot krigshetsen. Partistyrelsen dröjde med svaret, och under tiden växte oron bland arbetarna – man visste, att starka krafter var i arbete för att dra Sverige med in i kriget på Tysklands sida. Man visste, att den tyskfödda drottning Victoria inte bara, helt naturligt, hade sina sympatier hos sitt forna folk utan också hade demonstrerat dem under vistelse i Tyskland mitt under kriget. Det är – och var – en känd sak, att stämningen vid svenska hovet var utpräglat tysk. Jag har, som tidigare nämnts, själv långt senare haft tillfälle att läsa otryckta memoarer av en mycket hög officiell svensk politiker; han berättar, hur telegramnyheterna om tyska framgångar hälsades med jubel på Stockholms slott, medan meddelanden om motsidans framgångar, när sådana inrapporterades, enbart förlöjligades. Läget var allvarligt för Sverige, helst den svenska överklassens och militärens sympatier låg åt samma håll och finansens och industrins intresse ännu inte hade fått så stark inriktning västerut som vid tiden för det andra världskriget.

Erik Hedén, som var Social-Demokraternas kulturredaktör och visserligen mycket ensidigt engelskt inställd, skrev då en artikel i Stormklockan den 5 februari: ”Klart till storstrejk! Nu måste vi handla – eller gå i krig.” Han manade där till att skapa opinion för handling mot krigsfaran:

Må möte efter möte, arbetarkommun efter arbetarkommun, fackförening efter fackförening från Ystad till Haparanda själv diskutera saken och därtill mana partistyrelse och landssekreteriat till handlingens förberedelse!

Branting tog genast avstånd i Social-Demokraten, men ungdomsförbundets C.S. beslöt då inbjuda till en extra förbundskongress den 18-19 mars för att ”behandla och för sin del taga ställning till frågan om arbetarklassens ställning vid ett eventuellt krigsutbrott och därmed sammanhängande spørsmål”. Man inbjöd även till kongressen arbetarkommuner, fackföreningar och Verdandi-loger.

Nu sammanträdde den 22 februari partistyrelsens V. U. och LO:s ledning och beslöt ”på det kraftigaste varna partiorganisationer och fackföreningar” att på något sätt medverka vid den beramade kongressen. Den 31 mars sammanträdde de två ledningarna ännu en gång – sedan en mängd arbetarorganisationer redan hade givit kongressen sin anslutning – och förklarade, med 51 röster mot 4 (Ström, Vennerström, Fabian Månsson och Carl Lundberg), att ungdomsförbundets kongress saknade ”all befogenhet att tala å den organiserade svenska arbetarklassens vägnar”. Dessa allvarliga invändningar bidrog självklart i hög grad till att

stärka myndigheternas ställning till kongressen.

Denna kom emellertid till stånd på Folkets hus i Stockholm med sammanlagt 265 ombud för c:a 40.000 svenska arbetare. Ordförande blev Ernst Åström, Stockholm, och Algot Degerstedt, Arvidsjaur, generalsekreterare Karl Kilbom, sekretariat i övrigt: Elof Lindberg, A. Hermansson, Sven Larsson (sedermera Linderot) och August Andersson. Till redaktionsutskott valdes: Höglund, Nerman, Spak, Verner Hermansson, Elof Lindberg, Simonsson och David Flood. Som personliga gäster hade inbjudits: Erik Hedén, genom sin artikel i Social-Demokraten kongressens initiativtagare, redaktör Ivan Oljelund från Ungsocialistiska partiet, där han just skulle efterträda Hinke Bergegren som redaktör för partitidningen Brand, C. N. Carleson, Carl Lindhagen, Carl Winberg och Carl Lundberg.

Kongressen utfärdade ett manifest Fred till varje pris, för vilket Zeth Höglund åtog sej ansvaret. Till Karl Liebknecht sändes följande telegram:

I okuvlig tro på den nya Internationalen hälsar vi dess främste förkämpe. Hänsynslöst hävdande din personlighets krav blev du helt massornas man. I dag ensam har du i morgon en värld bakom dig.

Vi sände också telegram till de av tsarismen häktade socialistiska dumamedlemmarna. Debatterna hölls, så långt jag kan minnas, ganska försiktiga. Huvudsaken var inte vägran att göra krigstjänst utan påtryckning på arbetarrörelsens ledande män att genom hot från massorna hindra aktivisterna att dra in Sverige i kriget. Den ende som jag minns mera ingående rörde vid olagliga ting var Hedén, som kom in på frågan hur man skulle påverka militären att vägra göra tjänst. Oljelund hade infunnit sej febersjuk och gick opp i talarstolen enbart för att säga, att man kunde inte göra något mot kriget. Han var rent principiellt emot hela försöket att företa något.

För min del hade jag sökt gaska opp humöret till handling med en dikt Hellre dö på gatan, avtryckt i Stormklockan tillsammans med en redaktionell polemik mot Social-Demokraten som angivare, den 4 mars. Jag fann också stämningen på själva kongressen modstulen och anmälde mej till ordet för att säga några ord, som jag skrev ner på tre små lappar och som var rena fraser men som ändå välment ville säga, att det borde vara handling med vår fredskamp, inte bara ord. Men innan turen kom till mej tyckte jag, att det var fasligt lite att komma med, det också, och så strök jag mej från talarlistan.

Det mest utmanande i kongressens Manifest till Sveriges arbetande folk var tanken på ”organiserandet av en utomparlamentarisk massaktion till mötande av alla krigsplaner”: storstrejk och i nödfall ”en kamp av betydligt mera tillspetsad karaktär”. Mot en regering, som kastade ut Sverige i krig mot folkets och den sittande regeringens bestämda neutralitetsvilja, komme ”självklart alla förpliktelser ... att upphöra”.

Kongressen var alltså ett rätt moderat försök i Liebknechts och Zimmerwalds anda, ett försvar för freden mot en befarad kupp för att kasta oss ut i kriget. Men på aktivisthåll såg man rött. Redan tanken, att någon skulle vägra gå ut i ett krig, som någon maktägande arrangerade, väckte raseri. Svenska Dagbladet talade om ”landsförrådiska stämplingar”. Åtal beordrades, väl från den konservativa regeringen. Inte mot alla kongressdeltagarna, som ju borde vara lika skyldiga till det enhälligt antagna manifestet – som inte åtalades då! Nej, man valde ut tre: Zeth Höglund som ledare i förbundet och fredspropagandan, Heden, som på sitt sätt hade satt det hela i gång, och Ivan Oljelund, som inte hade det ringaste med saken att göra utan hade tagit avstånd från alla planer att hindra kriget! Men han var emot militarismen och kriget och togs väl med som ombud för ungsocialisterna. Åtalet skedde efter Staaff-lagarna, men vid första rättegångstillfället den 22 mars ändrade åklagaren stadsfiskal N. Valentin – på vems

ingripande? – sitt ansvarsyrkande till ansvar för anstiftan av stämpling till landsförräderi och Stockholms rådhusrätt med rådman W. Johansson som ordförande beslöt – häkta alla de tre anklagade.

När rätten efter en inledande förhandling plötsligt beslöt ta extra överläggning och de anklagade och åhörarna fick avträda, kom jag att ute i förrummet promenera tillsammans med Höglund. Han anade oråd för avbrottet och bad mej ta sin portfölj, man visste inte vad som kunde komma av den där överläggningen. Jag tog den och mycket riktigt, Zätas farhågor besannades. När vi åter tilläts träda in i rättssalen, förklarades han och de två andra utan vidare häktade.

Häktningarna slog ner som en bomb. Nu var det allvar. Nu kunde man vänta vad som helst. Men vi tänkte inte ge oss! Omedelbart tog ungdomsförbundets styrelse ett hemligt sammanträde på en plats på Söder, där ingen skulle kunna hitta oss. (Vår förbundsexpedition och Frams förlag var förlagda på Söder men flyttade på hösten samma år till Torsgatan to.) Jag var med och fick i uppdrag att tills vidare överta redigeringen av förbundsorganet Stormklockan. Dess i tryckpressen liggande nummer beslagtogs och åtalades.

Några nya häktningar eller andra åtgärder blev det emellertid inte, men polisen var oppe på Frams förlag och snokade igenom förbundets papper, och husundersökning gjordes hos alla de tre häktade. I Hedens hem fann man dokument med mystiska tecken, som ansågs synnerligen misstänkta. Man blev lite snopen, när tecknen visade sej vara grekiska bokstäver – Heden var grekisk vetenskapare och bokstäverna var avskrifter av gamla hellenska klassiker!

Det blev en långdragen rättegång med många poängar. Domare var under större delen av målet rådman J. Nordlöf, känd som en besvärlig figur, inblandad i flera rättegångar som part och officiellt varnad för olämpligt beteende i sin tjänsteutövning. Hans okunnighet i sociala frågor ställde till en del lustiga intermezzon. Så ville han göra ett nummer av en farlig och belastande utlandsförbindelse – man hade funnit namnet Kautsky på något papper. Nordlöf hade inte en aning om, att namnet bars av tyska socialdemokratins internationellt ryktbare teoretiker, och när han började förhöra om ”den där Kautsky”, måste man dra på mun bland de närvarande ungdomdemokraterna – de fyllde publikbänkarna. En mycket kostlig scen var det också, då ungdomsförbundets ledande ynglingar inkallade som vittnen stod runt domarbänkens bibel och med fingrarna på pärmen gick vittneseden med ljudliga röster.

Själv hade jag en liten trevlig roll i spektaklet. Vid ett av de sista rättegångstillfällena, den 19 april, höll jag på att bryta om veckans nummer av Stormklockan, då det plötsligt ringde. Det var advokat Wilhelm Hellberg, Zeth Höglunds försvarsadvokat.

– Kom opp till rådhuset genast!

– Vad gäller det nu då?

Jag fick onda aningar. Nu kanske det var min tur.

– Det får du se. Ja, det är ingen fara.

Jag skyndade till rådhuset, trängde mej fram i den med anklagade, rätt, advokater, vittnen och åhörare fullpackade salen och togs av Hellberg avsidet i ett fönster. Han visade mej tre påskrivna lappar lösryckta ur ett block.

– Känner du till de här?

Jo, det gjorde jag visst! Det var mina egna anteckningar till talet, som jag tänkt hålla i slutet

av kongressen för att liva upp stämningen men som jag så själv tyckte var bara fraser, varför jag strök mej från talarlistan. Där stod bl. a.:

Vi kan dock besluta för oss själva. – En målmedveten minoritet kan föra massan med sej. Här gäller närmast, att vi var för sej gör oss beredda till handling, att vi personligen avgör valet: för egen sak eller för andras? Vi kan naturligtvis inte svara för, hur vi förhåller oss, då krigshypnosen på allvar har börjat. – Vi bör handla nu, medan vi ännu har sinnena kalla. Dö för egen sak eller för andras? Är vi klara med den frågan rent personligt? Jo, kamrater, är bara vi som sitter här klara att göra vår plikt, då tror jag att skarorna ska tätna kring vår tanke. Då ska vi alltid, om vi har personligt mod, fastän vi bor häroppe i det avlägsna Sverige, kunna förmå mera, skapa signalen till något nytt, till en vändning i världskriget. Vi vet, att överallt ute i världen jäser det. Revolutionen – det kan inte förnekas – är i antågande. – Men framför allt vill jag säga er, kamrater: Här får inte bara bli en resolution. Kom ihåg, att det är inte sant vad Bibeln säger: »I begynnelsen var ordet.» Goethe har i Faust sagt: »I begynnelsen var handlingen.» (Referatet är Stockholms-Tidningens och inte alldeles korrekt.)

Ja, det var mina anteckningar, men hur hade de kommit hit? Jo, jag mindes: Jag hade kastat dem i en papperskorg på ungdomsförbundets expedition och där hade polisen förstås hittat dem vid razzian. Nu trodde åklagaren och rätten, att det var anteckningar till ett tal av Zäta, och det skulle bli ett avgörande indicium att fälla honom på, en slutbomb. Enligt åklagaren innebar skriften uppmaning till uppror vid krigsutbrott! Stilen hade verkligen en aning likhet med Zätas, så till vida att våra stilar minner om varann då jag skriver noga och Zäta skriver slarvigt. Zäta hade just hörts på lapparna och förnekat författarskapet, och sex av våra unglubbister med tjänst i eller intim kännedom om förbundets lokaler hade vittnat, att det inte kunde vara Zätas stil.

Hellberg smålog, när jag återlämnade lapparna. Nu ville han ha mej till vittne. Härligt! Hellberg begärde få höra mej, och det medgavs. Jag stegade fram och gick vittneseden. Att jag inte trodde på den spelade den gången ingen roll.

Rådman Nordlöf började förhöret:

– Känner vittnet Höglund?

– Ja.

– Känner ni honom väl?

– Ja.

– Sedan länge?

– Ja.

– Känner vittnet Höglunds handstil?

– Jadå.

– Se på det här och säg, om det kan vara han som har skrivit det. Han räckte mej de misstänkta papperslapparna. Hjärtat slog kraftigt av lust. Jag låtsades ett par ögonblick granska skriften.

– Nåå, kan vittnet säga, om det kan vara Höglunds handskrift?

– Nej, det är det inte.

Nordlöf vart missbelåten:

– Hur kan ni säga det så bestämt?

Jag höjde rösten och sa mycket sakta och tydligt, så det skulle höras i hela salen:

– Det kan jag så mycket mer som det är jag själv som har skrivit det!

Det gick ett sus av lättnad genom salen. Nordlöf hade fått nog. Jag fick gå. Närmare besked om mina skrivelser intresserade honom inte. Jag hörde honom muttra något om, att det kan vara farligt att säga mer än man blir tillfrågad om och att det finns något som heter ansvarig, smög en blick till Zäta och gick med kraftiga steg ut genom salen. Det var en av mitt livs gladaste stunder.

Senare på dagen vart jag nedkallad till detektivchefen Lidberg och närmare förhörd om mina lappar. Jag förklarade vad de hade varit avsedda till och att de inte hade kommit till användning, och så fick jag gå och det blev inga följder för min del. Detektivchefen försökte få det dithän, att jag åtminstone hade skrivit ”efter Höglunds eller någon annans diktamen”. Det var det Nordlöf hade antytt, när han misslyckades med lapparna.

Något som helst bevis för något brottsligt fanns inte hos de tre anklagade, men likafullt dömde Stockholms rådhusrätt fjorton dagar senare, den 3 maj, alla de tre för försök till förledande till landsförräderi: Höglund till 3 år, Oljelund 18 månader och Hedén 2 år, allt straffarbete. Dessutom ådömdes alla tre ett års vanfrejd efter strafftiden.

De oerhörda domarna väckte en våldsam storm av harm ute i folket, långt utöver arbetar-klassen. Ledande intellektuella vände sej till JO, och Branting tog opp frågan i riksdagen, där han vart nedklubbad för sin dom över domarna. Svea hovrätt mildrade något, till resp. 2 1/2 år, 15 och 8 månader. Högsta domstolen undanröjde slutligen, den 6 september, domarna för försök till förledande till landsförräderi och dömde efter Staaff-lagarna Höglund till 1 års fängelse och Oljelund till 8 månaders. Höglund berövades även sitt riksdagsmannaskap. Hedén frikändes. Vad man nu koncentrerade sej på var själva manifestet, och det kan formellt motivera den olika behandlingen.

Redan häktningarna hade utlöst kraftiga protester vid årets förstamajdemonstrationer, och efter slutdomarna anordnades en väldig demonstration den 10 september till Hornsbergs hage utanför Kungsholmen, där det deltog bl. a. 452 ombud och deputationer från 164 platser i landet. Här talade Branting, Sandler och Lindhagen men också Erik Hedén, nyss lössläppt ur fängelset. I den organisationskommitté, som hade planerat demonstrationen, medverkade utom vi från ungdomsförbundet August Säfström, Östen Undén, Ernst Wigforss och LO:s kassör Ernst Söderberg.

Ända in i polisen var man förvånad och illa berörd av domarna. En detektivman – nu avliden – stod oss rätt nära och var oss till nytta. En kvinnoorganisation bildades för stöd åt de häktades familjer. Ungdomsförbundet sände ut propagandavykort med bilder av Höglund, Oljelund och Hedén. Möten hölls mot domarna lite varstans, och flera personer ådömdes straffarbete och fängelse för uttalanden vid protestmöten eller eljes för fredsaktivism.

De häktade förhöll sej ståtligt. Särskilt Zeth Höglund, som hade det längsta straffet, tre år, framför sej. Han hade redan tidigare gjort en vacker insats för freden, suttit i fängelse för den i sex månader: då han 1905 tog ansvaringskapet för ett flygblad Ned med vapnen!, riktat mot planerna på krig med Norge. Han satt nu först i rannsakningshäkte på Kungsholmen och sedan på Långholmen, följd av sympatier och beundran från tusenden och alltid på gott mod då man hälsade på honom. Ofta eljes har Zäta visat sin styrka men alldeles särskilt den gången visade han styrka och kamphumör, egenskaper som gav honom en så naturlig tillgivenhet och

sådan självklar ledande ställning bland oss. Han har aldrig varit rädd om eget skinn, alltid tagit sina personliga risker utan att ifrågasätta annat.

När vi startade Politiken.

Häktningarna i samband med fredskongressen kom att påskynda utgivandet av den dagstidning, vi vänstersocialister en god tid hade planerat. Egentligen var idén hela två år gammal. Det framgår av ett brev från Zeth Höglund den 9 maj 1914:

Vi, några stycken (Lindhagen, Carle, jag m. fl) går havande med planer att starta en varannandags-event, vartredjedags socialistisk tidning, utgiven från Stockholm. Vad sägs om det? Jag tror Lindhagens namn skulle skaffa den många prenumeranter. Starten borde ske omkring i augusti – som ett mene tekel till partikongressen. Luften börjar bli så kvalmig nu, att man kan snart inte härda ut längre. Det är en allmän känsla härnere. Rosén och Lindberg i Luleå var mycket livade för företaget. Jag talade med dem, när jag nyss var däruppe.

Att börja med ämnade man reorganisera Vänsterföreningen och utge ett programblad omkring pingst. Därav vart nu intet, och så fick tidningstanken ligga till sej. Efter krigsutbrottet kändes behovet av en radikal socialistisk tidning än starkare. Den 4 januari 1916 finns en notis om saken i min dagbok:

Och gud vet, hur det går nu med vår dagliga tidning. Wilhelmsson, boktryckaren, var pigg värre i början, men nu, när det skulle bli allvar, krånglar han. Z. och jag har emellertid beslutat, att vi ska handla raskt. Förmodligen gör ungdomskongressen en stor antiaktivistkongress i mars och några dagar förut skulle vi ha Politiken startad.

Namnet var alltså redan klart. Vad den gode Wilhelmsson hade att invända vet jag inte numera, någon säkerhet ville han förmodligen ha. Den 4 februari kunde jag anförtro dagboken:

I kväll beslöts Politikens födelse på ett sammanträde hos Saxon med S., Wilhelmsson, Winberg, Z. och mej. Saxon hade räknat med minst 75 000 kr. startkapital men fick ge sej för vår mer ungdomligt viljestarka om 10 000 och lovade i alla fall satsa sin tusenlapp. Vi har de 10 000 klara: Wilhelmsson 3 000, Lindhagen 1 000, kaptan Ingmanson 1 000, Saxon 1 000, jag 2 000, Ungdomsförbundet 2 000, Kilbom 500, Ljungberg 500=s:a 11 000. I morgon nytt konstituerande sammanträde med Ström, Lindhagen m. fl. Så börjar vi i mars, troligen 15, helst i. I redaktionen utom jag förmodligen Kumlien (Gojim), som har en god penna. Senare även Sköld, men i avvaktan på honom Z. ett par timmar dagligen t. v. Så ser då en av de 50 idéerna (nr 46) ut att realiseras.

De 50 idéerna var en lista på diverse planer, som jag hade skrivit opp i december 1915: litterära, journalistiska, politiska och andra uppslag, uppslag som kanske skulle räcka ett halvsekel. År 1918 hade jag dem ytterligare utökade till 68. Nå, några av planerna blev efterhand verklighet. Att man inte hann med alla är beklagligt och numera är det för sent, men det kan inte hjälpas.

För att återgå till idé 46 var det aldrig meningen, att jag skulle bli fast redaktör för Politiken. Zäta var självklart den som skulle ta rodret, jag bara tills vidare. Fredskongressens efterspel försköt perspektivet. Vi kunde inte sätta igång med tidningen till kongressen i mars och det såg besvärligt ut också i april, men så kom häktningarna och då måste vi slå till, hur ofärdiga vi än var. Det hölls sammanträde på sammanträde, och så kom äntligen, den 27 april 1916, första numret av Politiken, betydligt försenat, eftermiddagstidning men färdig först på kvällen. Märkligt var, att vi hade kunnat hålla tyst med saken så länge. Först den 22 april hade Dagens Nyheter fått nys om den och upplyste, att en ny vänstersocialistisk tidning skulle utkomma inom kort från G. W. Wilhelmssons officin, som tryckte Stormklockan.

Politiken var att börja med en liten behändig tidning, fyrspaltig, formatet ungefär som våra dagars aftontidningars, och stilen kompakt som deras, dock inte av pappers- men av penningbrist. Den hade bara 8 sidor. Utgivningsdagarna var tre: tisdag, torsdag och lördag.

Rykten kom genast i svang, att där var västmaktskapital bakom Politiken. De spreds t.o.m. i utlandet. Den tyska B.Z. am Mittag påstod, att det var Henry Ford som betalade fiolerna – han var i någon mån på tapeten genom sin förut omnämnda fredsexpedition till Europa. B.Z. uppgav, att han komme att finansiera en daglig tidning i Stockholm med mobiliseringsstreck på sitt program. Men från Ford fick vi aldrig en cent och inte från någon annan amerikansk eller europeisk mångmiljonär – socialdemokratiska pressen antydde en svensk miljonär. Inte heller fick den liberale riksdagsmannen kaptan Ingmansson något med tidningen att göra. Han var planerad, det syntes i dagboksutdraget nyss, väl av Ström eller Zäta, men tycks ha dragit sej. Personligen kan jag inte minnas att han kom med i sammanhanget.

Vad hade nu Politiken att bjuda på för linjer? Mottot var ”Bröd, frihet, självansvar”, Lindhagens program. Det första numret hade en av redaktören skriven anmälan Till Politikens läsare, vari citerades en sats från Social-Demokratens första nummer 1885: ”Social-Demokratens uppgift skall bli att skoningslöst avslöja alla de fel, som vidlåder det nuvarande usla samhällstillståndet” och gjordes gällande, att den socialdemokratiska rörelsens ledning inte längre representerade det programmet:

Den representerar i stället som de flesta ledningarna ute i den av kriget sprängda Andra Internationalen en ledarnas socialism, som icke längre har den gamla kontakten med de djupa leden, som med förmynderskap vill leda massorna och som låter socialdemokratins väldiga kamptanke och strävan till ett nytt, ett rättens, ej klassväldets samhälle sina ut i kompromiss- och befodringspolitik.

Där påpekades så majoritetens i riksdagsgruppen behandling av minoriteten, den s.k. munkorgslagen eller disciplinstadgan, och partipressens stängning för oppositionens inlägg. Att nu omedelbart skapa en stor tidning för partioppositionen hade varit ogörligt, men bättre en liten än ingen tidning alls. Politiken syftade ”i främsta rummet att bli ett uttryck för de nya strömningar ute i världen och arbetarrörelsen, som annars är så gott som hemlösa i svensk arbetarpress”:

Politiken kan icke framträda med stora löften. Den kan ej lova mer än att bli ett organ för den ärliga viljan att efter måttet av sina krafter kämpa socialismens kamp för människornas frigörelse närmast i anslutning till de av internationella och svenska partikongresser utstakade linjerna.

Tidningens program kan i korthet uttryckas så: politisk och ekonomisk rättvisa åt det arbetande folket i stad och på land samt detta folks uppfostran på samma gång till pliktuppfyllelse och självförsvar.

Några aktuella detaljfrågor framhölls särskilt: Avväpning enligt det Vennerströmska tillägget till partiprogrammet: ”Avväpningen är det väsentliga, som man med all kraft måste eftersträva.” Och:

Tidningen arbetar vidare för författningsrevision: republik, enkammarssystem och fullständig demokrati, mot byråkratismen – inte endast det borgerliga ämbetsmannaväldet utan även den lika farliga funktionarismen inom de folkliga rörelserna själva, för rusdrycksförbud, frihandel, jordens återbördande åt folket, kvinnans frigörelse, Kooperationen, bildningsarbetet, folkhygien samt andra folkliga rörelser, varvid den överallt vill bemöda sig att ärligt träda i bräsch för det nya och förföljda.

Det var ingen dålig medarbetarstab, som tidningen i sin anmälan kunde presentera:

riksdagsmännen Carl Lindhagen, Z. Höglund, Fredrik Ström, Ivar Vennerström, Fabian Månsson, Carl Winberg, redaktörerna C. N. Carleson, K. Kilbom, Elof Lindberg, Mauritz Västberg, Gojim, fil. dr Birger Nerman, författarinnorna Frida Steenhoff och Anna Lenah Elgström, fru Kata Dalström, redaktör Hasse Zetterström, författarna Carl August Bolander, Pär Lagerkvist, Erik Lindorm, Hannes Sköld, Dan Andersson, Bernhard Bengtsson, artisterna Erik Lange, Eigil Schwab, Einar Nerman, Edvard Hald, Ivar Starkenberg, Nils Svahn samt dessutom kända socialistiska pennor inom den utländska socialdemokratin.

Om tidningens redaktör i utarbetandet av denna anmälan hade tagit hänsyn till de olika riktningar, som intressenterna representerade – och man känner nog igen både Lindhagen och andra – så kunde han avsluta med ett helt eget lyriskt framtidsperspektiv, där även hans älsklingsdiktare Orvar Odd var med och lånade tidningen eld:

I förhoppning alltså att erhålla det påräknade stödet från allmänheten lovar Politiken inga stordåd men en ärlig kamp och en oböjlig optimism i denna kamp. Ur den natt, som nu ruvar över jorden, måste dock en gång gry dag. De öron, som vill höra, anar redan morgonvindar över Europa. Det härskande blods- och skräckväldet kan ej bli beständigt. Vi alla, som är förvissade därom och som tror på mänsklighetens eviga framåtskridande trots allt, vi kan med tillförsikt göra till våra gamle Sturzen-Beckers manligt livstroende och ungdomligt kampglada ord:

”Det går tillbaka ... *Nej, det går framåt.*

Det går *ändå* framåt, vad helst som sker!”

Politikens första nummer hade förutom diverse smärre gods en artikel ”Skiljovägen” av Carl Lindhagen, där han talade om de nya vägar som öppnade sej för alla, då som alltid: till privatlivet, till taburetterna, till idealen, en utrikeskrönika ”Nära och fjärran” av C. N. Carleson, ett referat av sista rannsakingen i ”förräderi”-processen, advokat Hellbergs slutinlägga för Höglund och Oljelund och en kampglad hälsning till Politiken från Z. Höglund i Kungsholmenhäktet.

Politiken fick ett blandat mottagande. Den officiella socialdemokratin var givetvis missnöjd, den borgerliga pressen däremot var delvis uppmuntrande, man hade ju inte direkt något emot splittringen i arbetarrörelsen. Nykterhetspressen var vänlig, Politiken var ett bergfast säkert nykterhetsorgan. Säningsmannen var också vänlig. Men Saxon drog sej snart, sedan vi fått en liten kontrovers. Han begärde få in i tidningen en längre artikel mot vaccination, klippt ur Säningsmannen, och när jag inte ville ta opp spalterna med debatt – till på köpet ett klipp – om en så ovidkommande fråga, tog han sin hand ifrån oss. Därtill medverkade också, att jag här – som förut i Nya Samhället och lika egenmäktigt – hade infört talspråkets verbformer och en nystavning å la på sin tid Nya Samhällets, d.v.s. de stumma tecknen bort i dj, gj, hj och lj samt l i karl och värld. Om stavningen blev det för övrigt en del debatt, där även Erik Hedén uppträdde på kärandesidan.

Andelsföreningen Politiken konstituerades den 7 juni, då i styrelsen invaldes: Karl Kilbom, Ferdinand Lundkvist, E. Norén, Axel R. Svensson, V. Wickberg med Oskar Samuelson och Fritiof Ekman som suppleanger. Tidningen hade som ekonomichef till att börja med Ernst Åström, en av våra bästa agitatorer, sedermera förstakammarledamot för vänstersocialisterna, en särdeles gedigen man och stor humorist men inte någon driven tidningsekonom. Dessutom hade han förtvivlat lite ekonomi att röra sej med. Det som hade utlovats, 11 000 kr., kom inte in allt, och visserligen hade den genomhygglige Wilhelmsson lovat oss god kredit, men han kunde ju inte trycka hur länge som helst alldeles gratis. Stackars Wilhelmsson, han förlorade nog med tiden åtskilliga tusenlappar på oss, liksom han tidigare och väl även senare förlorade

på annan ideell verksamhet – han var den gamle idealisten-veteranen i arbetarrörelsen, den verkliga demokraten, en hedersman som ytterst få. Men han tillhörde gamla tider, sprang själv ute på stan med sina växelaffärer i en portfölj och saknade alla i vår tid så viktiga chefsegenskaper. På sitt kontor Riddargatan 17 hade han en trådmager sliten kassör, som verkade klippt ur en Dickens-roman, och ett kvinnligt biträde.

Jag hade som redaktör för tidningen att börja med ingen redaktionell hjälp, fick vara redaktör, redaktionssekreterare, korrekturläsare, notischef, springpojke och allt. Om en tid, i början av juni, kom en ung journalist Gustaf Rosendahl från tidningen Kalmar, en gedigen, allvarlig ung man, som emellertid slutade för sjukdom efter ett par månader och inom kort avled. Så kom Jalmar Wiksten till hjälp, Fikon kallad, men han vart mobiliserad den 1 augusti. Så kom Bernhard Bengtsson, märket Bes, tidigare typograf, senare känd som kåsör i Social-Demokraten. Korta gästroller på redaktionen gjorde Claes Lindquist och måleriarbetaren Helge Åkerberg, den senare tidningens juridiske ansvarig. Från början skulle jag ha dagligt biträde av Kjell Kumlien, pseudonymen Gojim, en herre som var skarp som kåsör men tydligen inte road av rutinarbetet på tidningen, för han försvann varje dag efter ett par timmar. Kanske reglerade han så sin inte överdrivet stora lön. En vacker dag lämnade han för gott, skällde ut mej för att han hade för lite betalt och gick. Jag stod häpen. Han var inte i min tjänst, och jag hade själv knappast någon lön alls. Mina utlovade 2 000 kr. till tidningen kunde jag inte klara kontant på en gång utan satsade 800 genast och gick sedan för halv lön – halv mycket blygsam lön – tills jag hade levererat återstående i 200. Men också den halva lönen var det rätt svårt att få ut. Den 11 december 1916 har jag antecknat: ”Häromdagen tog jag tjänstledigt från Politiken. Måste hjälpa opp affärerna. Har hittills bara fått en veckolön.” Och den 18 mars 1917 har jag en uppgift, att jag från starten fått summa 180 kr.

Detta inte för att skryta men för att visa, hur fattigt Politiken hade det, hur dåligt det var med de påstådda amerikanska dollarna. Ekonomichefen, först Åström och när han slutade Simon Simonsson, sedermera stadsfullmäktig och kommunalpolitiker i Stockholm, tyckte förstås, att jag klarade mej ändå, hade mina föräldrar att äta hos och kunde tjäna en tia då och då på ett föredrag eller en dikt, t.o.m. några hundra på en bok. Jovisst. Exempelvis redigerade jag första årgången av Folkkalendern på Frams förlag, 1916. I praktiken blev det min far som fick betala mitt revolutionära arbete i Politiken. Men efter fjorton månader slutade jag, då hade jag betalt in 2 000 kr. och orkade inte mer. Dessutom var det sommar .. .

Jag bör tillägga, att tidningens juridiske ansvarig Helge Åkerberg tyvärr fick ta fem månaders fängelse för Politikens smädelse i två fall av ”förräderidomarnas” rättsordförande rådman Nordlöf.

Alla de namn, som utlovats som medarbetare, kom inte att synas i spalterna men de flesta och därtill en del andra, som sedermera skulle bli bekanta som journalister eller författare: så John O. Ericsson, Dinar Annas (Hugo Vahlberg) och Sven Jacob Westberg. Lindhagen och Carleson skrev flitigt. Fredrik Ström publicerade i Politiken en värdefull serie porträtt av socialdemokratiska politiker: ”Kämpar som jag mött.” Carl August Bolander gjorde i en serie porträttskisser ”Moderna diktare” tidningens läsare bekanta med en då mindre känd svensk författare Hjalmar Bergman och flera utländska diktare, som Andersen-Nexö, Enrico Dalgas, Bertel Gripenberg och Richard Dehmel. Han skrev också recensioner. En trägen litterär medarbetare var Ragnar Jändel, som hänfört hyllade den socialistiske martyren Z. Höglund och i övrigt bidrog med revolutionär lyrik. Även Harry Blomberg skrev dikter i samma anda. Utifrån den kämpande internationalen kom där tidigt artiklar, så av Karl Radek.

Motsättningen var stark mellan vänster- och högersocialister, mellan Politiken och Social-Demokraten, men det var dock inte värre än att vid 1916 års arbetarfest på Stadion den 27 augusti en politisk fotbollsmatch i all gemytlighet kunde utspelas mellan de två tidningarna. Inför ett fullsatt Stadion sammandrabbade där två utvalda elvor med Per Albin Hansson som högerlagets kapten och Politikens redaktör som vänsterlagets. Per Albins lag vann med 2 mål mot 1. Det hade en stadig målvakt i barrikadskalden Hjalmar Larsson och en utomordentlig forward i hans unge son Arne, springpojke i Soc.-D., som gjorde bägge målen. Insatserna av Per Albin själv, Sigfrid Hansson, Gustav Möller och Gottfrid Björklund var inte så remarkabla. På vår sida kämpade bl. a. Ernst Åström och Martin Andersson, den bekante göteborgske rabulisten. Vi hade en duktig forward i Nisse Björkman, som gjorde vårt enda mål. Jag var nära att göra ett – eller tyckte mej vara det – men just då kom det kramp i mina ben och likaledes i min bror Birgers. Han var också med oss på vänsterkanten. Olyckan var, att vi vänstermän hade tränat några dagar förut och inte begripit, att man inte får göra det så nära inpå. Vi tränade på Hammarby idrottsplats oppe på Söder. Där hade vi också en dag några av motståndarna oppe och då blev Arthur Engberg ”justerad”, så han inte kunde vara med på Stadion utan måste remplaceras.

*

I slutet av 1916 hade jag börjat söka mej till mera ingående studier av nationalismen från socialistisk synpunkt. Jag hade tidigare sökt analysera den i boken Kina åt kineserna. Nu ville jag ha den belyst hos de socialistiska teoretikerna, sedan Internationalen hade släppt sin självklara internationalism. Strax före jul kom det ett tillfälle till en intressant debatt i ämnet, på Marx-sällskapet, en krets som hade Arthur Engberg till ledande man. Där hölls den 21 december en diskussion om nationalismen från socialistisk synpunkt. Utom Engberg och i någon mån jag deltog C. N. Carleson, Gustav Möller och Ernst Wigforss. Engberg och Möller fann jag främmande för min syn på ämnet, men Wigforss, som jag här träffade för första gången, var jag glad åt och därtill imponerad av. Han hade också mer än andra sysslat med problemet och 1915 utgivit sitt arbete Världskriget och världsfreden, ett verk i tre delar, som jag hade läst med stor behållning.

När jag 1918 utgav Folkhatet, fick jag också hjälp av Ernst Wigforss, som förlaget anmodade att som sakkunnig granska mitt arbete. Ur ett par brev av honom, vilka i övrigt berör detaljer, tillåter jag mej återge några satser som belyser hans frihetssinne:

I vissa punkter gå våra meningar nog isär. Men det har ingenting här att göra. Jag håller rätt lite på nationaliteten, däremot ganska mycke på den nationella friheten, liksom annan frihet. Och så länge Kaisern kan få sina proletärer att undertrycka andra proletärer, ser jag ingen annan råd än att dessa få slåss mot sina tyska bröder. Tag bort alla härskande klasser, så ska jag inte bry mej mycke om på vilken sida om gränsen jag bor. Men som det nu är pinas jag av tanken på ett tyskt genombrott i väster och kan inte önska att de franska o. eng. proletärerna kasta ifrån sej vapnen liksom de ryska. – Men det var i förbifarten, och det är ting, som inte kan avgöras genom diskussion. Di bottnar djupare – var vet jag egentligen inte. Liksom man inte vet det om de flästa ting, som man verkligt lever på och skulle kunna dö för. –

För övrigt gläder mej slutet av din bok särskilt därför att du betonar den nationella socialismens otillräcklighet, jag menar den ekon. soc. statens. Den skulle inte göra slut på konkurrensen och alltså från dina utgångspunkter inte håller på kriget. Från denna sida drives jag själv att bli mera kritisk mot statens exklusiva reglering av ekon. och till mera »syndikalistiska» idéer, om man så vill. Men också till arbete för internationalismen före socialismens förvärligande.

Jag tror på arbetareklassens förmåga att till en icke obetydlig grad bestämma kursen och styra

politiskt, innan den har makt – och innan de ekon. möjligheterna finnas – att omskapa samhället till ett socialistiskt. Är det mot marxismen? Det får vi – och världen – reda ut praktiskt under de närmaste årtiondena. Jag tror trots allt på framtiden, och inte bara på en avlägsen. Hatet dör fortare än vi tror, även om det inte dör fort nog. Och socialismens seger – olika arter av socialism – är oundviklig, även om jag inte tror, att den i Västeuropa kommer efter ryskt mönster. Jag hoppas alltså få leva och få se.

Ernst Wigforss' här yttrade ord är onekligen mycket intressanta med hänsyn till hans senare politiska gärning. Jag tror, han alltjämt står för dem, och hoppas, han ursäktar att jag har publicerat dem.

Jag hade tagit tjänstledigt ett tag – alldeles som jag i min ständiga oro gjorde då och då i Nya Samhället – man hade ju så fördömt mycket saker och uppslag att arbeta på. Men ledigheten vart inte mycket av, då jag i alla fall blev tvungen att skriva i nästan varje nummer av Politiken. Hannes Sköld vikarierade för mej. Till nyår 1917 skulle tidningen bli daglig. Då skulle jag också få en första verkligt driven redaktionssekreterare, Enoch Friman från Halmstad, uppsårad av Kilbom.

Det var ett bitande kallt nyår 1917, ett midvinterhelvete, och hur jag än älskade kyla så vart det här lite för mycket. Och därtill satte nog också trötthet sina spår i arbetet, hur ung man än kände sej. Men det var inte värt att grubbla. Den här vintern och våren skulle Politiken och de socialistiska studierna odlas, och vad sedan kom lämnade jag därhän. ”Inte blir det journalistik”, skrev jag i dagboken. ”Kanske författeri och studier. Jag behöver fördjupa mej, och det gör jag inte i spaltfyllnadsarbete.”

Jag rekvirerade hem och läste flera arbeten av den österrikiske marxisten Max Adler. ”Men kan jag hålla på med sånt i 10 år, till jag blir 40, till jag blir 50? Fast man behöver ju inte bli så gammal.” Jag läste dessutom en hel del skönlitteratur: bl.a. Karl Östmans sista bok Den breda vägen, Robert W. Services krigsdikter, Martin Kochs Guds vackra värld. Jag njöt av att läsa och tröttnade igen på politiken, både den med stort P och den med litet; kom bara Zäta ut, skulle han få överta tidningen:

Om jag med glädje lämnar Politiken i Z:s händer, ifall han vill ta den, så är det i medvetandet om att jag saknar politiska ledaregenskaper och alls inte har någon äregirighet åt det hörnet. Och förresten behöver jag några års lugn. Nerverna börjar säga ifrån. Blir det nya partiet något liknande det gamla, så är det på tiden att alldeles dra sej undan – i väntan på något ännu nyare. Beträffande Politiken förefaller det mej ibland som man tycker det är bra att ha mej där därför att man inte behöver bekymra sej om att betala mej nån lön. Men jag ska inte vara misstänksam. Ryckvis har jag det vårgladaste intresse för tidningen, men dessemellan är jag likgiltig. Det är väl fysisk trötthet. Man kan inte hålla på hur många år som helst utan vila.

Jag inbillade mej, att vad som höll på att ske med mej var den begynnande stadgningen, jag höll kanske på att bli man från pojke. Fortfarande hade jag mina funderingar på äktenskapet. Men man fick inte ”drumla omkull i sinnena”. ”Vår tid är inte smekets utan kampens. Nästa generation får bygga lövsalarna.”

*

Nyåret 1917 sa Ernst Åström opp sej som ekonomichef för Politiken, han hade tydligen också svårt att få ut någon lön. Lyckligtvis hade han en cigarraffär på Regeringsgatan att leva på, där hans vackra rara fru Fanny skötte expedieringen. Och den lönade sej utan tvivel bättre än ekonomichefsplatsen i Politiken. Jag funderade också på att säga opp mej, fast jag inte hade någon cigarraffär. Men jag hade fått en översättning, den flamländske författaren Charles de

Costers roman Bröllopsresan, för ett litet tillfälligt förlag, Bokförlags A.B. Svea, som jag klarade mej bra på. Den gav svindlande summor, 20 kronor om dagen för några timmars arbete. Som helhet 400 kronor.

Till Politikens dåliga affärer bidrog i första hand, att tidningen hade ytterst svårt att få några annonser och att den hade så liten upplaga. Ernst Åström hade för mej uppgivit 7-8 000, men Simonsson, som kom efter honom, hade räknat bättre och fått siffran 5-6 000. Det var inte mycket att bygga på.

*

Så kom äntligen det första stora tecknet till en vändning i världsläget: den ryska marsrevolutionen! Det murknade tsarväldet ramlade, och det gick ett sus av befrielse genom hela mänskligheten. Vi vänstersocialister, zimmerwaldare eller vad vi kallade oss, jublade. Poeten Nerman var i sjunde himlen och skrev hänförda anapestrytmer om solen som hade gått opp i öster: ”och där ska ju solen gå opp!”

Ryssland – mycket hade det inte sagt mej förr. Det var en främmande värld. Dess litteratur kände jag obetydligt. Jo, lite Tolstoj och Gorkij förstås, liksom något Gogol, och så ägde jag och hade jag läst Rafael Lindqvists översättningsurval Ur Rysslands sång, Krapotkin och lite Andrejev. Dostojevskij hade jag försökt mej på men inte orkat med. Det var mej rent motbjudande att läsa hans primitivism, abnormitet och svarta vidskepelse. Överhuvud bjöd det emot med primitiviteten i den ryska kulturen. Givetvis förstod jag dock, att Dostojevskij är en genial författare.

Men med 1905 och med Lenin i Zimmerwald hade Ryssland börjat bli något annat, och nu våren 1917 började det stiga fram som en ung frihetskämpe i mänsklighetens ledning!

Ett par dagar efter marsrevolutionen höll Ellen Key i Frisinnade studentklubben i Stockholm ett föredrag om det stora omslaget. Talet, som varade i två timmar, fick inte refereras. Det åhördes andlöst av klubbmedlemmar och gäster, bland de senare T. Nerman, som meddelade sin tidning kontentan av talet i alla fall: att Ellen Key, nedtryckt av kriget, inför det nya i öster åter reste huvudet i tro på framtiden. Och hon manade ungdomen att vara internationalismens ideal trogen.

Internationella Socialistiska Kommissionen i Bern sände ut ett manifest: ”Leve den sociala revolutionen!” Och på Zimmerwalds melodi skrev Politiken:

Det nationella kriget ute på fronterna är på upphällningen. Det nya, internationella, mullrar redan alldeles inpå oss. Släpp lös stormen! Den ska rensa likluften. Våra fötter stampar av otålighet. Bryt de diplomatiska förbindelserna med våra fiender! *Giv oss kriget!*

Det sociala kriget nämligen! Dagen efter den, då detta skrevs, gick Förenta staterna med i staternas krig och avgjorde det.

Jag höll den internationalistiska linjen i Politiken trots Amerikas inträde i kriget. Skrev den i i april en ledare Demokratiska illusioner, där jag på frågan: ”För Tysklands fiender ett frihetskrig?” svarade nej och la fram min syn på nödvändigheten av ordnad världshushållning som världsfredens grundval:

Även om vi finge socialistiska nationalrepresentationer, så vore fördenskull inte kriget omöjliggjort. Tvärtom bleve det då mer än nu ett folkkrig. Så länge national-indelning och national-ekonomi råder, kan man dupera massorna, kan man skapa kriget. Först den dag socialismen på allvar segrat, d.v.s. en internationell socialism som genomfört *en enhetligt ledd, internationellt organiserad världsekonomi*, först den dagen kan vi vara fullt lugna för krigsspöket.

Men, tillade jag, dit kommer vi först genom internationell massaktion i klasskampens tecken för den internationella sociala revolutionen.

*

Och nu började de runt hela jorden kringspidda ryska revolutionärerna förbereda sin hemresa, och under våren 1917 strömmade de hem, från Sibirien och från utlandet, för att bli med och bygga ett nytt Ryssland.

Den 13 april kom Lenin och hans grupp från Schweiz genom Tyskland i det beryktade slutna tåget med tyska generalstabens medgivande – den räknade med att hans nedrivande arbete i Ryssland skulle gagna Tyskland. En vecka tidigare hade han presenterats i Politiken i text och bild. Nu kom han med svensk färdledare: Otto Grimlund hade från vänstersocialisterna sänts ner att möta honom i Sassnitz och hade följt honom hela vägen. Han skulle nu också mötas på stationen av de våra, och eftersom Zeth Höglund satt i fängelse och Ström var borta, jag vet inte var, blev det Lindhagen och jag som fick den historiska uppgiften att gå ner till Centralen.

Tåget kom in vid 10-tiden, något försenat. På fråga för Politiken om sina närmaste planer svarade Lenin:

– Det viktigaste är att komma till Ryssland fortast möjligt. Varje dag är dyrbar.

Han talade om, att allehanda regeringssvårigheter hade gjorts, både från ryskt och andra håll, för resan.

Lindhagen sa inte mycket, han hade sina linjer, som ju inte alls var Zimmerwald-vänsterns. Och vad jag resonerade med den märklige gästen, där vi travade iväg till hotell Regina vid Drottninggatan, som hade rekviderats för några timmars sammanträde, det har jag inget minne av. Förmodligen var det Lenin som förde ordet och frågade om, hur vi zimmerwaldare i Sverige arbetade. Intervjuer med honom brukade bli kontraintervjuer.

På Regina ordnades alltså ett sammanträde med ryssarna och oss från partivänstern: Lindhagen, Ström, Carleson, Kilbom och jag. Ett telegram skickades omedelbart till Zäta i rannsakningshäktet: ”Var hälsad snart åter till friheten och striden! För ryska och svenska vänner: Lenin, Ström.”

Sammanträdets stora fråga blev underskrivandet av ett dokument, vari vi svenskar uttalade vår förvisning, att Lenins resa genom Tyskland icke hade något att göra med någon hemlig samverkan med Kaisers generaler utan var fullt juste – Lenin hade redan från motståndarhåll i och utanför Ryssland utsatts för misstänkliggöranden för resan. I uttalandet, som före avresan hade signerats av fem socialister – Paul Hartstein, Tyskland, Henri Guilbeaux, Frankrike, Bronski, Polen, Fritz Platten, Schweiz, och Arvid Hansen, Norge, hette det:

Utan att i ringaste mån betvivla, att tyska regeringen därvid spekulerat i stärkandet av de antikrigiska tendenserna ensidigt i Ryssland, förklarar vi ..., att det varit inte endast våra ryska partivänners rätt utan deras plikt att anta det tillfälle att resa till Ryssland som beretts dem, och önskar lycka till med den sociala revolutionen!

I förlitande på riktigheten av dokumentet skrev nu Carl Lindhagen, Fredrik Ström, C. N. Carleson, Karl Kilbom och T. Nerman också under det. I en bok Lenin av David Shub, i ge, som jag läser samtidigt med korrektur på här föreliggande Allt var rött, uppges, att Lenin skulle ha tagit emot över 50 miljoner guldmärk av tyska regeringen. Jag har ett minne av rykten, att den tyske socialdemokraten Bernstein skulle ha påstått detta. Är uppgiften sann, ställer den självklart både Lenin och hans parti i ett nytt ljus. Vi svenska vänstersocialister

handlade i varje fall i god tro.

Redan samma eftermiddag for Lenin och hans vänner vidare norrut med Haparanda-tåget kl. 18.17. Bortåt ett hundratal personer, ryssar och svenskar, med röda revolutionsemlen hade infunnit sej på Centralen. Där konfererades och hurrades. I ett fönster såg man Lenin. Strax före tågets avgång tog en armenier ordet och höll ett entusiastiskt tal för internationalismens omutlige talesman. Så ljud Internationalen från av rörelse darrande läppar, berättar Politikens referat, som jag nog kan ha författarrätt att här utnyttja. Från de fullpackade tågfönstren fladdrade små röda flaggor. Sorl och sång ljud som en återklang från revolutionsbruset i öster. Vid första rycket i tåget utbragte svenskarna ett leve för revolutionen, och det besvarades hänfört av ryssarna. Under ett obeskrivligt jubel och ömsesidiga rop ”da svedanje” (farväl) ångade tåget bort med de män ”som snart ska ta del i ledningen av det stora, befriade Rysslands öden”, slutade Politikens referat.

Nog anade vi, som var med, att vi hade snuddat vid världshistorien, men ingen kunde ana, vilka konsekvenser av världsomvälvande art som skulle följa med den lilla skaran, som i de svenska tredjeklassvagnarna utan sovplatser rusade norrut i den svenska vårnatten.

Vänsterpartiet födes.

Motsättningen mellan fraktionerna i den svenska arbetarrörelsen skulle inte mildras. I stället skulle revolutionsåret 1917 stimulera den fullständiga organisatoriska brytningen.

Fjorton av partiets riksdagsmän hade funnit det omöjligt att underkasta sej gruppsolidariteten på flertalets villkor och bildat en egen vänstergrupp. Den 28 mars 1916 föreslog Fredrik Ström i partistyrelsens V.U. ”en skilsmässa i godo mellan de stridande riktningarna inom partiet”. Men V.U. uttalade sej däremot. Ett liknande förslag av riksdagsgruppens minoritet den 12 april förkastades också, och så fortgick utvecklingen till klar brytning. I maj gjorde partistyrelsen ett uttalande mot oppositionens ”söndersprängningsarbete”. Det föranledde Fredrik Ström att avgå som partisekreterare – han efterträddes av Gustav Möller – och Fabian Månsson och Ivar Vennerström att lämna partistyrelsen.

Tanken att bilda ett eget parti var inte alldeles ny hos oss på vänstersidan. Socialdemokratiska partiet skulle i februari 1917 hålla sin tionde ordinarie kongress, och jag hittar i min dagbok för den 14 januari en uppgift, tydligen erhållen från Ström, som förutsåg att partiledningen skulle få en överväldigande majoritet i mandat men att vänstern kunde räkna med 40 % bland väljarna. Det heter vidare: ”Att det spricker räknas nu allmänt med på vårt håll.” Dagboken ger samma 14 januari också ett privat mötesprotokoll:

I eftermiddag hade en del ledande vänsterfolk förberedande möte å Garantiföreningen Politikens lokal, jag kan ju anteckna namnen för framtida partihistoriografer: av riksdagsgruppen Ström, Lindhagen, Vennerström, Winberg, Fabian, Skaréen, ungdomsförbundets styrelse Åström, Kilbom, Samuelson, Wiksten, från Politiken Simonsson, Aug. Carlsson, Lindquist och jag.

Debatten gällde oppositionens taktik vid kongressen och efter. Alla var ense om, att hela oppositionen måste handla som en man och att ett nytt parti måste bildas. Bara Winberg var betänksam att låta det brista redan vid kongressen, först borde partistyrelsen få göra sina utslutningar eller suspenderingar. Vennerström och Lindhagen, som brukar vara betänksamma, ansåg det även de såväl som alla andra omöjligt att stanna en dag, om kongressen godkänner munkorgsstadgan. Lindhagen tror emellertid inte mycket på ett nytt parti, han vill ha något slutgiltigt nu, varemot Åström riktigt framhöll nödvändigheten av ständigt nya partier alltsom de gamla fördärvas. Lindhagen vill inte heller ha in ordet socialism i det nya partiets namn. Winberg invände, att socialdemokratin är ett halvborgerligt, av Branting efter tyskt mönster infört namn,

men med socialdemokratins bankrutt har ej följt socialismens, Ström var numera energisk för bildandet av ett nytt parti. Samtliga andra likaså. Wiksten berörde fackliga synpunkter och nödvändigheten av radikaliserings, där Winberg hade god blick för vikten av hänsyn till syndikalister och ungsocialister. Överhuvud lät alltihop bra. Speciellt att Lindhagen och Fabian och Vennerström fick i uppdrag att utforma ett system till demokratins evinnerliga skydd i våra nya stadgar, vilka Z. och Ström och några till ska formulera. Allt ska vara klart till partikongressen. När denna fattat sitt beslut och avslutats, samlas oppositionen därifrån med ombud från kretsar där vi blev minoritet, vidare vänsterfraktionen, ungdomsförbundets styrelse och Garantiföreningen. Dessa utfärdar ett manifest och bildar det nya partiet, som sedan samlas till kongress samtidigt med ungdomskongressen i maj, varvid valmanifest utarbetas för hösten.

Ström räknar med 17-20 vänsterriksdagsmän i höst, vilket behövs för att få egen ledamot i de ständiga utskotten. Fackföreningarna, som naturligtvis skulle komma att tvingas utträda ur gamla partiet för att inte slitas sönder i ändlösa tvister, försöker påvarna redan nu genom häftiga reseturnéer tvinga fast vid partiet, troligast genom förbundsanslutning. Wiksten berättade, att han inte ens fått bilda en fackförening oppe i Norrbotten för att inte den från början skulle komma i oriktiga händer.

Det stundar alltså krig på kniven. Bara nu inte i sista minuten linjerna suddas ut, men försoning är nog omöjlig, när det inte finns 10 mellanmän på kongressen. Ja, det ska bli rensande skönt att få uppleva detta. Jag får väl stanna kvar då till hösten i Politiken för att dels göra min nytta, dels påverka det hela i min mån till klart internationalistiska linjer. Anslutning till Zimmerwald given, inte för att jag var med där men för att Zimmerwald tydligen kommer att bli en ny International. Den gamla i Haag börjar röra på sej, kanske lyckas man samla socialpatrioterna till ny ordklasskamp. Då är det av vikt att ha ett nytt organ att flytta över i den nya utvecklingen med.

Redan i juni 1916 hade Stockholms arbetarkommun haft möte för behandling av inkomna motioner till partikongressen. Där förelåg en motion av Sven Larsson (sedermera Linderot) och Oskar Samuelson, att partiets militärprogram skulle formuleras kort och gott: ”Avväpning.” Den antogs med 189 röster mot 53, som var för den gamla formuleringen. En annan motion, av T. Nerman, J. Wiksten och August Carlsson, yrkade formuleringen: ”Avväpning. Kamp mot militarismen i alla dess former. Obrottslig internationell solidaritet mellan socialister i alla land.” Den föll bort i en första votering. Samma tre motionärer ville uppdra åt partistylelsen att utreda möjligheterna till samarbete med ungsocialisterna i vissa frågor, speciellt militärfrågan. Det avslogs med den knappa majoriteten av 116-113. En framstöt gjordes från antinykterhetsrörelsehåll för att få bort den 1911 antagna radikala förbudsständpunkten, men det försöket avslogs av arbetarkommunen med 177 röster mot 55.

På ett senare kommunmöte, där kandidater till kongressen nominerades, beslöts, att de skulle i Social-Demokraten deklarerera sin ställning till kongressens viktigaste frågor: ungdomsförbundets förhållande till partiet, partiets militärprogram, dess nykterhetsprogram och den från borgerligt håll planerade arbetsavtalslagstiftningen, som även partistylelsen hade avvisat. Båda sidorna i partiet satte upp sina kandidater. För min del svarade jag nej till partistylelsens förslag om ungdomsförbundet och till avtalslagstiftningen. I nykterhetsfrågan höll jag givetvis på 1911 års förbudspunkt. Om punkt 2 svarade jag:

Programpunkten i militärfrågan formuleras ”avväpning”, för så vitt ej riksdagsgruppen på annat sätt kan övertygas om att nuvarande formulering innebär detsamma. Omröstningen i denna fråga är självklar vid en blick på Köpenhamns-Internationals uttryckliga krav: ”I det kongressen fasthåller vid den upprepade gånger uttalade förpliktelsen för de socialistiska parlamentsrepresentanterna att med alla krafter bekämpa rustningarna och vägra medlen till dessa, väntar den av dessa representanter: b) ständigt förnyade motioner till slutlig fullständig avväpning (désarmement général, allgemein Abrüstung, ultimate complete disarmament).”

Kongressombudsvalen i Stockholm blev seger för partistyrrelsesidan. Dess kandidater valdes med från 4 501 röster för Hjalmar Branting till 4 159 för Amanda Frösell, medan partioppositionens högsta röstetal nåddes av Lindhagen med 2 495 och lägsta av Einar Ljungberg med 1 956. Erik Hedén fick 2 454 röster, Carleson 2 384, Fredrik Ström 2 337, T. Nerman 2 287, den fängslade Z. Höglund 2 270, Kilbom 2 268 och Kata Dalström 2 248.

Det blev snart klart, att partiledningen skulle få en förkrossande majoritet på kongressen, som skulle sammanträda den 12-20 februari. Därmed var det också klart, att partiet skulle spricka. Jag hade ingenting emot det – vilket framgår av tidigare citat – och skrev i dagboken tio dagar före kongressen:

Allt tyder på sprängning, och det blir väl det bästa. Sedan blir det väl samarbete vid valen. Det ska bli rätt skönt att få lite frisk luft igen. Kanske kan allt bli som förr, när rörelsen var ung. Åtminstone något åt det hållet.

Men sedan tänkte jag ta mej fri, vila ut från journalistiken och skriva en bok om nationalhatet. Jag hade redan, ehuru förgäves, sökt ett journaliststipendium för studiet av det. Det var ett fint ämne, tyckte jag, och frågan nationalism-internationalism var min stora livsfråga. Det blev också en bok om det: Folkhatet, 1918.

Partikongressen beslöt som väntat utdöma ungdomsförbundets beslut att ändra partiets enig-hetsresolution, kritiken mot riksdagsgruppen, sammankallandet av fredskongressen, starten av Politiken och medverkan i Zimmerwald. Den krävde, att nästa förbundskongress återtog beskyllningarna mot riksdagsgruppen och helt anslöt sej till partiets linjer. Ungdomsförbundet hade emellertid genom en omröstning med 5 428 röster mot 158 vidhållit sin rebelliska politik, och nu föll partikongressens dom med 136 röster mot 42. Ivar Vennerström och 39 andra ombud reserverade sej. Kongressen godkände även riksdagsgruppens disciplinstadga och beslöt med 134 röster mot 41 i partiprogrammets militärpunkt infoga, att ”en principiellt försvarsnihilistisk ståndpunkt” bestämt avvisades.

Den 19 februari på kvällen beslöt oppositionerna i riksdagsgrupp och på partikongress definitivt bilda ett nytt parti, och den 20 bildades detta interimistiskt och till interimstyrelse valdes: Fabian Månsson, Carl Lindhagen, Ivar Vennerström, Fredrik Ström, C. N. Carleson, Carl Winberg, Karl Kilbom, Ernst Hage och Axel R. Svensson med Sven Larsson (Linderot), C. A. Nyström, Oskar Samuelson och Claes Lindquist som suppleanger. Vi var onekligen en ganska heterogen och brokig samling: Fabian snarast bonderadikal, framför allt antitullman, Lindhagen pacifisten och individualisten – individualist var också Fabian i högsta grad – , Carleson oppositionell huvudsakligen på personliga grunder, gammal motsättning till Branting, i övrigt ententeahängare, Vennerström och Hage de något radikalare socialdemokraterna, Winberg och Linderot mera lidelsefulla revolutionärer o.s.v. Och härtill kom i det nya partiet för övrigt allehanda missnöjen i detaljfrågor och specialintressen, allt sammanströmmat i förhoppningen att nu skulle det till sist komma: det verkligt nya Partiet, idealpartiet som företrädde all Rättfärdighet, all Idealitet. Det blir ju gärna så, helst i revolutionära tider. Att det inte skulle bli så värst lång väg man skulle gå tillsammans, är klart nu efteråt men det såg vi inte då.

Innan det nya partiet hann konstituera sej i maj hade jag haft mina redaktionella svårigheter i Politiken. Inte bara för nystavningen, där jag måste freda mej mot både Saxon, Hedén och Spak, alla tre principiella och indignerade motståndare. I stavningsfrågan skrev jag en broschyr, Förnuftig svensk skrift, som kom ut på Tidens förlag 1917 och som jag alltjämt vidhåller i dess moderation. Nej, svårigheterna rörde även det principiella i storpolitiken. Där

var vänstern mycket heterogen. Flera var varma ententevänner, så Carleson och Hedén, medan Ström tills vidare stod mera obestämd. Jag följde klart Zimmerwalds linje, som Zäta och jag hade gjort till vår uppgift att försvara och propagera. Nu hade den ryska marsrevolutionen kommit emellan och tills vidare fanns det två ryska revolutionära partier, båda med i Zimmerwald-rörelsen. Jag ansåg mej därför ha skyldighet att låta båda komma till tals i vår tidning. I medio av mars 1917 fick jag en artikel av Lenins ombud i Stockholm, en kvinnlig kamrat L. Stal, om perspektiven för den ryska revolutionen: ”Borgare och arbetare i rörelsens utveckling.” Den var aggressiv, det är sant, men jag tog den ändå, i yttrandefrihetens namn. Den angrep ryska dumans talman Tsjeidze, mensjevnik, för tendenser att slå in på samma vägar som de krigsunderstödjande socialdemokraterna i andra land, T. hade inträtt i dumans exekutivkommitté för att fortsätta kriget. Dagen därpå kom en mensjevnik i Stockholm, Larin, med ett svar, som jag också självklart tog in.

Några dagar senare ringde Kilbom opp mej och var mäkta vred för att jag hade tagit in artikeln av Lenins ombud och desslikes för att Hannes Sköld hade fått skriva ett par artiklar i verbfrågan. Det vart en häftig kontrovers i telefon, K. K. förklarade att man måste slingra sej fram i sådana här tider, jag vägrade vara med på det, han antydde att man då finge skaffa sej en annan redaktör för Politiken och jag förklarade, att jag kunde sluta när som helst, och lovade göra det nästa vecka. Till oron hade också medverkat, att jag dagen förut hade skrivit en klart neutral artikel om Amerikas inträde i kriget den 3 april.

Jag vart ganska bitter och noterade i dagboken: ”Det är tydligen snarare nya människor det behövs än ett nytt parti. Jo, naturligtvis bägge, men lite mer tonvikt på det första än vad nu är fallet.”

Nå, styrelsen gav mej rätt i kontroversen, och Zimmerwalds linjer hade gjort en framstöt. Ström var nu helt på väg över. Jag hade ingen lidelse att hålla mej kvar i tidningen, kunde det helt enkelt inte längre, hade på nära ett år fått ut i lön summa 200 kronor. Men jag ville helst ha stannat på min post tills Zäta kom ut för att hålla linjen klart internationell.

*

Ivan Oljelund kom fri från Långholmen den 25 april och söndagsmorgonen den 6 maj slog frihetens timme även för Zeth Höglund, efter 13½ månader. Det var ett jubel att få hälsa honom välkommen åter och samma dag hade vi anordnat ett stort möte i Västberga folkpark, där alla våra tre fredsmartyrer hälsades av tusentals vänner och kamrater. De tre talade. Jag bidrog med en versifierad hyllning.

Den 8 maj tog Zäta åter sitt inträde i andra kammaren, där han möttes med blommor i sin bänk.

Den 13-15 maj 1917 höll det nya partiet sin konstituerande kongress och antog namnet Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti. Vi hade flera utländska gäster: ryssarna Axelrod och Bobrov på genomresa hem, en kurir fru Lurie från de ryska arbetar- och soldatråden, Internationella Socialistiska Kommissionens sekreterare Angelica Balabanoff, norrmannen R. Torgeirson, finnen Yrjö Sirola, tysken Willi Münzenberg, schweizaren Robert Grimm, bulgaren H. Kirkoff m.fl. Kongressen gick helt i stämning av den ryska marsrevolutionen.

Till vänsterpartiet anslöt sej omedelbart femton av socialdemokratins riksdagsmän: från första kammaren Fredrik Ström, från andra kammaren M. Bengtsson, Christian Ericson, J. H. Eriksson, R. Eronn, Ernst Hage, Z. Höglund, C. O. Johansson, Carl Lindhagen, Karl Lundberg, Fabian Månsson, K. W. Skaréen, Ivar Vennerström, Thure Widlund och Carl

Winberg, till vilka femton snart anslöt sej J. Björling. Vår första partistyrelse blev: Carleson, Höglund, Winberg, Axel R. Svensson och T. Nerman. Mandatet var ettårigt. Partiet beräknades vid starten ha oppemot 20 000 medlemmar.

Som ett belägg på, hur måna vi var om demokratin och rädda för funktionärsvälde, kan anföras, att jag till kongressen föreslog helt enkelt en ledning utan partistyrelse! Tillsammans med Einar Ljungberg och Helge Åkerberg väckte jag följande, naturligtvis avslagna och av en senare stalinistisk historik som anarkistisk begabbade motion:

De sista årens händelser har givit en sorglig erfarenhet av, hur farligt det är för de demokratiska rörelserna att koncentrera makten i ledningarnas händer. Ett talande uttryck härför har vi i den nu inom alla folkrörelser allt ohöjldare framträdande partibyråkratism, som endast ringa skiljer sej från det borgerliga samhällets ämbetsmannavälde och från vänstersocialistiskt håll fått det betecknande namnet "funktionarism". Som det demokratiska partilivet f. n. är lagt utövas den egentliga partiaktionen av ledningen och massan har oftast endast att konfirmera denna aktion. Detta stridssätt är alldeles motsatt såväl socialismens grundsatser som också den nya tidens krav, som innebär att massan själv går fram till aktion på en bred, demokratin alltjämt tryggande front.

I överensstämmelse härmed föreslås, att det nya partiet icke väljer någon ledning eller styrelse i hittills brukad form utan en exekutivkommitté, förlagd till Stockholm, med uppgift att väsentligen sköta partiets löpande ärenden och att utföra de av partiet (genom kongress, initiativ, referendum) beslutade aktionerna. Exekutivkommittén föreslås bestå av 13 medlemmar, som uppdelar sej å 4 sektioner för olika verksamhetsgrenar, exempelvis en för administrationen, en för partiets press, en för den kvantitativa agitationen (medlemsvärningen o. d.) samt en för den kvalitativa agitationen (bildningsarbetet). Ingen partiets funktionär må kunna vara medlem av denna kommitté.

Man känner här igen både Michels och Lindhagen och i någon mån Rosa Luxemburgs tro på massans självverksamhet. Kanske var motionen anarkistisk, men dess decentraliserande tendens var nog inte så tokig. Man förstår det än bättre i dag, efter ännu ett tredjedels sekel.

*

En andra Zimmerwald-konferens hade hållits i Kiental i Schweiz i april 196. Den var större, Schweiz' socialdemokrati var också med officiellt denna gång, och flera franska, engelska och andra parlamentariker hade anmält medverkan men hindrades av sina regeringars passvägran. Från Sverige hade vi inget ombud, vi hade fullt göra i samband med händelserna efter fredskongressen.

Sommaren 1917 gjorde Grimm, Zimmerwalds sekreterare och själ, ett försök i storpolitik, inledd i Ryssland någon sorts privata fredsförhandlingar, och måste lämna sin sekreterare-befattning. Efter hans utskiljande blev Angelica Balabanoff sekreterare och supplerades Internationella Socialistiska Kommissionen med tre svenskar: Carleson, Höglund och Nerman. Balabanoff var i stort på egen hand kommissionen, vi svenskar kunde inte göra så mycket nytta. Zäta och jag var väl införstådda med henne, vi hade samma Zimmerwald-anda, men Carleson var att börja med fullständigt främmande för den och vi måste öda en hel del tid på politiska principdebatter. Carle lärde sej emellertid så småningom det väsentliga i linjen, även om hans intresse för den aldrig blev stort. Han var alltjämt den gamle Carle, den fattige men stolte och elegante åttitalisten i hög hatt. Det var för Balabanoff en ovanlig typ av revolutionär, hon ruskade ibland på huvet på tal om honom och sa: "Oh, der Zylinder!" och hon kastade mångt förstulet öga till mej under hans utläggningar av teorien. Hon hade tillfälle att göra psykologiska studier även i Sverige. Psykologien var hennes specialämne jämte filosofien. Hon gav mej till minne sin älsklingsfilosof Leopardis Valda skrifter på svenska i Vilhelm Ekelunds översättning. Hon har själv i memoarer skildrat sina öden som

I.S.K:s sekreterare. Senare kom hon till Ryssland, trivdes inte med utvecklingen där och räddade sej i tid därifrån.

Under ombrytningen av denna bok våren 1950 har jag haft glädjen att efter tre decennier kunna återknyta kontakten med Angelica Balabanoff och därtill finna, att vi är på samma våglängd i den socialistiska rörelsen och uppfattningen av världsläget. Hon bor i Rom, är anhängare av det socialdemokratiska Sarragat-partiet, skriver och håller föredrag och säger sig aldrig ha trott, att man kunde känna sig så lugn, nästan lycklig på gamla dagar. Hon förklarar det dels med fysisk styrka, dels med att hon har ”en filosofisk-marxistisk inställning till livet och dess yttringar” – ”varför den socialistiska arbetarrörelsens bakslag och nederlag inte har medfört någon 'besvikelse', inte har förintat min tro på socialismen som slutmål och inte har förlamat min kamplust”. Hon har utgivit en diktbok på fem språk – om hennes språkliga mästerprov i Basel se s. 171! Nu förbereder hon ett testamente En socialists betraktelser. Det är inte många socialister av gamla stammen, som har stått sej så som kamrat Angelica i sin tro på arbetarklassen och mänskligheten – trots allt!

Den ryska revolutionen gav även de reformistiska socialisterna ny impuls till att försöka återknyta de internationella banden. Holländare och skandinaver, som ju var neutrala, försökte i maj 1917 samla partierna till förberedande förhandlingar, vart parti för sej, på annat sätt gick det ännu inte. I fyra månader hade holländsk-skandinaviska kommittén sammanträden med ombud från en rad av den gamla Internationalens sektioner. Man utsände så ett manifest om internationell socialistkonferens i Stockholm den 15 augusti, men den omöjliggjordes av ententeregeringarnas passvägran. Sedan kom nya storpolitiska händelser emellan och först i februari 1919 kunde Andra Internationalen åter samlas.

Den 5-12 september 1917 höll Zimmerwald sin tredje och sista konferens, denna gång i Stockholm. Där kom både bolsjeviker och mensjeviker från Ryssland, tyska oavhängiga, partiombud från Finland, Polen, Rumänien och Schweiz och folk från oppositionen i andra land. Andra konferensen, i Kiental, hade givit Lenins vänster en något större minoritet, men minoritet var hans fraktion alltjämt, och inte heller Stockholms-mötet medförde full seger för honom. Det mynnade ut i en s.k. Fredskungörelse, som ånyo konstaterade Andra Internationalens sammanbrott och uppmanade ”de proletära massorna i alla länder” att ”nedkämpa kriget” genom internationell masskamp och så skapa den socialistiska freden. Manifestet innehöll emellertid också en maning till storstrejk mot kriget. Man dröjde av hänsyn till delegaterna lite med att publicera det.

På Stockholms-konferensen satt Lindhagen ordförande. Efter en stunds förhandlingar kom Radek, som var bolsjevikombud, fram till mej, antydde med en nick ordföranden och sa:

– Vad tusan är det där för en gubbe? Han pratar ju själv 'hela tiden!

Lindhagen var nu inte någon revolutionär i bolsjevikernas anda, och hans sätt att sitta ordförande var kanske lite diskutabelt. Han menade, att han hade den rätta synpunkten, och då ville han som ordförande gärna själv föra ordet och framföra den.

Sammanträdena i I.S.K. var i regel rätt platoniska för en revolutionär instans, men en gång var det dramatisk stämning. Det var i slutet av september 1917. I Tyskland pågick en allmän radikaliserings, den socialdemokratiska oppositionen hade som förut omtalats brutit sej ut och bildat eget parti. Vi fick till I.S.K. hemliga underrättelser om läget i Kaisers land, de allt svårare ekonomiska förhållandena och den allt starkare framväxande revoltandan. Nu hade som sagt tredje Zimmerwald-konferensen i Stockholm beslutat utsända en maning till storstrejk mot kriget och dröjt något med publiceringen. I Tyskland ville emellertid våra

kamrater dröja ytterligare något. Jag noterade i dagboken den 29 september:

I förrgår och igår hade vi ett allvarligt sammanträde i Zimmerwaldkommissionen. Vår konferens i början av månaden beslöt manifest om storstrejk i alla land – ett stort framsteg, början till äntlig handling. Det skulle publiceras först sedan alla deltagare meddelat, att de väl kommit till sitt land igen. Nu kom fru Zietz upp från Berlin och anhöll om uppskov med publicerandet, skedde detta nu, bleve tyska oavhängiga partiet lamslaget. Partiet höll på att skapa en illegal kamporganisation och hoppades vara klart om en månad. Vi beslöt medge en månads uppskov tills vidare och fortsatt kommunikering under hand. Z. berättade viktiga saker från Tyskland: nya strejker, officerare kastade över bord från krigsskepp i Kiel, hundra års tukthus och åtskilliga arkebuseringar, ständrätter lite varstans. Kanske var det riktigt, att vi medgav uppskovet, kanske inte. Om det publicerats nu strax och resultatet blivit det värsta: ledningen i Tyskland häktad, pressen indragen, det hade dock utåt verkat oerhört, kanske tänt Europarevolutionen. Jag var närmast för att vägra uppskov, men å andra sidan sitter vi här utan risk i ett neutralt land och måste ta en viss hänsyn till kamrater som riskerar allt. Det är dock ett oerhört framsteg, detta att tyskarna börjat på allvar skapa sin revolutionsapparat! Angenämt är det inte att sitta med beslutandemakten i I. S. K., när det gäller så världshistoriskt tragiska saker. Zietz var häftigt upprörd och ibland tårögd.

Det var arbetsamt vid det här laget. Samma datum noterar jag, att jag i över fjorton dagar hade suttit på sammanträden hela eller halva dagarna: Zimmerwald-konferensen åtta dagar, partiets representantskap fyra, I.S.K. två, utskottet en och så Politikens stämma i morgon.

*

1917 hade blivit ett oroligt år även i Sverige. Under trycket av den allt värre livsmedelsbristen kom spontana hungerdemonstrationer till stånd, den första större i Västervik, senare andra i Norrköping, Västerås, Malmö, Göteborg och andra städer. I flera städer sökte massorna själva skaffa mat genom butiksplundringar och på sina håll blev det kravaller med rättsliga efterspel. I Stockholm arrangerades en stor arbetardemonstration den 21 april utanför riksdagen, där en debatt om livsmedelsfrågan pågick, och Per Albin Hansson och Lindhagen talade till massorna från riksdagstrappan. Den 5 juni demonstrerades åter utanför riksdagen, då denna behandlade kraven på allmän rösträtt, och polisen högg hänsynslöst in på folket. Den radikala stämningen i landet ökade, och vid höstens andrakammarval sjönk högern från 86 mandat till 58, liberalerna ökade från 57 till 62, två nya bondeförbund tog sammanlagt 11 och socialdemokratin, som efter skilsmässan från vänstersocialisterna gått ut i valkampen med 72 mandat, återvände med 87. Hårtill kom i i vänstersocialister – vi hade i vårt första val tappat 4. Den moderate högermannen Carl Swartz, som i mars hade efterträtt Hammarskjöld som regeringschef och hade Arvid Lindman som utrikesminister, avgick efter ett halvårs regering och den 19 oktober 1917 bildade professor Nils Edén en liberal ministär med fyra socialdemokrater: Hjalmar Branting finansminister, Värner Rydén ecklesiastikminister, Erik Palmstierna sjöminister och Östen Undén konsultativt statsråd. Regeringsprogrammet gick främst ut på full rösträtt för män och kvinnor. En av den nya regeringens första handlingar blev att amnestiera de två livstidsfångarna från Amalthea-attentatet 1908: Anton Nilsson och Algot Rosberg; den tredje, Alfred Stern, hade nyss förut fått amnesti.

*

Sedan jag hade kommit loss från tidningen kom jag att få ett par veckors semester sommaren 1917 och göra en första bekantskap med Stockholms norra skärgård. Nisse Svahn, som hade lämnat några teckningar till Politiken, och en annan jämnårig konstnär, Harry Andersson (senare Harryan), kom en dag med ett förslag att vi tre ungdomar skulle hyra tillsammans ute på Blidö, i en kåk tillhörig handlande Erhard Eriksson i Fällgate på östsidan. Vi gjorde så och

fick en glad semester i sol och vindar, lagade maten själva – Svahn var här mästaren – och badade på den granna Fällgate-holmens bruna hällar. Den semestern i Fällgate kom att bli avgörande för alla följande somrar fr.o.m. 1919, då jag köpte stuga i Söderäng söder om Fällgate, vid Svartlögans böljor ”i Roslagens famn”. Men livet därute, nu redan i ett tredjedels sekel, förtjänar ett eget avsnitt av mina minnen och ajourneras därför till en eventuell tredje och sista del.

*

Jag hade slutat som Politikens redaktör den 30 juni, och Carleson hade interimistiskt övertagit tidningens ledning. Det blev lite vingel, Carleson hade ju aldrig satt sej särdeles in i Zimmerwald-rörelsens synpunkter utan höll helst till i de tyska oavhängigas, Haase-Kautsky-Bernsteins läger. I november skulle så Lindhagen och Ström tillsammans komma att efterträda Carleson. Någon ordning eller linje skulle det inte bli förrän Zäta tog rodret. Ännu var han inte hågad, han behövde också ta igen sej efter den långa fängelsetiden. Nyåret 1918 fick han tillfälle att göra ett första besök i revolutionens Ryssland.

I oktober 1917 blev andelsföreningen Politiken bolag, och tidningen bytte från november namn till Folkets Dagblad Politiken.

Fri från tidningsarbetet kunde jag nu ta itu med att bättra upp min ekonomi. För Bokförlags AB Svea översatte jag ännu en bok, Robert Louis Stevensons Kidnapped, David Balfours sällsamma äventyr, och för Tiden en dålig tysk krigsroman, Inferno. Jag hade också fått fatt på Rosa Luxemburgs märkliga skrift Massenstreik, Revolution und Gewerkschaften och lyckades förmå Frams förlag att utge den i ett sammandrag, som betitlades Massaktion och revolution. För Fram samlade jag detta år i ett litet häfte De bästa dikterna om friheten, vartill en ung konstnär, Bertil Lybeck, som jag hade fått stor beundran för, gjorde omslagsbilden. För Fram redigerade jag vidare två jultidningar, partiets Folkets Jul och en barntidning Smällkaramellen. Till Bonniers Månadshäften sammanställde jag en kåserande svit Månaderna i svensk lyrik, och så arbetade jag undan på studien Folkhatet, som skulle komma i häften på Svenska Andelsförlaget.

1917 var året för Ernst Rolfs debut som nöjeschef i Stockholm. Hans premiär på Fenix den sista september blev ett minne för livet för dem som var med. Jag hade en liten kaffevila i programmet, sjungen av Anna Widforss, hade redan 1914 gjort en mycket enkel visa åt den ej så kände Ernst – Sjöbloms eka hette den efter Zorns tavla med den nakna kulan. Nu skulle jag efterhand komma att skriva en del kupletter åt honom. Cabarén hade börjat före Rolf. Hösten 1916 hade Cabaret Läderlappen spelat på Blanchs och där hade bl.a. min vän Bellmans-sångaren Gunnar Bohman haft god framgång. Jag återkommer till Rolf i en eventuell tredje memoardel.

*

Ytterligare att anteckna till detta minnesrika år är bildandet av det nya ungdomsförbundet, Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund, som höll konstituerande kongress i Stockholm 27-28 oktober. Det började med 1 200 medlemmar i 26 klubbar. Det nya ungdomsförbundet kom till som opposition mot det gamla, som hade gått över till politisk opposition mot partiet, och det följde lojalt partiets ledning. Ur det nya förbundet kom en hel del dugliga arbetskrafter i arbetarrörelsen, funktionärer, riksdagsmän och andra det praktiska livets experter. Typen var en helt annan än hos det gamla förbundet: inga poeter och grälmakare, och lyriken blev det dåligt med. Men tiden var också en helt annan. Rättare: blev det sedan de närmaste röda åren i världen hade förbytts i något helt annat. Det gamla ungdomsförbundet

blev senare kommunistiskt.

I Lenins tid.

Den största händelsen 1917, den i eminentaste mening världshistoriska, kom i årets slut: Lenins revolution den 7 november, som skulle som väl ingen annan händelse sedan Amerikas upptäckt förändra världsläget och föra historien in på nya vägar. Bolsjevikernas försök att ta makten redan i juli hade slagits ner av Kerenskij-regeringen. Händelserna då hade man inte så mycket begrepp om medan de pågick, nyheterna kom färgade av den officiella regimen. Tidningen Politiken fick dock vissa perspektiv genom en inlägga den 21 juli av tre bolsjeviker, som för tillfället uppehöll sej i Stockholm: Hanetskij, Vorovskij och Radek.

Det går inte att beskriva, hur det kändes för oss socialistiska radikaler, när budet kom om den nya, som vi ansåg socialistiska revolutionen i öster. Det var som allt skulle lossna, hela den gamla väven med alla sina fel och orättvisor, inte direkt en ny himmel öppnas men vägen till framtidsriket sprängas fri. Inte bara personlig frihet för Rysslands sedan sekler så ohyggligt förtryckta hundratals miljoner utan även det stora landets frihet att bli ett rättssamhälle och ge sitt bidrag till mänsklighetens kultur. Hela världen skulle påverkas. Arkiven skulle öppnas, den hemliga diplomatin avskaffas, Sanningen skulle stiga med solen i den nya morgonen i öster. Och – inte minst – kriget skulle ta slut, folkmassmordet skulle upphöra! Det var bolsjevikernas ovanskliga ära, att de bröt det första världskriget. Fred, frihet, rättvisa – var det underligt att man levde med i bävan som aldrig förr medan själva kampen pågick därute och förmedlades i telegrammen i den svenska pressen! Skulle det nya segra eller skulle det bara bli en ny kort Paris-kommun?

Det nya segrade. Man drog andan som om man hade kommit upp på en fjälltopp och såg ut över en ny värld. Man hade fått revansch för den ohyggliga besvikelsen, då arbetarnas International brast i sina löften att bevara världsfreden 1914. Lenin hade följt Andra Internationalens linjer, som de andra hade svikit. Lenin hade visat vägen. Hjärtat svällde av lycka, och det var väl förlåtligt om poeten, f.d. redaktören av Politiken gav sin lyckokänsla utlopp i en dikt, Berget, där han triumferade i Zimmerwalds tecken:

*Hurra, revolutionen lever än!
Det går ändå framåt vid Nevans vatten.
På tsar Kerenskij's grav står Livets män,
Lenin med Zimmerwalds kokard i hatten!
När alla svikit massans svultna hopp
och när Gironden fejt gett fältet opp,
när frasen brister och när bubblan spricker
då är e r tid, ni Bergets bolsjeviker!*

*En värld i dödsnöd ser sitt liv i er,
en mänsklighet ber seger åt er fana.
Frihetens Gud, sänd dina härar ner!
Till hjälp i alla land att dagen dana!
I soln, ni tänt på nytt vid österns rand,
se, seklens största bragd med brännhet hand
Historien i sin koppartavla sticker:
er frälsargärning, Bergets bolsjeviker!*

Ja, så såg man det då, och det finns ingen anledning att se det annorlunda från den aktuella

epokens synpunkt, därför att man sedan har måst uppleva en fortsättning, som inte svarade mot början. Man kan klandra den unga entusiasmens otillräckliga realitetssinne och brist på historisk insikt. Men det var inte första gången i historien miljonernas längtan trodde sej ha fått syn på kungsvägen till framtidens lyckorike. Och den längtan kan efterklokheten och desillusionen väl döma men aldrig förringa, för den är själv ett stycke av mänsklighetens och frihetens historia.

Det har sitt intresse, att en så realpolitisk man som Hjalmar Branting vid Lenins död 1924 förklarade, att Lenin bedömde ”utan tvivel läget i Ryssland riktigare än mensjevikererna”. Och den österrikiske socialdemokraten Max Adler, även han motståndare till bolsjevismen, har i *Der Kampf* 1921 understrukt betydelsen av, att Lenins revolution bröt krigets fruktansvärda blodsbann. Mars-revolutionens Kerenskij-regim hade inte kunnat det:

Men nu bröt det ryska proletariatet under Lenins och Trotskijs ledning med ens krigets alla svärd och förkunnade i den oförgätliga radioparollen Till alla!, att ryska folket ansåg kriget för avslutat, obekymrat om diplomatiska »svårigheter», och att det inbjöd alla övriga folk till att förverkliga freden. Intet under, att denna appell till förnuftet och mänskligheten mot krigets oförnuft och omänsklighet trängde djupt in i alla lidande människors själar och utlöste en oerhörd våg av beundran och kärlek till den ryska proletärrevolutionen, som inte bara ryckte med sej de proletära sinnena.

Nej, och detsamma gäller den frihet Lenin proklamerade för alla undertryckta folk, alla de främmande folk som tidigare hade hört till det ryska tsarriket. Närmast intresserade oss svenskar grannlandet Finland. Men inte heller den frigörelsen fick ske i lugn. Händelserna störtade över varann, lidelserna jagade varann. I november 1917 skedde det en statsvälvning i Finland och i slutet av januari utbröt den finska inbördeskampen. Den blev en fruktansvärd påfrestning för lite var i Sverige, både för dem som till hela sin inställning var antiryska och för oss som hade våra sympatier på den röda sidan. Inte underligt, om lidelserna slog opp även i Sverige. Det hela var ju så nära oss nu.

Det blev en lång smärtsam tragedi, som för oss på den röda sidan ytterligare förvärrades genom att hela den kapitalistiska världen nu samlade sej till anlopp mot det nya Ryssland och därvid hade hjälp av Kaiser Wilhelms Tyskland. Tyskarna räddade Finland åt de borgerliga s.k. vita.

Det är klart, att där begicks svåra saker från bägge sidor i Finland. Och det var lika naturligt, att det skulle bli brytningar på den finska frågan mellan svenskar som eljes kunde vara ense för vissa ideal, trots svåra påfrestningar. Mej på den röda sidan smärtade det mycket att nödgas se Ellen Key ta parti, direkt ta parti för de vita. Under en samlingsrubrik, *Mänskliga epistlar*, som jag på sin tid hade börjat i *Politiken*, skrev jag den 19 februari en artikel ”I Getsemane”, där jag tog opp hennes fall:

Ellen Key har gått. Fler kommer att gå. Själur som än tycks oss stå ännu närmare. Men ingen, som såg revolutionen djupare än i estetiken, behöver för motskenet svika den klass, som nu i nattens mörker, i otillräcklighet och mänsklig svaghet för all del, utför kirurgens brutala men frälsande gärning i mänsklighetens kropp. Han kan trösta sig med ett stort sanningsord av henne, den så varmt kännande kvinnan som nu begärt vapen mot Finlands arbetare: ”Huru kan samhället fordra, att just *arbetarepartiet* skulle vara det första i världshistorien som väntade att handla tills det nått ofelbarhet?”

Det kom ett upprört brev från Ellen Key, som skrev att jag mot henne hade begått ”två osanningar så pyramidaliska” att jag ej lätt kunde sona dem:

Att jag av *svaghet* svikit de rödas sak och begärt vapen mot Finlands arbetare! Detta land har 3

miljoner innevånare; högst 30 000 (ryssar inräknade) äro med de röda! Är resten "borgare"!?!?

Har Ni läst *Omkring en lagerkrans*, har Ni mitt ena svar. Det andra har historien redan givit. Tyskarne i Finland.

Hon tillade i ett P.S.: "Under hela kriget har jag haft reda på våldsdåden i Finland, mot vilka vapen till sist begärdes." Och i en marginal hade hon skrivit: "Vänd blicken till Politiken, Sveriges nu brottsligaste tidning." De första fyra orden skrivna med rödkrita. Men samtidigt var Ellen Key ändå vänlig nog att sända ett utlovat svar på frågan om folkhatet för min bok om detta. Svaret var hett av själva dagsläget, rätt olikt den eljes så svala och lugna profetissan. Det slutade med följande satser om folkhatet:

Detta kommer ej att upphöra förr än varje person, som brukar det tryckta eller talade ordet för att uppägga hat i vad form det vara må, mellan som inom folken, blir dömd till *livstids tukthus*.

Jag svarade Ellen Key:

Mitt varmaste tack för svaret på rundfrågan, desto kärkomnare som jag efter sista tidens händelser knappt vågat vänta det. Utan att vilja besvara Eder med lång motivering måste jag dock sända ett par rader till undvikande av allt för stort missförstånd.

Jag har aldrig gjort mej solidarisk med vare sej råa utfall eller allt som skrivits i Politiken, vilken jag ej läser dagligen. Jag kan alltså under inga förhållanden vara med om någon smutskastning mot Eder.

Men å andra sidan gjorde det mej oändligt ont att se Eder hos dem, som bara genom sitt deltagande i en sak gör den saken misstänkt, element av N.D:A.s och Aftonbladets cert som i allo är rena negationen av allt det stora och ideella Ni och den nya tiden lyfter fram. Och då jag personligen kände Sirola och andra av de röda i Finland som de ädlaste människor och vet, att deras sak är ren, även om enstaka brottslingar huserat även på den sidan – ledningen har alltid utdömt deras illdåd, officiellt flera gånger; de vita återigen arkebuserar exempelvis var 10. man av fångna röda! –, så måste jag få den uppfattningen, att även Ni böjts ned av den brottsliga lögnorkan som de första veckorna svepte över Sverige och avfärdade alla röda som huliganer. Nu har gudskelov luften klarnat och t.o.m. hela liberala pressen har fått opp ögona för vad sorts hantlangare dessa "vita" ledare är, som i årtal arbetat på att förråda sitt fosterlands frihet till världens fräckaste reaktion och våldsmakt: Preussen. Finlands socialister kände hrr Castrén et C:i och kunde ej handla annorlunda.

Jag ber Er förlåta, att jag upptar Er tid med dessa rader, mer ska det inte bli nu men detta måste jag ha sagt. Har jag gjort Er orätt, ber jag Er också förlåta mej. Det har i så fall varit missförstånd, ej medveten vilja. Men annorlunda har jag ej kunnat se vad som hänt, och min ställning till branden i öster kan jag för mitt samvete inte välja annorlunda.

Med största vördnad

Eder

Ture Nerman.

Omgående kom ett nytt brev från Ellen Key:

Käre Ture Nerman, Ert brev var så rart att jag måste säga Er det! Vi skola nu ej ta upp Finlands-saken, om vilken jag tror mig mycket mer underrättad än Ni, som likt hela det röda unga partiet *alldeles förbiser* 1. huligandåden, 2. rysksoldatesken, mot vilka de vita *måste få sina köpta vapen* (mer har jag aldrig förordat än det, ingen svensk intervention). Hela sakläget är från grunden förfalskat. Jag råder Er att skaffa Er en liten finsk skrift, *Hugget i ryggen* (1917 Söderströms förlag) av 3 finnar, så ser Ni att *ingen* avsedd klasskamp utan *självförsvar* mot *råa mördare* och *rysk soldatesk* var orsak till *vita gardets bildande*.

I ett P.S. hette det: "Att jag ville Sveriges hjälp för att hindra *Tysklands* har jag offentligt

sagt.”

Sedan blev det bara ett par brev till mellan oss. Dels tillägg till Ellen Keys uttalande om folkhatet för min bok och dels ett kort meddelande från henne den 10 mars 1920 på en min förfrågan, om hon kände den unge revolutionäre tyske diktaren Max Barthel. Hon hade sett hans namn under en och annan dikt men vågade ”i dessa tider!” ej ta på sej att ”svara för en okänd personlighet vare sig svart eller röd, vore han än som Ni själv det mildaste väsen och ingen 'slaktare' som Rysslands bolsjeviker och Tysklands spartakister, vilkas villolärer (ej personer) jag avskyr med samma kraft som de nu (lyckligtvis!) nedslagna Kapp-herrarna! Jag älskar humanitet, frihet, rättvisa och alla (av de *svarta* som *röda*) sparkade idealen! *Röd* kultur finnes ej (ej vit, ej svart, ej grön), bara *KULTUR = själisk odling!*”

Det sista rörde alltså förhållanden lite längre fram i tiden än 1918, som vi här sysslar med, mina förhoppningar på en ny röd kultur, som jag dock avsåg just så där klasslös. Jag var i grunden aldrig så långt borta från Ellen Key och de andra läromästarna, men tiden var ägnad för framstötter i det ovissa!

De sista åren profetissan på Strand levde hade jag ingen kontakt med henne. Jag gick den röda vägen, med 'hjältar och vägvisare som Lenin och Liebknecht, men jag bevarade alltid vördnaden för livstrons prästinna, som jag hade och alltjämt har så mycket att tacka för. Vad jag senare läste, framför allt hos Harald Schiller, om hennes ungdoms kärlekssaga och hennes ålderdoms tragedi, har lyft henne opp bland de stora ödena. Det är därför att jag ser Ellen Key så, som jag här har citerat så mycket av hennes brev till mej, inte av fåfänga att skylta tillsammans med henne inför eftervärlden. Men bilden av henne blir kanske klarare, om även en omogen bångstyrig lärjunge kommer med i tavlan.

*

Jag nämnde namnet Yrjö Sirola. Han var det röda Finlands utrikesminister det korta skedet första halvåret 1918. Jag kunde med värme åberopa min personliga bekantskap med honom. Han var utan ringaste tvekan en av de noblaste och intelligentaste socialisterna som har funnits. Med honom och med min historiska syn som socialist stod jag tveklöst på de rödas, på arbetarnas sida, vad som än kunde förebrås dem. Sirola, tidigare partijournalist, kom efter inbördeskrigets slut landsflyktig till Sverige och jag hade flera tillfällen att samtala med honom om allvarliga ting – just vad han ville tala om och genom hela sitt väsen inbjöd till. Sirola skrev en hel del både i Politiken och andra revolutionära svenska publikationer, ibland under namnet J. Enberg. Privat kallades han av oss något yngre för Farbror och signerade också stundom sina brev så. Han var vänlig att ge mej ett långt uttalande om folkhatet till min bok i ämnet. Och samvetsgrann som han var tänkte han alltid noga igenom vad han skrev. Obarmhärtigt slog han ner på vad han ansåg vara oklarheter och halvheter i teorien. Marx och Lenin var hans rättesnören. Det är betecknande, att när han fick min bok Folkhatet hösten 1918 och hade bläddrat i den, skrev han ett brev och opponerade i en detalj:

Har på sidorna sett mycket som lockat till läsning och har ett och varje i behåll. Men en sak skyndar jag att framföra till dig, den att teorin på sidan 279 är absolut felaktig. Kapitlet om arbetarklassen, som ”tack vare sin massa och tröghet” blir alltid i defensiven, och att kapitalismen kan ordna världsekonomin, håller alls ej streck, ja, den är fördärlig. Varför? Jo, därför att just på den teorin vilar socialpatriotismen i kautskyansk upplaga, Zimmerwald-högern och hela självbedrägeriet med ”demokratin” och ”folkens förbund” samt ”samförståndsfreden” m. m. Det är en teoretisk möjlighet, att imperialisterna kan sluta detta krig med en imperialistisk fred. Men då drives mänskligheten snart till ett annat. Det finns ej i kapitalismen freden, och om det skulle finnas, om kapitalismen kunde ordna världsekonomin, d.v.s. avskaffa kriserna, så vore socialismen en sak som

skulle realiseras efter några hundra år – kanske.

Yrjö Sirola flyttade snart över till revolutionens Ryssland, och jag får i det följande tillfälle att något återknyta till honom. Nu lär han vara död för rätt länge sedan. Jag är inte säker på, att han hela livet ut fann sej väl till rätta med den ryska revolutionens utveckling. Marxist var han och leninist men samtidigt också ytterligt samvetsöm som teoretiker.

Det var Yrjö Sirola jag tillägnade en dikt, Revolution, skriven i mars 1918, just då man som häftigast ifrån de s.k. vitas sida angrep de revolutionära finska arbetarna. Det må tillåtas mej att här citera slutstrofen och stå för övertygelsen i den:

*Välän då, låt skalderna falla – de kom till oss i frasersnas helg,
men deras små leksakstrummor brast när Handlingen själv slog revelj.
De kommer tillbaka med blommor en vår, när en värld och en visdom vet,
att fanan vi fört genom smuts och blod var dock Fred och Rättfärdighet!*

När de röda till sist med tysk hjälp slogs ner våren 1918, satte en fruktansvärd vit terror in, säkert mångfaldigt värre än allt som begicks från båda sidor under kampen och så svår att den tvang till protester från vitt skilda partihåll. Sällan har jag så nära inpå kroppen känt fasorna ute i världen som den våren.

Från Sverige skyndade en brigad frivilliga ut till den vita sidan. Där fanns några idealister men också en stor procent äventyrslystna och en icke ringa procent undermåliga, folk som smet från trassliga affärer eller från kvinnor och utomäktenskapliga barn eller rent kriminella bragder. När de återkom till Stockholm efter förrättat värv och officiellt hyllades som hjältar, stod jag ute på Birgerjarlsgatan och åsåg paraden. Jag kunde inte låta bli att ropa: ”Fy!”, blev angiven av en närstående vitgardistsympatisör, togs av polis och fick plikta 50 kronor. Sedan fick jag från Finland ett anonymt vykort med bild av fångna röda, som fördes bort till arkebusering, och hot att det skulle ske mej på samma sätt. (Se s. xxx.)

*

I augusti 1918 kom attentatet mot Lenin. Allt syntes mörkna. De vita generalerna gick med ententehjälp till anlopp mot revolutionens Ryssland från olika håll. Helt naturligt hårdnade då också detta Ryssland, där redan de inre svårigheterna hade tvingat till hårdhet. Jag började komma ifrån min revolutionsromantik så här dagen efter, till insikt om att en revolution är en mycket allvarlig sak. Men om utvecklingen i Ryssland hade man inte mycket begrepp. Och inte en aning om den kritik som de tyska revolutionärernas främsta ledare Rosa Luxemburg satte in mot Lenins revolution, när den upplöste konstituanten och slog ner yttrandefriheten. Man var helt entusiast för det nya Ryssland: bolsjevikrevolutionen hade ju betytt så oerhört mycket: brutit världskriget, givit de undertryckta länderna friheten, återupprättat arbetar-Internationalens heder.

*

Vårt Socialdemokratiska Vänsterparti skulle för att vara riktigt demokratiskt och följa tidshändelserna riktigt nära hålla kongress varje år. Det höll sin andra kongress den 2-4 juni 1918. Där valdes ett helt nytt arbetsutskott: Fredrik Ström, Ernst Åström, Erik Hedén, Karl Kilbom och Kata Dalström. Partiet hade fortfarande två ordförande, men Winberg och Höglund utbyttes mot Åström och Kilbom. Varför minns jag inte.

Sommaren 1918 var jag i Danmark, låg någon vecka i Köpenhamn och studerade på K. Biblioteket arbeten om min hjälte Cyrano de Bergerac, inte Rostands utan den verkliga

Cyrano, som skulle fylla 300 år 1919 och som jag då skulle fira med en biografi. Vid det laget började spanska sjukan i Danmark, innan den kom till Sverige. Jag fick en mycket lindring släng i Köpenhamn.

I Köpenhamn kom en intressant journalistisk chans. En dag slog en tysk professor ner där med sitt flyg, som han hade knyckt från tyska krigsmakten: Dr. Med. G. F. Nicolai, professor vid Berlins universitet. Han hade funnit situationen i krigets och snart nederlagets Tyskland ohållbar och givit sej av som en råtta från det sjunkande skeppet. Journalistinstinkterna vaknade, jag skyndade att söka upp Nicolai och skrev en första intervju med honom för Dagens Nyheter. Redan samma år utkom på Tidens förlag Nicolais stora arbete, Krigets biologi, en naturforskares betraktelser, med förord av Ellen Key, som bl. skrev: ”Tyskland har under världskriget icke uppvisat många sanningssägande martyrer. Bland de få, dem framtiden kommer att hedra, står Liebknecht och Nicolai i första ledet.”

Att sammanställa de två var något överdrivet. Den lille Nicolai, en säregen figur med Schiller-skjorta och mensurärr i ansiktet, var åtskilligt av posör. Hans bok var stimulerande men blev vetenskapligt starkt kritiserad. Nicolai kom sedan till Stockholm, där jag sammanförde honom med kretsen av fredsvänner kring Carl Lindhagen. Han höll föredrag och försvann så i det obemärkta, ett stjärnskott.

Under Danmark-vistelsen hade jag också tillfälle att gästa Jeppe Aakjaer på hans gård Jenle i Salling vid Limfjorden. Han hade bett mej vara välkommen, om jag kom till Danmark, och nu tog jag honom på orden. Det var två stämningsfyllda dagar där med vandringar runt ägorna i diktarbondens sällskap och samtal i hans och hans makas hem. Aakjaer hade den tiden något av Bellman i sin fysionomi. Han var lugn och bred och säker och mycket lokalpatriotisk. Den jydiska ljungheden var hans stora kärlek, född bondpojke som han var förblev han bondens sångare, oerhört populär bland jordfolket. Han talade om, hur många danska diktare som var födda häruppe kring Limfjorden. Han var individualist i sin misstro mot staten, hemmet var för honom livets medelpunkt.

Aakjaers popularitet som diktare visas av, att över 200 kompositioner hade utgivits till hans dikter. De sjöngs också mycket, under vandringen runt ägorna hörde vi en dräng sjunga en i arbetet. Aakjaer hade översatt Bums och Fröding och planerade just ett arbete om Bums liksom böcker om hembygdens historia, om sin store litteräre föregångare St. St. Blicher, ljunghedens förste skildrare (tidigare tecknad av honom), och sysslade med redigeringen av sina egna samlade verk.

Vi talade också politik. Aakjaer var emot de stora orden, som bara är ord:

– Vi ska inte bara vässa lien med vackra klingande ljud, sa han. Vi måste någon gång i Guds namn till att slå också.

Vad han nu närmast menade med det.

Ja, Jenle-dagarna var ett vackert minne. Ännu kan jag se Limfjorden bred och blå nedanför Jenles fönster och känna stämningen av detta hem, som ägaren så innerligt har skildrat i stroferna:

*Jeg lagde min Gaard i den rygende Blaest,
 hvor Bakken hun skraaner mod Sønder,
 hvor Graesset gror højt om min skjaeggede Hest,
 hvor Viberne ruger og Laerken er Gjaest,
 for Laerker er hvor der er Bønder.*

*Der spcettes min Ager hver evige Vaar
af alle de friskeste Blommer,
og Vinden den stryger min Rug ad dens Haar,
og Draget det hvirvler som Røg om min Gaard
og Bierne surren om Sommer.*

Rågen! Rugens Sange heter en av Aakjaers folkkäraste diktböcker. Annars var det mest vete Danmark den sommaren verkade. Landet var en enda gyllene veteåker, där jag reste den långa vägen till och från Jenle.

*

Så kom i november den andra stora revolutionen. Kaiser Wilhelms Tyskland var färdigt, Kaisern själv flydde i bil (som jag lustigt nog hade skrivit i en fantasi i diktboken I fiendeland 1916), Spartakus' främste ledare Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg frigavs ur häktet och Liebknecht kunde under massornas jubel hissa den röda flaggan på kejsarens slott.

Det var upplevelser! Världen syntes mogen att helt ömsa skinn. Tyskland och Ryssland – vilka möjligheter, om de två väldiga rikena, med sina stora folk, Ryssland med sina naturrikedomar och Tyskland med sitt tekniska kunnande, slog sej ihop! Då vore den socialistiska epoken inne. Man hade väl aldrig kunnat tänka sej sådana upplevelser som man nu fick vara med om. Undra på, att tron på den revolutionära socialismen stärktes. Allt gick ju precis som det skulle gå!

Men vad gjorde arbetarna ute i världen för övrigt? Vi fick i I.S.K. besök av den tyske författaren Eduard Fuchs från Berlin – Illustrierte Sittengeschichte m.m. –, han var också i hemlighet en av Spartakus' ledande män, och han berättade oss nyktert om revolutionens baksidor samtidigt som vi fick en levande historik av själva det ljusa skeendet. »Allt beror nu på ententens arbetare», skrev jag i dagboken efter sammanträffandet med Fuchs. »Svält och fasa blir det i alla fall något år framåt.» Realismen började gry hos revolutionsromantikern i det från krigets och omvälvningens elände förskonade Sverige.

*

Den svenska demokratin kunde dra nytta av de två stora omvälvningarna i öster och söder. Den radikala stämningen i krigets slutskede smittade av sej även här, och vänsterns ledare utnyttjade den skickligt. Utan egna omvälvningsbekymmer fick Sveriges folk så gott som gratis på ryssars och tyskars lidande en författningsreform i laga lugn, det definitiva demokratiska genombrottet i politiken, sedermera grundlagsfäst efter nyval 1920.

Dagen efter den tyska revolutionen, den 10 november, anordnade Stockholms arbetarkommun ett arbetartåg, där Per Albin Hansson talade och som sände en deputation till regeringen med krav på skyndsamt genomförande av demokratin även i Sverige. Regeringen, i varje fall dess socialdemokrater, var säkert med i spelet. Den 11 november kastade vänstersocialisterna tillsammans med ett hastigt och lustigt bildat Sveriges soldat- och arbetareförbund ut ett manifest, som krävde socialistisk regering, republik, enkammersystem, normalarbetsdag, inkallande av en konstituerande nationalförsamling, militärövningarnas omedelbara inställande, bolagens och godsens expropriering, bildandet av arbetare-, soldat- och bonderåd över hela landet och, om nödvändigt för att få fram allt detta, allmän arbetsnedläggelse. Det var ett program! När man nu ett tredjedels sekel senare läser om allt detta och tänker på, vad det skulle bli av den stolta röda morgonen över världen, måste man le ett ganska svårmodigt leende.

Men för Sverige blev det som sagt politiska resultat av den radikala stämningen. Den 14 november meddelade den liberal-socialdemokratiska regeringen, att den ämnade genomföra en författningsrevision, och redan den 22 november förelåg regeringsproposition. En urtima riksdag hade inkallats, och den 7 december antog den reformerna: allmän och lika kommunal rösträtt vid 23 år, rösträtt till landstingsval och elektorsval till första kammaren vid 27 år, första kammarens mandattid förlängd från 6 till 8 år. Vid lagtima riksdagen 1919 fortsatte så reformeringen med röst- och valrätt även för kvinnorna m.m.

Andrakammarvalen hösten 1920 sänkte socialdemokratien från 86 till 75 mandat och vänstersocialisterna tappade 4 av sina II. Liberalerna sjönk också, medan högern stod stilla i röster men ökade i mandat och bondegrupperna gick starkt fram.

De tretton unga.

I ett föregående kapitel har berättats om planer år 1912 att starta en ung litterär sammanslutning Juvenes. Den blev aldrig av, och tanken på en de unga diktarnas samverkan fick ligga till sej. Men så kom det året 1917. Det var ett rött och stormigt år i världshistorien, och unga poeter, särskilt röda, kände helt naturligt bröstet vidgas och tiden mogen för begåendet av stora ting även litterärt. Här ska vi för en stund lämna det oroliga storpolitiska och presentera en ung diktarakademi, som faktiskt redan var instiftad men av ett ödesdigert personmöte fick dödsstöten en kvart innan dess födelsenotis skulle nå offentligheten. Rättare: direkt avlivades av sin upphovsman och sekreterare.

Den officiella svenska dikten var den här tiden ganska blek och behärskad av gubbväldet. Där var Svenska Akademien, visserligen inte längre Wirséns utan en smula renoverad med Karlfeldt, Lagerlöf och Heidenstam men ändå betänkligt illiterat och framför allt ålderssvag. Där satt P. J. von Ehrenheim, född 1823, alltså 94 år gammal, Valdemar Rudin, teologen, av årgång 1833, Claes Annerstedt av 1839, biskop Gottfrid Billing av 1841, Knut Söderwall av 1842, Tegnéer och Montelius av 1843, Afzelius och Hjärne av 1848, K. A. Melin av 1849, minister Bildt av 1850 o.s.v., delvis betydande folk på sina områden men delvis också mindre betydande och framför allt för oss unga rabulister omöjliga gubbar som bara hindrade utvecklingen.

Så uppkom vintern 1917-1918 tanken på en ung vitter akademi, väl inte direkt i strid med den gamla men dock med en viss udd emot den. Den framfusiga idén, som var min, gnuggades till en början i samtal med min bror Birger, som visserligen var arkeolog men dock hade skrivit en diktsamling, och Gösta Langenfelt, som var språkman men också hade begått en lyrisk bok *Interregnum* och framför allt var expert på diverse utländsk lyrik, och det var från början meningen att odla samarbetet med andra länders unga dikt och presentera den för svensk publik. Internationalismen var nu en gång mitt patos. Planen tog närmare gestalt under fortsatta samspråk med ett par andra unga lyriker Erik Lindorm och Nils-Magnus Folcke.

Tisdagen den 19 februari 1918 hade vi kommit så långt, att ett förberedande sammanträde kunde hållas. Det hölls hos T. Nerman i hans kammare Biblioteksgatan 30, 3 tr., och protokollfördes som "sammanträde för initiativtagande till starten av en litterär sammanslutning bland unga svenska skriftställare". Närvarande var: Gösta Langenfelt, Erik Lindorm, Birger och Ture Nerman samt under sammanträdet senare del Nils-Magnus Folcke.

Mötet öppnades – jag följer mitt eget protokoll, ehuru aldrig justerat – av värden med några inledningsord, varpå beslöts ta initiativet till ett litterärt sällskap. "Dess uppgift skulle vara att knyta förbindelser med de unga riktningarna i utlandets litteratur samt presentera dessa för

svensk publik i översättning, essä och recension.” En framkastad plan att även ta med representanter för konst av annat slag än litteratur avfördes, åtminstone tills vidare. Det internationella samarbetet var så starkt betonat, att en föreslagen inledande sats ”Sällskapets uppgift är att sammansluta, befordra och väcka intresse för tidens unga diktning” kom bort i protokollet. Satsen skulle följas av den nyss nämnda: ”samt knyta förbindelser med de unga riktningarna i utlandets litteratur” etc. Dessutom finns noterad en annan god men inte heller protokollförd uppgift: ”Vidare vill sällskapet i sin mån söka befrämja intresset för äldre svensk och utländsk litteratur.”

Vilka skulle nu få vara med i det tillämnade illustra sällskapet? Vi enades om att kalla till konstituerande sammanträde följande representanter för den unga svenska dikten: Dan Andersson, Carl August Bolander, Nils-Magnus Folcke, Adolf Johansson, Gustaf Johansson, Pär Lagerkvist, Gösta Langenfelt, Erik Lindorm, Birger Nerman, Ture Nerman, Oscar Rydqvist, Hannes Sköld och Kjell Strömberg. Alltså dels helt skönlitterära namn, dels diktare med kändedom om den utländska dikten.

För att demonstrera mot Svenska Akademien och förhindra varje möjlighet till gubbvälde bestämdes preliminärt men som mycket väsentligt en åldersgräns uppåt av förti år, efter vilken tid medlem lämnade platsen ledig för nyinval (han skulle avgå vid sammanträdet närmast före sin förtiårsdag) men för övrigt som passiv medlem behöll sina gamla rättigheter, såsom rätt att närvara vid sammanträden, dock utan rösträtt. Första medlemsuppsättningen skulle ha nummer i alfabetisk ordning. Preliminärt beslöts också, att sammanträde skulle hållas varje vår och höst. Ordförande och skattmästare skulle väljas å höstsammanträdet och för ett år men sekreteraren, som samtidigt skulle vara bibliotekarie, skulle utses, också på höstsammanträde, för tre år. Sista halvåret av denna period skulle emellertid ny sekreterare ha valts och inträda som biträdande för att komma in i expeditionsgöromålen. Konstituerande sammanträde kring i april 1918.

Hur skulle sällskapet skaffa sej kassa? Jo, genom att till ett förlag med full förfoganderätt överlämna en årsbok med bidrag av medlemmarna och av utländska författare. Den skulle planeras på vårsammanträdet och redigeras av sekreteraren, honoraret skulle gå till medarbetarna och till löpande utgifter. Sällskapet borde betinga sej 200 friexemplar.

Ett bibliotek skulle upprättas, dels av medlemmarnas egna skrifter, dels genom inköpt eller annorlunda inkommen litteratur. I samband med höstsammanträdet tänkte man sej en offentlig fest i Stockholm med uppläsning av sällskapets medlemmar, musik etc. Varje år skulle vidare utges något eller några arbeten av sällskapets medlemmar: monografier, stilistiska studier o.d., vart för sej men alla sammanhållna i en serie.

Att sammankalla det konstituerande sammanträdet utsågs T. Nerman.

Ja, så långt hann man den gången. Några bevarade lösa lappar med notiser skvallrar om, att på tal också hade varit några andra unga utövande konstnärer: Yngve Berg, Edvard Hald, Sigurd von Koch, Bertil Lybeck och konsthistorikern Carl David Moselius, men man inskränkte sej som sagt till litteraturen tills vidare. Jag har också noterat, att vi tänkte oss i årsboken införa foton till recensionerna av årets lyrik, svensk och utländsk. I första årsboken skulle komma en uppsats om dagens ryska dikt av slavisten Hannes Sköld, ev. något om den franska av Strömberg (eljest hade jag förbindelse med fransmannen Guilbeaux, som utgav den radikala antikrigstidskriften *Demain*), vidare en essä av min bror Birger om Orvar Odd och hans påverkan på 1890-talets diktning, en dito Heine om sin egen lyrik av mej och ett kåseri av Oscar Rydqvist om alla oss 13 med karikatyrer. Som särskilda bokarbeten – folkböcker –

planerades monografier om Sturzen-Becker och Heine och ett häfte krigslyrik. Langenfelt kom genast med manus: ett par nygrekiska dikter i översättning.

Så långt hann vi alltså den 10 februari 1918. Sammankallanden satte nu igång med korrespondensen och kallelserna – man bestämde sej för påskdagen, den 31 mars. Den 10 mars skrev han brev till Dan Andersson i Göteborg och Adolf och Gustaf Johansson i Oskarshamn, den 14 mars till C. A. Bolander och Pär Lagerkvist, då bosatta i resp. Västerås och Köpenhamn.

Bolander förklarade sej gärna gå med i sammanslutningen men kunde inte komma till sammanträdet, han skulle bli stockholmare men först i maj. Adolf Johansson (på sin tid ett bestseller-namn med romanen *De röda huvudena*, 1917) svarade, att han gick med i sällskapet men inte kunde infinna sej i Stockholm till påsk. Brodern, lyrikern Gustaf Johansson meddelade från Lund sin anslutning och hoppades kunna komma till konstituanten. I sista stund måste han emellertid sända återbud till den.

Dan Andersson, som jag tidigare hade haft förbindelser med (se nästa kapitel), svarade från Ny Tids redaktion i Göteborg den 14 mars:

Ja, jag ska komma, om jag kan få ihop nödigt reskapital. Det är ju så hemskt dyrt att resa nu. Men visst blir jag med i sammanslutningen. Här ska blåsa en frisk vind genom Sweden! Jag kommer alltså.

Under denna korrespondens sökte jag också ordna vår planerade årsbok. Albert Bonniers förlag blev intresserat och den 20 mars erhöles därifrån ett erbjudande att svara för årsboken mot 1000 kronor till föreningen och 200 friexemplar. Formatet skulle vara stor oktav. Här planerades alltså något i stil med den senare återuppväckta *Vintergatan*, Sveriges Författareförenings julpublikation.

Nu hade vi fram mot påsktiden följande medlemmar klara (de ej tillskrivna bodde i Stockholm och hade muntligt lovat sin medverkan) : Andersson, Bolander, Folcke, bröderna Johansson, Langenfelt, Lindorm, bröderna Nerman, Rydqvist och Strömberg. Det var i i. Återstod Hannes Sköld, som vi inte hade tillsport – jag vill minnas, att han för tillfället uppehöll sej i bolsjevismens Ryssland och alltså svårligen kunde nås – men som vi hans närmaste vänner var säkra på ändå, han hade varit med på *Juvenes* 1912, och så Pär Lagerkvist, som jag visserligen hade haft korrespondens med i flera år men som inte alls hade svarat på anmodan att sluta sej till laget. Vi tog emellertid även med honom som säker.

Så avsändes kallelse till sammanträde Biblioteksgatan 30 söndagen den 31 mars 1918 kl. 6 e.m. Stockholmare kallades muntligt, icke-stockholmare per brev: Dan Andersson, Bolander, bröderna Johansson och Lagerkvist. Langenfelt hade i februari rest till Ryssland.

På det sammanträdet bildades nu officiellt den unga akademien, som efter sammanträdet kostade på sej en bankett på restaurang Metropol vid Norrmalmstorg, där särskilt Dan Andersson var ovanligt munter och tillfreds med livet. Han och Erik Lindorm träffades första gången på det sammanträdet och fann varandra genast.

Dagen därpå, den 1 april, förelåg följande referat i notisform utskrivet av mej och färdigt att utdelas till Stockholms den tiden tre telegrambyråer, Svenska Telegrambyrån, Stockholms Telegrambyrå och Press-Centralen:

Stockholm 1.

Här har under påskdagarna bildats en litterär sammanslutning av unga svenska författare i syfte att

befordra och väcka intresse för tidens unga diktning samt knyta förbindelser med de nya riktningarna i utlandets litteratur och presentera dessa för svensk publik i översättning, essä och recension. Vidare vill sällskapet i sin mån söka befrämja intresset för äldre svensk och utländsk litteratur.

Sällskapet, som fått namnet De 13 unga, har för sina medlemmar satt en åldersgräns uppåt av 40 år, då medlem avgår som aktiv och nyval företas. Ordinarie sammanträden hålles två gånger årligen, vår och höst. Första uppsättningen medlemmar är följande: Dan Andersson, Carl August Bolander, Nils-Magnus Folcke, Adolf Johansson, Gustaf Johansson, Pär Lagerkvist, Gösta Langenfelt, Erik Lindorm, Birger Nerman, Ture Nerman, Oscar Rydqvist, Hannes Sköld och Kjell Strömberg. Till styrelse utsågs: ordförande Dan Andersson, skattmästare Erik Lindorm och sekreterare Ture Nerman.

Sällskapet kommer att söka fullfölja sitt program bl. a. genom utgivandet av en årsbok med bidrag dels av egna medlemmar, dels av unga utländska författare, bland vilka initiativtagarna redan knutit förbindelser.

Så nära inträdet i offentlighetens liv var den unga akademien. Men då kom ödet emellan - dagens datum, i april, var kanske lite ominöst - och det kom i Pär Lagerkvists gestalt. Lagerkvist hade som sagt inte svarat på vår inbjudan - hans adress i Köpenhamn hade väl också varit osäker, brevet hade kanske aldrig nått honom - men han ansågs vara så pass rabulist, så hans medverkan togs för given av oss andra. Det skulle vi emellertid inte ha gjort. Nu fogade ödet så, att han i alla fall kom att svara - muntligt och på ett alldeles säreget sätt - en kvarts timme innan han i sällskap med oss andra skulle gå till publiciteten! När den nye akademisekreteraren i sällskap med sin bror Birger annandag påsk på förmiddagen gick ut för att egenhändigt överlämna den viktiga nyheten till de tre telegrambyråerna, vem möter vi om inte - Pär Lagerkvist! Någonstans på Stureplan eller strax invid. Här blev han så i verkligt tolfte timman muntligt tillfrågad, om han ville vara med. Och det ville han inte, nej, han trodde inte alls på saken, de 13 skulle snart bli osams, man vet ju vilka individualister författare är o.s.v. Och - så lyckades Lagerkvist övertyga akademisekreteraren och dennes broder medlemmen, och för övrigt kunde man ju inte proklamera honom som medlem mot hans nekande, och sekreteraren gick därför helt enkelt hem till akademiens hittillsvarande lokal och mördade akademien. Telegraminstituten fick aldrig den märkliga notisen. Den ligger i sina tre exemplar alltjämt i sekreterarens arkiv.

Så dog *De tretton ungas* litterära samfund, i varje fall första gången. Det märktes emellertid knappast ens av medlemmarna. Åtminstone äger jag inte ett enda brev med protest mot mitt dåd. Det enda åt det hållet är en epistel från Dan Andersson av Gräsberg den 18 april, där han i förbigående skriver:

Undrar hur det egentligen gick med vår sammanslutning. Fick du aldrig ihop grabbarna mer, eller hur tror du förläggjarfrågan kan ordnas? Det är nog mycket svårt att organisera författare, men kunde vi i alla händelser inte ge ut en årsbok likafullt?

Ja, akademien var död. Längre fram på våren levde emellertid liket opp. Stockholmarna i kretsen rådslog och beslöt försöka än en gång. Lagerkvist ville alltså inte vara med, men vi andra stod kvar, och så beslöt vi söka skaffa en ersättare för honom. Vi hade olika namn på förslag och eftersom flera syntes oss goda beslöt vi, att akademien skulle utvidgas, till sjutton - d.v.s. retfullt nära De aderton. Man skulle starta till hösten först, ha ett sammanträde i september. En anteckningslapp nämner som de tilltänkta sjutton de förut nämnda tolv (de tretton minus Pär Lagerkvist) och ytterligare fem: Hjalmar Bergman, Anna Lenah Elgström, Martin Koch, Bengt E. Nyström och Elin Wägner. Som synes en ganska fin förstärkning. Ytterligare tycks ha varit på tal namnen: Karl Asplund, Ragnar Josephson, Gabriel Jönsson,

Ludvig Nordström och Sten Selander, men antingen hade man inte adressen eller kände man sej osäker om de var hågade. Nordström vart i varje fall tillfrågad med negativt resultat.

På detta alltjämt oklara stadium kom pressen med i spelet, tydligen inte till stiftelsens fromma. En medlem var så mycket journalist, att han inte kunde hålla fingrarna i styr: Oscar Rydqvist, som i sin nystartade boulevardtidning Fasetten den i juni avslöjade oss i följande kåseri:

Jag vet inte, om jag får vara så indiskret. Men om jag inte är det, så är någon annan det. Och så får en tidning reda på det och så har snart alla små kåsörer varit kvicka om det ändå.

Därför ber jag Ture och Bolander och Lindorm och Nils-Magnus Folcke och de övriga pojkarna förlåta mig. Att jag talar om att här kommer en akademi till. Som visserligen aldrig ska sammanträda i Börshussalen men som ändå blir närapå lika fin som De 18. Ity att den kommer att kalla sig De 17.

Denna akademi, som Hammarskjöld aldrig har något hopp om att komma in i, bildades häromkvällen. Fyra trappor upp i ett hus vid Biblioteksgatan. Och där var Ture Nerman med Fruntimmer [det var min diktsamling, T. N.] och Erik Lindorm som börjar få kulmage. Och Carl August Bolander, som är den nye Lankan i Dagens Nyheter. Och Bengt E. Nyström med kavaljersparollerna och Birger Nerman som eljest funderar över gravhögarna i Gamla Uppsala. Och en annan ung herre som också tidigare skrev vers. [Rydqvist själv med Tidens visor, 1916. T. N.] Där skulle också varit Nils-Magnus Folcke, som tror att han genomlevat något. Och bröderna Johansson, Adolf och Gustaf, den förra med röda huvudena. Dan Andersson och Gösta Langenfelt. Och några till.

Dessa unga herrar ämnar sålunda starta en ny akademi. Ty just nu föds en stark ung litteratur runt om i världen. Där uppstår diktare ur världskrigets ruiner. (Kan man säga så?)

De unga herrarna (som vanvördigt nog kallar sig De 17, därför att de ämnar bli så många, när de blir färdiga) är nog pessimistiska att tro, att herrarna i Börshussalen inte kommer att göra så mycket för att presentera denna unga litteratur. Och därför ämnar de göra det själva.

Hur detta ska ske kommer man att få se relativt snart.

Ty fastän herrarna kallar sig De 17, ämnar de roa sig med att ta saken ganska allvarligt. Och de ska också göra vad de kan för att få svenska folket att läsa god litteratur av äldre datum.

I De 17 ämnar man inte vänta tills någon av ungdomarna trillar av pinn. Lekamligen. När de blivit så lastgamla som 40 år, ska de varsamt och hyggligt lyftas ut ur församlingen. Och överlämnas åt Svenska Akademien.

Eller De 9.

Jag hoppas, att pojkarna förlåter mig detta.

Ja, så skvallrade alltså Rydqvist ur skolan. Jag minns inte, om det var ett verkligt sammanträde, det han nämner, men jag tror det inte, förmodligen författade han ihop det. Emellertid hade i de dagarna vederbörande tillfrågade akademiledamöter hunnit svara på brev som jag tillsänt dem den 31 maj.

Hjalmar Bergman svarade från Segelholmen, Dalarö, den 5 juni:

Tack för Ert brev. Ehuru väl redan något till åren kommen och dessutom inte så vidare danad för samarbete, sluter jag mig dock med glädje till den trupp, Ni samlat. Och skall således efter kallelse infinna mig. Min adress förblir under sommaren Dalarö. Sedan Liljeholmen.

Eder

Hjalmar Bergman.

Gustaf Johansson förklarar sej från Lund den 3 juni alltjämt villig, finner de nya namnen mycket goda, och så ber han om en påstötning på broder Adolf, som ”är en något trög herre” och tvivlar på att han (alltså Adolf) kan göra någon insats, ”han behöver ett uppmuntrans och tröstens ord”.

Martin Koch svarade ganska karakteristiskt den 3 juni från Smögen, där han just låg och studerade fiskarliv för sina Anteckningar på havet. Han brydde sej inte om Fasettens indiskretion, den hade inte väckt någon förtrytelse i mellersta Bohusläns yttersta havsband, men raljerar:

Emellertid: ett förbund för inbördes beundran måste vi unga överbegåvade svenska medborgare ha, annars nå vi aldrig de positioner i ekonomiskt och socialt avseende, som vår goda vilja – om inte annat – berättigar oss till. Och så måste vi naturligtvis dessutom kämpa för idéerna, helst i samlad trupp, då det ju är att befara, att idéerna annars inte komma till makt i vår tid och sålunda inte kunna göra oss någon nytta.

Av dessa skäl blir jag gärna med i ditt förbund.

För att du inte ska alltför djupt känna entusiastens förakt för den preciösa förtänksamheten, ska jag inte utförligare ingå på någon kritik av företaget, desto mer som jag ju trots min kända negativitet ställer mig positivt sympatisk till idén och anmäler min medverkan. Jag kan emellertid inte underlåta att påpeka det ur alla synpunkter olyckliga namnet med dess koketta bismak av ”revolutionärernas egen akademi”.

Och så hade Koch några personinvändningar:

Men ska vi nödvändigt vara 17 stycken snillen, så –! Annars vore väl några unga ingenjörer, affärsmän, politici etc., praktiskt levande folk, mer av nöden. Men, som sagt, jag går med trots dessa invändningar, emedan huvudsaken ju är att *något göres*.

Elin Wägner svarade från Lidnäs den 12 juni, att hon gärna ville vara med i laget, och hoppades hinna till Stockholm till det konstituerande sammanträdet. Dessutom hade Bengt E. Nyström tydligen svarat muntligt jakande. Och så kom som sagt ett – dock älskvärt – avböjande från Ludvig Nordström i Djursholm den 8 juni:

Tack för ert vänliga brev. Emellertid kan jag inte gå in i den tillämnade akademien, dels emedan jag fått allt mindre att göra med ren skönlitteratur och dels emedan jag aldrig kunnat med förgrupperingar av antytt slag. Jag önskar er i varje fall all möjlig framgång på de linjer ni utstakat.

Vid det här laget hade entusiasmen redan svalnat något på sina håll. Särskilt var det fallet med Dan Andersson, som skrev den 28 juni att han numera var gift – hade alltså viktigare att tänka på – och bosatt nära Ludvika med ständig postadress Gonäs. Själv arbetade han emellertid på Ny Tids redaktion i Göteborg och undrade:

Här på tidningen påstås det, att De sjutton redan passerat tidningarnas slaskspalter med en del giftiga kommentarer. Jag läser aldrig tidningar när jag är hemma, så jag vet ingenting. Hur är det med den saken?

Angående De sjutton så har jag stora reservationer mot både antal och namn. Parodi på Akademin? Är det inte riskabelt? Och hur stor ska en årsbok bli, vari sjutton medarbeta? Och hur är förläggarfrågan? – Jag tycker inte det låter roligt att bli med i de sjuttons akademi, så jag vill i det allra närmaste eller med den formulering saken nu fått inte bli med. Det är nog med förtretligheter för en fattig fan fast man inte ökar dem med farligheter. Det kommer bara att se ut som om man ville verka någonting urjäkligt utan att man först utträttat någonting urjäkligt. Adress Gonäs.

Och så – vart det inte mer av De sjutton. Dan Andersson gjorde samma tjänst där som Pär Lagerkvist ifråga om De tretton. Hans brev var ju för övrigt en avsägelse och hans bortfall en

stor försvagning. Att även De sjutton försvann spårlöst utan att ha nått publicitetens ljus, måste jag likaledes bikta som mitt brott, när jag ehuru sammanhållande sekreterare eller f.d. sekreterare inte alls försökte hålla samman det hela utan lät det falla isär. Och dödsfallet nummer 2 blev också obemärkt, t.o.m. av de närmaste. Jag har i behåll ett enda brev därom, av den 18 september 1918, där Anna Lenah Elgström svarar på en inbjudan till ett sammanträde i Stockholm, som emellertid aldrig blev av.

Den unga akademien var definitivt borta. Som så många andra uppslag till världens förbättring. Och Svenska Akademien har sedan dess föryngrat sej och bättrat sej litterärt. Om De ungas akademi eller De sjutton hade blivit verklighet, så skulle den förresten för länge sedan enligt sina statuter om maximiåldern ha haft en fullständigt ny uppsättning. Redan 1933 skulle de sista på skansen – Rydqvist och Strömberg – ha avgått. I nuvarande stund skulle trettitalisterna, som väl efterhand hade tagit hand om stiftelsen, också vara ur leken. Åtskilliga av de tilltänkta första sjutton har också för länge sedan fallit för en starkare makt än vårt planerade förtyårsstreck.

Och i våra dagar, i glo, behövs inga speciella organisationer för den unga dikten. Den hörs ändå.

I författarkretsar.

Innan vi åter kommer in på den politiska tråden kan det passa att ta opp några författarkontakter från de här åren. Alla de åtta svenskar det här gäller är nu borta. Ett par var redan den tiden gamla, andra var jämnåriga med mej eller yngre.

De två gamla var Ola Hansson och Axel Lundegård. Om den tidigare förbindelsen med *Ola Hansson* har jag förut berättat. Nu hade den landsflyktige åttitalisten, fast han fått både Fröding-stipendiet och ett statens diktars stipendium, alltså en svår ekonomi och hans maka Laura Marholm skrev journalistiska bidrag i Politiken – där honoraren var mycket knappa.

Nyåret 1919 återkom Hansson, nu från Worb vid Bern, på ett vykort adresserat till mitt namn, Riksdagen, Stockholm. Om han nu trodde, man där hade bäst reda på min adress eller att jag vid det här laget borde sitta där. Han sände samtidigt tre dikter och skrev:

De 3, under korsband medföljande dikterna äro några få ur den nya diktsamling som excellens Rydén sedan nästan ett år brukar som kudde under sin bak efter att jag sänt honom dem för att skaffa förläggare men inte gå till Bonniers. Under tiden sitter jag i de yttersta umbäranden och kan inte ens få förskott på de små stats- och Frödingsstipendierna – varken genom Branting, Lindhagen eller Ström.– Gör en notis i bladen om diktsamlingen. Den heter: Tio år i Hövdingatider. En diktbok i tre delar. Avhämta den hos Rydén eller hos Karlfeldt, om denne redan fått den! Rydén skämdes inte som ecklesiastikminister att i fjol avspisa mig med 400 kr. från Sv. Akademien. Då jag inte kan existera och resa upp, anhöll jag igår hos bägge två om ett anständigt belopp. – Den nya diktverkens första del ligger sedan 1909 hos Bonniers, där Ni kan avhämta den, om inte Rydén gjort det. Hur står det till med partiförlagen? Vad offentliggöra de av mina och min hustrus, Laura Marholms, just nu högst aktuella bidrag?

Er
Ola Hansson.

Skalden var inte just hemma i det parlamentariska, då han kallade Rydén excellens och trodde, att han som minister utdelade Svenska Akademiens understöd. Jag hade inte gjort försök hos Rydén, då jag i slutet av februari samma 1919 åter fick ett brev kort från Worb, återigen till Riksdagen, så lydande:

Rydén var förr mycket geschäftig i att svara; men sedan han i maj i fjol fick min nya diktsamling genom Ehrensvärd är han den stumma från seraljen. Är det de tre dikter, som jag sände Er, som Ström tryckt? Har Ni dragit fram Rydén och min diktsamling och gjort notis i bladen? Om ej, så gör det nu! Sätt er i förbindelse med Karlfeldt, såsom Rydén i fjol, vilken ombestyrde, att det minsta anslag, 400 kr., sändes mig. Jag har den 8 januari själv skrivit till Karlfeldt och anhållit om ett anständigt anslag för i år. Gubbfånarna ge det nog, om någon pressar på. Tiderna äro ej mer de gamla. Jag har även sänt 3 dikter till Fabian Månsson och 3 till Ivar Neuman. Läs mitt brevkort till den senare om minister Eliel Löfgrens bedrifter! Och svara!

Er
Ola Hansson.

Sådana indiskreta uppdrag ville jag självklart inte åta mej, och så tog kontakten med den store lyrikern och fattige kverulanten Ola Hansson slut.

Mitt första sammanträffande i Sundsvall med den andre gamle åttitalisten Axel Lundegård har jag redan antytt. Sommaren 1915 sände jag honom min skrift Kina åt kineserna, tankar om nationalism och nationella värden. Han tackade men hade sina principiella invändningar mot min outrerade internationalism:

Teoretiskt är jag med på hela din framställning – teoretiskt blir allt så enkelt och klart som korvspad. I praktiken blir det strax underligt invecklat. Vi människor äro inte så skapta, att vi kunna klassificeras som onda eller goda, kloka eller dumma, kapitalister och icke-kapitalister. Vi äro litet av varje – och därför att vi nutidsmänniskor upptäckt det, blir livet för oss mer intrikat än det var för våra fäder. Jag kan nicka gillande till allt vad du säger om den för mänsklighetens lycka nödvändiga statsammansmältningen – – men jag upprörs av tanken att proceduren skall börja med t. ex. Sveriges uppgående i Ryssland – och så länge den faran faktiskt finns, vill jag att vi svenskar skola vara rustade mot den – liksom jag hellre vill dö än underkasta mig tidens plumpa maktlära. Med den kommande världssammanslutningen i sikte må detta mitt känslotänkande te sig för mig och för andra som en fördom, en atavism som en gång skall övervinnas av kommande släkten. Själv har jag levat för länge i den föreställningen för att någonsin bli den kvitt. Ett litet folk mer eller mindre betyder kanske inte så mycket i den allmänna världshushållningen. Om hundra år sända vi måhända våra farbröder till Berlin att votera angående rikets angelägenheter. Men så pass förtyskade, som vi då troligen hunnit bli, äro vi inte ännu. Och tills vidare föredrar jag den svenska andan framför både den ryska och tyska. Ja, jag är så romantisk, att jag hellre skulle se vårt folk slåss till sista blodsdroppen – som Belgiens – hellre än att stilla tåla vare sig den ryska ångvältens eller den tyska järn- och blod-filosofiens pansartryck.

Lundegård orkade inte skriva mer, han led sedan hösten 1914 av en svår ledgångsreumatism, som hotade att göra honom till krympling, högra armen höll på att krympa. Han skrev:

Då får jag lära mig skriva med vänster – för så vitt jag har något att säga. Och det känns så. – För övrigt vore det ingen mening i att genomgå en sådan pers med livet, om man inte finge några arbetsår till med obruten andlig vigör.

Axel Lundegård fick ännu några år men sjuk var han hela tiden. Vi hade ett gemensamt stort litterärt intresse: Heinrich Heine. Lundegård gav mej sin vackra roman Mouche, om den anonyma kvinnan som satt vid Heines dödsbädd, och när jag sände honom mina översättningar ur Buch der Lieder m.m. 1926, fick jag ett mycket vackert betyg för dem. I sitt tackbrev skrev Lundegård, att han ”aldrig läst en så pass fyllig samling svenska tolkningar ur Buch der Lieder som gett ett så självfallet intryck av Heines oförlikneliga, till synes så konstlöst självsvåldiga, i grunden så konstfulla stil”. ”Han blev mognare med åren och fick storhet i madrassgravens dikter men redan i slyngelårsversen möta vi en diktare av Guds nåde.”

När Didring avgick som Sveriges Författarförenings ordförande 1930, föreslog jag och fick vald Axel Lundegård som hans efterträdare. Han var redan då ganska bruten, men vi ville ge honom den posten som en hedersbevisning och jag vet, att han gladdes åt det senkomna erkännandet. Ett enda år behöll han den, sedan gjorde döden slut på all hans verksamhet. Jag kom honom rätt nära de sista åren som styrelsemedlem i föreningen och var flera gånger hemma i hans vackra, på kulturskatter rika hem på Folkungagatan i Stockholm, där han pysslades om av sin utomordentliga maka Jeannie. Jag besökte honom sista gången dagen före hans död och fick hans sista hälsning till kamraterna i författarföreningen.

*

De jämnåriga eller yngre, numera avlidna diktare från den här tiden, som jag fick någon kontakt med, var Dan Andersson, Harry Blomberg, Ragnar Jändel, Martin Koch, Erik Lindorm och Hannes Sköld.

Mer än någon annan av sin diktargeneration har *Dan Andersson* fått en gloria av romantik kring sitt sorgsna, vackra huvud. Redan hans säregna, tjugusende personlighet med dess underliga motsättningar fängslade starkt den som kom i beröring med honom. Hans mjuka dikt med kastningarna mellan Jungman Janssons slarviga men mänskliga sjömanslättsinne och romanernas bottenlösa syndaskräck har skaffat honom en mycket stark popularitet, utökad genom de många tonsättningarna till hans dikter. Och hans tragiska förtidiga slut har avrundat hans romantiska poetgestalt inför eftervärlden.

Jag kom aldrig att bli intim med Dan Andersson och våra typer var alltför olika för intimitet, men våra vägar möttes dock i ungdomen tillräckligt för att ge mej ett outplånligt intryck av honom. Och den korrespondens, som utspann sej mellan oss, har i min ägo bevarat några brev från Dan, som väl tecknar hans bild.

När vi först möttes är jag inte fullt klar om. En Dan Andersson-forskare fil, lic. Eric Uhlin har undersökt Dans vistelse i Brunnsvik 1914-1915 och meddelat mej, att han medverkade med fiol vid en tillställning där den 8 november 1914, där jag höll föredrag om Rytmer och rim. Uhlin undrar, om jag däri berörde Kiplings rytmer. Det stämmer, och likaså att jag höll på med översättningar av Robert W. Services guldgrävarvers på samma rytmer. Nyåret 1915 uppsökte Dan Storgårdens bokstuga och studerade Kiplings lyrik och i februari började han översätta *The Seven Seas*.

Att själva bekantskapen gjordes 1914 i Brunnsvik är troligt. Sensommaren året därefter mottog Nya Samhället en Gräsberg den 5 augusti 1915 dagtecknad förfrågan:

Sundsvall.

Herr redaktör Ture Nerman,

Ger Nya Samhället ut något julnummer i år, och kan jag i så fall räkna på att få lämna något bidrag till detsamma – och hur snart?

Med hälsning
Dan Andersson.

Jag höll vid det laget på att lämna Sundsvall och fick aldrig att göra med Nya Samhällets julnummer det året. Någon dikt av Dan inflöt inte under min Sundsvalls-tid, fränsett en dikt *Minnet*, som redaktionen hade mottagit under min Amerika-resa den våren och tryckt den 19 mars 1915. I Stockholm träffade jag skalden första halvåret 1916, när ovisst. Men jag minns, att jag en gång – det måste ha varit den våren – sökte och fann honom i ett gäng fattiga konst-

närer i ett par oinredda vindsutrymmen i ett hus högst oppe i Styckjunkargatan invid Birgerjarlsgatan. Hans vän Waldemar Bernhard, konstnären, berättar i En bok om Dan Andersson, att han våren 1916 hyrde en ateljé just i det huset, och så kan man ju kalla de två utrymmena. Där bodde flera artistfrön, en norrman Ole Teien, en svensk Martin Åberg, en tid skulle enligt Bernhard också Gunnar Hirdman ha kinesat där.

Redan här fick jag vid mitt besök i det underliga konstnärslaget Dan Anderssons bild rätt klar: bohämen, den oroliga anden, som kom och for mellan sina två poler, fadershemmet i Gräsberg och den än lockande, än frånstötande, bullrande huvudstaden. Som det föll honom in och som ekonomin medgav.

Dan var aldrig partiman eller politiker överhuvud. Men han var ung och kände en blodets samhörighet med sin unga diktargeneration, och som den var radikal så kom han att medverka i den radikala arbetarpressens spalter. Den 10 april fick jag ett brevkort, som tillfälligt redaktör för Stormklockan (Zeth Höglund var just häktad för fredskongressen) :

Gräsberg den 10 april 1916.

Hej! – Fick lov att lämna stan. Hittade du min dikt i din brevlåda? Kan du använda den i Klockan? Vore tacksam för några rader på ett kort, hur det går med den.

För övrigt tack! och hälsningar!

Vännen

Dan Andersson.

Dikten ifråga, instoppad i min brevlåda dagen innan han stack av från Stockholm, var En spelmans jordafärd, som infördes i Stormklockans förstamajnummer det året. Den var inte politik i vår vänstersocialistiska stil men lyrik var den och jag har inte under hela min tid som tidningsman tagit emot dess like. Tyvärr tog jag aldrig vara på originalmanuskriptet, som nu skulle ha varit en dyrgrip. Man kastar så mycket på tryckerier. En spelmans jordafärd är för mej sin diktares allra vackraste dikt.

Stormklockans förstamajnummer blev beslagttaget för en politisk sak och så kom dikten inte att få spridning den gången. Waldemar Bernhard har i sin bok berättat, hur både han och Dan först uppvaktade flera redaktioner för att få Spelmannen såld men fick avslag. Så kom Dan att tänka på, att han var bekant med mej, och lämnade sin dikt till Stormklockan. ”Dagen efter gick han för att få svar, jag följde med och stod utanför på Riddargatan och väntade.” Här misstar sej Bernhard en smula. Dikten var sänd i brev och det var inte dagen efter utan något senare, vid återkomst till Stockholm som honoraret skulle avhämtas. Så kommer den rörande och för min del särdeles angenäma skildringen om hur det gick:

Om en stund kom han uthoppande och viftade med några sedlar i handen. Han hade fått femtio kronor för dikten och var strålande glad. Förut hade han aldrig fått mer än femton kronor för någon dikt. ”Och Nerman lovade att se över den också, om den behövde filas något, det är väldigt bra, om han gör det, så styv som han är.” Jag fäste mig särskilt vid dessa Dans ord. Han var annars ömtålig, när det gällde anmärkningar. Men det visar också hans blygsamhet, han höll Nerman för en storhet och var förtjust över att denne ville se över hans dikt. Dikten kom in i nästföljande nummer. Detta blev beslagttaget av polisen för någon artikel. Dan och jag hade varit på tryckeriet, tursamt nog, och fått några nummer, färska och doftande av trycksvärta, strax innan beslaget kom. Att numret blev beslagttaget, tog Dan Andersson som en speciell yttring av tillvarons humor – att få betalt för en dikt som sedan ingen får läsa! Han skrattade av förtjusning. Han var också belåten över att Nerman ej hade gjort någon ändring i dikten.

Ånej, den dikten behövde inte filas. Den var färdig. Och jag minns, att jag tyckte den var så

bra, att jag ville visa det med ett hyggligt honorar. Men att det gick att pressa fram ett sådant honorar den tiden – ja, jag vågar knappast tro att det är sant. Men jag får väl tro Bernhard.

Till midsommar hade Dan Andersson en novell i Stormklockan, det första där utom En spelmans jordafärd.

Samma dag som det nyss citerade brevet, den 10 april 1916, kom det ännu ett brev från honom:

B. B.

Härmed sänder jag den här lilla låten, som rann mig i huvudet första gången jag läste din dikt. Visa den bara inte för någon musiker, ty jag har aldrig skrivit noter, ehuru jag gjort hundratals melodier. – Som du ser är melodien (mycket?) banal, men icke förty påstår jag att den är känslig.

Vännen Dan.

Den dikt det här var frågan om är en liten bagatell av mej, Sommar kallad. Den hade tonsatts av den unge Sundsvalls-målaren Gabriel Strandberg. Dan hade fått syn på notmanuskriptet oppe i min lya och spelat den på mitt gamla klaver, men han var inte nöjd med melodin utan satte så ihop en ny själv. Den bifogas här i facsimile s. 241. Den är unik alltså som hans första egentliga komposition, och många fler skrev han väl aldrig på papper, fast han ”gjort hundratals melodier”.

När vänstersocialisterna våren 1916 planerade sin tidning Politiken med mej som redaktör, fick jag redan tio dagar före tidningens start en Kipling-översättning från Dan Andersson, ledsagad av följande brev:

Gräsberg den 16 april 1916.

Broder!

Tack för brev. Sänder härmed ”Ung”. Det är möjligt, att den går litet tungt, men den är klar och skäms inte för sig. Ser du något snillrikt drag du kan applicera på den, så gärna!

Undrar hur du har det ordnat? Ser du saken är den att jag befinner mäj instängd här, och så fattig att jag nödgas låna till detta brevporto. Du kan väl inte på något sätt förskottera mäj så mycke som en tia? Så att jag åtminstone får till papper och porton?

Det gläder mäj att du har arbetslust och arbete. Jag har just varit nere riktigt, nu ett tag. Vänl.

Dan Andersson.

Politiken startade den 27 april. Jag försökte få vår ekonomichef Ernst Åström att sända den begärda tian och meddelade Dan förhoppningen därom den i maj. Men tidningen hade tydligen inga tior att förskottera. Den ro maj skriver skalden därför från Gräsberg om den drömda sedeln: ”Har ännu ej hört av den – och undrar. ..” Han fick den senare, fast när vet jag inte. Den i i maj avtryckte Politiken En landstrykares morgonsång till solen ur hans kommande debutdiktsamling Svarta ballader. Hans Kipling-tolkning kom in i Politikens midsommarnummer 1916.

Den här tiden hade Dan planer på att bli journalist och skrev därom i samma brev:

Hoppas du, när Politiken skall utvidgas till daglig och utöka sin personal, vid ditt val av reporters även tar mäj i betraktelse. Jag behövde också snart något fast – låt vara det endast bleve tillfälligt, och skulle inte göra anspråk på ”så hög” lön i början. Detta om detta. Ville bara undra om du vill komma ihåg mitt namn.

Med Dans anställning i Politiken blev det ingenting av. Där förekom den tiden knappast några

löner. I stället kom han att något senare ta plats som medarbetare i Ny Tid i Göteborg.

Så kom historien med De tretton unga, den nyss skildrade tilltänkta unga diktarakademien som han var med och bildade 1918 och var ordförande i – en enda kväll. I samband med korrespondensen i den frågan skrev han från Gräsberg den 18 april om sina personliga svårigheter:

Här vet jag inte om jag kan stanna. Matfrågan är vidrig här och karbidlampan regeras av djävulen. Rabelais ska jag skicka fortast möjligt, jag har inte fått tid att läsa den innan jag kom hem.

F. n. snöstorm här. I hast

din tillgivne
Dan Andersson.

Rabelais – det var en gammal t800-tals-upplaga av den store renässansdiktarens Gargantua och Pantagruel som Dan hade fått syn på hemma hos mej och lånat. Han tjusades av det mustiga språket och han hade ju på egen hand trängt in ganska väl både i engelskan och franskan. Här var det ändå gammal fransk stavning.

Ett senare brev från Dan av Göteborg den 28 juni 1918 innehöll nyheten, att skalden hade gift sej. Rabelais kom tillbaka till mej och lånades återigen nyåret 1920, och den 16 januari skriver Dan om sina försöka att pejla den:

Broder!

Tack för Gargantua, som du nog skall få åter, dock beder jag få ha den en tid, ty jag läser den sakta – den är svår o. mina lexikon förslå inte. Jag har kört igenom halva boken. Det var en tusan till kar, han har större ordförråd än Shakespeare! Och så måste jag översätta och anteckna en del sidor. Det är inte allt i den som är lika roligt, och en sjättedel av den är oläsbar för mig, som ej kan grekiska. Men chapitre XXXI Liure III (om de fem sätten att tygla köttets lust) är roligt, särskilt det femte, som består i att p–a 30 gånger om dagen, ”liksom Thebaidern”. Panurge i sjönöd hör väl till det ståtligaste som skrivits i den vägen.

Dans affärer var inte goda, men han verkade vara vid gott mod, han hade gift sej och tydligen fått något att leva för:

Jag har fullt sjå – nästan för fullt – att klara mig ekonomiskt, men vad skulle jag leva för, om det inte gällde att slåss för mat. Platt intet, min käre broder! Jag skulle bli slösare och sämre än de alpiska kretiner, om vilka Horatius talar. Tårar, stora som strutsägg, rulla från mina ögon, när jag betänker hurusom du lever lustigt i den sköna staden, medan jag läser Gargantua.

Man märker, att skalden också stilistiskt har påverkats av sin lektyr. Ett utslag av denna är hans fantasi, att adressaten skulle leva sardanapaliskt i Stockholm, och hans skämtsamma förmaning att icke på erotik förbruka ”den kraft vilken bör utstråla i form av sköna poem och snillrika sovjetidéer”. Han undrar också, om jag kunde skaffa honom Rabelais, troligen avsåg han ett eget exemplar. ”Då gjorde även du nytta och kunde räkna på att få komma till Hades' liljeängar efter kroppens ruttnande.” Vidare nämner han, att han fått brev från ”De gröna”, en annan tilltänkt litterär sammanslutning. ”Men mäj lura dom inte. Jag ska in i akademien nu. Sålt novell Ord o. Bild, översatt Baudelaire för De nios Årsbok. Utgett dikter hos Bonnier. Räcker det inte att komma in i Akademien på?” raljerar han.

Och så ett par veckor senare kom ett nytt brev av Gonäs den 8 februari:

Gamle vän och mandråpare!

Tack för längesen – jag minns inte när det var! Jag måtte inte ha sett däj på flera år. Nu var det en

sak. Skulle du vilja låna mäj din Rabelaisupplaga ännu en gång, jag ska inte slarva bort den? Jag håller på att arbeta med en sak, och jag har Gargantua endast delvis. Vill du hava den snällheten lägga boken i ett stadigt kovark(?) och sända hit den, så vore du hygglig. Du skall få ett ex. av den samling visor – sjömans och kärleks – som jag håller på att ordna nu. Jag arrangerar just nu melodierna till dem. Har gjort en härlig vals till luta i natt.

Hej! Leve det litterära kallet!

Din tillg.

Dan Andersson.

Härmed var det tyst från Dans sida. Hur långt han kom med sin kära Rabelais fick jag aldrig veta. Inte heller hann han skicka mej sina sjömans- och kärleksvers. Hösten samma år 1920 var han åter på besök i Stockholm, tog den 15 september in på hotell Hellman, där man nyss hade rökt rummet för ohyra men ansåg det fullt säkert och där han nästa morgon anträffades ihjälösad i sin bädd.

Harry Blomberg var en lidelsefull revolutionär diktare med stor versifikatorisk talang, han hade nästan lite för lätt att rimma. Han var ungdomens och upprorets skald, skrev i både Stormklockan och Politiken, vers som hette Vi unga, Vårstorm, Marsch i revolutionstid och i den stilen. Jag hittar honom första gången i Stormklockan 1916 med en dikt till det första världskrigets tvåårsjubileum, och kring 1917 var han riktigt i farten och prisade – som vi andra – revolutionen. Sin första diktsamling Fejd och famn gav han ut hos Axel Holmström 1917, så två hos Bonniers och en fjärde I revolutionstid, agitatorisk värs, på Fram 1919. Blomberg har skrivit några av de bästa arbetarskildringar på vers vår litteratur har, oförglömlig är hans Första maj. Senare skulle han bli romanförfattare och ge oss den första folkbildningsromanen, till sist skulle han bli religiös, oxfordare. Därefter har jag mött honom endast en enstaka gång och helt kort. Men han var en god trumma i vår ungdoms röda vår. Det berömmet vill jag ge. För hans senare insatser gör andra honom mera rättvisa. Han gick bort 1949.

Blomberg tänkte sej i sin ungdom bli tidningsman. Han sökte plats i Politiken under min redaktörstid, skrev blygsamt:

Har Ni användning för en ung man, som är villig att ev. gå som volontär en tid? Jag har ingen högre skolbildning; har hittills arbetat som typograf (sättare, hand- och maskin-) och under flera år skrivit i diverse tidningar. Ev. kunde jag ju också arbeta i sätteriet, om någon sådan plats är ledig.

*

Ragnar Jändel stötte jag ihop med någon gång, inte ofta. Han var en rätt skygg natur, blev med tiden något av en Franciscus, en livligt uppskattad och vackert mild religiös diktare. Det religiösa fanns nog med från början, kanske från det fattiga hemmet, men han började i Stormklockan med kampdikter. Redan 1910 hade han, endast femtonårig, en dikt där: Kom då med i vår kamp!, och från 1913 är han en flitig medarbetare i Klockan, liksom redan första årgången 1916 i Politiken. Ännu de första åren var det ofta rena kampdikter, rubrikerna säger en del: Till vapen!, En kampdikt, Fred eller revolt!, Revolutionens gudinna o.s.v., och när Zeth Höglund kom i fängelse 1916, hyllade Jändel honom i dikten Vildfågel flyger. Det var också Frams förlag som gav ut hans debutbok, Till kärleken och hatet, revolutionsåret 1917. Jändel skrev även noveller och artiklar, i försvarsfrågan, till den socialistiska ungdomen, om Obstfelder och Lindorm. Zäta hade tidigt, redan 1913, i Stormklockan med en artikel uppmärksammat den unge diktaren, och i Politiken gav jag hans förstlingsbok ett mycket erkännansamt omnämnande, med full respekt för det religiösa draget i hans lyrik.

Åren 1917-1919 skrev Jändel massor av vers i våra två tidningar, de mesta i kampens anda: 0, må vi lära oss hata!, Hednisk gudstjänst, Agitatorn, 0, storm, bryt in över Sverige!, Välsignad vare striden! och vad de allt hette. Stormklockans tioårsjubileum hyllade han lyriskt. Han skrev artiklar om Strindbergs och Almqvists samhällskritik, om Vilhelm Ekelund och Bo Bergman. Men så kom där en fnurra på tråden mellan honom och vår rörelse, egentligen en bagatell att börja med. Jändel hade medarbetat med en dikt i det nya socialdemokratiska ungdomsförbundets tidning Frihet, och H. F. Spak skrev i Stormklockan och utdömde, att en medlem i vår rörelse – Jändel tillhörde då Uppsala vänstersocialistiska arbetarkommun – medarbetade i en direkt mot oss startad rörelses tidning. Spak var mycket aggressiv här som alltid, men Stormklockan – som jag för tillfället redigerade – ville inte neka honom ordet. Jändel och vid hans sida Albert Viksten, också med hos oss, kom med insändare mot Spak, och de togs självklart också in, jag svarade redaktionellt: ”Ordet är i denna tidning fritt, för Spak som för alla. Är någon för brutal i orden, så finns det också plats för angrepp däremot.”

Jändel tog strax därefter sitt utträde ur Uppsala vänstersocialistiska kommun men skrev ännu ett par gånger i Stormklockan. Men så kom där ytterligare en debatt mellan honom och tidningen, där Hugo Sillén i V.U:s namn bröt med poeten för ungdomsförbundets räkning.

Därmed var han borta från våra kretsar. Ett par år senare, 1923, gav han på Tidens förlag ut sin självbiografiska roman Den trånga porten, där han lät också mej figurera, dock ganska hyggligt. Sedan var Jändel i många år helt religiös lyriker, livligt uppskattad i alla läger, en Franciscus men en som till sist fann den religiösa idyllen för menlös och började lägga satir i den. År 1927 gav han ut en samling fri vers, som han kallade Franciscus med pilbåge. När så nazismen kom, vaknade åter Jändels hat mot orätten och våldet och han publicerade en diktsamling Stenarna blomma, 1938, med delvis mycket starka dikter för friheten, som jag var glad att kunna lovorda i Folklig Kultur. Kort därefter dog Jändel. Han hade länge tärts av tbc. Den sista skymten av honom fick jag en kväll på en spårvagn i Stockholm, då han steg opp vid Tegelbacken på en Kungsholms-linje, där jag var med, viftade farväl till en kvinna med en blomma, som han höll i handen, och – steg av vid nästa hållplats: Stadshuset!

*

Martin Koch hade jag en del att göra med även under de första Stockholms-åren, frånsatt historien med den unga akademien. År 1915 tillskrev han mej en lång epistel angående sin då utgivna bok Romantiska brev, vars mottagande i pressen han var mycket missbelåten med. Särskilt hade Stormklockans omdöme upprört honom, då man där hade identifierat huvudfiguren med författaren. Om sin avsikt med boken skrev Koch bl.a.:

Redan för länge sedan förklarade jag för Ivar Vennerström, att jag ämnade göra en psykologisk studie över *avfällingen*, fallet Henning von Melsted var då aktuellt och Ivar och jag diskuterade saken då han var i Stockholm en gång. Mitt mål var: att klarlägga det virriga psyket, strängt tillämpande romantikens filosofi; att framhålla sålunda hans oförmåga att skilja mellan gott och ont, sant och hopfantiserat; att även betona det ”mänskligt svaga” hos typen, låtande en viss strävan efter idealitet och redbarhet genomlysa mörkret i hans psyke, för att icke göra honom alltför karikerat grotesk, endast *viljesvag* och *jagbetonad*.

Jag gjorde denna studie – det blev Romantiska brev. I jag-formen där har jag slungat ner en massa saker, som oklart jäste inom mig själv, som jag behövde befria mig ifrån för att återvinna hälsa ur pessimismens feber – en mängd andra trådar tvinnades tillsammans, resultatet blev Helge Videll och hans upplevelser. I denna figur har jag befriat mig själv från den osunda romantik, som var ett gift för mitt blod, jag är åter frisk och arbetar med sjudubblad kraft på att bygga färdigt mitt monument över vår tids arbetande svenska folk.

Helge Videll blev sålunda syndabocken, som måste skapas och offras, för att allt sjukt och dåligt inom mig -i detta avseende! – måtte föras ut ur mig själv. Alltså den väg till hälsa, som naturen anvisat konstnären att gå. Helge Videll är den virrige, jag-religiöse romantikern, som är en fara för sig själv och andra, som endast vill sin egen storhet var han än ställer sig, som innerst inne har endast förakt för arbetarne, hans tillfälliga medel till självhävdelse – första anfallet av den sjukdomen klarade jag i ”Vargungarne”, jag hoppas definitivt ha gjort mig fri nu.

Klart är, att Helge Videll blir i många avseenden en osympatisk person. Typen är osympatisk, för mig var det därtill nödvändigt att göra honom osympatisk, på det att jag själv, sedan jag genomskött hela hans psyke och funnit endast tomhet, skulle få kraft att skilja mig från honom.

Nu hade vissa tidningar velat tyda figuren, ”dels som ett angrepp på – Z. Höglund!!! (Sancta Simplicitas!), dels som en maskerad framställning av Martin Kochs egna åsikter och strävanden för framtiden!”, det senare ”lymmelaktigt, eftersom det är medvetet falskt”. Koch ville därför, att jag skulle i Stormklockan tillrättalägga miss uppfattningen av hans bok, inte berömma den men klara upp detta om författarens ställning till romanens huvudfigur. Jag gjorde det inte. Kanske talade jag med Zäta och det befanns, att saken inte hade så stort intresse för Stormklockan. Hur som helst var Martin Koch nu på väg från arbetarrörelsen. Han skriver i det citerade brevet:

Jälv tillhör jag för resten inte partiet – om inte genom N.O.V., det vet jag sannerligen inte! – och dess inre strider angå mig inte, sedan jag på nyåret bröt med Gustav Möller och partiförlaget.

År 1916 var Koch också vred på mej, ganska oförskyllt. Han hade i Dagens Nyheter skrivit en artikelserie om tungomålstalarna Storm och Monsens rörelse. Politikens Gojim hade skämtat med honom i ett kåseri och Koch blev rasande, skrev ett långt ovetligt brev till mej, som personligen fick skulden för kåseriet, och anhöll att jag ville precisera, om jag avsåg att försvara Storm och Monsen mot honom! Jag svarade lugnande, och motsättningsmolnet passerade förbi.

År 1930 fick jag åter kontakt med honom. Han hade då efter åtskilliga år utomlands hamnat i Hedemora och det gällde att bilda en proletärdiktarnas egen organisation. Jag återkommer.

*

Med *Erik Lindorm* hade jag tidigt kommit i beröring, först indirekt genom hans berättigade kritik mot vännen Skölds panegyrik över mina Nidvisor 1909. Av hans förläggare Gustaf Thorsén fick jag hans verkliga debutbok, det lilla t6-sidiga häftet *Bubblor från botten* av 1908, 25 öre, numera en dyrgrip värd minst lika mycket i kronor som då i ören. År 1912 kom hans *Tal till mitt hjärta*, den gången på det ungsocialistiska Förlaget Vanadis, i kr., och den fick jag ”med vänlig hälsning från författaren” och skrev, som tidigare berättats, mycket positivt om den i *Nya Samhället*. Den samlingen kom senare i ny upplaga ut hos Bonniers.

År 1912 var Lindorm beräknad som medarbetare i den planerade tidskriften *Juvenes*, av de unga diktarna. Den i 5 november svarar han mej på min förfrågan därom: I

Eder fråga om jag ville medarbeta i den planerade tidningen bejakar jag med nöje. Så ofta och bra jag kan vill jag däri medarbeta.

Hoppas dessutom att vår korta brevbekantskap snart måtte leda till en personlig! Det skulle vara roligt att få träffa Eder.

I augusti 1913 skrev Lindorm och ville ha mej med i *Naggen*, ”helst en dikt och allra helst en humoristisk dikt, som vi efter bästa förmåga skola honorera”. ”Vi”, det var Lindorm och Starkenberg. ”Vi ämna försöka göra något verkligt fint den här gången.” Han fick en satir på

Algot Sandberg och jag fick 10 kronor, vilket var relativt hyggligt.

Den 29 augusti skrev Lindorm, att Naggen knappast komme att bli som jag hade tänkt mej en skämttidning eller som han och Starckenberg själva hade drömt. Men det kunde ju bättra sej med tiden, och han hoppades vänligt nog därvid på min assistens:

Socialistisk och rivande skall tidningen bli, ett slags Simplicissimus. Inga tvättkäringstråtor à la Brand eller uppkomlingslater à la Social-Demokraten. Jag tror jag förstår Er. Ni älskar sol, renhet och blanka klingors blixtar.

Han gav mej en älskvärd karaktäristik och fortsatte:

Jag har verkligen litet svårt att uttrycka vad jag menar med Naggen. Två ord kunna nödortfigt uttrycka det: skönhet och frihet!

Jag kom sedan att skriva en hel del i Naggen, både satir och annat. Julnumret 1913 kom enligt ett brev ut i 25 000 ex., inte illa för en ny tidning av det slaget. Lindorm sa sej vara glad åt samarbetet: ”Glöm inte bort oss nu. Jag har en slags känsla av att vi höra ihop om det här företaget.” Betecknande för både företaget och honom är ett par rader i ett senare brev: ”För en vecka sedan stod jag i begrepp att sända ett litet honorar till Eder för bidragen – men så kom en fattig fan och tiggde pengarna av mej.”

Under 1914 fick jag för Nya Samhället ett par gånger låna klichéer ur Naggen, som kvitterades med annonser för denna. Jag förmedlade på samma sätt klichéerna till Jämtlands Folkblad, Norrskensflamman och Nya Norrland, där Naggen så fick sin annonsreklam. I mars skrev Lindorm: ”Naggen knallar och går, så där hjälpligt, men det finns ju hopp om bättre. Penningbristen gör sig emellertid kännbar.” Han tillade något överdrivet: ”Tack vare dig ha vi numera en kommissionär i varenda stuga i Sundsvallsdistriktet. Hell dig!”

När Lindorm 1915 bröt med Starckenberg och jag i anledning därav skrev till honom om mina betänkligheter, svarade han med en förhoppning, att Naggen ändå skulle gå, han vore inte hågad att brevlades ingå på brytningens ”futtiga” orsaker, men vi finge ju träffas när jag till hösten komme till Stockholm. Det blev nu aldrig något samtal om Starckenberg-historien, men ett brev från Lindorm den 24 november 1915 säger: ”Om du inte är arg på mej så ring! Jag vill ogärna taga första steget . . . Din ångerfulle Erik Lindorm.” Hans ånger gällde något korrekturslarv.

Naggen gick emellertid tillbaka och tog slut. Senare träffade jag Lindorm då och då i Stockholm, bl.a. i samband med den förut skildrade unga akademien 1918. Det året kom vi f.ö. ut tillsammans hos Bonniers, där tre lyrikhäften utsändes i samma format och liknande utstyrelse: Erik Lindorms Min värld, Nils-Magnus Folckes Bland människorna och min Fruntimmer. Senare redigerade Lindorm Svenska kärleksdikter och skrev och ville ha med en dikt av mej och likaledes Stockholmsvers, där han även fick en.

Erik Lindorm, konstnärssynglingen Nisse Svahn och jag gick åren 1918-1920 någon gång på Birgerjarlsgatan och betittade mer eller mindre blygt de unga damerna där om kvällarna. Därunder fällde Lindorm ofta roliga sarkastiska yttranden. Överhuvud hade han ständigt smålustiga infall. Och hans typ med det romantiska ansiktet med polisongerna – en musiker från 1830-talet – gav stämning. Ett yttrande är rätt karakteristiskt. Jag berättade en gång för honom, att redaktionssekreteraren på Folkets Dagblad (Politiken) var mycket snål på honorar. Jag redigerade den tiden tidningens bilaga Lördagskvällen och var mån om att medarbetarna skulle få någotsånär betalt. Nu var det en partikamrat, för all del inget litterärt namn, som hade skrivit någon liten sak. Jag sökte få redaktionssekreteraren att utanordna en tia.

– Äh, sa redaktionssekreteraren. Han är ju partikamrat och dikten är ju så kort. 3 kronor.

Jag berättade det för Lindorm.

– Jaha, sa denne. Om Goethe hade kommit med ner allen Gipfeln, så hade han fått 2: 45.

Med tiden kom vi ifrån varann. Lindorm kom i lag med de mera officiella kretsarna, gick från kåsörplatsen i Social-Demokraten över i den i Svenska Dagbladet, ställde sej i mycket mot arbetarrörelsen, men han var dock innerst den stridbara kulturmänniskan, det visade han när nazismen kom. Vårt sista sammanträffande var i december 1939 på Börssalen, där vi och några andra författare uppträdde med uppläsning till förmån för det av Stalin angripna Finland. Då var han redan märkt av sitt slutskede, och inte långt efter var han borta. En originell man och en betydande diktare var han. Och alltjämt ringer en del av hans dikter i ens öron, både den sista tidens kärleksdikt och kanske än mer en av de allra första kärleksdikterna, Viskning över ett barns bädd, hyllningen till den kvinna, som trots vad som senare hände har betytt så mycket för den trotsige ensamme ynglingen.

När jag tänker på tjugutalets lyriker, upptäcker jag något som kunde skrivas en avhandling om: Småskollärarinnans betydelse för den svenska lyriken. En hel rad poeter, namn må läsaren tänka ut själv, var gifta med småskollärarinnor eller eljes lärarinnor. Ja, vad har inte självförsörjande yrkeskvinnor betytt för dessa lyriker, som till stor del har levat på deras arbete! Själva har de oftast inte kunnat försörja sej. Nå, hustrurna fick kanske en aning vederlag i lyriska stämningar.

Med *Hannes Sköld* var jag, som jag har omtalat i Allt var ungt, skolkamrat i Norrköping. Vi var jämnåriga men han gick två klasser efter i läroverket. Jag berättade också, att han var en flitig medarbetare i det litterära gymnasieförbundets handskrivna tidning *Saga*, som jag ett år redigerade. Johannes Evelinus Sköld var missionärson och född i Kina. Syskonskaran var mycket begåvad, en bror är ju konstnären och professorn Otte. Som ung bar Sköld det bibliska förnamnet Johannes, som han ungefär 1910 förkortade till Hannes. Eljes hette han i röda kamratkretsar Prag.

Efter studenten i Norrköping 1905 studerade Sköld i Göteborg, där han vart fil. kand. redan 1907. År 1908 var han med i Zeth Höglunds lag kring Stormklockan och jag träffade honom första gången efter skoltiden hemma hos Zäta, där han, den obotlige bohämen, då kinesade.

Hannes Sköld var en orolig ande, om möjligt ännu oroligare än jag. Han flackade i ungdomen omkring i åtskilliga land i en ekonomi av det mest eteriska slag. Det första brev jag har från honom, från hösten 1909, datum okänt, han var inte alltid så noga med att fixera sådant, meddelar, att han ”ämna fly land och rike” så snart han och rättvisan klarat av sitt lilla mellanhavande, ett par månaders fängelse för lasteligt tal mot en länsman i samband med storstrejken:

Jag har nu beslutat att frampå nästa år ge mig av till Paris – och leva på plit till tidningar. Din bror är ju i Sverge, men skall han tillbaka snart? Det är detta jag ville veta. Jag föredrar nämligen att ha lite bekanta på varje ny plats dit jag beger mig.

Sköld ondgör sej i samma brev över, att Östergötlands Folkblad, vår partitidning i Norrköping, inte gillat mina Nidvisor, dem han själv hade berömt, tyvärr så måttlöst, i Stormklockan. Han misstänker, att det är Oscar Olsson som har varit framme med hartassen. ”Säger, att inte herr Bourgeois passar att förhårliga – då du satiriserat honom. Han har småborgaren i sitt hjärta, den recensenten.” Hannes tillfogar: ”Vet du vad jag tror, herr Bourgeois blir värst att utrota ur socialdemokraternas sinnen.”

I ett annat brev av 1909 skriver han:

Näpst och släppt ämnar jag inte återvända till kronans pension. Mina minnen är inte för ljuvliga. När det blir en liten syndafloed på golvet var gång det regnar och när det kristna ulvakopplet i monoman rabies kastar sig över en arm hedning (mycke mer är att säga), så blir man inte glad. Jag ämnar därför gå till högre instans.

Han undertecknar: ”Din sedlighetssårande, svamlade, smädande vän Johannes Sköld.” Han hade häktats i augusti 1909 för sitt föredrag i Norrköping men måst släppas, då domen blev så pass lindrig. I fängelset i vår hemstad var för övrigt ingen mindre än P. P. Waldenström och talade religion med honom – kanske bekant med fadern missionären, i varje fall ville han rädda en värdefull själ i som han väl tänkte ett känsligt och svagt ögonblick. Försöket misslyckades, därom vittnar bl. a. brevcitatet nyss. Sitt straff avtjänade Sköld först i början av 1911.

Någon gång 1910 skriver Hannes från Köpenhamn och erbjuder korrespondensartiklar från Paris om ”socialistiska utrikesföreteelser” – billigt, 3 kr. per styck, han skrev samma i flera partitidningar. Han kom att lämna både sådana och andra artiklar till Nya Samhället. Hannes ger i brevet sin kalkyl på beräknat leverne på i 30 kr. i månaden. Han ville också ha ut mej på internationell fot, förespeglar mej att jag kanske kunde få skriva i Social-Demokraten och Arbetet. ”Ynglingen Ekelund har 40 kr. för var uppsats i Arb.” Det är Vilhelm Ekelund som åsyftas. Hannes ger mej vidare tips, vill att jag kommer med honom, det skulle vara ”stilig att få slå ned sina tält jämte varann nere vid Seine”. Vi kunde ”som Ström och Z på sin tid slå ihop våra krigskassor när så erfordras”. Men han vet inte, om jag är ”så härdad att slita hund som nedskrivaren av detta”:

Är du det, så res obetingat, om du ock inte kan bringa opp fullt så mycke schaber som en människa tarvar att leva på. Jag klarar mig alltid skamlöst och det kan du nog med. Gå inte och petrificeras i Sundsvall ...

År 1911 gav Sköld ut sin första diktsamling, Sångar om striden och kärleken, på eget förlag. Han bad mej i brev att inte anmäla den personligen, då han hade så berömt min debut. I ett brev från Långholmen, där han hade gått in i februari, förklarar han blygsamt, att diktsamlingen ”är egentligen en penningspekulation, så den kan inte vara first class”. Den var god. Hannes hade en sällsynt levande rytm och målande ord. Det handlade om striden och kärleken, i båda var han lika het.

Också från Långholmen kommer han med ett förslag, att vi två poeter – som faktiskt var besläktade i lyriken – ska ge ut en litterär kalender ihop, med teckningar av var sin målarbroder. Den planen kom dock aldrig till utförande.

Den 1^o april skulle skalden bli fri från Långholmen – ”ifall jag kan driva opp de hundra kr:na böter nämligen, eljes ytterligare 12 dar” – hur det vart vet jag inte. Senare samma år sökte han enligt ett brev till redaktör i Norrskensflamman. Den platsen fick han inte. I samma brev omtalar han, att han resonerat med Ström och Möller om en skämttidning med mej som redaktör. Vilken heller inte vart av, som förut antytts. Den 24 juli 1911 är han emellertid åter inne på skämttidningsfrågan. Han och en förbundskamrat Nils Adamson i Stockholm planerar en liten revolutionär veckotidning i min redigering:

Den ska vara skarpt socialistisk och samtidigt litterär (à la Jugend's blandning av satir och belletristik). Den är emellertid endast påtänkt, så vi ålägger dej absolut munkavle.

Planen är att vi börjar med en jultidning på en 24 sid. (pris 25 öre) och sen från första jan. gör den periodisk (pris 10 öre 8-sidig).

Hannes räknade med bl. a. Ruhe, Melsted, Starkenberg, Ström och av äldre Hasse Z. och Albert Engström som medarbetare. Som tecknare O. Jacobson, Starkenberg och min bror Einar. Min lön skulle bli 40 kr., redaktionsbidraget 100 kr. i veckan.

Efter frigivningen utgav Sköld ett häfte Gallersånger, 1912, Axel Holmströms förlag.

I mars 1912 är det tal om företaget Juvenes, tydligen inte bara en litterär publikation utan också en sammanslutning. Hannes undrar, om jag fått svar från Walter Stenström. Själv har han tillskrivit Hedenvind-Eriksson men ännu ej fått svar. Har jag något emot Lindorm? ”Kvinnan Anna Lenah, som jag träffat på gatan ett par gånger och som tydligen är eld och låga för företaget”, vill antligen ha med Vilhelm Ekelund. Hannes vill inte, Ekelund hade felet att han var ”knäsatt av den officiella socialistiska litteraturkritiken”. Men vill jag, så ska han inte tredska. Senare på året skulle Hannes sända bidrag till en eventuell kalender. Till hösten for han till Paris. Därifrån kom så korrespondenser till Nya Samhället å 5 kr. styck – han lovar senare bli billigare. Det blev kr. 3: 60. Något senare ska han resa till Belgien. Innan dess skriver han, att han legat sjuk en halv månad. Han gläds åt, att Erik Lindorm fått vind för sin Tal till mitt hjärta hos Bonnier, tack vare recension av Fredrik Böök. Men det grämer honom också, ”därför att när allt kommer omkring, så ser man i honom blott den oskadlige, vilken man utan fara kan berömma”.

I Belgien är allt billigare än i Frankrike men det är kallare och vännen Hannes har ”redan ett par gånger varit ihjälfrusen”. I ett senare brev från Bruxelles är han nere:

För mej lunkar det så småningom, och jag känner mej ganska förtvivlad, tvivlar ibland fullständigt på att jag duger till något. Och det kan väl hända jag slutar som sjåare, som jag en gång i min ungdom profeterade mej själv. Amen!

Han hade planer på en ny tredje diktbok, men den kom aldrig. Senare dök Sköld upp i redaktionen av Skånska Social-Demokraten i Hälsingborg 1913, där han emellertid måste kväva sin lust att skriva politik mot sin chef Christierson. Härnäst jag hör av honom, är det från Belgrad: ”Då jag fick sparken i Hälsingborg, reste jag hit efter uppsägningstidens slut.” Och så sänder han Nya Samhället korrespondenser från Balkan.

År 1916 är Hannes plötsligt filosofie licentiat i Lund i slaviska språk. Hösten 1917 är han i Petrograd, varifrån han ber mej hämta en hos Bonniers liggande diktsamling och försöka få ut den på Tiden. Han planerade att resa till Moskva för att arbeta på svenska generalkonsulatet. Men Tiden var inte heller benägen. Hannes hade gift sej och var lycklig pappa, när jag hösten 1918 hälsade på honom under min första ryska resa.

Sedan hade jag inte så mycket förbindelse med Hannes Sköld. Han var den ledande kraften vid starten av tidskriften Clarté 1925. 1929 bad han mej höra efter några kuplettmelodier, en med text till, som han sänt Ernst Rolf men ej fått svar på. 1922 hade han disputerat i Lund och blev docent i slaviska språk där samma år, 1926 även i jämförande språkforskning. 1929 blev han t.f. professor men redan 1930 avled han. En stor begåvning, inte bara språklig, även litterärt, och en utomordentlig människa, betydligt bohäm, dock senare lyckligt familjebofast. Kanske hade han, om han fått leva, blivit en mycket betydande vetenskapsman. Nu blev han en högst originell gestalt i det också eljes mycket brokiga röda unga Sverige under detta sekels första tre decennier.

*

Man träffade ju också flera andra poeter den här tiden, ännu levande, kanske något förändrade, det blir vi alla.

Så blev jag vän med *Nils-Magnus Folcke*, som den här tiden gjorde sej känd som Uppsalaskalden framför andra, den älskvärt lättsinta bohämen med en osedvanlig lätthet i det verstekniska. Hans Uppsalavår skrev jag om i Politikens första nummer, och vid det laget började vår vänskapskontakt. Vännen Nils-Magnus var – och är i någon mån ännu – en riktig bohäm, sällskapsmänniska par prgerence, glad och god trots klen poetekonomi och andra bekymmer, glad i allt skönt, särskilt av genus femininum. Hans öden och äventyr bör, realistiskt skildrade, bli en mycket underhållande roman.

Trots att vi i åtskilligt var mycket olika, möttes vi i gemensam beundran för Våren, och jag tar mej friheten citera följande för sin diktare mycket karakteristiska dikt, skriven i min gästbok på Grönvik, Blidö, 1919, min första bofasta skärgårdssommar, då han besökte mej därute några dagar, han och jag ännu lika ogifta:

Solsångare!

*Kring våra olika flaggors dukar
blommar dock samma vackra värld.
Och som ensamma skalder brukar
längtar vi stundom till hem och härd
trots allt det där – det där du vet
om köttets lust och själarnas ensamhet –*

*Kring våra olika lyckoidéer
fladdrar dock samma kjolars vaj.
Båda vill vi i rytmer ge er
något av ung och dårlig maj.
Skål – du i vatten och jag i O. P. –
för det röda blod vi har haft före dope!*

Självironiskt noterade skalden, att rimmen ”vaj” och ”maj” måste med nödvändighet förekomma.

Nils-Magnus är heller inte längre någon ung svärmare, även om han ännu vid bortåt de sexti kan sträcka opp händerna som Milles' Solsångare och hänfört ropa: ”Renässans! Renässans!”, när han ser en skapligt välväxt kvinnovarelse. Detta dock även en panteistisk lust i allmänhet åt sol och ungdom och vår – alltid En vår igen! Inför våra dagars grå melodilösa dikt är hans ljusa livsberusade poesi urmodig och han har fått pröva på vad det är att bli klicharad till en viss typ och inte komma ur den. I någon mån är det hans egen skuld: han har dröjt för länge i bohämens ungdomsparadis. Bohämen är skön, fastslog Henri Murger, författaren till den underbara *La vie de bohême*, men man får inte dröja sej kvar i den.

Albert Viksten hör också till de vänner från ungdomens ljusa parnass, som ännu finns i livet. Även han var hos mej på Grönvik 1919. Han var 1913 cykelagitator för Socialdemokratiska Ungdomsförbundet, diktade i våra röda tidningar, blev senare en populär romanförfattare i vildmarksregionerna och gav utmärkta arbetarskildringar. Han lämnade tidigt det politiska för att helt ägna sej åt författarskapet – och i inte ringa mån föreläsningens verksamheten, där han har blivit en av landets populäraste bildningsspridare. Han har också alltid blivit sin ungdoms frihetsidéer trogen och stått klar i bräschen då det har gällt att värna det fria ordet åt vilket väderstreck som än hotat det.

*

I största korthet också några ord om några utländska författarkontakter den här tiden kring

1920!

Den tyske arbetardiktaren *Max Barthel* fick jag närmare beröring med, då han 1917 översatte min hyllningsdikt till Karl Liebknecht för Ungdoms-Internationalens tidning. Han översatte sedan ännu ett par saker och jag några dikter av honom. Många av sina vershäften sände han mej dedicerade, ett t.o.m. dedicerat i tryck. Barthel, som en tid var en av de bästa lyrikerna i Komintern, tappade jag sedan alldeles bort. Enligt en uppgift skulle han ha svikit vid Hitlers oppmarsch och svängt över i dennes led.

Med finländaren Elmer Diktonius, en av modernismens portalgestalter i finsk dikt, fick jag först beröring in absentia 1921. En dag frågade en av mina röda finska vänner, om jag ville vara med och granska ett manuskript, som skulle ut. Gärna det, och så kom en kväll tre eller fyra finnar – bland dem vill jag minnas den senare så omstridda O. W. Kuusinen – opp i min lya vid Biblioteksgatan och hade med sej en lunta med aforismer. Sirola var nog också med, om det inte rent av var hans som var huvudmannen. Aforismerna hade till upphovsman en då mindre bekant ung finne Elmer Diktonius, som fortfarande var kvar i Finland. Vi gick noga igenom dem, de var inte få, gjorde kanske här och var några strykningar, men jag minns att satserna i all sin granitkarghet och chockerande brutalitet var imponerande konkreta och innehållsdigra. Aldrig har jag fått en sådan förbekantskap med en blivande diktare av betydenhet. Samlingen kom ut 1921 under titeln *Min dikt*, på det tillfälliga Bokförlaget Lyrik i Stockholm, mej i övrigt obekant. Senare har jag haft flera tillfällen att i recensioner uttala beundran för Diktonius' hårda och starka diktkonst, liksom vi ibland har mötts på författarkongresser och eljes. Han medarbetade några år i vår röda svenska press. I ett av sina brev till mej i det sammanhanget skrev han 1922, när han var den stilistiske rabulisten som oroade: ”Annars är det tjut och hånskratt kring mig nu – kanske den bästa temperaturen.”

Någon dag 1919 blev jag påringd av en amerikansk publicist, som var på Europa-visit för att knyta förbindelser med europeiska radikaler efter kriget. Han hette *Carl Sandburg* och hälsade på i min lya, där han dels förhörde sej om svenska förhållanden sedda ur radikal synvinkel, dels berättade för mej om Amerika. Han var en fängslande personlighet och han glädde mej särskilt med att på mitt gamla ostämnda klaver spela negersånger och annat folkligt amerikanskt och sjunga till. Senare sände han mej från U.S.A. en skrift och satte mej i förbindelse med en annan amerikansk diktare och kritiker Louis Untermeyer, som sände mej både egna dikter och en värdefull lyrisk antologi; där fick jag göra bekantskap med det yngsta lyriska Amerika, som säkert ytterst få svenskar kände vid det laget. Ett par hade jag läst förut, hade skaffat mej deras arbeten under min Amerikaresa 1915: Vachel Lindsay och Edgar Lee Masters. Om dem skrev jag redan 1917 i *Folkets Jul* och gjorde där några översättningar.

Tidigt hade jag också genom en norsk vän fått i mina händer de tre unga norska lyrikerna Olaf Bull, Rolf Hiort-Schøyen och Herman Wildenvey, ett par dikthäften av var. Om dem skrev jag 1916 i *Stormklockans* julnummer. De två första kom jag aldrig att se personligen. Men en dag, det var visst 1922, skulle jag träffa någon på Operakällaren och föga bevandrad i guldkrogarnas entréförhållanden steg jag in från sidan, i Operabaren. Jag kunde enligt vaktmästaren också komma vidare den vägen. När jag hastigt sökte mej igenom dess tobaksångor, reste sej någon borta i ett skumt hörn och ropade mitt namn. Jag stannade förvånad. En ung man kom fram och räckte mej handen:

– Jeg er Herman Wildenvey! Du blomstrer som en –

Jag minns inte fortsättningen men jag sa mitt namn, vi tog varann i hand och efter några intetsägande ord gick jag vidare. Så skedde bekantskapen med Norges unga lyriska gunstling.

Sedan råkades vi någon gång på nytt, bl. a. på en godtemplarloge i Stockholm – Wildenvey blev, som bekant, med tiden avholdsman. Hans och de två andra ungpikelyrikernas vers har emellertid givit mej stora skönhetsvärden, alldeles som Rilkes, som de är släkt med i sin fina skildring av de unga kvinnorna men som ju eljes går betydligt djupare.

Ännu en norsk diktare, en som med tiden skulle bli den verkligt store tolkaren av tidens kval och tidens kamp, *Arnulf Överland*, mötte jag på tjugutalet. Först i tryck, sedan på nordisk författarkongress i Stockholm 1924 och så på en internationell dito i Moskva 1927. Överland var ännu relativt ny som politisk diktare. Men hans politiska patos hade börjat med kamp mot religiös reaktion, som han bekämpade på ett hänsynslöst ärligt sätt. Det var i Hitlers historiske Överland gjorde sin största, sin oerhört stora insats, blev inte bara sitt folks frihetssångare men Nordens och alla frihetsälskande folks.

*

Dessa år 1918-1920 levde jag mer intensivt internationellt än någonsin förr. Jag bodde i storstaden Stockholm, hade fått internationella förbindelser både politiskt och litterärt. I samband med den stora ryska svälten 1921 startade Willi Münzenberg Internationella Arbetar-Hjälpen, på vars konstituerande kongress hösten 1921 i Berlin jag fick representera Sveriges kommunistparti och knöt flera intressanta förbindelser. Mycket kunde jag tyvärr inte göra heller där. Men I.A.H. utförde under de år den verkade en mycket imponerande verksamhet till nödens lindrande.

Dessutom sökte jag ständigt det nya i press och litteratur. Som redaktör för vår tidskrift *Zimmerwald* 1918-1921 fick jag tillfälle att hålla en del utländska tidskrifter – särskilt givande var de amerikanska *Liberator* och *The Masses*. Senare höll jag ett par år litteraturbilagan till *New York Herald Tribune: Books*, som hade mycket färskt material om nya arbeten på skönlitterära, historiska och andra områden. Vem som förmedlade bekantskapen med *Liberator* vet jag inte, men en dag sommaren 1918 fick jag ett brev från utgivaren Max Eastman:

Får jag sända Er, som bevis på min uppskattning, vårt nya magasin *The Liberator* för nästa år. Jag känner mej viss om, att Ni ska bli intresserad av att veta vad de unga och revolutionära författarna och konstnärerna i Amerika tänker och gör.

Och det vart man verkligen. Här mötte man det nya Amerika, frihetens Amerika.

Jag gick också så gott som varje vecka omkring i Stockholms större boklådor, Nordiska Bokhandeln, N.K., Fritze, Sandbergs, och letade och bläddrade i allt nytt i bok- och tidskriftsväg från stora världen, beställde en del, fick också en del genom en ungersk partikamrat Rudolph Philipp. Rätt mycket litteratur köpte jag privat och läste de åren, ansåg mej ha råd, var ungar och hade inga dyra vanor eljes. (1919 har jag noterat 105 lästa böcker, 1920 54. I mars 1919 omfattade mitt bibliotek 1600 volymer.) Och det man köpte gav ju luft, internationell luft, under vingarna, uppslag, idéer, var ju föda för själen, lika nödvändig som kalorierna för kroppen. Så kom jag i alla fall att om än journalistiskt ytligt smutta på allt möjligt nytt och andligt leva med i dagsbränningarna därute i det stora livet. På de arbeten jag så köpte och artiklar jag läste i utländska tidskrifter kompilerade jag också ihop artiklar för vår press.

I en längre artikel i *Politiken* hösten 1922, *Den nya dikten*, försökte jag en historisk översikt och kom till sist in på vad som var att vänta. Man kunde inte vänta någon stor dikt. Proletärdikten hade inte ännu kommit långt, inte ens i Ryssland, och i Sverige levde den ännu i rent borgerliga gränder, ofarlig, klappad på axeln av bourgeoisin. Jag längtade efter en stark

dikt med vilja, klarhet, hälsans sunda puls. ”En ny klassisk poesi, men inte livlös marmortråkig utan fylld av det nya, varmblodiga, mäktiga livet”, ödmjuk men kampdikt. Kampen för friheten var det väsentliga. Heine hade ju sagt så sant: ”Poesien är bara en vacker bisak.”

I fortsättningen pekade jag på föregångare till den kommande dikten: AiValt Whitman och Rainer Maria Rilke, och gav en del nya namn efter två antologier: Menschheitsdämmerung, Berlin 1920, och The new era in american poetry, New York 1919, samt en del andra antologier. Jag nämnde en rad unga tyskar, fransmän, engelsmän, amerikaner, bland dem Carl Sandburg, skandinaver, ryssen Alexander Blok, slutligen svensken Pär Lagerkvist. Erik Lindorm nämndes också men sades ha ”slumrat till i en med Anna Lindhagen-småborgerlighet besläktad dyrkan av gamla kåkar”.

Jag väntade mej inte så mycket och slutade artikeln så:

Det beror på vad tiden bär i sitt sköte ekonomiskt-politiskt, om den brodd till en ny lyrik, som i alla fall finns här och var ute i världen, ska ruttna bort i torr jord eller växa ut till en ny stor litterär epok. Men den på sin diktning levande s. k. fria diktaren är och förblir nog borta. Och frågan är, om skadan är så stor. Poesien blir inte sämre därför att poeten blir en människa i ett vilje- och solidaritetssammanhang.

Jag ska inte störa intrycket av hur jag då kände med att kommentera med vad det blev. I någon mån gjorde det då nya intryck på mej, och jag skrev t.ex. påverkad av Werfel på fria breda rytmer en Hymn i våren 1920. Samtidigt skrev jag epigrammatiska vidräkningar, Individernas förbund, om Harry Blomberg, Carl August Bolander, Ragnar Jändel och Erik Lindorm. Jag erkänner, att jag överdrev solidaritet och kollektiv. Men det behövdes då. I dag tretti år senare, när vi har sett den totalitära staten ohyggligt hota individen, är det dags att slåss för individen – men aldrig för individualismen.

Komintern och ryska resor.

I slutet av sommaren 1 g 18 bestämdes det, att Internationella Socialistiska Kommissionens sekreterare Angelica Balabanoff skulle lämna sin post i Stockholm och t.v. flytta över till Moskva. Bisittaren i kommissionen T. Nerman fick chansen att följa med henne i österled, och han försummade den inte. Men han lämnade sitt fäderneärvda silverfickur hemma, varnad av vännen Z. Höglunds öde – denne hade på resa österut tidigare under året blivit bestulen på sitt guldur. Resan anträdde den 21 september med en liten passagerarångare Luleå och i sällskap med ett par svenska affärsmän, två ryska socialister och vår från Amalthea-historien 1908 bekante svenske landsman Anton Nilsson, som efter amnestin hade lärt sej flyga och nu med våldsam livshunger och handlingslust for till Sovjet för att ägna dess sak sina krafter som militärflygare.

Resan, som varade brutto 27 dagar, har jag skildrat utförligt i en skrift I Vilda Östern, rysk resedagbok 1918-1920-1927. Denna såväl som följande två resor är helt anspråkslösa turistskildringar, man kan ju inte lära känna och ge så värst mycket av ett så stort och växlande land, när man snuddar vid det några veckor och därtill inte kan språket. Men jag har försökt ge allt jag såg precis som jag såg det, och där blev i alla fall tillfälle till några intervjuer med några av de högsta ledande, vilkas uttalanden möjligen kan ha intresse i belysning av 20-30 års senare utveckling. Här ska alltså endast ges några utdrag av sådana uttalanden, som belyser det nya Rysslands styresmän och hur de menade det då.

Den första av toppfigurerna vi kom samman med var Grigorij Sinovjev, Petrograd-sovjetens

ordförande, chefen för rådsrikets norra distrikt. Honom träffade vi vid en tesupé i 'hans hem på ris och honung, smörgås och en smula köttkonserver. Samtalet rörde sej mest om Zimmerwald-rörelsen, Sinovjev var ju med i Zimmerwald i september 1915. Rörelsen sköt fart överallt, sa Sinovjev och frågade i sin tur:

– När kommer er revolution i Sverige?

Jag måste erkänna, att dagen ännu inte var definitivt fastställd.

Petrograd hade börjat leva opp igen men hade nu endast 2 miljoner invånare mot 3 före kriget. Borgarna rörde sej numera tämligen fritt, förklarade vår värd. Och värdinnan ursäktade sej, när hon följande morgon dukade fram alldeles samma näring som under gårdagen, med att hushållet inte var ministerligt utan proletärt. ”Men humöret trots allt kejsarligt”, försäkrade hon.

Innan vi lämnade Petrograd fick vi uppleva, hur en avdelning om ett par hundra från olika håll hoprafsade rödarmister avtågade till fronten, en sällsam syn: tunga mörka och ljusa pojkar i de mest olika s.k. uniformer, de står oppställda utanför Vinterpalatset, Sinovjev och Balabanoff söker elda dem med tal om det röda fosterlandet i fara – det var just den värsta tiden med fronter på alla håll och det mesta av Ryssland invaderat. Pojkarna står rätt okänsliga att börja med men rycks med så småningom och sist ekar Internationalen, medan soldaterna gör honnör. Även en soldat ur ledet springer opp och talar, eggar till försvar för vad som nu är folkets, inte tsarens land.

Avtåget är synnerligen måleriskt. I spetsen röda fanor och musik, Internationalen. Solen glittrar mot bajonetter och musikinstrument. Leden ojämna, soldaterna olika långa, takten inte alldeles oklanderlig men över det hela en revolutionär élan, som man inte tar miste på. Avdelningen försvinner i en gatkrök. Allra sist en kanon med en röd duk med inskription: ”Död åt bourgeoisin!” Det sista som hörs är tonerna av en av soldaterna sjungen vemodig gammal rysk folkvisa.

Vi gör i Petrograd besök på en restaurang, där en f.d. grevinna sköter uppässningen. Vi besöker en barnkoloni utanför Petrograd i ett f.d. rödakorssjukhus. Vi far ut på landsbygden och köper opp lite potatis och trängs på hemresan på plattformen till ett betydligt mer än överfyllt tåg, där jag hela resan måste stå på en halv fot mitt i en rysk familj. Vi inspekterar i någon mån Peter-Pauls-fästningen och den tillhörande katedralen.

Efter några dagars strövtåg i Petrograd far vi den spikraka järnvägslinjen genom ett bedårande höstlandskap från Petrograd till Moskva, 15 timmar för 65 svenska mil. I Moskva tas vi emot av huvudstadens kommandant Kamenev och får bo hos honom i själva Kreml. Hans fru är Trotskijs syster, en västerländsk typ liksom Kamenev själv. Hos familjen Kamenev äter vi också, primitivt konservermässigt som hos Sinovjev och på en mycket blandad servis, delvis billig modern, delvis gammalt äkta porslin med tsarfamiljens vapen.

I Moskva upplever vi åtskilligt. En kväll Moussorgskijs mäktiga opera Boris Godunov. Dagligen åsynen av Iberiska madonnans lilla kapell vid ingången till Röda Torget, den heligaste och smutsigaste av stadens alla heliga och smutsiga helgedomar, belägrad av tiggare. Ett besök på Pravdas redaktion och tryckeri. En sällsam begravning med den döda dragen i öppen kista genom staden. Etc. En middag i skaldebrodern Hannes Skölds familj. Men jag tar här bara med några citat från intervjuer med ledande bolsjeviker.

Först Tjitjerin, utrikeskommissarien, en äldre man av västeuropeiskt yttre, något av engelsk korrekthet, ett väl ordnat ämbetsrum till åtskillnad från andra ledares vi träffade. Det blir ett

samtal om dagsaktuella storpolitiska ting. Tjitjerin tar fram och lånar mej Brest-Litovsk-fredens dokument av den 2 september 1918, jämmt en månad gammalt, undertecknat i tyska "Stora Högkvarteret" av "Wilhelm I.R.", Imperator Rex, "av Guds nåde". Den brutala fred tyskarna avtvang ryssarna den 3 mars och som Trotskij inte ville gå med på men Lenin fick sina kamrater att godta för att vinna andrum.

Där jag står med Kaisers dokument i min hand, antyder jag skämtsamt, att jag skulle kunna riva sönder det, och hur skulle det då gå? Tjitjerin svarar med en leende försäkran, att det inte behövs. Historien kommer snart att själv riva sönder Brest-freden. Vilket också skedde – en månad senare! Nå, man hade säkert sina kunskaper.

Radek kommer in under samtalet med Tjitjerin. Radek var Sovjets skarpaste journalist, en bohäm och gamäng med utomordentliga kunskaper, genialitet och frätande satir. Han berättade senare i en speciell intervju om attentatet mot Lenin den 30 augusti, som han själv hade sett det mesta av. Radek gav följande framtidsperspektiv på bolsjevikrevolutionen:

– Jag är övertygad om, att vi inte bara kommer att hålla oss kvar utan också kommer att bli centrum i den europeiska revolutionen nu, när tyska imperialismen faller ihop. Engelska och franska imperialisterna tror sej kunna profitera på rivalens fall, men den fröjden blir nog ganska kort, de kommer att möta en enig revolutionär front från Ural till Nordsjön.

Den 3 oktober var det ett historiskt möte i Stora Teatern, det praktfulla konsttemplet med sina fem guldglitrande rader. Där sammanträdde Moskva-sovjetens centrala exekutivkommitté tillsammans med ombud från fabriksorganisationer. Fullt överallt – utom i kejsarlogen, den stod tom. Radek upplyste, att man nu skulle officiellt förkunna, att man komme att gå till mer aggressiv politik mot den sönderfallande tyska imperialismen.

Vid ett bord på scenen några av de främsta bolsjevikledarna: bl.a. Sverdlov, Tjitjerin, Radek, Bucharin, Rjasanov och Trotskij. Trotskij blickar örnlikt omkring sej. Draget kring hans mun är hänsynslöst, nästan grymt, men typen eljes grann. Från förhandlingarna erinrar jag bara om, att man läste ett brev från den ännu efter attentatet sjuke Lenin, som applåderas våldsamt, att Radek talar om Brest-Litovsk-freden och att huvudtalet hålls av Trotskij.

Trotskij blir den centrala figuren. Han är en fascinerande talare. Nu försvarar han Lenins beslut om Brest-freden, lovar hjälpa den tyska arbetarklassen i dess revolution. Liebknecht ska inte behöva föra något krig mot oss, säger han. Hans Tyskland ska vi dela vårt bröd med. O.s.v. Han slutar hälsad av ovationer och skyndar ut, måste resa till tjeckoslovakiska fronten redan samma kväll.

Innan han försvinner hinner jag få några minuter med honom. Jag berättar för honom, att i den svenska pressen ramlar Sovjetregeringen minst en gång i veckan. Men den tycks sitta ännu?

– Ja, ler Trotskij bistert, och vi kommer att sitta!

Dagen därefter får jag en lång intervju med Nikolaj Bucharin, bolsjevikpartiets främste teoretiker efter Lenin. Bucharin är en ung ljuslett man, kamratlig, gemytlig, skämtsamt, överhuvud den man rent mänskligt tyckte bäst om av alla bolsjevikledarna. För tillfället är han centralorganet Pravdas chefredaktör. Ingen kan som han klara opp problemen. Jag får upplysningar om omläggningen av bankväsen, storindustri, lanthushållning, handel, bostadsfrågan, finanserna, utlandsskulderna, lönerna, klasserna. Jag ska här endast citera vad han yttrade om framtiden, därför att det så klart ger vad bolsjevismen verkliga syftade till från början.

– Min övertygelse är kort och gott, att vi ska slå alla våra fiender. Jag väntar något årtionde av revolutionära krig och andra katastrofala händelser. Krig mellan imperialistiska stater och mellan å ena sidan dylika, å andra sidan revolutionära. Under denna tid behöver vi diktaturen, som sedan, när klasserna är avskaffade, avskaffar sej själv och utbytes mot full frihet och demokrati i verkligt socialistisk mening. Någon avsöndrad nationalekonomi finns inte längre. Världen måste bli en politisk och ekonomisk enhet. Som paroll höjer vi den internationella sovjetrepubliken och den här, vi nu skapar och som vi hoppas snart se växa till en miljonarmé, är inte skapad i någon hänförelse för militärt våldsvälde utan av en bitter nödvändighet att försvara vår socialistiska erövring mot kapitalismen. Den ska därför heller visst inte bli av bara defensiv art. När den blir tillräckligt stark, kommer vi att föra även aggressiva krig för att enligt socialismens internationella plikt bistå våra klassbröder i andra land. Vi är dock inte skilda nationer utan en enda stor proletär nation, och vårt maximiprogram är därför också världsrevolutionen. Hela världens befrielse från slaveriet och socialismens förverkligande ej i resolution men i handling.

På hemresan träffade jag under uppehållet i Petrograd min förut omnämnde finske vän Yrjö Sirola, några månader i början av 1918 finsk utrikeskommissarie, nu landsflyktig. Han bedömde kritiskt den finska revolutionen: den var felaktig därför att socialdemokratiens politik gick ut på att undvika revolutionen, därför att arbetarna inte var beredda och borgarna fick försprång. Men vad skulle eljes ha följt, då karelska och österbottniska och sedan andra ”vita” styrkor började tåga mot städerna och arbetarna?

– Om vi inte hade slagit till, då hade det kommit till kamp mellan de röda gardena och skyddskåren och vi skulle ha tvungits gå ut med vapen i hand mot de röda gardena, d.v.s. mot vår egen klass. Så hade det gått, ifall vi hade velat stå neutrala. Neutral kan ingen vara i ett medborgarkrig.

Nu måste man ta vara på bolsjevikrevolutionens lärdomar:

– Vi var i vår revolution så fria från ”bolsjevistisk smitta”, att vi tvärtom hela tiden undvek bolsjevismens mönster och strävade till demokrati. Proletariatets diktatur var för oss endast ett nödvändigt ont, ett kort övergångsstadium, som sedan skulle efterträdas av alla demokratiens friheter. Och ännu hade vi inte lärt oss internationalismen tillräckligt. Nu skäms vi för att vi avskilde Finland från det ryska riket. Nej, det hade snarare varit rätta tiden att ingå förbund, ja, direkt federation med ryska Sovjet-republiken.

Samma dag hade jag också ett samtal med Alexandra Kollontay, som talade om kvinnornas arbete i det nya Ryssland, speciellt om erfarenheter från två långa agitationsresor på landsbygden. Hon hade därunder glädjande starkt känt, hur det fasta landet nu reste sej ur kaos, hade också bland massorna kunnat märka en oerhörd längtan till andlig kultur. Faror fanns ännu för bolsjevikväldet, men man kunde känna, hur det hela blev starkare och fastare. Rysslands arbetande folk hade funnit sin livsform.

Apropå Kollontay hade vintern 1917–1918 gjorts en insamling i vårt svenska ungdomsförbund och vänsterparti till två gåvor, en åt Karl Liebknecht och en åt Alexandra Kollontay, som vi i Sverige kände väl, då hon hade talat hos oss i maj 1912, agiterat för vårt ungdomsförbund våren 1912 och häktats och utvisats 1914. Hon fick ett skrivställ med papperskniv och brevprens i silver och emalj.

Tilläggs kan till den här resan, att jag hade konsthandlare Gummesons i Stockholm uppdrag att söka få tag på den världsberömda ryske målaren Vasilij Kandinskij och få ordnat en utställning av honom i Stockholm. Jag tillskrev konstnären, vars abstrakta måleri jag

personligen inte begrep, och fick svar att han var hemma viss tid. Tyvärr blev det omöjligt att uppsöka honom. I sitt svar bad han om ursäkt, att han inte hade satt frimärke på brevet. ”Kanske”, skrev han, ”ska fru Kamenev vara så vänlig och bestå portot, och jag ska med stor tacksamhet ersätta henne det.” (Jag bodde, som nämnts, hos Kamenevs.) Det var inte så enkelt för Kandinskij att få tag på ett frimärke. Troligtvis var han väl utan pengar. Det var inte så fett för konstnärerna ens i revolutionen. Senare blev de väl omhändertagna – om de var statligt matnyttiga.

Över finska skärgården kom jag hem från den första ryska resan den 16 oktober. Ombord på den svenska ångaren hade vi också makan till avlidne storfurst Konstantin med fyra barn och svit och därjämte en ståtlig svartskäggig ryss med klumpfot. Han hette Ardasjev och umgicks hela tiden med furstinnan. Det var han som sedermera i Stockholm blev ett av offren för Hadjetlaché-ligan. Storfurstinnan kom med de sina i lugn fram till anhöriga i danska kungafamiljen, vilket inte hindrade att det några dagar efter vår hemkomst gick meddelande genom världspressen, att hon hade blivit avrättad av bolsjevikerna.

*

Den jublande lycka man kände vid den andra stora revolutionen, den tyska i november 1918, det underbara hoppet, ja, nästan förvisningen, att nu kunde freden komma på allvar, världsfreden och återuppbygget – den lyckan och det hoppet försvann hastigt. Redan i december började på allvar inbördeskampen mellan Tysklands högersocialister och den revolutionära vänstern, och den gick hårdhänt vidare. Man kan debattera hur länge som helst om ansvaret för den tyska revolutionens kappsejsande, om vad som hände kring nyåret i g i g, om den aktuella tekniska anledningen till vad som sedan följde för Tyskland och världen. Det är väl också sant, att både Liebknecht och Luxemburg var emot att göra revolutionärt motstånd mot den socialdemokratiska regeringens trupper men inte längre behärskade läget, när massorna hade kommit i rullning. Ännu i dag kan jag dock inte komma ifrån, att de ledande tyska socialdemokraterna 1918 har det största ansvaret. Hade de fullföljt revolutionen med erfarenheterna från Ryssland och med undvikande av misstagen där, så hade den nödvändiga ommöbleringen i det halvfeodala Central-Europa kunnat ske betydligt smärtfriare och Europa fått övervikten i den europeiska östern i stället för som nu Asien. Bolsjevikledarna den tiden var västerlänningar och internationalister. Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg var de enda som hade de tyska massornas förtroende och hade kunnat länka utvecklingen i Tyskland till positivt uppbygge. I stället blev de nu offren för den militära reaktion, med vars hjälp de tyska högersocialisterna slog ner arbetarrevolutionen – för att senare själva bli nedslagna 1933.

Det är allmänbekanta världshistoriska fakta, hur den tyska regeringen kvävde arbetarrevolutionen, som ville gå vidare utöver den borgerliga demokratin, och hur Spartakus' två stora ledare, Liebknecht och Luxemburg, som hade kunnat fly och rädda sej men av sin hederskänsla tvangs stanna kvar, spårades opp av militär och bestialiskt mördades den 15 januari i g i g. Det är också ett faktum, att de morden, sataniskt väl beräknade av reaktionen, gjorde arbetarmassorna desperata och lade grunden till den följande tidens brutaliserade inbördesstrider i Tyskland.

Hur man kunde känna det i de dagarna Spartakus kämpade sin sista kamp, framgår av min dagbok, allvarligare än någonsin förr. Den 10 januari läser jag där:

Spartakus blöder och tycks i det här ögonblicket vara slagen. Men det kan bara vara tills vidare. Fast jag knappt kan företa mej något – så gnager oron och olusten i mej –, fast jag går på gatan i ett

evigt duggregn och stundtals avundas borgarna deras liv två om två, deras lilla lycka i soffhörn och vid brador, med flickor långt från tankarna på vad som sker i Tyskland och tusen mil från soffhörnet, fast jag längtar med vanda att åter kasta mej in på litteratur, läsa och skriva som om ingen blod hade flutit, fast jag ville för en stund vara ett barn och skratta utanför ett leksaksfönster – jag känner dock alltjämt, att den där flykten undan pinan, flykten till leken, idyllen just nu, vore förräderi och framtiden tillhör dock Spartakus och de våra. Våra drömmar, våra ideer!

”Det går tillbaka!’ Nej, det går framåt.

Det går *ändå* framåt, vad helst det sker!”

Tack, gamle Orvar Odd! Det ordet räddar mej genom allt. Jag vet ju, att det bara är en tidsfråga. Det gäller att hålla ut – tio år, tjugu, hundra. – Att inte jag själv får se triumfen, gör ingenting. Det är inte jag som väntar och håller ut, det är jag som del i en rörelse, det är en rörelse. Och den spänner över släktled.

Men filosofi hjälper inte. Jag ville vara med i Berlin.

Och efteråt några rent personliga synpunkter på revolution och idyll: ”Jag är snart 33 och halvvägs. Ungdomen är allt förbi. Jag skrattar inte som förr. Jag gör ingen lyrik längre. Jag tiger länge. Äventyret roar mej inte mer. Jag vill ordning, sammanhang, klarhet.”

Kom så den fruktansvärda underrättelsen om mordet på de två revolutionsledarna. Det vart ohyggligt mörkt:

Först hade jag bara en tanke: Må de bli hämnade genom oskadliggörande av alla socialpatriotiska ledare! Sen tog en dov smärta överhand, och nu är jag som paralyserad, kan inte skriva, inte tänka på något annat än att allt är meningslöst. Dock, de var ändå bara två, världskriget och revolutionen har kostat så många liv. Det blir ingen tröst. De två var dock fanor, mer än andra. Men deras död kommer att väcka tiotusenden. Om massorna nu kan väckas. Ibland förtvivlar man också om det.

Farväl, Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg! Evigt ska ni minnas och älskas.

Det blir allt omöjligare att någonsin mera vara glad. Man blir sten. Våra barnbarn får le och vara lyckliga.

Ja, här satt man i djupaste fred och kunde känna så ohyggligt för vad som hände långt borta i främmande land. Overksam. Vi kunde sörja, kunde göra minnesfester över de stupade hjältarna, besjunga dem i dikter – vi hade en utomordentligt gripande minneshögtid i Stockholm och självklart vart det vershyllning av mej till de dödas minne. Men i övrigt – i övrigt satt man neutral, i ett fredligt land, där nära nog alla var fullkomligt okunniga om vad det skedde innebar och fullkomligt likgiltiga för alla internationella solidaritetskänslor! Det brände i en.

*

Mitt i de stora osammanhängande omvälvningarna kom så i början av 1919 en stor samlande händelse på den revolutionära fronten: bildandet av Komintern, Kommunistiska Internationalen.

Lenin hade tidigt varit inne på tanken, att det behövdes en ny International. Redan i en artikel den 1 november 1914 gav han parollen därom. Och vi enklare underhuggare i revolutionsarmén var också inne på samma tanke så snart vi hade sett vart det tog vägen med den gamla Internationalens löften att hindra eller bryta krig med internationell revolutionär aktion. Men i Zimmerwald-rörelsen fick Lenin och hans riktning aldrig majoritet, och när så kriget led mot sitt slut och Andra Internationalen började samla sej igen, kände Lenin behovet kategoriskt: en ny International måste skapas, om man inte skulle bli förekommen av ”socialpatrioterna”.

Så sändes bud ut till alla revolutionära partier och grupper, och den 2 mars 1919 öppnades i Kreml den rådplägning, som skulle föra till bildandet av Tredje eller Kommunistiska Internationalen.

I min bok *Kommunisterna, 1949*, har jag utförligt beskrivit den konstituerande kongressens förhandlingar, hur tyska Spartakus (från nyåret 1919 Tysklands Kommunistiska Parti) motsatte sej bildandet, då kongressmedlemmarna inte hade mandat till annat än debatt och inte ansåg tiden mogen, Västerns arbetare inte färdiga etc., och hur det lilla svenska vänstersocialistiska partiets ombud Otto Grimlund jämte tre andra smågruppsombud ingrep – säkert i tjänst hos högre instans – med ett uttalande om nödvändigheten av aktion nu, varpå Komintern bildades. Här ska jag nöja mej med att säga det, att om motsättningarna på kongressen o.s.v. visste vi revolutionärer i ledet ingenting och först tretti år efteråt har jag råkat upptäcka den konstituerande kongressens protokoll och där fått se sammanhanget. Inte heller kände jag den gången Rosa Luxemburgs märkliga motsättning mot Lenin, en inställning som jag helt solidariserar mej med. När jag nu efteråt har läst hennes skrifter och artiklar och lärt känna hennes ställning till den ryska revolutionen -erkännsam mot den som sådan men varnande för farorna av yttrandefrihetens kvävande, obönhörligt vaksam för demokratin och massornas självständighet – då får jag en oerhörd beundran för denna stora ande, djupare och klarare även än Liebknecht; den tyska revolutionens hjärta kan man kalla båda men henne också hjärnan, och förlusten av de två blir nu oändligt mycket större än jag i januari 1919 fattade.

Och ändå – även om jag den gången hade fått del av allt som hade hänt, är jag inte säker på, att jag hade gått en annan väg än jag gjorde. Man var så upptänd, så eld och lågor för Lenin och hans gärning, för den väldiga omvälvningen i öster, som bröt världskriget, att man ganska tanklöst följde sin stora känsla. Därtill kom hatet, ja, verkligen hatet, mot den tyska socialdemokratin, vars mörka bakgrund kom bolsjevismen att te sej så ljus. Tyvärr försvann mellan nyanserna, Rosa Luxemburg var död, hennes parti i feber genom den av socialdemokraterna tolererade – somliga säger organiserade – terrorn, och sedan bröts ju hela den revolutionära rörelsen i Tyskland sönder genom kommunistpartiets alla svängningar höger–vänster allt efter den ryska statspolitikens behov. Detta allt kan man genomskåda nu. Den gången var man onyanserad hänförelse.

Vad visste jag egentligen om Lenin och hans parti 1919? Ytterligt lite. Kunde jag moraliskt ställa mej bakom bolsjevismen? Var det demokrati?

Där fanns vissa rykten om, att bolsjevikerna hade skaffat sej pengar genom bankplundringar. Kunde det godkännas? Nå, de ryktena kunde vara falska. Och var de sanna, så rådde där ju i Ryssland under tsarismen öppet krig mot de socialistiska partierna och under krig, även socialt, gäller inte vanliga morallagar. För övrigt – var den tyska revolutionen 1918 omoralisk? Och hur var det – hade inte Schaumanns attentat, d.v.s. mord på Bobrikov utlöst allmänt gillande i det borgerliga Sverige? Demokratin? Var den inte en sak i utveckling? Meningen var ju, att efter en kort tid av proletär diktatur till skydd och stadgande av den vunna friheten skulle man återkomma till en på köpet högre demokrati. Överhuvud hoppades man, som väl alltid sker med opphettade känslor i stora tider, på en stor ljusning efter en kort tids svårigheter, något nytt, alldeles nytt. Men det vill jag slå fast, att för min del hoppades jag på och räknade jag med inte något statligt-totalitärt utan något överstatligt, internationellt. Lenin var vägvisaren dit, efter Marx, och hans Ryssland var själva början till det nya världsriket. Först senare skulle man få lära, att staten var mäktigare än man hade trott. Lenins världsrikesfrö vart en stat. Allt vart åter stater. Men jag tillägger: Tills vidare!

*

Om mitt privata arbete dessa år också får redovisas i korthet, hade jag 1918 på Svenska Andelsförlaget, då Johan Hanssons företag, fått ut den vidlyftiga och rikt illustrerade studien om Folkhatet, diktsamlingen Fruntimmer hos Bonnier och en annan, politisk diktbok, Mas-sornas dag på Fram, som också tryckte en liten broschyr, Svarta brigaden, om de svenska frivilliga i finska inbördeskriget. Sommaren 1918 startade jag en boulevardtidning Cyrano, tryckt på Svenska Bok- och Tidningstryckeriet, Schéelegatan 9, vem som stod bakom har jag inget minne av. Det var vers och prosa, teater och litteratur. Algot Ruhe var med från början och övertog efter några nummer tidningen, som tyvärr inte blev långlivad.

I Folkhatet hade jag lyckats få en rad goda uttalanden om folkhatet från många olika land, internationella berömdheter och svenska. Men det var en internationell storhet som vägrade och på sitt eget typiskt arga sätt: Georg Brandes. Han var en verklig bitvarg, och kanske rentav följande svar av den 3.8.1918 hör till hans vänligaste brev, allt är relativt:

Højstaerede

Da blandt de Personer, hvis Vidnesbyrd De anfører, findes Henri Guilbeaux (iøvrigt ikke Franskmand, men Belgier), som iblandt det ikke ringe Tal af Banditter, jeg har laert at kende, er en af de mest gennemførte Skurke, jeg har mødt, og jeg paa ingen Maade vilde opføres i Raekke med ham (overhoved aldeles ikke egner mig til at indrolleres med andre) beder jeg Dem ikke fra mig vente Svar paa Deres Spørgsmaal

/Erbødigst

Georg Brandes.

År 1919 fick jag på Andelsförlaget ut minnesboken över den verkliga Cyrano de Bergerac, 300 år, och två politiska broschyrer på Fram: Den röda ungdomens väg och Humanister, fram! För Andelsförlaget översatte jag också en liten Stevenson-sak: Skatten i Franchard. Månadstidskriften Zimmerwald redigerade jag från december 1918 t.o.m. 1921, då den måste nedläggas. Första halvåret 1919 skötte jag Stormklockans redigering och samma år ett litet kortlivat försök Barntidningen. I slutet av 1919 satte Oscar Öhman i Sundsvall upp en kommunistisk veckotidning, Medelpads-Kuriren, som jag skrev ledare till från Stockholm varje vecka, men den gick bara till våren iglo.

De här åren läste jag åtskilligt Hamsun och ville gärna få översätta honom till svenska. Han var alltför lite bekant här, endast i mera exklusivt litterära kretsar. Jag hade sedan Iglo min i Nya Samhället införda översättning av Sult och nyåret 1917 sökte jag intressera bokförläggare Karl Börjesson att ta den i sin billiga serie Berömda Böcker. Han var hågad och jag tillskrev Hamsun. Han svarade med följande karakteristiska brev:

Hr. Redaktör Nerman.

En Forlægger brukte i tidligere Tid at regne ut det mest mulige han kunde gi en Forfatter i Honorar og saa gjøre et Tilbud. Nu har svenske Forlægger begyndt med den Skik at spørre om det mindst mulige en Forfatter vil ta imot.

En stor svensk Forlægger spurte for nogen Uker siden om mit mindst mulige Forlangende for 10,000 Ekpl. av "Victoria" i svensk 60 öres Utgave. Paa dette Brev svarte jeg ikke.

Saa gjorde han mig et Tilbud av 300 Kroner for de 10,000 Eksp. Paa dette Brev svarte jeg heller ikke.

Jeg ønsker ikke at staa i Forhandling med Folk som skambyr mig.

Jeg er ikke havesyk og ikke gjærrig, men Bokforlæggerne skal ikke utgi billige Utgaver

utelukkende paa Bekostning av selve Dikterne som har skrevet dem.

Nogen Dager efter den nævnte svenske Forlæggeres Tilbud fik jeg av min tyske Forlægger Tilbud om r,000 Mark för 5,000 Ekspl. av en billig Utgave. Da dette var rimelig mottok jeg Tilbudet. –

Björck og Börjesson er et stort Forlag, – bed venligst Chefen regne ut hvormeget han kan gi, – hvorpaa jag med Tak vil motta hans Tilbud hvis det er nogenlunde rimelig. Behöves ingen lang Forklaring: naar han sier at han ikke kan gi mere saa tror jeg ham.

Deres ærbødige
Knut Hamsun.

Av någon anledning blev det ingen Hamsun på Björck & Börjesson. 1920 försökte jag med honom på nytt, nu hos Svenska Andelsförlaget, och där kom vi så långt att det planerades en hel rad av Hamsuns romaner, som jag skulle översätta; jag skulle få slå mej ner över vintern oppe i Nord-Norge för att få atmosfären och även träffa författaren. Så reste jag på förhösten en tur till Italien. När jag kom tillbaka, var översättningsarbetet igång med en annan översättare. I december fick Hamsun Nobel-priset.

Arbetshetsen kom mej att glömma mycket av det dystra under år 1919, helst jag det året kunde förverkliga min gamla längtan efter en stuga i Stockholms skärgård. Genom Nisse Svahn hade jag fått höra, att det fanns en liten kåk i Söderäng på östra Blidö, rum och kök bara och tomten 800 kvadratmeter, huvudsakligen potatisåker. Men den kunde väl besås och planteras och bli ett paradys. Och dessutom låg den vid sjön, vid stranden av Svartlögan, med milsvid utsikt över detta stora, av Nils Wohlin så pampigt besjungna vatten. Jag hade tjänat 4 000 kronor på boken om Folkhatet, mer än jag någonsin tjänt på någon bok den tiden, och hade 2 000 liggande. Jag tog båt ut i smällkalla februari, nio timmars isbrytningsresa, och köpte lilla Grönvik av J. F. Andersson, kallad Lill-Andersson. Ännu var jag ungarl och eremit, men jag hade nu början till hemmet. Resten skulle komma. Det blev en härlig maj därute ehuru i all ensamhet. Men vad till somrarnas Blidö hör tar vi på en gång i ett sammanhang i den eventuella tredje delen av memoarerna.

En ny period hade börjat i mitt liv. Världsrevolutionen var visserligen de facto redan på defensiven, men jag trodde den alltjämt gick framåt. Ryssland stod sej, Kominterns internationalism fyllde hjärtat och – privat, privatkapitalistiskt! – jag hade till sist min stuga ute i skärgården, en fast punkt! Ett par dagar före jul 1919 skrev jag i dagboken, där det numera sällan blev tid att skriva något:

Vanvettigt mycket göra runtom, men jag måste i några rader hälsa solens och livets seger!

Politiskt. Man kan åter andas efter bolsjevismens väldiga seger på alla fronter. Det var hemska dagar, de första i Judenitjs offensiv. Nu tror jag på allvar, att Råds-Ryssland håller ut, helst som Irland börjar röra sej i ryggen på engelska rövarimperialismen. Kanske är det värsta ännu kvar, men i första omgången har världsrevolutionen stått sej mot världsimperialismen. Livet är åter värt att leva. Ja, det är det förresten jämt, för det kan alltid ges för en rättfärdighetsdröm.

Jag väntade på visum för resa till Schweiz och den första socialistiska studentinternationalen, men det vägrades mej från Schweiz. Jag hade också tänkt ta en kort tur genom Italien. ”Där sker just nu en del och förberedes mer.” På den erotiska fronten hade också skett något. Den lilla tösen i Sundsvall hade ledsnat på det osäkra med mej och förlovat sej med en stabil lokal kraft. Kanske det också lättade mitt samvete från någon skuldmedvetenhet, hur som helst skrev jag i dagboken nyss nämnda dag strax före jul 1919:

Jag är glad och lätt om hjärtat i denna snövita, härliga tid. Jag känner mej starkare och livklugligare än någonsin, ung som aldrig förr, klar, badad och på rätta vägar. Inte som någon avskild individualist men som en medveten del i den stora vandrande mänskligheten. Vi är inne i den nya socialitetens tid och jag känner den strömma över mej på ett ljuvligt sätt, jag tappar ingenting alls av mej själv mer än en förlegad bohämsjälvkänsla men jag vinner hela världen, jag blir livsmedborgare, får full rätt att lida med alla och fröjdas med allt. Och genom min själ drar stora gärningar och levande ord av hjältar, av Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg, av Landauer och Toller, av Lenin, Sirola och många andra, även de delar av vår stora härliga mänsklighet.

Detta är ingen julpredikan. Men hela min själ är ju full av denna anda, och jag skriver den därför på detta blad, där jag vill slå fast att jag är lycklig.

Våren 1920 fick jag en ny chans att resa till bolsjevismens Ryssland, till bolsjevikpartiets kongress i april. Det fanns alltså inga reguljära turer, Sverige hade inte erkänt Sovjet utan jag reste med en liten lastskov Sigvard den 19 mars till Reval. Där kom jag – troligen genom något misstag av därvarande socialdemokratiska ledning, som inte kunde skilja på svenska höger- och vänstersocialister – att få bo hos den socialdemokratiska ministern Hellat och vart mycket väl omhändertagen. Han upplystes om misstaget, som inte minskade hans vänlighet. Med en sovjetrysk kurir, kamrat Skurka, och en tjeckisk kommunist dr Smeral for jag sedan på en Grönköpings-bana till Narva och därifrån genom ännu bevarade stridsförläggningar – kriget mellan Sovjet och Estland hade alldeles nyss slutat – genom fronten och genom hemskt härjade spöklika ödemarker med brända hem och fågelhackade hästkadaver vidare in på ryskt område, närmast till Jamburg.

Omedelbart lämnade vi Petrograd och kom så till sist till Moskva den 30 mars, där jag träffade hop med partikamraterna Otto Grimlund från Sverige och Jacob Friis från Norge. Jag ska heller inte här gå in på allehanda saker jag denna gång fick vara med om: Gogols Revisorn i mönsterföreställning på Lilla Teatern, Gorkijs Natthärbärgat på Konstnärliga Teatern, Don Quijote på Stora Teatern, ett rött propagandatåg, en allrysk fackföreningskongress, diverse barnhem, en påsknatt i Moskvastörsta helgedom, Förlösarkyrkan, lusmarknad och nunnekloster, Rjasanovs stolta skapelse Marx-Engels-institutet, en Proletkultkonsert, Tretjakov-museet och en återresa till Petrograd i sällskap med några ledande kommunister etc. Härtill intervjuer med kulturkommissarien Lunatjarskij, folkskalden Demjan Bjednij och ett par andra poeter, med Rjasanov, Bucharin, Kollontay etc. Jag bevarar här endast två minnen, det ena en skiss från bolsjevikpartiets kongress med ett sammanträffande med Lenin, det andra en liten episod hos utrikeskommissarie Tjitjerin.

Vid dörren till den väldiga Sverdlov-salen i Kreml, där partikongressen hålls och där väggarna är prydda med fanor, gurlanger, porträtt och annat och de vita pelarna virade med röda band, stöter jag ihop med Kamenev, Moskva-sovjetens ordförande. Inne på tribunen, där partiledningen håller till, vinkas man närmare av Bucharin. Där sitter Alexandra Kollontay, vacker som alltid, något fylligare än sist. Där reser sej Radek till mötes. Rjasanov sitter där, Bercin och Klinger, Kalinin, rikspresidenten, han ser ut som en småländsk lantskollärare från Albert Engströms ungdom. Där är Hanetskij, gammal Stockholms-ryss.

I talarstolen Trotskij. Dagen är hans. Från min plats ser jag honom i halv profil bakifrån. Han talar fascinerande. Inget koncept och ändå enligt uppgift en enastående komposition. Agitatoriskt väldigt, lekande elegant, bitande sarkastiskt, barnsligt muntert med skalken bakom pincenén. Jag roar mej med att under ett par minuter anteckna hans olika talargester. Än står han lugn med ena handen på ryggen och andra utmed sidan, än vandrar han avmätt fram och åter på estraden över havet av huvuden. Än med ena handen på hjärtat eller knäppande bägge

över bröstet. Än krökande rygg gång på gång och piskande luften ursinnigt med höger pekfinger. Än simmande i rymden med bägge armarna. Än med höger hand stickande håll framför sej. Slående häftigt ifrån sej med båda händerna. Judegesten ”firti procent”. Kattlikt hukad, gripande i tomma luften. Högjande sej på tåspetsarna och pekande mot stjärnor... Han har tusen sätt att tala, Trotskij, och där han står i sin khakiuniform och sina stövlar är han ung och spänstig som aldrig förr trots det lätt grå inslaget i den väldiga kalufsen. Röda arméns skapare.

Hans tal, som rör det ekonomiska återuppbygget, åhörs andlöst av en publik av det sällsammaste slag, soldater och civila, arbetare, bönder, kvinnor i sjalett, en provkarta på hela ryska folket.

Nu upptäcker jag någon, som jag länge har tittat förgäves efter: *Lenin!*

Tyst har han suttit, utan att synas, utan att vilja väcka uppseende, lutad med en penna mellan tänderna över en kongressmotion eller något dylikt, stilla, som vore han hundra år borta i världshistorien. Ingen pose, ingen nedpressande storhet. Enkel, oändligt enkel, med rockkragen vikt i nacken. Man har inte alls känslan av en halvguds närvaro – han dyrkas redan så bland de ryska orientalerna – man tar som något alldeles vardagligt naturligt närvaron av samtidens märkligaste personlighet, den mest hatade och mest älskade av nu levande människor.

Av en lycklig slump avbrytes strax kongressförhandlingarna och Grimlund, Friis och jag får under pausen ett samtal med Lenin. Han frågar om Sverige och rörelsen där, erinrar om Zimmerwalddagarna, är på yppersta humör, tycks inte besvärad av sviterna från attentatet 1918, är belåten med världsutvecklingen, det går lite långsamt men det går:

– Vi håller på och bygger upp nu, säger han. Och fortsätter förklara, hur det måste ske med den proletära diktaturens maktspråk, inte under gammal liberal ”demokrati”. Allt arbetar för övrigt för oss. T.o.m. Branting och Lloyd George – emot sin vilja.

Han kommer in på ryska bondefrågan:

– Även de rika bönderna har av valet mellan Denikin och oss lärt, att bolsjevikerna är svåra men Denikin är tio gånger värre. I Ukraina har vi svårigheter. Bönderna där är beväpnade, rikare, mer individualister. Av dem kräver vi inte så mycket bröd till städernas befolkning som av de storryska bönderna. Vi tar dem så sakta. Ukraina kan inte leva självständigt utan det övriga Ryssland. Det måste ha vår organisatoriska hjälp.

Vi är ett stort land, förklarar Lenin, och har råd att köpa våra erfarenheter med en smula gränsområden. Så kunde exempelvis inte det röda Ungern (det förolyckade experimentet 1919). Vi tror nu inte på så snar världsrevolution som vi förut trodde, men nu kan vi i stället vänta längre.

Han ger oss också några närmare antydningar om kommande försiktigare bondepolitik (något av vad som sedan blev den Nya ekonomiska politiken) men bad oss tills vidare tåla med det.

Jag omnämnde den europeiska pressens skrivelser, att han skulle ha modererat sej.

Lenin svarade med ett leende ...

Mitt andra minne, som jag vill ta med här, rör utrikeskommissarie Tjitjerin. Jag träffade honom 1918 och jag ansåg mej böra gå upp och tacka för sist. Han frågade mej, hur jag fann det i Ryssland nu. Jag mindes, att 1918 hade jag sett revolutionen i högsta försvarsberedskap, med fienden alldeles inpå knutarna, med hoprafsade regementen under revolutionära fanor –

nu 1920 var allt lugnare, segern vunnit, rödarmisterna gick och svärmade med sina flickor utmed Kremles murar i vårkvällen. Det var, svarade jag något romantiskt, nog lite mera heroiskt förra gången.

Den kloke diplomaten såg mej med ett litet leende i ögonen och sa: – Kom ihåg, kamrat Neriman, att ett stort folk kan inte vara heroiskt hur länge som helst.

Det var en oförglömlig och nyttig kalldusch för en revolutionspoet. Och någon lärdom tog han.

*

Hemresan till Sverige gick med kurirvagn järnvägsledes till Reval. Där måste min medresenär Grimlund och jag vänta på båtlägenhet till Sverige i tio dagar. Vid ankomsten till Reval hade jag mötts av telegram om min fars död – han hade avlidit den 26 april – och familjen hade skjutit på begravningen för att jag skulle kunna bli med. Jag försökte få resa genom Finland, erbjöd mej fara utan minsta packning och hålla till godo med hur mycket bevakning och visitation som helst. Finnarna lät heller inte alldeles omöjliga men måste första tala med svenska konsuln i Reval. Jag hörde från ett sidorum hos honom, att han ägnade saken summa en minut i telefon, varpå han meddelade att finska vederbörande hade förklarat, att man inte kunde bevilja genomresa.

Pappas begravning fick ske i äldste sonens frånvaro.

I Reval råkade jag en dag i en trappa på det största hotellet, där Grimlund och jag åt, ut för ett par beväpnade och berusade vitgardister, finländska frivilliga hos esterna, som visste vem jag var och sökte mocka gräl. Jag räddade mej från handgripligheter genom att lugnt leda in samtalen på teorier, varpå de värda herrarna ledsnade och morrande försvann.

Efter tio olidliga dagar erbjöd sej en möjlighet att med en liten, mycket liten skrov till lastångare komma över Östersjön. Med den krossade Grimlund, ännu en svensk och jag sagda sjö med en fart av i medeltal 3 knop, d.v.s. färden tog 3/2 dygn, medan det för en vanlig passagerarbåt tog något över ett. Men så kostade också resan 500 svenska kronor per man – utom maten! Något ska ju svenskar ha för att hjälpa landsmän!

Vägen tvärs över var ännu inte utan risker. Två nätter av resans fyra gick vi på s.k. Guds försyn fram över ett område som var tämligen frekventerat av minor, och sista dagen utomskärs passerade vi en stor otäck hornspäckad mina på bara 200 meters avstånd.

Vi sattes i land i Nynäshamn.

Till det sälla land i söder.

Det blev ännu en långresa 1920. Det var det året efterkrigs-krisen började. I september for jag till Italien, där revolutionära svallningar hade börjat efter kriget. Jag tänkte vara där ett par månader men längtade snart hem i min ensamhet och kom bara att göra ett par veckors färd från norr till Napoli i söder och retur. Om den resan gjorde jag en hexameterdikt i fem sånger, Till det sälla land i söder, namnet efter en gammal visa, där det talas om ”det sälla land i söder, där orange och druva glöder”. Eposet infördes med bilder i Stormklockan och senare i en upplaga Samlad vers 1930 men är så föga bekant, att jag av några utdrag gör ett kapitel för denna memoarbok, där händelsen dock hör hemma, ehuru skriven på vers.

Jag for över Wien, efterkrigssvältens gråa Wien, och fortsatte neråt Innsbruck:

Nådde så gränsstation, Brennero kallad sen platsen

*nu blivit italiensk, förr hette, historiskt, den Brenner.
 Här kom de vältrande fram, våra gotiska folkvandringens fäder,
 langobarder och folk från Per Albins fruktbara Skåne,
 utan klassisk kultur, vilket var utan tvivel beklagligt,
 råa barbarer men kärnfriska män, det var sånt som behövdes.
 Vägen är underbar, över gröna ängar och vatten
 höga med hjässor av snö står alpjättinnor och -jättar,
 bäckar dansar i glittrande band ner för deras backar,
 lärkträd vajar för lisande fläkt och gulnade björkar
 glimmar i höstsol förbi, medan kossor betar på vallar,
 getter skuttar ikring i en luft som i tidernas morgon,
 friska tyrolerflickor går fram en byväg till kyrkan,
 fromma till husbehov och gammaldags glada i färgen,
 där millioner de ädlaste blå och ljusgröna druvor
 smyckar i glans vår väg mot söderns sjunkande dalar.
 Druvan – min själ blir ljus och dansar på tå och be jublar
 livet och ljuset och san, ty hon är symbolen för dessa,
 men som hon växer där frisk eller drickes ojäst och icke
 fuskad till alkohol bort åt dräglande brackor och slavar.*

En dag i Verona, där jag vart myggbiten och fick en släng malaria, och så kom jag till Venezia:

*Här blir jag bet om jag vill på en futtig fyratums halvspalt
 måla Venezias prakt: lagunernas plaskande vatten,
 gondoliärernas sång, där mot Canal Grandes palatser
 monumentalt de står i sin stäv som minnen från svunna
 skimrande sekler av sånger och brott och mörka amourer,
 sjungande Tasso ännu någon gång men oftare kanske
 senaste ragtimen från U.S.A. och nån folklig teater –
 Doge-palats, Campanil och hela Piazza San Marco
 med dess duvor och barn, lazzaroner och guider och stolta
 spetssjaldraperade mör, signoror och signorinor,
 ögon svarta som natt och synd och (alltjämt enligt Heine)
 mer vältaliga än Demosthenes' ryktbara tunga –
 Suckarnas bro med gångar som för till de hemskaste häkten,
 som kommer själen att frysa till is och blodet att stelna –
 Desdemonas palats, Run-lejonet vid Arsenalen,
 där våra urfäder frankt huggit in ett evigt visitkort –
 för att ej tala om kyrkornas mängd, de ringlande gränder
 (stan är en stor labyrint, de smalaste gatorna kallas callar, bland andra finns en som
 nämns – utan skämt – Calle Widman),
 larmet och sången var natt, ty natten har liv i Italien –
 Lido med Adrias hav i långa saltade gröna
 vågor hexametriskt rullande in i vitskummig vrede
 över en solig strand, på vars sand ännu i oktober
 välbehagligt skönbyggda mör och som kopparstatyer
 glänsande ynglingar sträcker sej ut i brusande brisar –*

*Bella Venezia, stad utan spårvagnar, bilar och hästar!
 Se – på en liten kanal, helt nära Campo San Polo
 ser jag en sällsam syn: fram glider ljudlöst ett liktåg,
 kistan smyckad med blommor och grönt på en enkel och svartklädd
 farkost med relingen prydd med smala gröna girlanger,
 efter tre andra gondoler i svart med sorgesällskapet,
 gondoliärer i vitt som stumma lotsar det hela
 andlöst som i en legend en aftonstund i quattrocento
 fram mellan tusenåriga hus, under broar av marmor,
 medan var gondoliär, som möter, stannar sin farkost,
 vördsamt ger plats och står med blottad hjässa för döden –
 så går en trött liten människosjäl till vila ur trängseln –*

Och så kom jag till Florens – Firenze skriver jag det på italienska, med risk att bli anklagad för snobberi, men ortsnamnen är vackrast på originalspråket. Och i Firenze alltså:

*Andaktsfullt vandrar jag ut på gator som trampats av Dante,
 när han en majkväll en gång vid stranden av sorlande Arno (nu en chokladbrun rännil
 av smuts och föga poetisk)
 plötsligt blev varse med bultande blod sin dröms Beatrice,
 givande flickblygt snabbt en blick åt den bleklagde skalden,
 vilket alltsammans kan läsas på pränt i hans bok Vita Nuova,
 första studentårens bibel en gång och psalmbok desslikes.
 Sköna är kvinnorna här – jag vill inte beskriva ånyo,
 det existerar ju dock lite annat i världen än kvinnor –
 men om Dante fick se i ett hörn Den enda, så mötte
 jag i vartenda hörn en underbar Beatrice . . .
 Nu är Firenze ej blott Inferno-mästarens hemstad
 och den himmelske Giotto, som har med himmelska fresker
 nyfött målandets konst på murarna i Santa Croce,
 utan Filippo Lippis också, den gudsmodermålarn,
 som tvang påven att ge till modell en snutfager nunna,
 vilken han målade skönt (hon hette Lucrezia Butti)
 ävensom älskade hett, medan penslarna lades åt sidan,
 och tog till maka sen till att skapa levande gudsbarn,
 varpå en formlig sport det lär blivit i hela Europa
 att till modeller blott ta de kyskaste skönaste nunnor –
 och med en sådan modell ska jag också sitta här hela
 livet från början till slut och bara måla madonnor. .*

*Bella Firenze, musiernas stad, där från San Miniato –
 Michelangiolo älsklingsplats – jag ser dej i dalen,
 medan högt i nordost oppi bergen Fiesole blånar –
 Medicéernas stad, där Cosimo okrönt bar spiran,
 förande hov som en kung med alla muser kring tronen,
 Piero, hans sjuklige son, och Lorenzo, hans lysande sonson –
 alla förande näsor också, vilka sträckte sej kungligt
 fram på Cyranos sätt och strävade utåt i rymden,
 som man kan skåda ännu på gamla porträtter i olja.*

*Stad, där högrenässansen i blom förbluffade världen
och där ungdomens blod en gång sjöd hedniskt och tände
äventyr alla de slag, galanta, heroiska, grymma,
dem Boccaccio med mästarehand i Decamerone
skrev medan pesten rasade om i den glänsande staden –
här strax utanför stan var det visst hans amour Fiametta
höll med sitt sällskap hov och man täljde de historier,
vilka nu slukas i smyg av flickskolans översta klasser
särila i nätternas frid, då mammorna tror att man sover.*

— — —

*Bella Firenze, jag går i ett rus av färger och former,
Isaac blir blek och Picasso blir fadd i den här societeten,
själva Kandinskij blir värd ej mera än tre fyra soldi –
Hungrig slukar min blick i Uffizierna och Pitti
tidernas stoltaste verk av Donatello och Tizian,
Botticelli, vars hymner till Vårn och den Böljeskumborna
pressar ens hjärta på knä och höjer ens ande till himlar,
Michelangiolo och Lionardo, mästarn i allting;
Raffaele, madonnornas far – vad är det som gör att
alltid en mor med sitt barn, med en fattig unge vid barmen
tar mej långt mer än en magerlagd gud på ett kors enligt Luther?
Ej är det sensualism, ej modersdyrkan allenast,
men, hur som helst: madonnan är dock den egentliga kvinnan!*

Jag kom till Rom, men där var så mördande hett, att jag flydde Den eviga staden efter ett dygn utan att ha sett värst mycket av dess skatter och fortsatte söderut:

*Ej är campagnan särdeles skön – det finns vackrare landskap
men den är mäktig av minnenas mängd och av romersk historia.
Stundom går vägen bland berg utan träd och så gråa som öknen,
floder, som hållit på vårn sina tjugu meter i höftbredd,
torkar med botten bar och i en tre kvarts meters rännil
ligger en äldre signora på knä och byker sitt linne.
Över campagnan går fårskockar fram med små pojkar till herdar,
bara och bruna om armar och ben som kopparn som glindrar
på telefontrån i soln och gungar utanför fönstret.
Stundom en kvinna syns vid små vita lanthus och vandrar
tyst över vägarna ut där en gång Roms legioner
bar sina fruktade svärd, men hon bär en fruktkorg på huvet.
Åldriga herdar dåsar här slött under lövträd bland grisar
eller under ett stort paraply, sånt artisterna brukar.
Vita oxar och kor ses också vila med samma
stilla bukoliska lugn, som om jätte fabriker och världskrig
aldrig rubbat världens idyll och Vergilius ännu
gick på hexameter kring och diktade lantlivets lycka.
Här och och var en grågul ruin och vid horisonten
på någon trotsig spets av en brant och brytande klippa
bygger en vit liten stad sej över till Gud och den högblå*

*himlen precis som den gör på medeltidsmålarernas dukar,
dem man förstår här i deras miljö av färger och fromhet.*

Det följer i eposet en rundmålning av Napoli med utflykt till Capri och visit i Blå grottan, gatubilder och sällsam mathållning, en rafflande filmföreställning med Rocamboles äventyr inför en gemytlig men till lidelse hänförd publik o.s.v. Och självklart bar det i väg till Pompeji, där jag gick omkring ensam i antik stämning en hel förmiddag:

*Nu ligger Norden i höst och mörker och öde och tröstlös,
bidande snöfall och köld och trög och dövande slöhet,
allt som har ö till huvudvokal och för tanken till Döden.
Sällsamt – Italiens klingande språk har ej den vokalen,
ty själva döden bär här som en glans av sol och av marmor.*

*Detta är hugskott blott, men det slår mej, det där med vokalen –
slår mej där nu jag står: på Forum i gamla Pompeji
mitt i en brinnande brusande dag av sol och blå himmel
ensam bland tempel och tinnar av hus, med mossa bevuxna,
tusentals slocknade hem och murar och brustna portaler,
avbrutna pelare, vita och grå, och tystnad och tomhet –
ingen bor här sen tusentals år och allt liv jag förnimmer
är bara glänsande gröna och små salamandrar som kilar
skygga och skälvande kring som en pil över klassiska stenar.*

*Nu har jag visst inte tänkt att konkurrera med andra,
större poeter än jag, som har stått här och låtit det stiga
stolt på hexameter opp ur sin sömn, det gamla Pompeji,
livet som levdes en gång i dessa salar och gårdar,
vandrade fram i skratt och i sorg i dessa små gator,
hatade lidelsefullt och långt och älskade stundom
i dessa pelares skugga en natt när månen i fülle
lyste en lycka bävande het med Vesuvius i fonden.
Här står Jupiters heliga hus, här bodde Apollo,
Neros triumfbåge ståtar här stolt och Venus har också
haft sina dyrkare här och sju åtta andra olympier.
Amfiteatern är här – där gladiatorerna kämpat,
kristna kastats för lejon och bränts, här är Stora Teatern,
dramats mäktiga scen, men det bästa är dock den lilla
Lyriska scenen bredvid, en betagande liten Intima.
Ensam i drömmar sitter jag där och tänker på tider,
då på dess stenar var liv och i gycklande masker därnere
Plautus' roller muntert gick an med det glada spektaklet
medan orkestern basunade på och på första parketten
lagom förstrött och blasé de förnäma edilerna stödde
aristokratiskt ryggen bakut och lyddes till plebsen,
som opp i höjdens ”hyllor” tog opp sina gapskratt och bifall . . .*

*Som i en saga går jag omkring, här glömmer jag hettan,
lever i minnena helt – med hjälp av vad ännu jag minnes
från det jag lärde i skolan en gång och från andra katedrar
av min magister och sen min vördade vän Johan Bergman.*

*Här är en underbar mur med en smal och underlig spricka,
 där kunde Pyramus själv, iuvenum pulcherrimus, viskat
 sköna och skälvande kärlekens ord till sin älskade Thisbe ...
 Här är Den tragiske diktarens hus med hunden som skäller
 från mosaiken med texten därtill: ”Se opp här för rackan!”
 Här Marcus Cassius bodde en gång och läste sin Livius,
 medan i hans peristyl Den dansande faunen sträckte
 livsfromt hädiska armar mot skyn och viftade svansen,
 en odödlig symbol av Hedendomen och Hälsan.
 Här står jag rysande lätt vid villan som var Diomedes':
 tjugu skelett har man funnit i den, som, när askregnet nådde
 murarna, flydde hit in att rädda de fattiga live
 men blev begravna för seklernas mängd, medan själv Diomedes
 lastade hastigt på sej och en slav sina ädlaste smycken,
 pengar så mycket han hann, och rusade neråt mot skeppen
 men föll i gatan död och sov lika gott som de andra.
 Hemskt förvridna ligger de nu, skeletten, och stretar,
 herrar och slavar ihop, först Döden är stordemokraten.*

Och allra sist gör skalden ett besök oppe på toppen av Vesuvius, ja, ända ner till kraterranden, och slutar efter några världsrevolutionära storpolitiska funderingar:

*Därmed basta till sist och åter till Norden och vintern,
 mörkret och arbetet styr jag min färd med sångmö och kappsäck,
 Solen och Skönheten räcker ej till att fylla en levnad,
 Arbetet är nummer ett – men tack för allt vackert, Italia,
 bella, bellissima, tack och farväl! Addio, addio!*

I denna värld av släta ljumma brackor,
 som gått och andats genom mun i all sin dar,
 undersåttligt små lojala lamm och tackor,
 tänk vilken fröjd att vi Carl Lindhagen har kvar!
 Tack för salt! ... Tack för allt!
 Låt oss sjunga nu hans ära tusenfalt:
 Finns Carl Lindhagen med, finns det toner än i vardagens grå positiv,
 finns Carl Lindhagen, finns det motioner
 och finns Carl Lindhagen med så finns det liv.
 Finns Carl Lindhagen, kan man förutse,
 att i topp idealet än slår opp en liten knopp,
 då finns Kant, Laotse och Konfutse –
 så finns Carl Lindhagen med så finns det hopp!

Ur bordsvisa på C. L:s 70-årsdag av T. N. (Mel.: Finns det flickor, ja, då finns det kyssar...)

S.k. kulturkamp.

Innan vi fortsätter med de mera politiska händelserna in på tjugutalet kan det passa att här redovisa lite kulturkamp, givetvis vad jag menade – och menar – med kulturkamp.

Den kulturella sidan av socialismen-kommunismen var det närmast som intresserade mej som

s.k. intellektuell. Det rent materiella, som arbetarmassorna måste känna som det väsentliga i kampen, en bättre materiell levnadsstandard, kunde ju inte ha samma betydelse för en borgarpojke som aldrig hade prövat på några ekonomiska besvärligheter. Först så småningom skulle jag av världspolitiken lära mej hushållningens grundläggande betydelse bättre, teoretiskt var jag på det klara med den redan nu.

Kulturkampen var jag relativt ensam om i det nya partiet. Där fanns åtskilliga intellektuella med: Carleson, Lindhagen, Kata, Spak etc., att inte tala om Zäta och Ström, men nästan alla sögs opp av den politiska kampen. Jag hade också tidvis hand om Politiken och Stormklockan och kunde där särskilt betona just kultursidan.

Åren 1920–1921 kom efterkrigs-krisen. 1920 gick Sverige in i det av segermakterna bildade Nationernas Förbund och samma år brast den liberalsocialistiska regeringen Edén på frågan om en kommunal skattereform och Branting bildade den 10 mars den första rent socialdemokratiska regeringen, som emellertid måste gå redan på hösten efter bakslag för arbetarsidan vid andrakammarvalen. Vi hade också i det demokratiska genombrottet efter kriget fått åttatimmarsdagen, men när arbetarna begärde kompensation i lön för minskningen i arbetstid, blev det hårt motstånd från företagarna och en storlockout i byggnadsindustrin 1920. Även i verkstads- och järnindustrierna och vid gruvorna i norr hade man det året konflikter. Valen 1921, de första efter den nu konfirmerade författningsreformen av 1918, med tredubblad valmanskår, gav socialdemokratin 93 platser i andra kammaren, 18 nya, och vänstersocialisterna behöll 6 av sina 7. Alla de borgerliga partierna gick tillbaka. Och så bildade Branting ny ministär, den andra rent socialdemokratiska.

*

Tidigare har jag pekat på, hur heterogen den vänstersocialistiska samlings var i sin allmänna åskådning. Mest fjärran från den revolutionära Zimmerwald-linje, vi hade slagit in på och som jag personligen livligt omfattade, var *Carl Lindhagen*. Han var också en ovanligt energisk man som gärna, ja, helst, gick ensam, och han sökte energiskt sätta sin prägel på den vänstersocialistiska oppositionen. När Politiken startade, fick han på dess huvud igenom sitt motto: ”Bröd, frihet och självansvar.” Jag har förut berättat om hans republikmotion och bläckhornshistorien 1912. Hur jag än höll av honom sedan 1911 års partikongress och hans tal om blicken mot stjärnorna, kunde jag som socialist inte följa hans pacifistiska linje nu i den revolutionära tiden. Min skiljaktighet teoretiskt och mina erfarenheter av kamratskapet med Lindhagen från första kammaren i senare år har annars inte minskat min vördnad för hans stora insatser i ett tidigare skede och för hans brinnande idékamp.

Lindhagen sökte i slutet av 1918 samla den svenska arbetarrörelsen genom en framställning till socialdemokrater, vänstersocialister, syndikalister och ungsocialister. Han ville i denna viktiga tid ”en samling av människorna”, en samling ”av god vilja om ekonomisk rättvisa och andlig frigörelse” för att ”förebygga åtskilliga nya uppsplitande samhällsfejder i framtiden”. Han menade, att ”det enastående tillfället” finge inte förspillas. Det vart gunås förspillt, det rådde starkare makter än den goda mänskliga vilja Lindhagen byggde på. Och lika lite hjälpte hans personliga försök att medla i inbördeskampen i Finland.

År 1918 höll Lindhagen på svenska flaggans dag på Skansen ett vackert tal om Kärleken till jorden, där han citerade Fredsfursten, Immanuel Kant m.fl. stora andar. Jag tog mej anledning därav, och även av den vänstersocialistiska partikongressens debatt i juni samma år om klasskampens och humanismens inbördes förhållande, att i Folkets Midsommar skriva en artikel Klasskamp och humanism, där jag hävdade, att klasskampen inte är något omoraliskt

utan en historisk nödvändighet och från arbetarsidan en kamp för högre moral. I dessa vargatider behövdes hårda tag, inte glacéhandskar. Man kunde inte nyskapa mänskligheten med vackra vädjanden. ”Att stoppa näven i fickan och vänskapsfullt predika etik för gulascher och livsmedelsockrare, det blir ungefär till lika stor nytta för mänskligheten som att tala I^o guds bud till vargarna på Skansen.”

Det där med ”vargarna på Skansen” tyckte Lindhagen inte om, och han skänkte mej sitt tal i tryck ”tillgivnast” med följande bittra dedikation:

”Vargarne på Skansen” hälsa genom undertecknad vandringsman sina bröder på de partipolitiska tundrorna, där ingen sol vännar och tjutet med ulvarne är obligatoriskt vid äventyr av andlig och lekamlig död. Leve vargame, ned med menniskorna! Leve den gemensamma ”taktiken”, ned med programmen! Leve den politiska makten, ned med självövertvinnelsen! Leve hatet, ned med kärleken!

Med ”parti”-vänskap i den gemensamma partipolitiska inavelns livsodugliga broderskap.

Varg i veum.

Den sensommaren var Lindhagen i Köpenhamn och där skrev han en dikt, som jag fick av honom något senare. Den är rätt unik, flera dikter av honom känner jag inte, och den ger konkret hans livssyn, som var mer naturförälskelse och statsfiendskap än socialistisk teori. Så här lyder den:

Döden och livet.

*Blott döden lurar i nästen,
där ångor av tobak och sprit
omtöckna i nattliga festen hetärer och pengar och ”skit”.*

*Mitt liv är där vindarna sjunga
och solen strör ut sitt guld,
där källklara böljor gunga
och flickan är trofast och huld.*

Rimmet i första strofens fjärde rad generade författaren, och han skrev därtill i brevet:

Slutordet i första strofen oroar mig något. Det har emellertid ingalunda tillkommit som nödrim utan som en naturlig klimax och innehållsförteckning över de i strofen skildrade förhållandena. På danska är det ett lojalt ord och sättes därför inom citation, varmed jag avser angiva att texten, skriven i Köpenhamn, på den punkten är dansk. Det synes mig för övrigt som om ordet i fråga kunde förtjäna en renässans även på svenska, såsom ett argsint, kraftigt och saftigt uttryck för ett visst något, varför språket saknar andra uttrycksmedel.

Det är inte utan, att den nyaste svenska skönlitteraturen i någon mån har börjat berika språket i den riktning där lyrikern Lindhagen här var en aning föregångsman.

Den 20 november samma år 1918 var jag på bjudning hos vännen Iwan Bolin tillsammans med Carl och Jenny Lindhagen och ett antal unga tekniker. Det uppstod omedelbart en livlig politisk debatt, där Lindhagen eldigt förklarade krig mot all parti- och klasskamp, han ville bara ha människor, och jag förklarade mej enig i målet men ville betona, att innan man kunde få bort klassernas kamp måste samhället så förändras att klasserna själva kom bort. Lindhagen föreslog, att vi skulle bilda en rörelse för en strävan till enbart människor, och sedan han efter en stunds parlamentärerande godkänt, att ekonomiskt sociala synpunkter också fick plats i programmet, skred vi till starten av den nya rörelsen, som inte fick kallas parti. Vi enades om följande korta program:

Undertecknade förklarar sig härmed sinnade att delta i en rörelse bland alla människor med följande oåterkalleliga och ständigt vägledande mål:

att genom ekonomiska omdaningar förvandla alla människor till en enda broderlig medelklass och samtidigt därmed kultivera själarne så, att detta tillstånd må kunna bevaras.

Det var alltså ett historiskt dokument, och det skulle nu i en historisk stund underskrivas av det församlade sällskapet som pionjärerna i den stora tankens tjänst. Dokumentet underskrevs av Carl Lindhagen och Ture Nerman – punkt och slut. Ingen enda av de närvarande ungdomarna var hågad.

I denna lilla planering av världsfrälsningen ligger hela den fromma pacifismens idealitet och begränsning.

1919 startade Carl Lindhagen Förbundet för humanistisk politik, där han såg bort från de ekonomiska och sociala faktorer som vi hade enats om hos Bolin. Han hade då större framgång och fick med sej en massa folk från olika håll att underteckna ett till pressen utsänt Humanistiskt manifest, tydligen en udd mot Marx' och Engels' kommunistiska. Bland undertecknarna var: Iwan Bolin, Anna Lenah Elgström, Johan Hansson, Erik Hedén, Mauritz Hellberg, Gurli Hertzman-Ericson, Maj Hirdman, Axel Holmström, A. L. :son Kilian, Ingvar Laurin, Carl Lindhagen, Ernst J. Lundqvist, Ivan Oljelund, Emilie Rathou, G. Ruckman, J. L. Saxon, Anders Sjöstedt, Frida Steenhoff, J. Törnfeldt, Nils Wessel, Albert Wickman och Ernst Wigforss.

Jag kom att som marxist – så gott jag kunde representera marxismen – syssla åtskilligt med den lindhagenska ”humanismen” och skrev både polemiska artiklar och en sammanfattande broschyr på de artiklarna: Humanister, fram!, Frams förlag, 1919. I en artikel i Politiken sammanfattade jag synen på Lindhagens humanism så:

Vi får ej ett ögonblick predika våldet för våldets skull, ej förgripa oss mot livets helgd, ej dyrka vapnens gudom. Mer än någonsin behöver humanitet predikas. Men vi får heller inte feget smita undan bakom granna humanistiska ord och låta reaktionens våld fritt terrorisera folken. Trots alla humanistiska teser blir det dock evigt sant och i djupaste mening ädlast humanistiskt, vad den stora frihetsdiktaren Oskar Patrick Sturzen-Becker skrev för 70 år sedan:

*Att något och manligt tala är väl,
men mer är att **handla** mycket,
och detta må skrivas i folkens själ
var helst de trampas med trotsig hääl
ännu utav förtrycket!*

Carl Lindhagens humanism hindrade honom emellertid inte att ännu en tid vara med oss svenska bolsjeviker. Ja, han var också över i det Nya riket i öster, där han fick predika sin humanism för väldiga massmöten av livligt applåderande ryska bolsjeviker, något varöver han var mycket lycklig. Han fick lyckligtvis aldrig veta, att tolkningen av ”tavaritsj” Lindhagens förkunnelse blev något friserad att passa den ryska publiken! Det brukas så ibland i det internationella umgänget, och ryssarna var mycket förtjusta i den svenske kamraten-borgmästarens marxism-leninism. Stalinismen var ännu inte uppfunnen.

På Carl Lindhagens sextiårsdag den 17 december 1920 hyllade den röda ungdomen honom med fackeltåg och jag förde dess talan utanför Grand Hotell, där en bankett för honom hölls. Jag betonade, att världskrigets ungdom inte var hans idealungdom. Den hade varit med i sitt släktes skeppsbrott, slitit ut många illusioner, var skygg för de stora orden men den ville nu arbeta hårdare, kräva mycket av sej själv och ändå vara ung och stridbar. Den hade inte många

hjältar kvar, men den hade Carl Lindhagen, ung, obese grad av tiden, som hade böjt så många nackar. Vid hans tro och hänförelse kunde den värma sej som förr:

Det nya riket växer långsamt. Partiernas kamp, klassernas krig befordrar på sitt brutala vis i världsvåndans natt och nöd dess tillkommelse. Men under den kampen, på djupet under hat och slagord och etiketter, växer detta nya rike mäktigare, vidgar sin front med nya människor, hela rena människor som du, sådana människor vars skapande är historiens och livets stora mening.

Sedan ungdomsmassorna hade besvarat mitt leve för jubilaren, ”drömmaren och stridsmannen, idealisten och realiteternas riddare, människan, den oböjligt unga och troende människan Carl Lindhagen”, tackade denne för ungdomens hyllning. Han såg däri uttrycket för ungdomens tolerans och humanism ”och allt detta som till sist ger oss seger i striden”. ”Jag ser här”, sa han, ”inga partier, endast människor med hjärtan i brand . . . Leve allt som enar människorna!”

*

I en internationell tidskrift och i Folkets Dagblad skrev jag 1919 en artikel Kultur-Internationalen. Jag ville se den politiska Internationalen vidgad och kompletterad med en kulturens, den nya kulturens International, en organisatorisk sammanslutning av en stor röd kultur-international och inkallande snarast av en internationell kongress av ledande intellektuella på klart socialistisk grund. Jag nämnde en massa namn: Maxim Gorkij, Lunatjarskij, Bernard Shaw, Max Eastman, Andersen Nexö, Romain Rolland, Barbusse, Upton Sinclair m.fl. och så förstås Lenin, vidare pressmän, konstnärer o.s.v. Ämnen och uppslag funnes för en sådan Kultur-International:

Här bara några. En enhetlig kulturjournalistik som skaffade varje litet kommunistorgan i varje litet land de yppersta politiska, skönlitterära och konstnärliga bidrag från hela världen; ett omfattande bokförlagssamarbete med kommunistiska författarförlag i olika land, varigenom möjligheterna ökades för även de små språkens länder att få tillgodogöra sej mycken värdefull litteratur, som under den kapitalistiska på sensation och tom förströelse inriktade bokregimen aldrig översattes; utbyte av tidningsmän mellan olika lands kommunistiska press: ett slags journalistikens legationer i främmande land, genom vilka mottages nyheter och klarläggande artiklar om vederbörandes hemland; ett liknande utbyte av barn på högre skolstadium, vilka genom en tids utlandsvistelse finge blicken vidgad och fördjupad; en internationell kulturell föredrags- och föreläsningssamhet i samband med studieresor för resp. talare; ett internationellt ordnat biblioteks- och studiecirkelväsen; språkkurser per korrespondens mellan arbetarna själva och genom utsända infödda lärare; det så försummade folkliga nöjeslivets ordnande på internationell basis: utnyttjande av teater, film, cabaret m. m. i dessas högsta former; och mycket annat; överhuvud ett intensivt intellektuellt samarbete, en enhetligt ledd socialistisk kulturkamp!

Och artikeln slutade med, att sången Internationalen, som talar om att ”ur mörkret stiga vi mot ljuset, från intet allt vi vilja bli” – den sången förpliktar till inte bara världshistoria men kulturhistoria!

Det vart ingen Kultur-International. Det vart ingen ny kultur, inte mycket kultur överhuvud. Det vart stater.

År 1922 skrev jag ett kampprogram mot kulturdekadensen, som utsändes av Kommunistiska Ungdomsförbundets ledning och gick ut på samarbete med Arbetarnas Bildningsförbund för att hålla efter den dåliga smaken i litteratur, film etc.: ”Till kamp mot den rådande kulturella dekadensen! Fram för en arbetarungdomens systematiska kulturkamp!” (Stormklockan 1922: 50.) Jag vet inte, att det hade någon påföljd. Lika lite en tävlan i Stormklockan med övningsuppgifter för studiecirkelarna 1923. Nyåret 1923 gjorde jag en undersökning av skolböckerna i

historia och gav i Folkets Dagblad citat på deras partiskhet ifråga om arbetarrörelsen, deras tyska inställning i utrikespolitiken etc., ett ämne som jag fick tillfälle att ta opp senare i debatter i och utom riksdagen på trettitalet.

Ehuru inte riksdagsmedlem fick jag 1920 igenom en formellt av Ivar Vennerström väckt motion om statsunderstöd till billiga klassiker – jag hade efter en undersökning funnit, att en del klassiker alldeles saknades och andra fanns endast i skamlöst dyra upplagor.

Motionen gick alltså igenom. Den låg sedan hos k.m:t i åtta år, varpå den helt enkelt avfördes, ehuru den var båda kamrarnas beslut!

Det 1912 bildade Arbetarnas Bildningsförbund hade – sådan var tiden då – i hög grad sysslat med socialistisk teori. Redan efter tio år hade det emellertid vänt betydligt. Jag påvisade i Folkets Dagblad 1923 den nya tendensen till skönlitteratur, stats- och kommunalkunskap, organisationskunskap. Den här tiden låg de unga kommunisterna i spetsen då det gällde studiecirklar, långt före alla andra. Siffrorna är värda att citeras också här, det gäller ABF:s verksamhetsår juni 1921 –maj 1922:

	Medlemmar	Antal cirklar
Kooperativa Förbundet	255 141	29
Landsorganisationen	252 361	261
Soc.-dem. Arbetarpartiet	135 164	221
S.A.C. (syndikalisterna)	28 849	22
Komm. Partiet	12 000	57
Komm. Ungdomsförbundet	10 123	336
Soc.-dem. Ungdomsförbundet	8 032	103
Ungsoc. Partiet	5 000	14

Ämnet Socialismen, kommunismen och anarkismen studerades ännu av 285 cirklar, därav kommunisternas ungdomsförbund 180, den socialdemokratiska ungdomen 22, LO 1192 och socialdemokratiska partiet 7. Stats- och kommunalkunskap (det nuvarande samhällets lagar och förordningar) studerades av 284 cirklar, men här låg Socialdemokratiska Arbetarpartiet etta med 101, LO tvåa med 37 och kommunist- och socialistungdomen trea med vardera 19. Skönlitteratur var det största ämnet av alla med 423 cirklar, därav Kommunistiska UF 74, Socialdemokratiska partiet 57, LO 52 och SDUF 42.

Jag glädde mej åt den kommunistiska ungdomens ledande roll i bildningsarbetet men konstaterade, hur arbetarrörelsen i övrigt redan hade tappat intresset för socialistisk teori, d.v.s. sin egen historiska ideologi. Siffrorna från ABF var ”ett enda stort skri på ökad andlig kampberedskap”.

Men där skedde ingen ändring. Arbetarrörelsen trängde allt djupare in i det gamla samhället. I denna dag är det väl snarast en kuriositet, om man finner någon enda studiecirkel syssla med socialistisk teori.

ABF hade den tiden en entusiastisk kraft i ledningen, Carl Landelius. Han har senare utgivit en utmärkt skrift om de liberala arbetarbildningscirkelarna och arbetarföreningarna, skapat det lilla idéburna förlaget Frilansen och haft en massa goda uppslag. 1922 propagerade Landelius för ett ABF:s eget bokförlag. Jag föreslog en kompletterande åtgärd med en värdefull vetenskaplig eller skönlitterär ABF:s julbok efter referendum bland avdelningarna. Jag tänkte mej t.ex. Mehrings Lessing-legenden, någon Hausenstein, Rabelais etc. Bokförlaget blev aldrig verklighet. Kooperativa Förbundet och andra stora folkrörelserna närstående förlag har

emellertid sedan utvecklats starkt och delvis tillgodosett det här nämnda syftet.

*

Men vi ska följa den politiska utvecklingen ett stycke igen.

På sin tredje kongress, i juni 1919, anslöt sej vårt Socialdemokratiska Vänsterparti utan förbehåll till Kommunistiska Internationalen och mottog en telegrafisk hälsning från dess ordförande Sinovjev.

På fjärde kongressen, i mars 1921, kom den första stora brytningen i vårt parti. De rörelser, som hade samlats i Komintern, var, som jag förut har antytt, en särdeles brokig blandning: revolutionärer av bolsjeviktyp, anarkiserande socialister, pacifister, personligt missnöjda socialdemokrater o.s.v., och på samma sätt såg det ju ut i vårt parti, allehanda missnöjda utan en sammanhållande grundåskådning.

Lenin hade funnit, att ville han hålla sin International aktiv, måste han företa en konsolidering, helst det nu när socialdemokratin ånyo började samla sej – Andra Internationalen knöts åter ihop i Geneve sommaren 1920 – på nytt kunde komma att visa sej vänster-socialistiska kontaktströmningar. Han la därför på Kominterns andra världskongress 1920 fram sina s.k. teser med 21 villkor för medlemskap i Komintern. De 21 villkoren innebar en skärpt centralisering och betydligt ökad makt hos Kominterns exekutivkommitté, som nu kunde dirigera de enskilda partierna ganska fritt, ändra deras kongressbeslut, avsätta funktionärer o.s.v. Det var en rensning som avsågs, lik de rensningar som senare så ofta har gjorts i kommunistpartierna. I de olika sektionerna ute i världen avsåg man de halvhjärtade, oklara. I Sverige kom därmed den första brytningen.

Före fjärde partikongressen, som kom i mars 1921, hade vårt parti i en omröstning med 4 318 röster mot 2 041 givit de 21 villkoren sin anslutning. Minoriteten röstade också för villkoren men med vissa förbehåll. Kongressen sanktionerade med 173 röster mot 34 anslutningen utan förbehåll, och sedan förklarades minoriteten helt enkelt obehörig att stanna kvar på kongressen. Det gick så bryskt till väga, att minoritetens män inte ens fick sina rese- och dagtraktamenten. Sedan de avlägsnat sej, företogs med 100 röster mot 64 det internationellt påbudna namnbytet till Sveriges Kommunistiska Parti (sektion av Kommunistiska Internationalen). Minoriteten ville behålla det gamla namnet.

Det här har jag läst om i kongressprotokollet. Personligen var jag inte med på kongressen utan höll, skam till sägandes, på med – revyarbete åt Ernst Rolf.

Det var många vi tappade bort den gången: Ivar Vennerström och de andra s.k. vennerströmmarna – Lindhagen, Fabian, Hage, Lindberg, Lövgren etc., markanta, praktiskt dugliga riksdags- och kommunalmän. De återförenades 1923 med det gamla partiet. Kommunistpartiet fortsatte med Z. Höglund, Fredrik Ström, Kilbom, Carleson etc. i ledningen. Vi hade ingen fast partiordförande, vi var brända på funktionärsvälde, utan Kilbom och Zäta omväxlade på posten. Vår riksdagsgrupp minskade med 7 man i andra kammaren till bara 2 men ökade riksdagen 1922 åter till 7. I första hade vänstersocialisterna och vi riksdagen 1921 vardera 3, 1922 fick vi vardera bara i.

Vid det här tillfället miste vi också Hannes Sköld. Han vände sej mot Lenins teser, ville samla alla socialister och syndikalister, saknade i Komintern Västerlandets arbetare – något av Rosa Luxemburgs linje alltså. ”Dessutom kommer”, skrev han, ”att man fordrar accepterande av den röda terrorn för medlemskap i Tredje Internationalen.” Z. Höglund svarade honom i Politiken, att den röda terrorn ”i vissa förtvivlade situationer varit en nödvändighet för att

undgå ett värre ont i den vita terrorn”.

Strax före brytningen, julafton 1920, skrev jag en smula pessimistiskt i dagboken, att reaktionen växte, men kapitalismen kan inte ordna världen:

Arbetarna åter är långt ifrån vakna. Vi måste djupare i eländet. Vi får aldrig se en ny ordning. Om 10 år börjar väl uppåtstigandet, men det tar 20 innan det börjar bli mänskligt igen. Och då är vi knäppta eller knäckta, varje lands arbetarklass tycks måsta på egen rygg känna hela eländet, lära alltsammans, av andras erfarenheter tycks vi inte kunna lära.

Om tio år uppstigande! 1930! Trots pessimismen var jag alltjämt obotlig optimist!

Som ett belysande belägg på, hur en sådan optimist-trots-allt kunde se framtiden på längre sikt ska jag tillåta mej citera ett svar på en fråga i Julkvällen 1921: ”Hur tror Ni, att det ser ut i Sverige om hundra år?” Jag försökte sia och i stort dra ut nuets riktlinjer: ekonomin skulle bli allt mer världsekonomi från nationalekonomi, en ny världshushållning, och den skulle komma ur nöden, inte ur vårt vett, vår fria vilja; kvinnan skulle frigöras, vi skulle få en mer social, mer spartansk kultur, konsten skulle bli mer kollektiv, massorna och människan som sådan skulle avlösa det till leda drivna plåstrandet med individuella nerver och privat magsyra; Sverige skulle bli ett litet landskap i ett stort enat Europa, kanske i en ekonomiskt enad och ordnad mänsklighet. Men, slutade jag, kanske räknade jag för sangviniskt, kanske kunde det nuvarande slumpsystemet hålla sej längre än hundra år:

Men då kommer en ny tillspetsning av konkurrensen att medföra nya krascher och krig, väldigare än hittills, ända tills den nödvändiga ruin är kommen som lär människorna att tänka lite utanför näsan. Och allt går så rasande fort numera, att vi nog inte behöver vänta hundra år på dessa väldigare kriser utan då torde ha passerat dem och vara inne på den ovan skisserade vägen. Kanhända har vi förresten då – ty historien slutar inte år 2021 – hunnit så långt åt andra sidan, åt en överdriven nivellering, att en ny, mindre osnuten individualism åter kan komma till heders. Och då – men först då – leve den!

Ja, så såg man för 30 år sedan. Alltjämt särdeles optimistiskt!

*

Men världshistorien gick vidare i mörkret. Där var den stora svälten i Ryssland 1921 och i övrigt den internationella efterkrigs-krisen 1921-1924. Där kom fascismens skräckvälde i Italien. Att inte tala om fortsättningen.

I Sverige hade vi 1922 den stora förbudsomröstningen, vårt enda referendum och där nykterhetsfolket led nederlag – dels på grund av de frireligiösa bristande intresse och dels på grund av arbetarpressens motstånd, inte de små arbetartidningarnas i landsorten men storstädernas, de centrala organens. Det var bittert att uppleva, hur spritkapitalet – i ”frihetens” namn – fick stöd från det hållet, liksom hur kvinnor som man hade väntat mera kulturförståelse från, som Hjalmar Brantings maka och Else Kleen, aggressivt stödde samma kapital.

Personligen ryckte jag med glädje den sommaren in som semestervikarierande redaktör för Folkets Dagblad och förde en ursinnig förbudspropaganda där liksom med artiklar i Stormklockan – vi kommunister var som organisationer klara för förbudet och ivrigt i elden för det. Vi deltog också i ett stort förbudspropagandamöte på Auditorium, där jag läste en prolog. Dessutom skrev jag ett par flygblad åt förbudsledningen och sammanförde nykterhetsdikter i ett häfte: Rösta ja!

Nederlaget kom för min del överraskande. Jag hade trott mera på de frireligiösa, som nu

åtminstone i storstäderna visade sej mindre starka än man hade hoppats. Kanske därför att många av dem hade stigit socialt och visserligen inte personligen släppt sin nykterhet men blivit svalare i sin idealitet. Frälsningsarmén var emellertid pålitlig och det glädde mej att i prologen kunna hylla den, liksom de sunda kristna, så irreligiös jag var:

*I nattens ensliga timma en kristen jag vaka ser
och kalla sin guds välsignelse över sin kampgärning ner.
Hur vi annars har stritt och ska strida, du bedjande frälsningssoldat,
i dag står vi bägge i folkets arme – här har du min hand, kamrat!*

Efter 1922 har nykterhetsrörelsen måst ge opp vägen rakt på förbudet. Överhuvud har alla kulturella strävanden fått ett allt hårdare och mera kompakt motstånd.

*

Från den mera konservativa logen Rätt och Sanning i Sundsvall gick jag vid flyttningen till Stockholm över i den mera vänsterradikala Frihetskämpan, som sammanträder i huvudstadens Folkets hus och där jag träffade flera av den röda ungdomsrörelsens folk. Någon flitig mötesbesökare blev jag tyvärr inte, dels av brist på tid i allmänhet och dels därför att Frihetskämpens möten hålls på lördagskvällarna, då man antingen är engagerad för föredrag eller eljes vill gå i säng i tid. Man har fått nöja sej med att tala där en och annan gång och i övrigt propagera i tal och skrift mot John Finkelman. Någon skillnad på människorna politiskt mellan höger och vänster har jag aldrig märkt i IOGT, där är man helt enkelt syskon i ett stort ideelt intresses tjänst och förresten är så gott som alla där småfolk. Nykterhetsrörelsen är ju en typisk småfolkets, de breda lagrens egen hälsorörelse. Vilket ger hopp om svenska folket.

*

Efter världskriget kom helt naturligt i den allmänna upplösningen och förtvivlan – alldeles som sedan efter andra världskriget – en kraftig våg av religiös offensiv. Flera kända personligheter omvände sej, och vi fritänkare, som höll fast vid förnuftet och den fria tanken trots allt, vi blev också här tvungna att föra kulturkamp. Den blev snarast defensiv, vi fick fullt göra med försvaret. Jag skrev bl.a. en brutalt offensiv dikt Med stort I – Ivan Oljelund hade kallat sin omvändelseskrift Med stort G – och en artikel ”Appell till sunda förnuftet” (Politiken 12.12. 1921), som för övrigt Linder i sin litteraturhistoria har fått alldeles om bakfoten. Han citerar också bara första satsen: ”Det luktar kristet på ett otäckt sätt i tiden”, inte fortsättningen: ”Inte en ljus, tolerant kristendom, i mån sådan finns, utan barbariets, reaktionens, medeltidens kristendom”, och därigenom framställer han min fritänkarpropaganda orättfärdigt som banalt totalitär. Det har den aldrig varit. Jag har alltid känt varmt för broderskapsandan i kristendomen. I mån den finns, och den finns ju alltid i Bergspredikan.

Men vi hade nu också i vår egen kommunistiska rörelse, där visserligen programmässigt religionen var privatsak men vi knappast räknade med att ha annat än fritänkare, en religiös, och därtill religiöst propagandistisk kamrat, gamla *Kata Dalström*, en hedersgumma, legendarisk för sina ”härjartåg” alltifrån nittitalet. Hon tillhörde första uppåtdets formellt enkla propaganda, som måste vara så enkel med den publiken, hon hade offrat sin borgerliga ställning för sina socialistiska åsikter, hon hade haft sammanstötningar med länsmän och andra överheter, hon skrädde inte orden. Kata var en kär gestalt i rörelsen, både hos höger- och vänstersocialister. Radikal till sin typ och sedan gammalt personligt varmt fäst vid Fredrik Ström och särskilt Zeth Höglund, hade hon följt oss ungdomar in i vänsterpartiet och därifrån in i det kommunistiska. Kata var religiös, buddhist, spiritist, jag vet inte om någon etikett

passar. Hon kom med i partiledningen på vår andra kongress 1918, föll ut 1919 men invaldes igen i det nya Kommunistiska Partiets första styrelse på kongressen 1921.

Min motsättning till Kata började egentligen i november 1919, då våra ungdomsklubbar hade anordnat en debatt på Viktoriasalen om Dagskulturen. Jag var inledare, hade just börjat med kulturpropagandan i rött. Det blev en lång och intressant debatt. I publiken märktes bl.a. Hasse Z., Erik Lindorm och Ivan Oljelund, som var inbjudna men teg. Yttrade sej gjorde däremot den gamle anarkisten G. Henriksson-Holmberg, Carl Lindhagen, Ernst Klein, rektor Theodor Holmberg, Kata, pastor Lutteman, Kilbom m.fl. Kata och jag kom inte ihop oss så farligt, men Lindhagen och hon trivdes inte med varandra, ehuru partikamrater. Man finner i Politikens referat, att Kata var så förtörnad på Lindhagen, att hon yttrade:

– Det vore roligt, om herr Lindhagen ville lägga bort den oerhörda hätskhet han lägger i dagen gentemot människor av annan åsikt än han själv. Jag känner honom sedan gammalt, och han är en riktig despot mot oliktankande.

År 1920 hade jag i mitt röda kulturnit skrivit en broschyr, Borgarkulturens undergång, och redigerade och översatte en serie småskrifter i Röd kultur: arbeten av Gorkij, Bogdanov, Lunatjarskij och Henriette Roland-Holst. I februari 1922 arrangerade Stockholms kommunistiska ungdomsklubbar en ny kulturdebatt på Viktoria-salen: ”Kommunistiskt eller borgerligt bildningsarbete”, där jag inledde på, det medges, extremt marxistisk grund och fick emot mej Oscar Olsson (Skägget) och även partikamraten Kata. Här var det kontroversen började på allvar mellan Kata och mej. Mitt föredrag gick som artiklar i Folkets Dagblad och mot mej skrev så Kata där den 4 mars en artikel: ”Släpp in ljus, vetande och sol!” Hon ville skydda våra ungdomars själar för min ensidigt marxistiska förkunnelse. Jag svarade den 17 mars med en artikel ”Kata Dalström och kulturkampen” och hävdade, att Kata hade deklarerat sin småborgerliga anarkism. Jag kallade den ”rappakalja” och ansåg, att arbetarungdomen behövde sund näring även andligt, ”inte förlegad bröllopskonfekt från mormors ungdom och kvasivetenskapliga tårtsmulor från bord som dansar”. Härpå kom det igång en allmän debatt med åtskilliga inlägg av andra. Kata kom också igen den 8 juni med en artikel ”Klasskampsbildning eller allmänmänsklig bildning”.

Så bedarrade religionskriget mellan Kata och mej för en tid. Men våren 1923 gick Kata åter till religiös offensiv med ett föredrag på Stockholms Folkets hus den 16 april om ”Psykofysisk forskning och spiritism”. Hon hade vid det laget utvecklats åt spiritismen definitivt. Vi var nu mitt oppe i en ny partistrid, och min motsättning till Kata kom att spela en roll även i partisplittringen. Då och då stötte vi ihop i debatter, bägge var vi stridslystna. En gång, det var på Viktoria-salen, hade Kata hävdad, att andarna kunde lyfta bord och stolar. Jag kunde inte avhålla mej från att gyckla med hennes spiritism och fällde den för all del enkla men naturliga repliken:

– Det var bra. Jag ska flytta i höst, kanske kan jag då få hjälp med möblerna?

Det var vanvördigt sagt mot gamla Kata, men för mitt förnuft och min marxistiska syn kunde jag inte tåla. Jag undrade också i en debatt, om det var kommunism, att det satt en person med spiritistiska åsikter i ett revolutionärt partis ledning.

I striden med Kata kom t.o.m. en nobelpristagare in. Hon hade till stöd för sina spiritistiska synpunkter anfört en bok, Elektricitet, materia, energi av professor Manne Siegbahn. Jag tillskrev denne och fick till svar, att han endast kunde bestyrka vad jag funnit och varje läsare med oförvillat sinne kunde finna, ”nämligen att den ej innehåller den minsta antydning om teosofi eller spiritism”.

Jag var hårdhänt i min polemik, men det var Kata med. Och personliga ovänner blev vi aldrig. En sista gång, då vi hade drabbat ihop i Viktoriasalen, möttes vi bakom ett förhänge vid podiet.

– Du, Ture! sa Kata. Om du inte säger något mer mot mej, så säger jag heller ingenting mot dej!

Det tog vi varann i hand på, och kriget var avblåst oss emellan. Det var den sista debatten.

Kata dog den 1 i december samma år. Hennes sista tid blev svår och tragisk. Zeth Höglund var henne då ett starkt stöd, så som han alltid har varit det för sina vänner. Jag är ledsen, om jag med min kritik förmörkade hennes levnadsafton, Fredrik Ström har antytt det. Men jag tror inte, det var så farligt. Kata var stridbar och van att både ge och ta hugg. Och hon visste, att jag hade stor vördnad – inte för hennes spiritism men för hennes agitatorsgärning och hennes ärliga goda hjärta.

Strax efter, den 21 januari 1924, dog Lenin. Det var också en förlust som kändes, om än inte så som Liebknechts och Luxemburgs död. Man hade liksom lugnat sej och man visste ju sedan länge att Lenin var hopplöst sjuk. Däremot kunde man ännu inte ana, hur allt skulle ändra sej efterhand i hans rike.

På den minnesfest vi höll i Folkets hus över Lenin kom helt apropå Arthur Engberg opp i Zätas sällskap och improviserade ett strålande anförande, där han, högernationalisten, hyllade Lenin som den störste marxisten i vår tid.

Först under Lenins sjukdom hade det vid östra horisonten dykt opp en man vid namn Stalin. Namnet hade visserligen förekommit någon gång i Folkets Dagblad men få svenska kommunister ens i ledande ställning hade någon kunskap om mannen. När jag var i Moskva 1920 och träffade de ledande bolsjevikerna, hade jag aldrig en tanke på namnet Stalin, och ingen talade till mej om honom.

Ny brytning.

Tiden gick och striden gick ohejdbart vidare inom vårt unga svenska kommunistparti, liksom Lenins 21 villkor hade skapat söndring och avsöndringar lite varstans ute i Komintern. Redan 1922 märktes slitningar mellan en på ungdomsförbundet stödd s.k. vänster och Zeth Höglunds fraktion, som reagerade mot den ökande centraliseringen, på samma sätt som norska arbetarpartiet, som var anslutet, och i kontakt med detta. När Norge i november 1922 utträdde ur Komintern, nedlade Höglund sitt mandat i Kominterns exekutiv, EKKI kallad, men återtog det, dock endast för en kort tid. På vår femte partikongress, i maj 1923, var slitningarna svåra. Men under 1924 skärptes motsättningarna ytterligare och på nästa kongress, i november det året, gick det definitivt sönder. Samma år som Sverige officiellt erkände Sovjet-Ryssland.

Zäta, som hade avlöst Ström som Politikens redaktör från augusti 1919, hade flera gånger varit i Moskva som partiets delegat, och när han får färdiga sina memoarer kommer tiden i Komintern att få en intressant belysning inifrån. Zäta sökte länge tyda allt till det bästa. När Lenins 21 villkor antogs av Komintern 1920, skrev han i Folkets Dagblad en serie artiklar om det årets kongress och sa bl.a. om centraliseringen:

Vilka förändringar i partiets inre organisation, som kan betingas i detta hänseende, skall vi icke här konkret ingå på – det blir representantskapets sak att i sinom tid till kongressen framlägga förslag därom. Vi tror dock icke, att någon radikalare omstöpning är av behovet påkallad. Det är bara i den högernationalistiska pressen som man i andanom ser allting kastas upp och ned efter Moskva, men

den är ju van vid bittra besvikelser.

Ja, tyvärr fick inte bara Zäta men efterhand vi lite var känna på de besvikelserna. När han 1923 var över i Moskva, där man den gången sökte lappa ihop motsättningarna i partiet, talade motståndarna här hemma om hans Canossa-färd. Han skrev då en ironisk ledare, Resan till Canossa, mot motståndarpressens spekulationer, och förklarade, att nu var schismen i partiet ur världen. Redan det kommande året 1924 skulle det emellertid gå till definitiv brytning och Zäta och hans meningsfränder kastas ut ur partiet och Komintern.

Till sist bekämpade partiarbetsutskottets majoritet (Höglund-sidan) och minoriteten öppet varann i manifest. Zäta förde våren och sommaren 1924 en häftig försvarskamp i Folkets Dagblad för sin riktning. Då utskottsmajoriteten vägrade genomföra ett begärt referendum i partiet, genomförde minoriteten det och fick 5 300 röster för sin resolution mot 700 för Höglund. Med stöd av en från Moskva hitsänd s.k. Ex.R. (exekutivrepresentant) avstängdes så Höglund från Politikens redaktion. Arbetsutskottets majoritet kring Höglund uteslöt då minoriteten kring Kilbom jämte dennas anhängare i partiet, och därmed var Sveriges Kommunistiska Parti för andra gången sprängt. I partiets ledning insattes efter höglundarnas utsprängning som arbetsutskott: Anna Stina Pripp, Nils Flyg, Paul Thunell, Charles Fredriksson, Tedde Johnsén, Karl Kilbom, Oskar Samuelson, Arvid Olsson och Hugo Sillén. Till Folkets Dagblads redaktör utsågs Karl Kilbom, till partiordförande Nils Flyg, till partisekreterare Oskar Samuelson, till organisatör Arvid Olsson, till kassör Hildur Ström.

Personligen kände jag mej mest som vän till Zäta och Ström, men här fick personlig vänskap vika. Internationalismen, solidariteten med kampens International, var det högsta. Tillbaka till socialdemokratien kände jag mej omöjligt kunna gå, där var ju främst den tyska socialdemokratins fruktansvärda skuld från 1918, nu utökad med de beryktade ekonomiska Barnat-skandalerna. Ävenså inverkade Zätas och Ströms ideologiska partitagande, visserligen bara av personliga hänsyn, för Katas religionspropaganda. Jag kunde alltså inte annat än följa Komintern-riktningen. Och det blev ett avbrott i gammal vänskap, inte personligen men i spalterna, i Folkets Dagblad och i höglundarnas nya tidning Den nya Politiken. Zäta uppfann om oss på andra sidan namnet "oxkommunister" och striden gick en tid ganska bitter. 1926 gick hans riktning tillbaka till "fadershuset" men på betydligt sämre villkor än vännerströmmarna ett par år tidigare. De hade fått sina partiskulder inlösta, Höglund och några få andra ledande den här gången måste ikläda sej avbetalningsansvaret för enligt uppgift 50 000 kronor.

Man måste nog säga, att vid denna andra brytning försvann egentligen de mera betydande politikerna eller politikerämnena ur partiet. Men det var ju inte heller gott att få något grepp på de nationella realfrågorna, när man tvangs att svänga med internationellt i Komintern efter Sovjets statliga intressen eller partistriderna där och intala sej, att detta var internationalism, tillämplig på svenska förhållanden. Här kom åter det statliga – det ryskt statliga – och rubbade den klara internationalismen. Det blev en allt mera smärtsam iakttagelse.

Inför vad som sedan hände, och hände tämligen snart, har jag ibland tänkt, att det kanske ändå var synd, att inte vi andra också vände samtidigt med Zäta och norrmännen. Vi hade ju visserligen aldrig kunnat i det svenska partiet nå samma position som kamraterna i Norge. Där hade man ingen sådan över all kritik upphöjd ledare som Branting, och inte heller en sådan samling gamla som männen kring honom: Thorsson, Lindqvist, Blomberg o.s.v., kring vilka dessutom hade vuxit opp ett ungt, i deras skola tränat duktigt garde med bl.a. de blivande ledarna Per Albin och Möller. Men det var ändå synd. Man borde kanske ha åsidosatt det där med Kata. Det hade nu heller i och för sej inte betytt mycket. Men internationalismen kunde

jag inte släppa. Den var helig. Och så gick jag med vidare, trots en centralisering som redan var svår i de 21 villkoren och som nu snart skulle bli olidlig. Till mitt individuella ställnings-tagande medverkade väl också, att jag, som alltså opererade ute i utkanten av partiet, i kulturkampen, inte personligen hade känt några svårigheter av centraliseringen och därför lättare kunde godta den. För mej blev den bara teori. För Zäta blev den mer och värre.

Nå, jag stannade och gjorde den nytta jag kunde. Från december 1918 t.o.m. 1921 hade jag, som nämnts, redigerat partiets tidskrift Zimmerwald. 1924 medarbetade jag en del i Folkets Dagblad, de följande åren skrev jag där också ganska flitigt, från 1927 i den då utvidgade bilagan Lördagskvällen, och 1930 övertog jag under tre år en veckosida som jag kallade Från kulturfronten, en kulturell kommunistisk beredskap med aktuella artiklar i kulturfrågor, recensioner av nyutkommen litteratur, även skönlitteratur, o.d. Det var en uppgift som passade mej gott, och det roande arbetet på den ideologiska ytan gjorde det lättare att bortse från de politiska motsättningarna och det allt starkare hotet mot friheten från centraliseringen. Jag var heller aldrig med i någon partiledning sedan jag hade tråkigt mej igenom det första arbetsutskottet 1917. Där tror jag inte jag sa mycket och jag hade alltid brått att komma ifrån sammanträdena. Härav har man spritt ut en liten historia, som då och då dyker upp i pressen till mitt benägna förlöjligande som politiker. Moje Västberg har i sin bok Politiker och partigångare bevarat den i följande formulering:

Även mitt i händelsernas tillspetsning under kriget kunde han sitta i de revolutionäras krets och med brinnande puls diskutera taktiken för att plötsligt rycka upp fickuret och utbrista:

– Nä, nu är klockan fyra, och då måste jag hem till mamma och dricka te!

En revolt som rubbade hans vanor eller skapade oro för hans mamma ville han inte vara med om.

Historien är god men tyvärr inte sann. Vi drack aldrig te hemma hos min mamma, där jag åt mina mål innan jag gifte mej 1921. Men vi åt middag regelbundet klockan 5 e.m., och jag har alltid haft regelbundna vanor med frukost klockan 10, inte s.k. lunch, och middag klockan 5, innan middagen har blivit kväll. Jag blir alltså hungrig fram mot den tiden. Dessutom tar jag hänsyn till kvinnan-husmodern, som inte ska behöva vänta på sina karlar. Så det kan hända, att det fanns en fjäder av sanning i den där hönan. Jag hade säkert någon gång tyckt, att det var viktigare att komma hem i laga tid till middagen än sitta kvar och höra på ändlösa diskussionsinlägg av gossar med mer eller mindre bohämvanor, och så hade jag sagt adjö till ett sammanträde. Någon kortslutning i världsrevolutionen torde jag därmed inte ha vållat. Som någon ledande revolutionär har jag aldrig vågat vördsamt uppfatta mej.

På mera allmänna kulturella tillställningar kunde jag möjligen passa och fick en del sådana uppdrag. Bl.a. var jag, som förut nämnt, 1921 med på I.A.H:s, Internationella Arbetar-Hjälpens, konstituerande kongress i Berlin som vårt partis ombud och sa några enkla hälsningsord på tyska. Likaså bevistade jag en senare I.A.H.-kongress där 1923. I det av efterkrigsnöd och inbördeskamp upprörda Tyskland fick man en insyn i tjugutalets brutala Europa. I.A.H:s initiativtagare var den driftige, ekonomiskt skicklige Willi Münzenberg, tidigare Socialdemokratiska Ungdoms-Internationalens ordförande.

I slutet av tjugutalet fick jag kontakt med den norska Mot Dag-rörelsen, bildad 1922 på en året förut startad tidskrift med samma namn, en organisation av intellektuella för socialistisk propaganda bland dessa. Den följde med Komintern till 1927, då den bröt med dess ultravänsterkurs, och upphörde 1937, då tidskriften uppgick i Arbeiderpartiets tidskrift Det XX Århundrede. Mot Dag hann göra en stark insats, hade filialer i flera norska städer, behärskade 1924-1927 Studentersamfundet i Oslo, grundade Fram Forlag, som bl.a. utgav en

översättning av Marx' Kapitalet del I, Arbeidernes Leksikon, en encyklopedi 16 band, och skrifter av Arnulf Överland m.fl. Mot Dag hade också en socialistisk aftonskola för arbetare. På tjugutalet medverkade i tidskriften författare som Arnulf Överland, Sigurd Hoel och Helge Krog. Själén i företaget var Erling Falk, en djup och intensiv personlighet, som dog landsflyktig i Sverige under kriget, och andra ledande män var bröderna Arne och Åke Ording. När jag vid ett besök i Oslo kom i beröring med dessa tre, hade Mot Dag ett eget hyrt hus i den norska huvudstaden, där rörelsens ledande bodde och hade gemensamt hushåll. Tidskriften läste jag genom många år.

Under förra delen av tjugutalet hade jag utom det politiska skriveriet fullt göra med egna böcker och översättningar. En hel rad arbeten i teori och historia fick jag översätta för Frams förlag, som stod under Nils Flygs ledning, arbeten som trots sin ganska hårdsmälta typ gick i förbluffande upplagor och numera är eftersökta på bokauktionerna. Mitt arbete där började med småskrifterna i serien Röd kultur. 1921 fick jag översätta Franz Mehrings berömda biografi över Karl Marx, vars svenska upplaga försågs med hundratals dithörande bilder, och Bucharins och Preobrasjenskij's lärobok Socialismens ABCD. 1923 översatte jag Bucharins populära presentation av Den materialistiska historieuppfattningen, dessutom Trotskij's Arbetarklassen och världsläget och Marchioninis De stora revolutionerna – alla ryska arbeten från tyska upplagor. Ryska kunde jag inte, gick visserligen en vinter i en kurs, som gav mej bokstäverna och en liten början men alltför obetydlig. 1924 Mehrings lilla skrift Gustav II Adolf, 1925-1926 Max Beers Socialismens historia, 1925 en del av engelska Labour Partys rapport från den resa i Sovjet, som förde till ett par års misslyckade försök till samarbete mellan de engelska och ryska fackföreningsrörelserna. Sedan blev det Engels' Tyska bondekriget och ett par smärre Marx-skrifter: Gotha-programmet och Filosofiens elände. Utom dessa teoretiska och historiska verk ett par litterära sensationer, den franske författaren Victor Marguerittes Ungkarlsflickan och dess fortsättning, Kärlekskamraten, som Fram tjänade bra med pengar på.

Mina översättningar av marxistisk litteratur hade ingalunda givit mej någon bergfast, än mindre dogmatisk uppfattning om marxismens teoretiska detaljer: klasskampens natur, katastrofteorien, mervärdet o.s.v. Das Kapital hade jag skaffat mej på tyska i ärlig avsikt att läsa alla tre banden, t.o.m. bundit in dem mycket fint. Band I lyckades jag någotsånär komma igenom, de två övriga står – det måste jag till min marxistiska skam erkänna – alltjämt olästa. Min finske vän Sirola och en annan finne, Allan Wallenius, poet och politiker, höll mej visserligen varm med epistlar med maningar att ta ledningen i den svenska marxismen, men de hade inte framgång. Sirola skrev långa brev och påpekade, att det svenska kommunistpartiet behövde djupare teori. Det skulle jag sköta om. Han drömde stort om mej, ville se mej som ”tolkare till de svenska arbetarna av hela den internationella politiken”. Han var inte nöjd. Det fanns tillfällen, då han hade önskat att jag skulle ha huggit till men ”föredrog att fäkta med floretten”. Man borde vara ”en som går före lederna och visar, hur det skall slås till”. ”Tillsamman med massorna, som en av våra främsta. Det är svårt för oss intellektuella att få dispens från vår härkomst, men det kan göras. Och i alla fall är vi no good, om vi inte försöker.”

När Clarté, som kom till Sverige 1921, fick ut sin tidskrift 1924, kom den under Sirolas ögon. Han skrev då: ”Det kan bli samlingsplatsen för intellektuella, vilka har sunt förnuft och lite ärlig vilja kvar. Men det måste utnyttjas och du är väl närmast kallad att göra det. Varje artikel bör uppmärksammas och värdesättas.” En artikel av Georg Branting borde bemötas, den innehöll ”det farligaste gift gentemot Clartés proklamerade syften”. Däremot kunde kanske

Ernst Norlind vinnas. Och jag stackare skulle göra Clarté till vad det borde vara: ”Se nu till, att du som kommunist där inte blir en svansbärare åt den borgerliga självtillräckligheten, som beundrar sitt 'upplysta' självbedrägeri, utan verkligen ljuset och saltet.”

Nej, den gode Sirola hade för stora förväntningar på mej. Jag fick mycket lite att göra med Clarté, och jag kunde inte med all känsla för honom dölja för mej, att hans inställning hade något av teologiskt nit, som avkyldes. Hur som helst så blev jag honom en misräkning.

På samma sätt med Wallenius. Han sökte också från exilen i Sovjet dirigera mej och när sedan brytningen kom, underkastade han mina dikter och andra skrifter en verkligt teologisk ursinnig kritik.

*

Om marxismens teori i övrigt gick över min horisont och inte kunde fånga mitt intresse, en sak hos Marx har jag haft verklig glädje av: den materialistiska eller bättre ekonomiska historieuppfattningen. Den öppnade mej nya vidder, gav mej förståelse för historien och stora perspektiv. Den fick ett mycket stort inflytande på hela min utveckling. Historia var i skolan inte någon populär disciplin. Nu började intresset komma.

Jag hade 1917 köpt Eduard Fuchs' Illustrierte Sittengeschichte, för de flesta en pornografisk njutning. Men jag läste den noga, inte bara bläddrade i den för bilderna – och nu svälde mitt kulturhistoriska intresse. Det var oerhört lätta och populära översikter över de historiska skedena, men de gav sammanhang och utsikt. Det blev tal om att översätta verket i sammandrag – jag hade fått två olika förlag intresserade – och författaren var i Stockholm för det – samtidigt som han i hemlighet ledande spartakist hade nyheter med sej till vår Zimmerwald-kommission – men det blev inte av, och i stället gjorde jag en lång serie illustrerade artiklar av verket i Folkets Dagblad Politiken. Jag läste Wilhelm Hausensteins marxistiska arbeten i konsthistoria.

Den materialistiska historieuppfattningen tilltalade väl också mitt oförnekliga småborgerliga ordningssinne och hörde dessutom ihop med tidens lust i min ungdom för sammanfattningar och populariseringar av vetenskapen. Journalistiken hade heller inte riktat in mej på personpsykologi utan – helst som tiden blev massrörelsernas och världshändelsernas – givit mej intresse främst för massor och världshändelser, skeden, historia i stort. Jag började läsa historia, skönlitteraturen sjönk tillbaka, den enskilde roade inte som förr. Jo, Fröding stod sej, det var klart, och de andra klassikerna, och Heine hade ju så riktigt sagt, att under varje gravsten ligger det en världshistoria.

Jag fattade aldrig den materialistiska historieuppfattningen så, att de materiella eller ekonomiska förhållandena skulle vara allt. Det har ju heller aldrig Marx och Engels själva menat. Dessutom har vi i vår tid måst lära, att utom de rent ekonomiska orsakerna i vid mening till historiens omskiftningar bör vi också – främst i labila övergångsskeden – ta hänsyn till de biologiska krafterna och masspsykologien. Den hade jag kommit lite underfund med hos Gustave Le Bon redan före världskriget, och psykoanalysen kände jag något genom ett par av Freuds skrifter inköpta i Tyskland 1921. Poul Bjerre gav också belysning av läran i intressanta skrifter på tjugutalet. Freudianismen blev ju senare ett mäktigt inslag i vår tids kultur. Överdrifterna i Oidipus-komplex, faderhat och vad det allt heter har jag inte förstått att eljes t.o.m. studerat folk har tagit så gravallvarligt. På mej har de verkat spex. Men de börjar ju numera hyvlas av och så står det goda kvar. Kanske ska en sammansmältning av marxismens historiesyn och freudianismen ge de verkliga vyerna – så långt vi kan få vyer i vår historieepok.

Genom den marxistiska historieuppfattningen, så brutal den kan förefalla mot individen, fick jag förståelse och tolerans för den enskilde, som ju bara är ett resultat av det historiska skeendet och som det därför vore ovetenskapligt att öda hatkänslor på. Toleransen fanns väl förut från hem och barndom och inte minst från Fröding. Och arkeologien i studentåren hade lärt mej att se i långa drag. Internationalismen i arbetar- och nykterhetsrörelserna har haft samma tendens. Jag fick – så paradoxalt det kan låta – också av marxismens historiesyn tillbörlig respekt för borgerligheten och dess insats i historien. Här stöddes den nya synen av en viss konservatism i kärleken till det förgångna. Jag finner det inte alls onaturligt, att jag kan leva intensivt i gamla tider, ja, jag kan t.o.m. känna smärta att inte ha fått vara med också då. Jag känner mej leva både i det förgångna, i nuet och i framtiden, lever med i den unga borgerlighetens kamp i liberalismen, med Orvar Odd i hans skandinavism eller med

Fröding i hans ungdoms Värmland, lever också i framtidsdrömmarnas strider.

Säkert blev man i upptäckarglädjen en aning dogmatiker. Man hade fått en ledtråd som höll, tyckte sej kunna se och förklara så mycket. Men jag är den marxistiska historiesynen oerhört tacksam. Den har gett mej en enhetlig blick på såväl nuet som preteritum och futurum. Och därmed en balans och en optimistisk livssyn, som har hållit trots allt.

För övrigt läste jag tidigt, från de första översättningarna, den förträfflige engelske filosofen Bertrand Russell: Världens återuppbyggande, 1918, Vägar till frihet (socialism, anarkism, syndikalism), 1919, och sedan allt som kom av denne verkligt skarpsinnige tänkare på liberalismens sida, på den individuella frihetens barrikad. Mycket gott fann jag också hos den store liberale folkbildaren Knut Kjellberg, vars postuma arbete Själskultur jag 1923 ägnade tre artiklar i Folkets Dagblad – ”En ädel borgerlig folkbildare” – med djup respekt för honom som en av ”de personligheter, vars bortgång märks i den barbariska kapitalkulturens allt mer motbjudande torgvimmel av mystiker och gycklare”. Däremot gjorde Spenglers Untergang des Abendlandes mindre intryck trots lysande detaljer.

År 1924 kom jag i en debatt i Sigtuna att möta Natanael Beskow och fick en verklig vördnad för honom som själstyp, den förste äkta kristne jag tyckte mej ha mött – det har inte heller senare blivit fler än att de får rum på mina tio fingrar. Så stark respekt för den äkta kristendomen – som moral – har jag. Observera: som moral. I övrigt är den mej kyrkohistoria och syndbegreppet alltjämt grovt motbjudande.

Den marxistiska historieuppfattningen gav mej alltså ett enormt intresse för historia. Jag kom även över Plebs-rörelsens – den engelska motsvarigheten till vårt ABF – tidskrift och små skrifter i historia, läste och skrev kritiskt om Wells' och Grimbergs populära världshistorier, studerade allehanda sammanfattningar och i någon mån specialarbeten. Jag började också på tjugutalet resa ut i ABF:s tjänst och hålla föreläsningkurser. De växte efterhand i antal. I två år låg Nils Flyg och jag i spetsen i hela ABF, ett år var. Den tiden omfattade kurserna sex föreläsningar, som avverkades på två veckokvällar i följd med tre i varje eller en lördag med två och följande söndag med fyra, ett par gånger hade jag kurs med sex föreläsningar på en enda söndag. Mina ämnen var alla historiska: Världshistorien i fickformat, Imperialismens historia, Förenta Staternas historia, Historiska, klasstyper o.s.v., allt i stora svep på sex timmar. Till de världshistoriska föreläsningarna tryckte ABF studieplaner och litteraturförteckning. Jag lät göra stora affischer med historiska bilder, som drog betydligt mer än ABF:s vanliga små, hade därtill kartor och väggbilder i massa, förutom naturligtvis ljusbilder. Så småningom skrev jag på föreläsningar och studier ihop en liten världshistoria, Människligheten på marsch, Ljungbergs förlag, 1931.

*

Brantings andra rent socialdemokratiska ministär av 1921 avgick då den borgerliga majoriteten i andra kammaren i april 1923 fällde dess förslag om direktiv för arbetslösheten, mildare mot de arbetslösa än motsidan ville medge. Och så blev det en högerregering Trygger, som emellertid måste avgå redan efter det nya andrakammarvalet 1924. Branting bildade nu sin tredje partiregering. Han avled emellertid redan den 24 februari 1925 och efterträddes som regeringschef av Rickard Sandler. Med 1924 hade det börjat ljusna efter den svåra efterkrigskrisen och arbetarna kunde åter – om också först med en del strider – börja bättra på sina under krisen beskurna löner.

Samma år som Branting – och inte långt efteråt – dog hans gamle vapenbroder F. W. Thorsson och hans mest hängivne man i ledet: C. A. Svensson, den gamle brumbjörnen från Sundsvall, det trofasta arbetarhjärtat. Det kändes naturligt och vackert, att han följde sin hövding i mulden. Senare på hösten gick Erik Hedén bort. Våren 1926 bröt Ellen Key opp. Hon var långt opp i sjuttitalet och tiden hade tyvärr gått långt förbi henne. Bonniers hade givit ut hennes Livslinjer i billighetsupplaga. Jag frågade i en bokhandel, om de gick. De gick inte alls. Världskriget hade trasat sönder den trots allt ljusa värld, där livstrons prästinna samlade och länkade idealisternas drömmar. Och nu, efter det andra världskriget, verkar hennes förkunnelse så utopiskt forntid – och ändå idéer som lever på djupet och ska leva!

Kan man tänka sej något mera konträrt motsatt än Ellen Keys idéliv och den våldsregim fascismen, som hade börjat i Italien 1922 med Mussolini? Men det mest skrämmande var inte själva våldsregimen som sådan utan att den på så många håll uppfattades som ordning – visserligen en sträng ordning – och därför gillades från så stora borgerliga lager. Det att tågen gick på utsatt, tid och att tiggarna förvisades från gatorna var för kusligt många – t.o.m. en liberal förgrundsgestalt ett slag – nog för att man skulle gilla ”den starke mannen”, som skapade ordning där demokratin klickade. Stockholms Dagblad kallade Mussolinis regim ”en upplyftande syn” och en överste M. Adlercreutz skrev i Västmanlands Allehanda: ”Sannerligen är icke Sverige snart moget för en nationalistisk rörelse i fascistisk anda.” En sådan uppstod också. Och staterna – ja, de tolererade Mussolini, och Nationernas Förbund vågade inte ingripa vid hans mord på barnen på Korfu! Det började bli ruskigt. Man kände sej ha rätt i den starka propaganda mot imperialiststaterna i den ”demokratiska” Västern, som man medverkade i.

I övrigt hände de närmaste åren efter Brantings död, att regeringen Sandler föll 1926 på borgerlig samling kring arbetslöshetsdirektiv som socialdemokratin inte kunde godta och att de borgerliga gick samman vid det årets landstingsval mot arbetarpartierna. Den liberala regeringen C. G. Ekman efterträdde Sandlers.

*

Hösten 1927 kom jag att få göra en tredje resa till Sovjet, inbjuden till en internationell kongress i Moskva med radikala författare. Kongressen var anordnad i samband med revolutionens tioårsminne. Den här gången for jag landvägen över Tyskland och Polen och såg under den visserligen korta färden genom Polen åtskilligt elände. Hela resan tog knappa tre veckor. Upplevelser av större intresse denna tur var bl.a. besök i fängelset Lefortovo och ett dito i Sergievo-Lavra, Rysslands rikaste kloster, ett på stålverket Hammaren och skäran, ett i ett barnhem för s.k. vilda barn och en föreställning av Blå blusen. Revolutionsminnet firades med en jättedemonstration på Röda torget, onekligen praktfull. Jag var med i en defilerings genom Lenins mausoleum förbi den balsamerade revolutionsledaren, ett återseende som

väckte minnen och tankar om historiens gång och den enskilda människans roll. En annan högintressant upplevelse var besöket hos professor David Rjasanov i det av honom skapade MarxEngels-institutet, ett oförlikneligt internationellt museum och en arsenal för den socialistiska tanken. Rjasanov var på sin tid i Stockholm och jag var med honom i antikvariaten, där han köpte opp massor med litteratur för sitt institut. Efter hans hemresa var jag förbindelse mellan honom och hans källor här och har en vidlyftig brevväxling, som röjer den gedigne forskarens detaljerade expertis och brinnande intresse för den marxistiska litteraturen. Rent rörande var hans lycka, när ett Stockholms-antikvariat en dag kunde sända honom den tidiga, av Per Götrek översatta första svenska upplagan av Kommunistiska manifestet. Hans intresse gick ända till papperets kvalitet, där han hade upptäckt två olika sorter i det sända exemplaret. Rjasanov var en verkligt stilig intellektuell typ. Också han försvann som andra under Stalins utrensningar på trettitalet och är säkert i dag borta även ur livet.

Den internationella författarkongressen har jag inte mycket att säga om. Där sammanträffade man visserligen med en del märkliga människor, dock helt ytligt. Främst av alla bevarar jag i minnet Käthe Kollwitz, den geniala tyska konstnärinnan, fattigfolkets ojämförliga tecknare, brutalt kraftig i sin konst och samtidigt ömsint som en fattig mor i sina bilder av proletärmödrar med små barn, själv en liten vithårig mild gumma i mittbena, så rar att man önskade sej vara barn och få sitta vid hennes fötter och höra henne berätta sagor.

En annan gäst var norrmannen Arnulf Överland, som jag först här fick kontakt med.

Några egentliga förhandlingar kom åtminstone inte jag att uppleva. Kanske kom de sedan jag hade rest. Jag minns bara, att vi en kväll var inbjudna till en inledande bankett i någon stor sal. Banketten skulle börja klockan 192 på kvällen, vill jag minnas, och jag kom dit min vana trogen i god tid, i sällskap med en norsk läkare Eyvind Dahl. Vi intog våra platser vid ett långbord i triclinium, dignande av frukter och alkohol av alla slag. Dahl och jag, båda nykterister, gjorde sura miner och växlade kverulerande ord om en underlig proletärrevolution. Men det var nu de gamla ryska vanorna: slå på stort och massor vodka och annan s.k. glädje. Det blev också de gamla ryska vanorna ifråga om tiden. Klockan blev 10 och banketten började ännu inte. En och annan gäst kom men inte värdfolket, inga ryska författare. Klockan blev i i och det såg ut ungefär som förut. Då vart E. Dahl och T. Nerman förbannade och gick sin väg från hela kalaset.

Så den samvaron med de ryska och övriga kollegerna blev inte just givande. Jag tror inte heller det blev så mycket för de andra, andligt och litterärt. Men en internationell litteratur-tidskrift utgavs från 1928: Vestnik Inostrannoĵ Literaturij, Tidskrift för utländsk litteratur. Den var månadsskrift och kom ut på ryska, tyska franska och engelska, kanske fler språk. Kanske fortsätter den i någon form än.

På författarmötet i Moskva 1927 bildades också en s.k. revolutionär författarinternational, min gamla dröm. Jag fick t.o.m. äran att bli dess styrelsemedlem för Skandinavien, tillsammans med Lunatjarskij, Barbusse, Johannes R. Becher, Panait Istrati och några andra röda diktatorheter. Styrelsemedlemmen Nerman hörde aldrig ett knyst från den Internationalen.

Utkastad ur Komintern.

Den andra sprängningen 1924, då Zeth Höglund och de s.k. höglundarna avskildes från Sveriges Kommunistiska Parti, blev inte den sista. Den tredje skulle inte låta vänta på sej länge. I partiet, som nu kallades kilbomarna, började ganska snart en ny s.k. vänsterriktning

utkristallisera sej, en riktning som förbehållslöst följde Kominterns kurs, vare sej denna – alltefter ryska fraktions- eller statsbehov – gick åt vänster eller höger, d.v.s. större moderation i taktiken eller starkare klasskampsbetoning. På en kongress, det måste ha varit 1927, hade vi som gäst den tyska ”ultravänster”-ledaren Ruth Fischer, och det gällde här att instämma, vi som andra sektioner, i Komintern-exekutivens fördömande av Trotskij. Jag minns, att jag satt med i redaktionsutskottet och reagerade mot det slaviska underskrivandet, att skriva under i detalj vore ju löjligt, då vi inte kände premisserna. Jag lyckades också få utskottet med på en helt annan formulering, ett kort instämmande mera i allmänna fraser. Men jag minns också, att det på sina håll väckte stark harm och att man till sist instämde i den ursprungliga detaljerade resolutionen, det svenska bidraget till Stalins krig mot Trotskij!

Den nya s.k. vänstern i partiet kom alldeles som tidigare från ungdomsförbundet. Redan i det interimistiska arbetsutskottet före Socialdemokratiska Vänsterpartiets bildande 1917 kom en energisk unglubbist Sven Larsson med. Han bytte året därpå namn enligt följande kungörelse i Stormklockan:

Meddelande. Till kännedom för kamrater och bekanta meddelas härmed, att jag (på grund av beslut i min familj att antaga vår mors släktnamn) antagit namnet *Linderot*.

Sven Larsson,

t.f. sekreterare i Socialdemokratiska Ungdomsförbundet.

Makterövringen började således med den man, som sedan skulle bli våra dagars kommunistledare, ja, nu redan avdankad veteran. Av sitt tidigare efternamn har han fått behålla smeknamnet Sven Lasse trots det nya familjenamnet. Sven Linderot blev senare ordförande i ungdomsförbundet och kom med i partiledningen först 1927, i ”ultravänsterns” tecken. Hans maka Gerda däremot, ordförande i Kommunistiska Kvinnoförbundet, hade kommit med i partiledningen redan 1921. Det var på tjugutalet en annan man, Hugo Sillen, som var högsta hönset på den s.k. vänsterkanten. Han ryckte in i partistyrelsen som suppleang till arbetsutskottet 1923 och sedan Höglund-gruppen utstötts kom han 1927 in som ordinarie i, som det nu efter internationellt Komintern-mönster hette, centralstyrelsen tillsammans med de andra sedermera ledande kommunisterna: Sven Linderot, Edvin E. Persson och Gustav Johansson, medan bland suppleangerna framträdde Knut Senander. Kommunistiska Ungdomsförbundet behärskades nu helt av ”sillénarna” med Gustav Johansson och Nils Holmberg i spetsen.

Vid andrakammarvalen 1924 ökade socialdemokratien med 5 mandat till 104 och vi kommunister minskade från 7 till 5.

Nå, motsättningarna blev nu allt starkare under intrycket av motsättningarna i Rysslands kommunistparti och i Komintern och det därmed allt starkare behovet av allt stramare maktkoncentration. Och hösten 1929 upplevde så S.K.P. sin tredje och t.v. sista sprängning. Exekutiven hade sänt en Ex.R. till Sverige för att disciplinera partiet, där vi nu hade två klara fraktioner: en majoritet kring Kilbom, Flyg och Oskar Samuelson och en minoritet kring Hugo Sillen och Sven Linderot, denna minoritet helt i samförstånd med Kominterns nya vänsterkurs. Även i centralstyrelsen var kilbomarna i majoritet. Men man lyckades intala denna centralstyrelsemajoritet, att man inte borde sammanträda med Ex.R. så öppet som på partiexpeditionen i Torsgatan 10, och så förfogade sej sällskapet – det var förmiddagen den 9 oktober – till en annan lokal. Detta var ett knep av minoriteten och det gick galant. När partiledningens majoritet hade avlägsnat sej från Torsgatan 10 och endast expeditionspersonalen var kvar – där väl också fanns vidtalade ombud – stormade plötsligt en avdelning

handfasta sillénare expeditionen och satte sej i besittning av lokaler, arkiv och allt. När detta blev känt, skyndade anhängare av majoriteten till och det uppstod en formlig strid – där emellertid tillkommen polis tog parti för dem som i det ögonblicket råkade vara innanför dörrarna, d.v.s. inkräktarna!

Jag hade den dagen ett ärende ner till Folkets Dagblad i Luntmakargatan 52 och mötte där i porten en egendomlig syn: en barrikad och på den ett par av våra mannar med händerna hårt om ett par vattenslangar riktade utåt gatan. På min fråga, vad som stod på, fick jag veta, att sillénarna hade tagit Torsgatan 10 och att man väntade stormanfall av dem också på tidningen. Med krigskorrespondentens iver skyndade jag över till Torsgatan, gick ner trappan från Dalagatan och fann där mycket riktigt krig, nu något avstannat i ställningskrig: nere i förstugan en samling av de våra, som förgäves sökte tränga sej in i bakdörren till parti-expeditionen, och därinnanför de triumferande sillénarna i polisskydd. Nå, den egentliga striden var över, de våra slagna, där fördes nu endast diskussionskamp. Men någon pekade på taket i förstugan och sa, att sillénarna hade skjutit skarpt, och det såg faktiskt ut som ett par skotthål där.

En handgriplig kamp hade det varit, och både socialdemokraternas och borgarnas press hade mycket roligt åt den. En av huvudpunkterna, som det 1929 hade skurit sej om, var Komintern-exekutivens krav, att vi skulle skriva under, att Sverige var ett imperialistiskt land. Ja, det är inget skämt. Jag anför i min bok *Kommunisterna* en rad citat. Här må det räcka med en sats ur EKKI:s Öppna brev till Sveriges arbetare, som varierades i flera partitryck:

Sverige av i dag är ingen liten patriarkalisk stat med vissa drag av halvkolonial avhängighet, det är tvärtom en ung imperialistisk stat, som girigt kämpar för sin plats bland de andra imperialistiska staterna och simmar i den världsimperialistiska politikens farvatten.

Sverige som imperialiststat föreföll oss alltför groteskt, men man känner nu efteråt igen tendensen i Sovjets ständiga tal om imperialistiskt angreppshot. Och Sillen, Linderot & Co. tvekade inte ett ögonblick om den rätta uppfattningen. Bakom påståendet den gången torde ha legat ryssarnas oro för den svenska tändstickstrusten (Kreuger) och dess infiltration i Öst-Europa.

Vi s.k. kilbomare behöll alltså Folkets Dagblad. Sillénarna måste starta en egen tidning. Den var klar att utkomma den 22 december, som – historiens meningsfullhet! – råkade vara Stalins 50-årsdag, och därför med en karakteristisk hyllningsartikel till jubilaren.

Vi vädjade omedelbart till högsta instans, Kominterns exekutiv, men avfärdades utan vidare som förrädare. Brytningen var lika definitiv som avsedd.

Den förstörde den frammarsch, som partiet hade börjat få efter krisen 1924. Den gången sjönk vi som sagt ner med 2 mandat till bara 5. Men 1928 års val ökade rösterna från 90 000 till 152 000 och mandaten till 8.

Brytningen var definitiv, och vi utkastade revolutionärer fick söka leva vidare som fria kommunister. Det gick till en tid, men snart kom där nya brytningar bland oss, och de officiella, auktoriserade kommunisterna tog hem spelet i konkurrensen. Vi behöll 1929 hela riksdagsgruppen, men nästa val 1932 satte Moskva-kommunisterna in sina två första män i andra kammaren. Vad sedan följde tillhör ett senare skede än denna bok behandlar.

Personligen försökte jag i det längsta medla och hålla på den internationella solidariteten. Det måste jag erkänna, även om jag hade mina erinringar mot en hel del i Kominterns kastningspolitik från höger till vänster och åter igen. Så skrev jag i slutet av september – innan

brytningen ännu hade mognat – i Stormklockan, där striden böljade het med långa inlägg – ett inlägg, 21 teser; jag valde avsiktligt Lenins och Kominterns sätt att konkret sammanfatta ställningen. Jag hävdade Kominterns auktoritet men också, att även dess högsta ledning kunde ta fel, och krävde partikongress snarast för att skapa en stark enhetlig partiauktoritet för fortsatt arbete i Komintern. Sedan skulle eventuell kvarstående opposition hålla mun eller avskiljas från partiet.

Mina teser hjälpte inte alls. Schismen hade en djupare mening än jag i min oskuld fattade.

*

En mera ingående karakteristik av de s.k. sillenarna eller senare linderotarna får anstå till min eventuella tredje memoardel. Man har fått lite mer att göra med dem och fått se deras vidare utveckling sedan dess. Så mycket bara, att under tjugutalet hade jag ett gott samarbete med Gustav Johansson i två revyer vi gjorde för partiet: Pansarkryssaren Per Albin, 1927, och Hoppla, vad dom lever!, 1928, den förra inspirerad av upprustningen, den senare betitlad efter Ernst Tollers pjäs Hoppla, vi lever! på Dramaten. Gustav Johansson, som hade börjat kåsera på vers långt tidigare i Stormklockan och Politiken, var en utmärkt kuplettdiktare och vi hade ett förstklassigt samarbete. Revyerna gavs på Auditorium båda för flera fulla hus och under stort jubel. De agerande var alla amatörer och partikamrater. Främst minns jag Nisse Björkman, nu borta sedan många år, och Gösta Westergren, numera invalid, två utomordentliga deklamatorer, som jag står i stor tacksamhetsskuld till för deras deklamation av mina propagandadikter, speciellt två längre episka: Bröderna, om studenternas och arbetarnas gemensamma kamp i Kina mot de europeiska undertryckarna, och Gammal arbetare i Folkets hus' hall, om den avskedade hemlöse gamle Rörstrands-proletären, båda skrivna i slutet av 1926.

Trots allt – trots vad som har hänt sedan och skilt gamla kamrater – hade man mycket roligt den här tiden, innan Komintern hade urartat till redskap åt rysk statspolitik, den tid då ännu allt var rött.

Fem politiker.

Det är några politiska personligheter som jag har mött men inte har kunnat passa in i det föregående sammanhanget och därför tar separat i ett eget kapitel. De är fem och mycket olika, saknar allt inbördes sammanhang. Det är bara det att jag har mött dem och tycker, att de bör vara med på någon sida var i min redovisning. Samtliga är nu borta ur den politiska ävlan.

Den förste är *Hinke Bergegren*, den gamle revolutionären Hinke, på sin tid alla anständiga människors skräck där han for land och rike runt, predikande revolution, antireligion och kärlek utan barn. Jag har tidigare nämnt, hur jag som student i Uppsala fick ett gott intryck av det första Hinke-mötet som jag bevistade. Det var då han 1906 for omkring med ryska flyktingar, som sjöng sina vemodiga folksånger. Sedermera hade jag inget att göra med honom förrän den ryska revolutionen 1917 förde den starkt ryskorienterade Hinke över i vårt vänstersocialistiska, sedermera kommunistiska parti.

Hinke var son till en Stockholms-bokhandlare som dog ung. Modern var en kraftgestalt, som höll ihop familjen i svåra ekonomiska förhållanden, och unge Henrik var hela sitt liv oerhört starkt fäst vid henne. 1886 hade han ingått äktenskap med Anna Cajsa Gustafsson, en fattig bondflicka från Västergötland. Hon hade känt sej tillbakasatt av svärmodern, inte god nog, men hon var en utomordentlig livskamrat, Nickan, åt sin politiskt mycket utsatte man. Jag mötte henne först på hennes ålderdom: en stilfull, vacker, något tillbakadragen dam, som helst

undvek stora sällskap men hade prytt vilket sällskap som helst. Hon hade haft hårda tider som maka åt sin Henrik, som hon alltid kallade honom. Flera gånger och länge satt han i fängelse. Under hans värsta rabaldertider hände det, att fräcka människor ringde henne, där hon satt ensam under hans föredragsresor, och meddelade, att Bergegren var mördad. Ekonomiska bekymmer hade hon också fått pröva på. Hinke kunde inte hålla på pengar, gav bort så snart han hade några och plockades hänsynslöst. Inte var det heller så lätt att vara gift med en så vacker karl som Hinke var och så kringsvärdad av svärmiska kvinnor. Det kan gott sägas nu, att Hinke var svag för det svaga könet och hade sina amourer. Nickan visste det säkert och hon antydde det en gång åt min maka. Hinke hade kommit hem slätrakad, var inte den vanliga riktiga Hinke i det eleganta spetskägget, karikatyrtecknarnas normaltyp.

– Ja, sa Nickan undergivet, det är väl något fruntimmer igen som har fått honom att klippa av det.

Hinke var den utskrikne revolutionären och förde gärna i talarstolen ett grovt språk med en och annan svordom; han ansågs därför grov. I själva verket var han – i privatlivet – gentlemannen, den mest förfinade kavaljer, som de mest borgerligt sippa damer blev förälskade i. Han var blygt barnkär, hade själv inga barn. Han var ömtåligt rädd om moralen då det gällde honom närstående. Både komiskt och rörande var det, när han varnade min blivande maka för att låta mej förleda henne till någon sorts samvetsäktenskap! Hinke tänkte så pietetsfullt på hennes borgerliga föräldrar. Nej, hans något brutala språkliga framträdande i det politiska hade utan tvivel sin förklaring i, att han, som började sin agitationsbana på åttitalet inför en arbetarklass utan språk- och föreningskultur, trodde att han var tvungen att tala grovt för att få kontakt med massorna. Det trodde flera av de gamla agitatorerna, och de hade kanske historiskt inte så orätt.

Hinke ville, det vet jag av brev från hans ungdom, som jag efter hans död ordnade, först bli skådespelare och dramatisk författare. Skådespelare vart han på sitt sätt, en aktör som tjusade många, och han skrev en rad pjäser, i stil från naturalismen som han hade vuxit upp i. Dess radikala samhällsdramer drog han själv på sina möten. Överhuvud gjorde Hinke Bergegren sin verkliga insats inte med politiska föredrag – han var ingen genomtänkt politiker utan en anarkist, som fladdrade från ämne till ämne: antireligion, antimilitarism, barnbegränsning etc. – men med de litterära föreläsningar han alltid höll efter sina brandtal. Hans tidning Brand är präglad av hans något fladdrande personlighet. Men i sin rörelse har han fostrat åtskilliga värdefulla personligheter: Axel Holmström, Hugo Lindberg, Erik Lindorm, Ivan Oljelund och flera till.

Hinke kom alltså till oss vänstersocialister vid ryska revolutionen och stannade hos oss till sin död 1936. Han blev för oss den gamle veteranen inte ur något särskilt parti eller någon speciell riktning utan ur arbetarrörelsen som sådan, ungefär som Kata och Fabian – med åren nöts ju de tillfälliga fraktionsmotsättningarna bort och de originella hederliga människorna står kvar. På gamla dagar hade Hinke det svårt ekonomiskt. Men vårt parti gjorde insamlingar till hans 65-, 70- och 75-årsdagar, och han var så populär, att de gav många tiotusen kronor, som han kunde ha levat lugnt på, om han inte hade gett bort eller plockats. Allt rann bort. Sista året måste han sälja av sitt bohag och ta banklån.

Till sist blev nog emellertid Hinke, hur hänfört vi än hyllade honom som den gamle veteranen, ganska främmande för den nya tiden och pessimistisk. Den gamle anarkisten-individualisten gillade inte den allt starkare likriktningen och han fällde det bevingade och sanna ordet, som affärslivet har skyltat med: ”Konfektionen tog död på revolutionen.” Revolutionen älskade han, teatern, inte av skådespelarfånga men som varje ung het

människa älskar det brokiga dramatiska livet. Och under sitt sista år sa han mej en gång, att han trodde inte längre på arbetarklassen. Nej, den var inte längre hans stormfalang från sin och hans ungdom. Den hade smält in i det borgerliga bracksamhället. Det var inte roligt länge.

Privat, som äldre vän, var Hinke en tjugande typ, som man trots alla teoretiska motsättningar bevarar i mycket vackert minne. Och mest levande står han för mej något år före sin död, då gamla Nickan gick bort: hur han ensam skötte den döende, kokade mat åt henne och höll på att bränna sönder sina händer – inte kunde revolutionären Hinke laga mat! Den ömhet han då visade henne försonar i någon mån eventuella snedsprång. Den var gripande. Och hur han själv jordfäste sin gamla kamrat, hur behärskat och innerligt! ”Kamrater”, sa han oss närvarande, ”vi ska inte sjunga Internationalen, den tyckte Nickan var för hård. Vi ska sjunga Arbetets söner, det var hennes sång.” Innan han själv dog, i maj 1936, var han en gång nära döden, han hade legat ensam och utan mat i ett par dygn. Då hade han, berättade han mej, på en lapp skrivit ungefär så: ”Kamrater! Var inte rädda för att dö. Det är inte så märkvärdigt.” Varför han var ensam? Vi ville skaffa honom hjälp men det fick vi inte. Till sist fick vi honom inackorderad i en familj, där han efter en kort tid avled.

Sista åren han levde fick Hinke partiets uppdrag att skriva sina minnen och rätt mycket honorar i förväg för att kunna arbeta i lugn. Pengarna användes till excerpter ur Brand och andra tidningar. Då det emellertid inte blev något skrivet, fick jag partiets uppdrag att bistå Hinke. Vi träffades och gjorde upp gången i memoarerna, två delar med 10 kapitel i var. Han skrev verkligen ett första kapitel, om hemmet och modern, och han hade läst upp det i familjen, där han levde sina sista månader, och därvid varit mycket rörd. När jag frågade honom efter det kapitlet, svarade han, att det hade han lånat bort till en vän men kunde inte minnas vem. Och borta är det. Om vännen eller någon annan har det ännu, borde vederbörande lämna det till Arbetarrörelsens Arkiv.

Hinke tillhör nu det arkivet och oss alla.

*

Nästa politiska löskekarl var en något kufisk kamrat. Han hette *Henning Bäck* och var skraddare till namnet och den långa magra gestalten men helt obetydligt till gagnet. Det antal byxor han i hela sitt liv har förfärdigat torde kunna räknas på ena handens fingrar. Bäck, som avled sommaren 1949 nära sjuttioårig, tillhörde färgklickarna i min Sundsvalls-tid. Han var den store filosofen och teoretikern. Tidigare anhängare av Hinke Bergegren och till hela sin läggning anarkistisk övermänniska hade han, när vi först möttes 1909, nyss blivit formellt socialdemokrat, ”extrem marxist”, som han själv betecknade sej, men alltjämt med stark förankring hos fader Krapotkin. Han var alla offentliga diskussioners rolighetsminister, slängde käft med den mest avväpnande fräckhet, svängde sej med de stora teoretikerna, som om han hade varit deras barndomsvän. Han skrev teoretisk polemik i Nya Samhället, lär t.o.m. ha skrivit en artikel i Fram, Fredrik Ström berättade det en gång:

Under sin redaktörstid i Fram fick Ström en dag en högteoretisk artikel från Bäck, mycket bra, misstänkt bra, aha, det var en avskrift efter den bekante tyske teoretikern Kautsky. Ström tog artikeln men strök Henning Bäcks namn och satte dit det rätta författarnamnet, Kautsky. När Bäck hade fått Ströms svar, att artikeln skulle komma, talade han om det för sina bekanta, och när den så kom så undrade dessa över det främmande namnet under den. Kautsky? Hur hängde det ihop?

– Jo, förklarade Bäck med den naturligaste nonchalans i världen, Kautsky – det är min signatur!

Bäck hade visst varit i Norge en tid, i varje fall snackade han gärna halv norska fraser: ”Stopp, gutt!” och ”Fy för fandan, gutt!” Lite engelsk slang dess emellan. Född värmlänning lär han i

ungdomen ha tjuvat till en engelsk nåd, så hon tog honom med över och försörjde honom i sin livstid. Någon har talat om hans nihilistiska skepsis beträffande samhället, kvinnan, Gud och lösdrivarlagen.

Under storstrejken hade Bäck råkat bli ansvarig för en lista med sexton strejkbrytande sömmerskor hos en stor firma i Sundsvall och kom inför rådhusrätten. Det var tryckfrihetsmål och man skulle välja jury. Det blev ett originellt juryval. Jag erkänner ett visst ansvar: jag hade rått Bäck att bräcka av och som sina jurymän välja de mest konservativa bland stans pampar han kunde få tag i, och Bäck gillade rådet. När svaranden anmodades nämna sina jurymän, drog han alltså till med de allra reaktionäraste han kunde få tag på – vi hade förberett oss väl. Och så tillade han med hänsyftning på Tryckfrihetsförordningens bestämmelse:

– Och jag hoppas nu, att dessa personer äger medborgerlig dygd, så vi slipper göra om det här.

Rätten och vi andra närvarande hade svårt att hålla maskerna.

Efter någon vecka blev Bäck inkallad inför rådstun igen. Ett par av pamparna hade anmält förhinder. Det måste bli kompletteringsval. Ja, Bäck nämnde nya reaktionärer. Rätten anlidade nu för tidsvinst telefon. Nya avsägelser. Nya namn, nu också utifrån distriktet. De var ej ”inom orten boende”, så rätten fann det oriktigt. Ånej, Bäck bad ordföranden se efter i TF 5: 2, och där stod det mycket riktigt: ”i staden eller inom länet boende”. Han kunde grundlagen. Och så vart det åter nya namn och nya avsägelser. Bäck log:

– På det här sättet kan jag få nämna hela Medelpad.

Ordföranden frågade, om Bäck inte hade några bekanta. Joodå, men han ville inte nämna socialister och kom för tillfället inte ihåg några andra.

Till sist kompletterade rätten juryn för Bäckes räkning. Han motiverade valet av sina reaktionärer med, att för dem var ju ”strejkbrytare” inte kränkande utan en hederstitel. Ja, fälld vart han nu men inte till fängelse – det kunde ha blivit opp till sex månader – utan bara till 250 kronors böter och 100 kronors skadestånd. Jag vill minnas han satt av böterna. Han hade säkert inget att ta. Både sömmerskorna och deras biträde blev med visshet också utan.

Senare uppträdde Bäck flera gånger inför Sundsvalls rådhusrätt men nu som advokat, fri saksförare. Hans begåvning och spetsfundighet passade säkert där. Hade han fått juridisk utbildning, hade Henning Bäck varit en av Sveriges mest berömda advokater.

*

Nu tar vi ett hopp till en internationellt mera känd politiker och en figur av helt annan typ: *Hermann Göring*. Jag har råkat träffa honom också.

Det var innan han blev en av de närmaste grannlåtarna bredvid Hitler i den värsta samling skurkar och patologer som någonsin har styrt ett stort rike och oroat världen. Det var den tiden Göring bodde i Stockholm, han hade funnit tillflykt i demokratins Sverige efter sitt deltagande i Hitlers upprorskupp mot demokratins Tyskland i München 1923. Jag bodde den tiden i en våning i Storgatan i i Stockholm, där ett rum uthyrdes till en dam anställd i kommunal tjänst. Våningen, som var gammaldags, var olämplig för uthyrning, hyresgästen måste gå genom vår stora sal. Det var kring nyår 1925. I salen stod vår julgran med enbart röda flaggor. En dag frågade vår hyresgäst:

– Skulle herr Nerman vilja träffa en tysk flygare?

– En tysk flygare? Vad för en?

– Han heter Göring.

– Jaså, ja, vill han träffa mej?

– Ja, han var med häroppe häromkvällen och då fick han se herr Nermans julgran och flaggorna och nu ville han gärna träffa en svensk kommunist och prata med, sa han.

Nå, varför inte, tänkte jag och sa: ”Gärna det!” Det kunde ju ha sitt intresse att få se den figuren på lite närmare håll. Lite kände jag till honom genom pressen, hade också hört rykten om att han hade varit sinnessjuk och morfinist. Vad vår inackordering kunde ha gemensamt med den mannen, kunde jag inte fatta: en kassörska i ett kommunalt företag i Stockholm och Hermann Göring. Jag fick aldrig veta det och reflekterade heller aldrig vidare över det.

Men jag var nyfiken på mannen och avfärdade en tanke, som kom ett ögonblick: att det kunde vara något bakhåll eller något som kunde genera mej. Man kan träffa vem som helst, allt beror på hur man själv uppför sej. Jag förklarade mej alltså redo för sammanträffandet, och någon dag senare satt jag vid ett tebord hos en svensk adelsdam högst oppe i ett nittitalshus vid Odengatan tillsammans med Hermann Göring. Denne var släkt med damen genom sin svenska maka.

Vad gjorde nu Göring för intryck?

Han verkade en något skygg äldre överklasspojke. Det var i en period mellan två vistelser på sinnessjukhus, fick jag senare veta. När vi hade druckit teet under ett något tvunget samtal om ungefär ingenting, väder och vind, bjöd Göring mej stiga in i sitt rum. Det var ett typiskt trist och mörkt och banalt nittitalsrum, därtill möblerat med mörka, tunga ekmöbler och på väggarna behängt med tre fyra stora fotografier av höga tyska militärer i mörka ramar, jag vill minnas Kaiser också var med.

Värden bjöd mej sitta ner. Nu skulle det alltså bli ett samtal.

Samtalet bestod i, att Göring gick fram och tillbaka, en aning nervöst fram och tillbaka, och utlade sin syn på storpolitiken, och jag satt i en länstol och lyssnade. Efter en halvtimmes tal eller kanske lite mer tystnade han. Detaljerna i hans förkunnelse la jag inte på minnet, Göring var ju inte så märkvärdigt världshistorisk den gången, men jag minns att jag, när jag till sist fick ordet, yttrade ungefär:

– Mycket av vad ni här har sagt om kapitalismen och imperialismen kan jag från mina utgångspunkter också vara med på, men – och så framställde jag några invändningar principiellt, varpå jag fortsatte: Men när ni kom in på judefrågan, märkte ni inte själv, att ni då miste ert lugn och blev häftig, att ni förlorade er kalla fattning? Är inte det en svaghet?

– Jo, svarade Göring och hans ansikte fick ett grymt patetiskt drag, det vet jag men jag kan inte annat!

Det är den enda sats jag kommer ihåg ordagrant av mitt enda sammanträffande med Hermann Göring. Den syntes mej så oerhört karakteristisk. Patologen som erkände sitt själstillstånd.

Medan min värd gick där fram och åter och talade stannade han en gång vid sitt skrivbord och trevade i en låda. ”Aha”, flög det för mej ett ögonblick, ”revolvern!” Men han tog ingenting ur lådan. Det var rena nervositeten hos honom.

Våren 1933 fick jag tillfälle att åter syssla med Göring, nu inte personligt men som journalist. Det gick strax efter det nazistiska maktövertagandet rykten om Görings sinnessjukdom och behandling på Långbro 1925-1927. En dag fick jag från något håll veta, att det på Stockholms

rådhus fanns offentliga papper rörande Görings och hans svenska makas försök att få överta hennes son i ett föregående gifte, något som sonens släkt på fädernet bestämt hade satt sej emot, så det blev process. Jag skyndade genast till rådhuset. Där stod redan en medarbetare i Social-Demokraten och skrev av de märkliga dokumenten. Dagen därpå kom dessa i hans tidning något beskurna på initiativ av svenska U.D. I Folkets Dagblad åter lästes mitt reportage i två nummer med alla dokumenten fullständiga.

Men det tillhör ett senare skede än här skildras.

*

Hoppet till nästa historiska personlighet blir ännu längre, 200 år i tiden. Revolutionsåret 1917 träffade jag inte bara Lenin utan också *Karl XII!* Den 18 juli det året öppnades hans kista i Riddarholmskyrkan. Jag kom dit som tidningsman, som alltid nyfiken på historiska och storpolitiska sensationer. Inne i Karolinska gravkoret låg tolfte Karl som en mumie i den öppnade kistan. Han var liten till växten och smal, oerhört smal. Skottsåret var på sin plats. Jag kom att tänka på talet om, att hjältekonungen skulle ha varit kvinna. Märktes där några skäggspar? Jo, jag tyckte nog det. Ifall nu det bevisade något. Det finns ju också skäggiga damer.

Själva mötet med kungen var inte något märkvärdigare än det med någon gammal faraomumie som jag hade mött i British Museum. Men det märkliga var, att jag tvåhundra år efter hans död kom att göra Karl XII en tjänst: rädda honom från att ramla ur kistan. Kanske i alla fall. Det var så här:

Kungligheten, den levande svenska, hade nyss förut varit inne i gravkoret och besett sin kungliga företrädare. Tre soldater, unga pojkar, stod vakt, hade tydligen stått där länge. Plötsligt märkte jag, att en av dem, som stod på en liten upphöjning strax ovanför Karl XII:s huvud, började gunga oroväckande fram och tillbaka. Han hade väl blivit matt av lång givakt, av gravstämning och kungabesök, och nu hotade han att svimma och falla framåt. Om han hade gjort det, hade han kanske slagit emot kistan och den kunde ha vält med sitt förnäma innehåll. Jag vinkade åt en av de två andra vakterna och så blev kamraten vid huvudändan hjälpt bort innan han svimmade. Och kungen eventuellt räddad.

Det var hela min personliga bekantskap med Karl XII!

*

Till sist går vi ånyo 200 år fram i tiden. Där möter åter en ganska märkelig person. En dag vintern 1917-1918 blev jag föreställd för en jättestor mörk karl på tretti år i vargskinnspäls – jag tyckte först det var själva Jack London hemkommen från om inte Före Adam så åtminstone Skriet från vildmarken, eller också var det Varg-Larsen. Nej, det var *John Reed*, internationellt ryktbar amerikansk krigskorrespondent, han hade avverkat sju krigsfronter – i Mexico och i världskrigets Europa – och dessutom ”gjort” bolsjevikrevolutionen i Ryssland, om vilken han skrev det första reportaget: Sju dagar som skakade världen, numera en klassisk bok i ämnet, författad som den var av ett ögonvittne och ett extra strongly sådant. Därtill var han mångårig andre redaktör i Max Eastmans förstklassiga radikala kulturtidskrift *The Masses*, som även jag i flera år höll och njöt av. Reed var en kraftnatur och samtidigt vek och vänlig som en stor pojke. Han korn från revolutionens Ryssland och hade med ett papper för vidare befordran. Han lämnade mej det genom en annan person och sände med till mej följande rader (på engelska):

Var vänlig ge detta till kamrat Angelica. Jag vågar inte sända det med posten. Spioner överallt här.

Hon ska ge er alla mina nyheter.

John Reed.

Nyheterna fick jag väl senare höra av kamrat Angelica i Internationella Socialistiska Kommissionen men har glömt dem för länge sen. Och Reed reste vidare västerut, sedan han lovat mej ett uttalande om folkhatet för min under häftesutgivning varande skrift i ämnet, något som jag också fick.

Emellertid fastnade Reed i Kristiania och den 23 februari fick jag följande telegram därifrån:

Förbjuden återvända Amerika. Kan ni ordna omedelbar återresa Stockholm och tillstånd stanna där? Svar Grand Hospitz.

Reed.

Jag talade med Fredrik Ström, som i egenskap av riksdagsman kanske hade möjligheter att verka för återresan till Stockholm. Han gjorde som alltid sitt bästa, men saken dröjde något, och den 26 februari skrev Reed mej ett brev från Kristiania, där han berättade att han använt den påtvingna överksamheten till att skriva ner en självbiografi och sänt Ström den – jag hade föreslagit honom det och jag hoppas, att arbetet finns i Ströms kvarlåtenskap, det bör ha intresse. Reed hade blivit mycket älskvärt omhändertagen av socialistiska vänner i Norge och rapporterade revolutionär stämning även där. Så hade han åter en hälsning till I. S. K.:

Jag har en intressant upplysning att ge kamrat Balabanova – för vars ansträngningar jag i förbi-gående sagt är mycket tacksam. Igår fick jag på amerikanska legationen ett telegram från en av de bästa revolutionära borgerliga kämparna, som ehuru ej socialist alltid har stritt på vår sida. Det var sänt med särskilt tillstånd av den amerikanske statssekreteraren Lansing och det rådde mej att på allt sätt som står i min makt försöka övertyga Trotskij, att president Wilson menade allvar med sina fredsförslag!

Först i slutet av mars kunde jag meddela Reed, att Ström av svenska regeringen fått svar, att de amerikanska myndigheterna gjorde svårigheter för Reeds hemresa. De var hypernervösa för revolutionärer. Men finge han bara amerikanske konsulns i Kristiania medgivande, så kunde han återvända till Stockholm. För närvarande kunde inte mer göras från vår sida.

Hur det nu gick till men en vacker dag på vårsidan 1918 var John Reed åter i Stockholm och därifrån reste han illegalt tillbaka till Ryssland, över Finland där den ”vita” regimen inte anade vilket värdefullt byte som låg gömt några dygn i en kolbox på en liten lastångare på Petrograd. Det var några kamrater i partiledningen, vilka fick jag inte veta, som ordnade med resans detaljer, betalade skepparen hyran o.d. Jag fick på min lott att skaffa ett litet lämpligt resebibliotek för färden och inköpte i ett antikvariat några goda engelska böcker, som vår amerikanske vän inte hade läst.

Reed gick klar och reste ännu en gång västerut, men den gången togs han i Finland. Han växlades emellertid efter några månaders häkte ut av ryssarna och kom åter till Ryssland. Därifrån kom han strax efteråt lika fullt hem till Amerika – hur vet jag inte. Där rådde bolsjevik- och överhuvud socialistiskräck och såväl Reed, som anlände utnämnd till rysk generalkonsul i New York, som hans kamrater i The Masses' redaktion burades in för fredspropaganda.

Han kom emellertid snart fri och kunde återuppta sitt journalistiska arbete. The Masses gick omkull men männen bakom den startade i stället The Liberator, en litterärt och konstnärligt lika högtstående månadspublicering. I september 1919 hade jag ett nytt brev angående artiklar han önskade få om svensk arbetarrörelse. Han berättade där, att det sedan en tid fanns två

kommunistpartier i U.S.A. Ett ”kommunistiskt parti” hade sprängts ut ur amerikanska Socialist Party men var en på utländska nationella grupper byggd dålig efterhärming av det ryska partiet utan förståelse för de amerikanska arbetarnas psyke, därtill under ledning av småborgerliga intellektuella. Det enda riktiga partiet enligt Reed hette Kommunistiska Arbetarpartiet. Om de utländska arbetarna i U.S.A. skrev han:

De djupa leden av de främmandespråkiga arbetarna i detta land är det finast möjliga material och är naturligtvis utomordentligt nödvändiga då det gäller skapa en revolutionär arbetarklass här, därför att de är mycket mer avancerade än de amerikanska arbetarna i regel, men deras ”ledare” har hållit dem avskilda från amerikanerna; deras affärer sköts på deras eget språk och de luras av ”kommunist”-namnet att gå för sig själva och bilda sitt eget parti, som också består av engelsktalande element som håller på Plekhanovs teorier och är emot massaktion. –

De djupa leden i landet, som är sunt revolutionära, yrkar emellertid på alla de revolutionära elementens enhet i ett parti.

Reed skickade sitt partis program och bad om reklam för det. Han meddelade också, att det redan hade förbjudits i flera städer.

Sedan hörde jag aldrig mer av John Reed.

När han gav sej ut på sin resa i kolboxen 1918, hade han gett mej ett mycket tummat och nött foto av en sjäfull ung kvinna: hans hustru, författarinnan Louise Bryant.

– Om jag inte kommer tillbaka, sänd henne då det! bad han.

Han kom alltså tillbaka till henne i Amerika men reste senare österut på nytt, insjuknade och dog i tyfus 1920 i Ryssland. Louise kom emellertid över i tid och hann träffa John innan han gav sej ut på den resa som blev hans sista. Hennes adress har jag inte lyckats få tag på, men jag har porträttet bevarat för hennes räkning.

Litterärt tjugotal.

Tjugutalet var en kort mellantid mellan ett världskrig och förberedelsen till ett annat. Det gick så fort, att man tycker det bara räckte ett par år. Först var där krisen efter kriget. Sedan kom återhämtningen och några goda år – innan den stora krisen kom 1929 och dess följder politiskt: Hitler och hans nya världskrig.

Under tjugutalet hade vi redan fascismen och en figur som Mussolini, som kunde frodas på de s.k. kulturstaternas, demokratiernas, undfallenhet och oenighet. Ja, dessa stater, med U. S. A. i spetsen, hjälpte ju faktiskt Mussolini och befordrade ekonomiskt framväxten av Hitler dels indirekt genom en misslyckad politik mot det slagna Tyskland, dels direkt för att slippa vad som syntes dem värre: arbetarvälde i Italien och Tyskland. Och bilden fullständigas med Sovjets utveckling under Stalin till en ny statlig imperialism, i hemligt militärt förbund med Tyskland. Det lilla försöket till nedrustning efterföljdes snabbt av ny upprustning, och så gick det vidare, den helt naturliga vägen till Hitler och det andra världskriget.

Jag har här som tidigare i korthet lagt storpolitiken som bakgrund till händelserna i Sverige och de personliga ödena. Vad Sverige beträffar var tjugutalet ett ganska bra decennium. Ekonomiskt var konjunkturen god fränsett ett par års depression efter efterkrigskonjunkturen. Fackföreningsrörelsen började skjuta fart på allvar efter stillaståendet ovanpå storstrejken. Massorna började strömma till. Ännu måste konflikter utkämpas men de var relativt små, det skulle bli värre när krisen kom i början på nästa decennium. Demokratien fick här i landet sitt slutliga politiska genombrott med den stora författningsreformen kring 1920. Lite senare kom

normalarbetsdagen och en stor skolreform.

Tekniken gick fort framåt. Flygkonsten utvecklades av kriget. Lindbergh flög över Atlanten. Vi fick telefon Sverige–U.S.A. Vi fick radion. Stumfilmen förbättrades till talfilm.

Konfektionerna vann terräng i rask takt. Damerna kortade kjolar och hår. Karl Gerhard besjög ”en liten tös med långa flätor” så vi äldre kände vemodet i ryggmärgen och förevigade i en strålande kuplett 1922 den feminiserade jazzgossen. Om freudianismen, psykoanalysen har jag förut talat. Den stormade fram genom länderna och rensade bort hämningarna. På krigseländet följde ett nytt behov att ha roligt: operetten fick sin nya glanstid med Naima Wifstrand som dess drottning. Vi la oss till med en ny hobby: korsordsflugan. I decenniets början upplevde vi den stora Göteborgs-utställningen och Stockholm fick nytt stadshus, konserthus och stadsbibliotek. Med det sista hade funkisen börjat, ersättaren till tjugutalets förfinade nyklassicism. Funkisen slog igenom med Stockholms-utställningen och inledde en period av lådbyggen, tills vidare.

På det religiösa området samlade ärkebiskop Nathan Söderblom ett första ekumeniskt möte och pingströrelsen seglade opp med en ny betydande och äkta kraft i Sven Lidman. På andra ändan kom ett nöjesliv, som blev alltmer dominerande som bostadsnöden blev allt mer skriande. Nöjeslivet fick två stora revykungar: Ernst Rolf, som inte överlevde decenniet, och Karl-Gerhard, som levde vidare. Negermusiken, jazzen, började sitt segertåg. På nöjeslivets bakgård frodades spritsmugglingen och hembränningen i kamp mot restriktionerna.

Detta som en hastigt oppmålad bakgrund till litteraturen under tjugutalet och de kontakter jag hade med den. Mina läsare får själva fylla ut med personliga minnen. De flesta var med redan då.

Så upptagen som jag hade blivit av politiken kunde jag inte så noga som tidigare följa med allt nytt. Det mesta av prosan fick vara, romanerna började också svälla för svårt. En del läste jag av Ludvig Nordström, Elin Wägner, Hjalmar Bergman och andra men inte allt. Lyriken däremot följde jag noga och hade tillfälle att i Folkets Dagblad skriva om en hel del, särskilt mot slutet av tjugutalet då jag redigerade tidningens kultursida. Jag senterade starkt formen hos Sten Selander och Gunnar Mascoll Silverstolpe, vilkas diktböcker *Staden* och *Vardag* jag skrev om 1926, betonande deras stilla rytm och resignerade innehåll. Erik Blombergs stil imponerade också men inte hans religiositet i *Den fångne guden*, 1927, smitta från Wells' nya gudstyp, *guden inom oss*, *Den osynlige konungen*. Pär Lagerkvist hade jag känt livligt för i det första skedet, då han kom med djärva stilistiska nyheter, men hade svårare att följa med nu i hans tjugutalsskede, då han gick över i religionen och blev det undrande barnet, gäst i verkligheten. Att han, som redan 1916 hade kallat en bok *Ångest*, kom att spela en stor roll för den följande dikten, är ett känt faktum, och i nästa skede, *Hitlers*, då han blev en stridsman mot nazismens barbari, blev han betydande: *Bödeln* o.s.v. Men det jag såg av hans teater på tjugutalet grep också. Birger Sjöberg fick jag inte smak för förrän i *Kriser och kransar*. *Fridas* bok var givetvis något satiriskt menad men så nära det positiva *Grönköping*, att alla menlösa barn tog den på fullt allvar, och det var betänkligt.

Men hela tjugutalets dikt med dess nederlags- och efterkrigsstämning, dess bristande förståelse för världsutvecklingen, dess osolidaritet mot mänskligheten, dess flykt och passivitet i släktets nöd – den blev mej ganska främmande. Jag ville se diktarna som ett avantgarde i släktets första led, i spetsen för kampen och uppbygget. Det var självklart barnsligt och heller inte alls marxistiskt historiskt tänkt. Dikten blev som den måste bli i ett samhälle i baksmälla och upplösning. Och det skulle ju gunås bli värre, både med samhället och med dikten.

Stena mej inte för att jag säger ”värre”! Jag vill och har alltid velat förstå den nya dikten. Men det har haft sina svårigheter. Generationerna har i alla fall sina differenser, sina olika arbetsplatser, och ingen kan helt komma loss ur sin egen ungdom. I två omgångar har jag som lyrikkritiker måst utstå duster med de nya. Först med trettitalets ”fem unga” och sedan med förtitalisterna. Den förra dusten började redan på tjugutalet, då jag med betydlig uppskattning ändå skrev lite vanvördigt om de fem ”ungas” kollektiva framträdande 1929. Men eftersom den i övrigt rör trettitalet, spar vi den till ett senare sammanhang.

Vördnaden för modernismen, vad den så innehöll, hade redan börjat smitta av sej i stora lager. Kritikerna var diktarnas och konstnärernas vänner eller hörde de själva till laget, man började skriva vänkritik. Böckerna blev en vara, förlagen började få sin hand över pressens kritikspalter. Den läsande publiken växte. Man kunde göra bättre affärer än förr i litteratur. När allmänheten såg saker prisas, som den fann obegripliga eller löjliga, började den tänka sej för. Ingen vågade vara pojken med det oförvillade ögat i Kejsarens nya kläder. Man låtsades förstå. Ingenting fick längre vara löjligt. T.o.m. rena skojet, den s.k. dadaismen, togs av många på allvar.

*

I Sveriges Författareförening, tidigare så stilla, började vi lite rabalder på tjugutalet. Där rådde ännu delvis den anda som närmast företrädades av Erik Heden: att kvaliteten skulle dominera, föreningen vara en, relativ, snilleförening. Vi yngre och oppositionella ville ha den till helt enkelt en fackorganisation, och vi fick efterhand rätt. Vi kommunister, det var särskilt Per Freudenthal och jag, var då och då i elden, Freudenthal var föreningens kassör.

När Anatole France besökte Stockholm och fick sitt litterära Nobelpris 1921, kom vi i en krets författare på en ide, som jag sände ut i pressen som insändare och som gick ut på att göra ett internationellt författarhem av Villa Foresta på Lidingön, som skulle bli ledigt. Där ville vi ha vilohem för gamla diktare, ett internationellt skönlitterärt bibliotek, diskussionslokaler för litterära och kulturella ämnen, möjligheter att ta emot kulturbesök från utlandet o.s.v. Kunde inte riksdagen anslå medel? Våra stora förlag? Ett lotteri? Privat donator?

Och så vart det inget vidare med den saken, liksom med så många andra lösa uppslag man har kommit med.

Våren 1921 skulle Författareföreningen slå ett slag för sin ekonomi med en stor fest, till vilken Mätte Schmidt och jag fick i uppdrag att skriva ett spex. Vi la opp det tillsammans och jag skrev det, Det gamla spelet om en bok, en moralitet på knittel i stil med österrikaren Hugo von Hofmannsthals nyss på Dramaten uppförda Det gamla spelet om Envar. Det blev ett skämt med tillkomsten av en bok, som börjar i diktarens inspiration och slutar i antikvariatbokhandeln med den osålda upplagan, där han själv köper det första exemplaret. Det var ett verkligt förnämligt skådespelargarde som engagerades: Författaren skulle spelas av Ludvig Nordström, Sångmön av den rundkindade Waldemar Swahn, Förläggaren av Gunnar Klintberg, hans skrivmaskinsfröken av Margit Ekegårdh, Faktorn skulle vara Axel Klinckowström, Korrekturläderskan Marika Stiernstedt och Antikvariatbokhandlaren Gustaf Fredriksson, urgamla Frippe som passade på pricken i den rollen. I övrigt var också i biroller beräknade Knut Barr som Den litteräre rådgivaren och Hjalmar Lundgren, Bengtzéns pappa, som kunden, Herr Stockholm.

Tyvänn blev inte detta stolta spel uppfört. Mellankommande hinder gjorde, att det hela bara blev en enda repetition. Under den minns jag, att Ludvig Nordström utvecklade hela sin sprudlande humor och fortsatte med det på en gemensam måltid som vi efteråt avnjöt.

Därunder kom han och jag att talas vid om vanor och jag sa, att jag hade varit vegetarian även ifråga om fisk före världskriget men under det måst börja äta fisk.

– Jaha, sa Lubbe med snabb slutledningskonst. Ett världskrig till och han super!

1923 var det rabalder i vår förening. Dels sökte vi några rabulister få Zeth Höglund invald i föreningen och då det inte gick att klara honom i enhällig styrelse, som var det vanliga, vädjade vi till stämman i februari. Zäta fick där 21 röster mot 17 men inte den 2/3 majoritet som fordrades. Dels tog jag opp frågan om föreningens publikation Vintergatan, som trycktes hos Bonnier med år 1922 enbart Bonnier-författare så när som på prins Wilhelm och som aldrig gick ihop, därför inte gav föreningen någon som helst vinst. Under själva debatten kom Åhlén & Åkerlund med ett anbud på 2 000 kr. per år och fick ta Vintergatan. Som emellertid några år senare återgick till Bonniers med inköpet av hela Åkerlunds-förlaget.

Till den stämman lämnade jag också in två motioner, den första om utredning av författarnas ekonomiska läge, deras ställning till förlagskapitalet och möjligheten att skapa ett normalavtal med minimikrav för litterärt arbete. Styrelsen borde få i uppdrag att verkställa utredningen, 1000 kr. borde anvisas till arbetet och det borde vara färdigt till årsstämman 1924. Motionen överlämnades av stämman till styrelsen utan direktiv. Styrelsen försökte också en utredning, men den tiden var författarna ännu så rädda att yppa sina ekonomiska förhållanden, att det inte kunde bli någon utredning. Inte heller blev det något av mitt andra förslag: utredning av möjligheterna att organisera de litterära översättarna. Båda förslagen har nu, efter tjugufem år, kunnat realiseras.

Året efter mitt rabalder fick jag ett av Författareföreningens stipendier, 500 kr., alldeles opåkallat men välkommet, och invaldes som suppleang i styrelsen. Så ska rebeller tas. 1928 fick jag äran att bli ordinarie.

På skandinaviska författarkongressen i Stockholm i juni 1924 morskade jag opp mej i debatten i radikal anda, ville ha undersökt det ekonomiska sambandet mellan pressen och de stora bokförlagen. Jag yrkade också på ett uttalande för fred, humanitet och internationalism, men det avstyrktes av danska, norska och svensk-finska författarföreningarnas ordförande och då avstod jag från votering. Folk ville inte vad jag ansåg självklart!

1930 i juni hade jag åter tillfälle att delta i den nordiska författarkongressen, denna gång i Oslo, och fick där en del nya bekantskaper: Ronald Fangen, Thit Jensen, Palle Rosencrantz, Bertil Gripenberg m. fl. Jag intervjuade dem och några till om deras syn på den moderna kulturen och den moderna kvinnan. Mera kontakt blev det inte med de flesta. Andersen Nexö och Överland, som också var där, kände jag tidigare, Nexö som partikamrat från ett föredrag i Stockholm och Överland bl.a. från Moskva 1927. Elmer Diktonius yttrade sej i en rolig improvisation, men utrymmet medger tyvärr inte här att citera. Intervjuerna gjordes för en rätt efemär tidning Våra Nöjen.

Från den middag, riksantikvarie Harry Fett gav för delegaterna, minns jag livligt en passus i hans tal om möten med svenska författare. Han hade vid ett tillfälle träffat Gustaf Fröding under en ljus intervall på sjukhuset i Uppsala. De hade kommit in på frågan alkohol och diktning och Fröding hade då förklarat:

– Jag har aldrig diktat i rus men ofta i bakrus.

En natt under kongressen, när vi några svenskar efter en lång privatdebatt vid tvåtiden skulle söka opp våra hotellrum på Grand, kom vi att passera igenom stora caféet där, ett litterärt ryktbart tillhåll från äldre tider. I det eljest helt övergivna caféet satt en ensam man vid ett

bord och ett glas som en skugga från nittitalet: Knut Hamsun.

När jag for till Oslo, träffade jag på Centralen i Stockholm Alexandra Kollontay, då Sovjets minister i Norge. (Hon skulle samma år 1930 flyttas till Stockholm.) Den kvällen for också hon västerut. Utan hänsyn till vad som hade skett i svenska kommunistpartiet 1929 – och att vi inte längre var partikamrater – bjöd hon mej besöka sej i Oslo. Jag gjorde så och vi talades vid i enrum bl. a. också om utrensningen i svenska partiet. Kollontay förstod vår sidas syn på saken och sa mej rent ut om Komintern och ”sillénarna”:

– De har tydligen gått överdrivet fram.

1930 kom Martin Koch, som nu hade slagit sej ner som stadgad äkta man i gamla Lagmansgården i det idylliska Hedemora, med ett uppslag att bilda en från Sveriges Författareförening fristående organisation för de s.k. proletärdiktarna. Han och Paul Lundh därsammastädes hade diskuterat saken. Jag svarade, att jag gärna vore med, om för det första begreppet proletär definierades så att min dikt kunde tas med och för det andra programmet bleve utpräglad klassbetonat. Jag ansåg, att t.ex. arbetarfödda författare, som hade lämnat arbetarrörelsen eller inte företrädde den i sin diktning, inte borde vara med. Härpå svarade Koch något tillilsknad:

Med ”proletärförfattare” menar jag de förf., som i allmänt språkbruk kallas så – och av vilka Tidens förlag gav ut en liten samling för några år sen – möjligen ha några nya tillkommit.

Politiken äcklar mig alltför mycket för att jag under bråkdelan av en sekund skulle vilja befatta mig med sådan nonsens – jag vill vända mig till levande människor som syssla med diktning -inte till dockor, som av andras händer röras med röda trådar – oh, så röda! – för att på beställning leverera det ena eller det andra partiprogrammet, med flåspatos omskrivna på vers. –

Så som jag har tänkt mig saken, skulle vår förening vara fullständigt partilös och kemiskt fri från allt det politiska skitpratet. I det dagliga livet får man mer än nog av »politiskt» svammel – så över hövan nog, att man ofta känner sig färdig att storkna av äckel inför allt ”partiprat” från yttersta högern till yttersta vänstern.

Det är väl för tusan inte meningen, att vi ska sitta och läsa upp politiska ”ledare” för varandra? – Vilja vi lugna våra ”proletära” samveten, kunna vi ju gå till närmaste arbetarekommun för att där någon kväll ge så mycket vackert, allvarligt eller lustigt, vi kunna hitta på att ge åt arbetets män och kvinnor – de sätta säkerligen mer värde på, att deras diktare äro människor än att de uppträda som politiska propagandamaskiner.

Detta må nu gälla som min mening. Kommer vår förening till stånd, så får den ju själv besluta!

Det var klara ord och en hård salva mot min politiska inriktning. Någon förening kom aldrig till stånd. Och jag förstår ännu i dag, tjugu år efteråt, inte vad den föreningen skulle ha haft för uppgift vid sidan av vår stora författarförening, om den inte hade i någon mån samlats på klassgrund, d.v.s. politiskt. Men det var i det sista skedet av arbetardiktning, åtminstone av äldre typ. Sedan blev det ju inte längre klassbunden dikt utan mera målände som trettitalisternas, tills i våra dagar något nytt tycks komma med betoningen av arbetaren-människan versus maskinen.

På Kochs och min vänskap inverkade vår olika syn på den tilltänkta föreningen inte alls. Jag hade senare tillfälle att under föreläsningsresa hälsa på honom och hans goda maka i den trevna Lagmansgården, där han blev en snäll gammal tomte i sitt vita skägg och sin kalott och med sina gripande sköna visor, en vacker epilog till en rik – och starkt klassbetonat – diktning.

*

Vad mitt eget litterära arbete beträffar – jag bör ju fortsätta redovisningen i största korthet – tog politiken och historiestudiet det mesta av tiden på tjugutalet. Äktenskapet också något. (Se senare!) 1922 gav Tidens förlag ut Samlad Vers i två delar, politik och erotik, i 3 000 ex., en upplaga som glädjande nog tog slut på några år. 1924 tryckte Tiden min s. k. sederoman Fem friska, som jag tyvärr måste slarva färdig i förtid för den politiska partibrytningen det året och som för övrigt snarast var en stilövning, åtskilligt påverkad av min översättning av Marguerittes La Garçonne. Romanen kom ut på ryska under titeln De fem och i betydligt förkortad upplaga, huvudsakligen de politiska kapitlen. På Tiden fick jag också nöjet att göra tre band översättningar från min älsklingsdiktare Heinrich Heine, 1926-1929, prosa och 400 sidor vers. Jag är alltjämt den nu bortgångne förläggaren och vännen Karl Olsson varmt tacksam för hans beredvillighet i det värvet, någon förtjänst lär väl Tiden inte ha gjort på min Heine, även om kritiken var mycket hygglig.

När min far hade dött 1920, började mitt intresse för släktforskning vakna på allvar – jag fann i hans papper en massa gamla släktbrev. Att börja med gav jag 1926 på Lindblads förlag i Uppsala ut Farfars fästmansbrev, sedermera följda av En präst av gamla stammen (J. M. Lindblad, Farmors ena bror) och Otto Lindblad, ett sångaröde, Farmors andra bror. Längre fram och efter ett par årtiondens ingående forskningar i allehanda arkiv kunde jag 1945 sammanställa det genealogiska arbetet Släkterna Nerman, vars tryck flott bekostades av min kusin Åke i Karlstad. Det varmaste intresset i släkten och ett värdefullt forskningsbistånd kom från min fränka Signe Nehrman, f.d. telegrafkommissarie i Vadstena och gammal vän i min familj sedan barndomens Norrköping.

De många översättningarna av politiska och historiska arbeten för Frams förlag har jag förut omtalat. På Tiden översatte jag vidare under tjugutalet Robert W. Services fem romaner och boken Varför inte bli ung? och för Axel Holmströms förlag Upton Sinclairs Det tusenåriga riket och dramat Sjungande fångelsefåglar. Åt Operan nyöversatte jag texten till Orfeus i underjorden, 1921 regisserad av den tyske storregissören Max Reinhardt. Det var en upplevelse att få vara med på repetitionerna och se honom i arbete. Hans stora dramer såg jag i Berlin 1921 och 1923: Oidipus och Ur-Faust.

Åt Ernst Rolf snickrade jag något tjug kupletter och stommen till en revy Bolsjevikdiamanten, med ett försök till verklig röd tråd, en kärleksintrig mellan Rolf och hans undersköna partner Maja Cassel, men han hann aldrig börja läsa på sin roll förrän ett par dagar före premiären och så kastade han så gott som hela intrigen och stycket blev bara show.

Hösten 1921 behövde Mosebacke-teatern en revy för att fylla ut en månads tomrum. Jag åtog mej och hade tur att få en god trio med i sällskapet: Hulda Malmström, Valle Dahlqvist och Eric Lindholm, vilka just kom från en egen turné i landsorten och hoppade in i den enkla anrättning jag kallade Upp och av. 1922 tog Folkteatern i Göteborg en operett Min son på galejan, hopskriven efter Wallenbergs klassiska resebok och med musik av Knut Bonde, som för övrigt har tonsatt och utgivit några av mina smådikter. 1924 gjorde Valle Dahlqvist och jag en vådevill Ett skepp kommer lastat och Fred Winter skrev musiken, däri några av hans mest populära saker, t. ex. Släckta fyrar. Den togs av Albert Ranft och gick på Södran. Sammanträffandet med Ranft på en smokingmiddag på Rosenbad före engagemanget var lustigt. Ranft, den store teaterkungen, för det var han ännu, var van, att alla författare bara bockade. När han skulle ha mej att skåla i sprit, förklarade jag, hövligt men bestämt, att jag inte drack. Han tittade konstnerad på mej ett ögonblick, och så sa han:

– Då ska inte jag heller ha något!

Och ställde undan sitt glas.

Den gode Albert la bort titlarna med oss, och så kom vi in på politik, det var ju inte varje dag han träffade en bolsjevik. Han skulle nu pröva hur äkta jag var och sa:

– Ni bolsjeviker vill dela lika. Vad som är ditt är mitt. Om jag nu säger: Du ska ge mej din smoking, vad säger du då?

– Tyvärr är det omöjligt, svarade jag blygsamt. Den är inte min. Den är min bror Birgers.

Albert senterade repliken.

*

1929, medan det ännu höll ihop i Sveriges Kommunistiska Parti, fast tråden var betänkligt sliten, kom Nils Flyg, som var Frams förlagschef, med ett uppslag: förlaget skulle ge ut mina samlade arbeten. Jag var självklart inte obenägen och fick 5 000 kronor på en växel för att ställa i ordning verket, beräknat till ett dussin band. Arbetet utfördes: Samlad Vers i ny upplaga, dubbelt så stor som den av 1922 och med en massa lyriköversättningar, I Vilda Östern, mina tre ryska resor, Olympen, Cyrano de Bergerac, Folkhatet, Småskrifter, ett urval politiska artiklar, ett dito kulturella. Ja, jag ställde det hela klart, sättning och tryckning kom igång, flera delar var tryckta, andra bara satta – då kom i årets slut partisprängningen och alltsammans ramlade. Vår sida i partiet hade emellertid i (en) akties majoritet i Frams förlag och för att göra sillénarna den skada vi kunde satte vi förlaget i konkurs. Där stod emellertid jag – jag hade fått ut 5 000 kronor och levt opp dem under året och nu måste jag lösa växeln, som alltjämt stod kvar i 4 500. Vad skulle jag göra? Räddningen kom. Einar Ljungberg, som hade ett litet förlag för egna småskrifter och Fredrik Ströms Rebellerna, köpte av konkursmassan hela lagret för vrakpris, och sedan fick jag under femton år för dessa skrifter och en del nya de 4 500 kronorna och ett par tusen däröver.

Man levde på en höft. Men det gick alltid ihop.

Enskilt område.

Memoarer bör kanske också ha något om sin författares äktenskap och övriga privatliv, i mån sådant förekommer. Det ska inte bli mycket här, något bör ändå vara enskilt område. I första delen av mina minnen har jag berättat om familjemiljön, där kunde det passa i uppväxtskildringen. I någon mån återkommer jag till den privata omgivningen i min eventuella avslutande tredje del, som bl.a. skulle behandla livet på sommarön Blidö.

I ungdomsskildringen har jag givit antydningar om den s.k. erotiken, uppvaknandet i den och den första karga tiden på Eros' allmänning. De första Stockholms-åren skulle inte innebära några nyheter. Politiken tog det mesta av intresset, och de andra känslorna blev en lätt bisak sådan den återspeglas i lyriken i samlingen Fruntimmer och själva den nonchalanta bokiteln. Jag kom ut i en del unga konstnärers sällskap ibland. Jag träffade några skolungdomar och upptäckte att de s.k. familjeflickorna dåmera hade blivit ”friare” än i min första ungdom. Jag praktiserade väl lite lösaktighet. Men jag upplevde egentligen ingenting, och därför kunde en kvinnlig kritiker säga om en upplaga av mina hithörande poesier 1946, av förlaget döpta till Kärleksdikter: Det där är inga kärleksdikter utan bara en ungarls längtansvers. Den kritikern hade genomskådat kärlekens mysterier. Hon begrep.

Annars tror folk, att man har ”upplevat” så rysligt mycket därför att man i vers har sysslat

mycket med Eros. Här måste jag berätta en sedelärande historia.

Under min ungarlilstid satt en dag oppe hos mej en ung dam. Hon var lyriskt intresserad, hade läst en del av mina vers och sa plötsligt, inte utan en aning romantik i rösten:

– Vad ni måtte ha upplevat mycket, som har skrivit så mycket om kärlek!

Jag försäkrade henne, att det är de upplevelsefattiga som skriver kärleksdikterna, lyrik är längtan o.s.v. Bockarna däremot skriver obetydligt, de har ju verkligheten.

Ja, den unga damen var inte alldeles övertygad.

– Men, föreslog jag, ni kan själv få kontrollera. Peka på en dikt här i boken, så ska jag ärligt tala om precis vad som ligger bakom av upplevelse!

Jag räckte henne I brynja och brånad, hon blåddrade lite och så pekade hon på – Veneziansk trias, en översättning! Där t.o.m. författarens namn stod utsatt.

Nå, så småningom mötte också jag min upplevelse och mitt öde, gifte mej 1921 – utan fast plats, med en ungarlilstoman och två bokskåp i lösöre – och är fortfarande 1950 gift med samma förträffliga maka. Äktenskapet blev lika ljust som livsvägen i övrigt. Jag gifte mej självklart inte kyrkligt, vännen Carl Lindhagen vigde oss i min mors hem. Och jag gifte mej sent, som alla mina fem led opp kända fäder, vid en tid då halva livet kunde räknas passerat och jag hade en verklig längtan inte bara efter stuga och maka, för det hade jag allt från första ungdomen, men också efter barn. Den kändes så mycket mer när min far gick bort 1920.

Barn kom det också, två söner, båda tills dato till belåtenhet. Den förstföddes födelsedatum var det något mystiskt med. Den enda mystiken i mitt liv. Jag har tidigare antytt, att jag före mitt äktenskap egentligen bara har haft två djupare böjelser. Båda de två råkade vara födda den 3 oktober. Nu väntades min första son ungefär till sin mors födelsedag den 25 september, men den kanaljen dröjde över och kom – den 3 oktober! Jag tar det dock inte som någon prickning eller samvetspåstötning av ödet. Båda de tidigare böjelserna gifte sej före mej och blev veterligt lyckliga.

*

För ordningens skull redovisas här också i korthet för bostäderna.

Min första bostad, när jag kom till Stockholm hösten 1915, fick jag i Riddargatan 3, ett litet men bra rum med eget släppin i en hygglig familj. Läget alldeles intill Birgerjarlsgatan var på sitt sätt centralt och jag hade nära hem till föräldrarna, som just samma höst flyttade till Sibyllegatan 6 och hos vilka jag åt. I samma hus, trean, och samma förstuga, var visserligen en poliklinik för veneriska damer men de störde inte. I huset tvärsöver gatan var ett s.k. partihotell, välbeläget med hänsyn till Birgerjarlsgatan – även kallad Janssons frestelse –, och det hotellet var välbelagt varje natt, helgkvällarna iakttog jag köbildning utanför porten. Efter en tid slog emellertid polisen ner på rörelsen och huset sanerades.

Sommaren 1916 bodde jag tre månader vid Slussen, i ett hus intill Sjömanshemmet som nu är rivet och där den underjordiska spårvägen startar. Där var en fascinerande utsikt över Slussen och Saltsjön men alltför vackert och livligt, det gick inte att arbeta för allt det vackra och intressanta man såg, och därtill bullrade dåvarande tråbrouppfarten Katarinavägen svårt under åkdonen. Så till hösten flyttade jag igen. Då fick jag ett rum i Biblioteksgatan 30, högst opp, ett härligt stort rum med tre fönster, och alldeles intill Humlegården med K. Biblioteket! Det var del av en dublett, som Einar Ljungberg hade kommit på, han tog själv det andra, mindre rummet och vi bodde grannar i fyra år, stundom utfyllda med inbördeskamp i bräde – där

Texas vann i längden. 1920 flyttade jag till en liten dublett vid nedre Nybrogatan, bodde sedan som nygift från december 1921 vid nedre Grevturegatan och fick 1923 en vacker gammalmodig våning högst oppe i Storgatan i, samma hörnhus vid Östermalmstorg där min mor bodde kvar efter min fars död. 1926 flyttade familjen till ett nybyggt hus Sveavägen 135, mot Vanadislunden och ovanför Vanadislundens teater, och slutligen 1930 in i den lilla trevna våning Pontoniärgatan 28, som jag hade tur att få som medlem i H.S.B. och där vi bor kvar efter tjugu år.

*

Och så avslutas lämpligen denna memoardel med historien om en telefonpåringning.

Det var en dag i september 1929 och det var Kilbom som ringde. Han var då redaktör för Folkets Dagblad.

– Kom ner på tidningen genast!

Kilbom var aldrig omständig.

– Vad är det frågan om då? undrade jag, lite orolig att det kunde gälla någon borgensförbindelse för partiet eller tidningen.

– Det får du veta då. Men kom genast!

Nåja, jag tog spårvagn till Luntmakargatan.

– Jo, sa Kilbom, vi ska sätta opp dej till förstakammarvalet – ja, var lugn, bara som suppleang.

Jatack, jag hade fullt ärligt sagt aldrig haft mina ambitioner åt det parlamentariska. Nu gällde det ett förstakammarmandat, som vår kommunistiska grupp i Stockholms stadsfullmäktige hade att besätta. Man hade lyckats uppnå enighet mellan sillénarna och oss om Oskar Samuelson som första namn och nu ville man från vårt håll ha en relativt neutral partikamrat som tvåa för att mota en sillénare och hade lyckats få majoritet i partiledningen för mitt namn.

Ja, det var inget att göra. Samuelson skulle ju väljas. Suppleangskapet var en ren formalitet. All right.

Men så gick det inte. Samuelson satt riksdagen 1930. Hösten det året fick han en ledande plats i försäkringsföretaget Folket och måste avsäga sej riksdagsmannskapet.

Ödet förde T. Nerman, poet och grälmakare, in på nya underliga vägar.